

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ANTROPOLOJİ DOKTORA PROGRAMI

**TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN BULGARİSTAN TÜRKÜ
KADINLARIN GÖÇ HİKAYELERİ**

M. Nazlı ŞENCAN

**Antropoloji Bölümü Doktora Derecesi için
Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulmuştur.**

İSTANBUL, 2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ANTROPOLOJİ DOKTORA PROGRAMI

TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN BULGARİSTAN TÜRKÜ
KADINLARIN GÖÇ HİKAYELERİ

M. Nazlı ŞENCAN

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Yaprak CİVELEK

Antropoloji Bölümü Doktora Derecesi için
Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulmuştur.

İSTANBUL, 2013

T.C.-YEDİTEPE-ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL-BİLİMLER-ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ-DOKTORA-PROGRAMI

TÜRKİYE'YE-GÖÇ-EDEN-BULGARİSTAN
TÜRKÜ-KADINLARIN-GÖÇ-HİKAYELERİ

M.-Nazlı-ŞENCAN

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı

Unvanı, Adı, Soyadı: Yrd. Doç. Dr. Yaprak Civelek

İmzası

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı: Yrd. Doç. Dr. Şaher Cesur Kılıçaslan

İmzası

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı: Doç. Dr. İnci Uzun

İmzası

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı: Yrd. Doç. Dr. Arif Acaloğlu

İmzası

Jüri Üyesi

Unvanı, Adı, Soyadı: Yrd. Doç. Dr. Aykut Taras

İmzası

İÇİNDEKİLER

FOTOĞRAF LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vii
HARİTALAR LİSTESİ.....	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖZET.....	x
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT).....	xi
ÖNSÖZ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Göç ve Bulgaristan Türkleri Konularının Üzerine Odaklanılmasının Nedenleri.....	1
1.2. Tezin Konusu ve Amacı.....	2
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Göç ve Bulgaristan Türkleri.....	4
2.2. Göç Olgusu: Temel Yaklaşımlar ve Teoriler	12
2.3. Göç ve Toplumsal Cinsiyet	19
3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	27
3.1. Sözlü Tarih Çalışması ve Avantajları.....	27
3.2. Kartopu Yöntemi ile Görüşmecilere Ulaşma ve Araştırma Süreci.....	33
3.3. Göç Konusu ve Alan Tanımı.....	34
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	35
3.5. Etik Boyut.....	37
3.6. Araştırmada Zaman Tablosu	39
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	41
4.1. Sahanın Özellikleri	41
4.2. Görüşmecilerin Genel Özellikleri.....	42
4.3. Göç Deneyimleri.....	45
4.3.1. Göçe Karar Verme.....	46
4.3.2. Komünizmden Kaçış.....	47
4.3.3. Parçalanmış Aileler	50
4.3.4. İsim Değişikliği	52
4.3.5. Göç Hikâyeleri ve Anıları.....	64
4.3.6. Türkiye’de Yer Seçimi.....	81
4.3.7. Soyadı Seçimi.....	87
4.3.8. İlk Günler ve Aylar	91
4.3.9. Getirilen ve/veya Getirilemeyen Eşyalar.....	105
4.3.10. Eğitim	113
4.3.11. Din ve İdeoloji	119
4.3.12. Vatandaşlık Algısı	126

4.3.13.	Kadınlık, Erkeklik, Evlilik ve Aile.....	133
4.3.14.	Şehirlilik, Köylülük ve Göç	146
4.3.15.	Hasret.....	150
4.3.16.	Müteşekkir Kalınan Kişi, Kurum ve Kuruluşlar	157
4.3.17.	Son Durum.....	161
4.3.18.	Benzerlikler ve Farklılıklar	169
5.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	177
6.	REFERASLAR	190
7.	EKLER.....	199
7.1.	Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	199
7.2.	Ek 2: Katılımcılar Tablosu	200
7.3.	Ek 3: Çözümleme Örneği.....	204
7.4.	Ek 4: Fotoğraflar	222
7.5.	Ek 5: Görüşme Sonrası Notlar	262
7.6.	Ek 6: Araştırma Takvimi (2006-2010).....	265
8.	ÖZGEÇMİŞ.....	266

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: İstanbul, Esenler Otogarı'ndan Bulgaristan'a gitmek üzere ayrılırken (İstanbul, 19 Ağustos 2007, Ahmet ŞENCAN)	222
Fotoğraf 2: Otobüste tanıştığım Sevinç ve ailesi, evlerinde ziyaret ettiğimde bana elleri ile yaptıkları börek ve rakıyı ikram ettiler (Novi Pazar kasabası, Miyalovski köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	222
Fotoğraf 3: Otobüste tanıştığım Sevinç ve kayınvalidesi. Yaşlı kadınlar çocuklara bakma, genç kadınlar da çalışarak para kazanma işini gönüllü olarak yerine getiriyorlar. Evlerinin bahçesinde. Arkada kümes ve rakı yapılan odacık bulunuyor. Her yerde olduğu gibi, tuvalet bahçenin en arkasında ve sonunda. (Novi Pazar Kasabası, Miyalovski Köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	223
Fotoğraf 4: Voyvoda köyü muhtarı İsmail Bey. Eşi, çocukları ve gelini ile birlikte. Bir kahvede sohbet ederken (Şumen, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	223
Fotoğraf 5: Neredeyse her köy evinde bulunan <i>küçük</i> at arabası (Novi Pazar Kasabası, Miyalovski Köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	224
Fotoğraf 6: Tombul Cami'nin önünde bulunan çay evinde. Cami hocası ve müezzinle, Bulgaristan Türkleri hakkında sohbet ederken (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	224
Fotoğraf 7: Tadilattaki Tombul Cami'nin yoldan görünümü. (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	225
Fotoğraf 8: <i>Burkanların</i> bulunduğu mağaza, yani konserve kavanozlarının bulunduğu kiler. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, Meryem Anne'nin kileri, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	225
Fotoğraf 9: Meryem Anne mutfağında. Arka kapı kilere açılır (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	226
Fotoğraf 10: Meryem Anne'nin leziz yemekleri. Pide, közlenmiş biber çeşitleri ve fırında tavuk. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	226
Fotoğraf 11: Talip Dede ve Meryem Anne'nin evi. Görüşmecilerimden ikisi bu evde doğdu, ikisi bu eve gelin geldi ve diğer ikisi halâ bu evde yaşıyor. Görüşmecilerimden birini, bu evde 2009'da kaybettik. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	227
Fotoğraf 12: Meryem Anne eski evde hiç durmadan kışlıkları hazırlıyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	227
Fotoğraf 13: Meryem Anne eski evde kışlıkları hazırlıyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	228
Fotoğraf 14: Voyvoda Köyü'ndeki İlköğretim Okulu (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	228
Fotoğraf 15: Konserveler. Organik malzemeler ve doğal kaynaklar ile hazırlanmaktadır. (Şumen, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN) ..	229
Fotoğraf 16: Konserveler. Organik malzemeler ve doğal kaynaklar ile hazırlanmaktadır.	229
Fotoğraf 17: Meryem Anne ve görümcesi. Şalvar (don) yaşlı kadınların en rahat ettiği giysi. Bahçeden	230
Fotoğraf 18: Avlu içindeki bahçede saklı ve özenle kurutulan donlar (şalvarlar). (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	230
Fotoğraf 19: Her köyde bulunan, ancak kapanmış ve virane halde olan büyük ekmek fırını. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN) ..	231

Fotoğraf 20: Her köyde bulunan, ancak kapanmış ve virane halde olan Sağlık Ocağı Anne-Çocuk Sağlığı Merkezleri. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	231
Fotoğraf 21: Köy bakkalının önünde Türkçe akşam sohbeti yapan Bulgar, Çingene ve Türkler.....	232
Fotoğraf 22: Köy Kilisesi. Çok fazla kullanılmadığı söyleniyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	232
Fotoğraf 23: Ormancılık, Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri için çok önemli ve hayati bir mesele. (Bulgaria, <i>ormanlık yer</i> anlamında). (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	233
Fotoğraf 24: Her yaz Türkiye’den tatil için gelen göçmenler. Eski dost ve komşuları ile hasret.....	233
Fotoğraf 25: Meryem Teyze ve Talip Amca’nın evleri. Arkadaki tepeye kadar tüm arazi kendilerine ..ait. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	234
Fotoğraf 26: Boyan Köyü İlköğretim Okulu’nun içi (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü,.....	234
Fotoğraf 27: Boyan Köyü İlköğretim Okulu’nun içi. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü.....	235
Fotoğraf 28: Boyan Köyü’nde çok eskiden kalma mezarlık. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN.....	235
Fotoğraf 29: Çok eski bir cami. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	236
Fotoğraf 30: Boyan Köyü bakkalı. Bir aileye ait, ama daha çok kadın işletiyor (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 25 Ağustos 2007, İsa Abi).....	236
Fotoğraf 31: Nezike Abla. Sabah inekleri sağmak için ortamı temizlerken. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	237
Fotoğraf 32: İsa Abi sabah inekleri sağarken. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, ..	237
Fotoğraf 33: Tuvaletler, hijyen sebebi ile özellikle evin dışında inşa ediliyor. Çöplerin de toplandığı bu.....	238
Fotoğraf 34: Misafir edildiğim oda. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007,.....	238
Fotoğraf 35: Bulgaristan’ın bereketli toprakları. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	239
Fotoğraf 36: Nezike Abla ve İsa Abi. İki gün boyunca bana çok iyi baktılar (Şumen, Yenipazar.....	239
Fotoğraf 37: Köyün gönüllü imamının evinde. Kuzine ve uydu anten yan yana. Arka planda tuvalet görülebiliyor (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	240
Fotoğraf 38: Yaz, kış sakin olan İlköğretim Okulu (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	240
Fotoğraf 39: Kırmızı beyaz renkli yuvarlak objeler. Baharı temsil ediyor. Bahar bayramlarında ..	241
Fotoğraf 40: Türk kökenli Belediye Başkanı ve yardımcısı ile birlikte(Razgrad, Kubrat Belediye Başkanı’nın odası, 27 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	241
Fotoğraf 41: Kubrat Belediye Binası. Kubrat’ta Türkler çok yoğun. Satılığa çıkarılan ormanların özellikle Türkiye tarafından alınmasını istedikleri için benimle görüştüler. (Razgrad, Kubrat, 27 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	242

Fotoğraf 42: Türklerin yoğun bulunduğu bölgelerde, Türk otobüs firmaları oldukça rağbet görüyor. (Razgrad, Kubrat Belediye Başkanının odası, 28 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	242
Fotoğraf 43: Razgrad şehir otobüs terminalinde.Türkler tarafından işletilen ve nefis kuru fasulye.....	243
Fotoğraf 44: Razgrad şehirlerarası otobüs terminali (Razgrad, 28 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	243
Fotoğraf 45: Varna Parkı'nda yaşlılar. Akşam klâsik müzik konserini izlerken (Varna, 29 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	244
Fotoğraf 46: Varna'nın simgelerinden biri olan Görkemli Ortodoks Kilisesi (Varna, 29 Ağustos 2007,	244
Fotoğraf 47: Varna. Bulgaristan'da yaşayan tüm halklar için, keyifli bir sahil ve deniz kenti. (29 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)	245
Fotoğraf 48: Köy pazarında eğlence alanında sallanırken. Pazarlar tam bir sosyalleşme yeri (Varna,	245
Fotoğraf 49: Pazarda her şey taze ve organik. Pazarlar kalabalık olmadığı için rahat alışveriş yapılabiliyor. (Varna, Suvorvu, 30 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	246
Fotoğraf 50: Gagavuz Türkleri ile yol üstünde kısa sohbet ederken. Son derece anlaşılır bir Türkçe ile	246
Fotoğraf 51: Varna'da bir anıt. Bir köy meydanında, Balkan Savaşları'nda ölen askerlerin adlarının tek.....	247
Fotoğraf 52: Çubuk Festivali'ne katılan Göçmen Dernekleri'nden birinde. Göçmen hanımlar ile göç.....	247
Fotoğraf 53: Adapazarı'ndaki görüşmecilerim. Biri dört, diğeri dokuz yaşında göçen iki akraba.....	248
Fotoğraf 54: Birbirine kardeş gibi bağlı iki elti. İnge Teyze iki yaşında, Hanife Teyze dokuz yaşında göçmüşler Karaman-Adapazarı, 17 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)	248
Fotoğraf 55: Dört Bacalılar'da yaşayan göçmen eltiler (Adapazarı, 1950'li yılların sonu).....	249
Fotoğraf 56: Adapazarı'nda göçmenlerin yoğun bulunduğu bir sokak (Adapazarı, 16 Temmuz 2008,öm Nazlı ŞENCAN)	249
Fotoğraf 57: Şumen'de Türklerin de yaşadığı bir sokak (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN).....	250
Fotoğraf 58: 1989 göçmeni. Sağlık hizmetlerinde görev alan bir aile. Görüşmecilere ulaşmamı sağlayan ikinci nesil bir göçmen akraba ile (Adapazarı, 19 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN).....	250
Fotoğraf 59: Ayşe Teyze çocukken Bulgaristan'dan Türkiye'ye, evlendikten sonar da, geçici de olsa Almanya'ya göçen bir kadın (soldan birinci): Nurten ise (sağdan birinci). Göçten dolayı ... çocukları ile iyi ilgilenemediğini düşünerek torununa çok iyi bakan genç bir kadın. (Adapazarı, 20 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN).....	251
Fotoğraf 60: Yedi yaşındayken Türkiye'ye göçen bir manav ile, mutlu bir evlilik sürdüren (yerli) HD	251
Fotoğraf 61: Göç ederken zorlukla getirilen ve birkaç önemli eşyadan biri olan kuzine (Maçinka).	252
Fotoğraf 62: Göç ederken bin bir zorlukla getirilen ve birkaç önemli eşyadan biri olan dikiş makinesi. Halâ özenle saklanıyor. (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN).....	252
Fotoğraf 63: ID'nin Bulgarca yazılmış terzilik diploması (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı.....	253

Fotoğraf 64: İki göçmen İbrahim Amca ile çekilen bu fotoğraf artık anılarda kaldı. Çünkü sol taraftaki İbrahim Molla Amca'yı 2009 yazında kaybettik. (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)	253
Fotoğraf 65: Gülizar Teyze en yaşlı görüşmecilerden biri olmasına rağmen, fiziksel ve bilişsel kapasitesi ile beni büyüledi (Namazgâh-Bursa, 25 Temmuz 2008, Türkan SEVGİ)	254
Fotoğraf 66: Emine Hala, 1936'da göçmüş, sonra kardeşlerini yanına aldırılmış. Emine Hala, 30 sene önce ilk geldiği Erzincan'da kalmış. (Karaman, Adapazarı, 20 Ağustos 2009, Emine YILMAZ)	254
Fotoğraf 67: Tüm görüşmecilerin ve kartopunun başlangıç noktası Vicdan Yılmaz'ın <i>Doğum Belgesi</i> (1 Ekim 1974 tarihinde doğmuş, evrak 10 Ekim 1974'de hazırlanmış)	255
Fotoğraf 68: Doğum Belgesi göç öncesi konsolosluk tarafından onaylanmış. (Onaylanma tarihi: 31 Mart 1978)	256
Fotoğraf 69: 51 numaralı fotoğraftaki Sabriye Teyze'nin, Bulgaristan'da 12 yaşlarında iken, şalvarı (don) ile çektiği nadir fotoğraflardan biri.	256
Fotoğraf 70: Bulgaristan'dan farklı zamanlarda göçen iki ailenin gençleri evlenirler. Bütün kardeşler dört bacalı evde beraber yaşarlar (Adapazarı, 1960'lar)	257
Fotoğraf 71: Bulgaristan'dan 18 yaşında eşinin ailesi ile göçen ve 30 sene Erzincan'da yaşayan Emine	257
Fotoğraf 72: Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmenin en önemli simgesi <i>resim çekirmek</i> . Aile	258
Fotoğraf 73: Yaz aylarında mecburi askerlik görevini yapan kadınlar (Bulgaristan, 1968 yazı)	258
Fotoğraf 74: Bulgaristan'a davet mektubu. (Voyvoda Köyü Muhtarı İsmail Talibov tarafından	259
Fotoğraf 75: Bulgaristan'da yapılan saha çalışmasına ait bilet ve fiş örnekleri	259
Fotoğraf 76: Tez çalışması sırasında, üniversiteden alınan izinlere ait bazı belgeler	260
Fotoğraf 77: İçerik Analizi. Ağırlık verilen öğeler	260
Fotoğraf 78: Kartopu Yöntemi: İlişkiler matematiğini oluşturma çalışması	261

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre Göçmen Sayısı.....	5
Tablo 2: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç Yapanların Sayısı (1989-1990).9	
Tablo 3 : Katılımcılara Genel Bakış	42
Tablo 4 Göç Tarihlerine Göre Göçmenlerin Benzelik ve Farklılıkları	170

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 : Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç yolları	261
--	-----

TEŞEKKÜR

Fen Bilimci olarak Sosyal Antropoloji bilim dalında doktora yapmayı seçmek beni entellektüel olarak tahminim ötesinde besledi ve geliştirdi. Hayatı ve kendimi daha iyi anlamama vesile olan ve programa beni kabul eden değerli bilim insanı Prof.Dr. Akile Gürsoy hocama çok şey borçluyum. Bu nedenle ilk teşekkürü kendilerine sunmak istiyorum.

Bu araştırmayı gerçekleştirirken, bana kendini açan, anılarını ve evini paylaşan bütün görüşmecilerime minnettirim. Onlardan, sadece araştırma konumuyla ilgili değil, aynı zamanda yaşam ile ilgili çok şey öğrendim.

Antropoloji ile beni tanıştıran hocalarım; Prof. Dr. İsmail Üstel ve Prof. Dr. Belma Akşit'e çok şey borçluyum. Yeditepe Üniversitesi'nde doktora yapmamı sağlayan Sayın Bedrettin Dalan'a, beni devamlı teşvik eden hocam, Prof. Dr. Dilek Demir Erol'a gönülden teşekkür ederim. Doktora çalışması boyunca, yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Dr. Yaprak Civelek'e, tez izleme komitesinde yer alan değerli hocam Prof.Dr.Aykut Toros'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Tez konumu belirlerken, çalışmalarından ilham aldığım ve derslerine büyük bir hayranlıkla devam ettiğim, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu ve Prof.Dr.Jay Fikes hocalarımın varlıkları, iç motivatörüm oldu. Bu nedenle çok şanslıyım. Her üç hocam gibi bir öğretmen olabilmek için çaba sarfettiğimi bilmelerini isterim.

Görüşmecilerime ulaşırken *kartopu yöntemi*'nin ilk topunu oluşturan Vicdan Yılmaz, tez çalışma sürecimin takipçisi oldu, kendisine çok şey borçluyum. Bulgaristan seyahatimi planlayıp, ailesi ile beni tanıştırmak için görüşmelerimin başlamasına vesile olduğu için, kendisine teşekkür ederim.

Akademik çalışmaya 10 yıl ara verdikten sonra, tekrar başlamamda ve devam etmemde beni destekleyen eşim Ahmet Şencan'a, vaktinden çaldığım oğlum Mert Şencan'a teşekkür ederim. Onlar olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün değildi.

Son olarak, beni yetiştiren, bana öğrenme zevkini aşılayan annem Türkan Sevgi ile babam Ahmet Sevgi'ye, her zaman yanımda olan kardeşim Cüneyt Sevgi'ye teşekkür ederim.

Bu tezle ortaya koymaya çalıştığım ve başardığım her şey, yukarıda adları geçen ve geçmeyen pek çok kişinin sayesinde oldu. Ancak çalışmada eksik kalan her konu bendenize aittir.

ÖZET

Bu tez çalışması ile, farklı zamanlarda ve süreçlerde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkü kadınların göç hikâyeleri mercek altına alınmaktadır. Göçmen kadınların göçten nasıl etkilendiği ve toplumsal rollerindeki değişiklikler, göç hikâyeleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadının, göç sırası ve sonrasında ailesini sağlıklı ve güvende tutabilme mücadelesinin, farklı bir kadınlık rolü sergilemesine sebep olabileceği düşünülmüş ve derlenen göç hikâyeleri üzerinden toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılık ve benzerliklerin anlaşılmasına gayret edilmiştir.

Çalışmada sözlü tarih yöntemi tercih edilmiştir. Farklı dönemlerde (1930–1950, 1960–1970 ve 1989) Bulgaristan'dan göç eden birinci kuşak Türkler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilere kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Görüşmeler, 2006–2009 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen 45 sözlü tarih görüşmelerinden elde edilen anlatılar irdelenmiştir. Ses kayıdı çözümlenmesi sonrasında, anlatılar üzerinden içerik analizi yapılmış ve şu ana başlıklar altında değerlendirmeler yapılmıştır: göçe karar verme, Türkiye'de yer seçimi, soyadı seçimi, getirilen ve getirilmeyen eşyalar, din, köylülük-kentlilik, komünizm, kadınlık-erkeklik, milliyetçilik, vatandaşlık algısı, geride bırakılanlar, beklentiler.

Bulgaristan göçmeni Türkler, kendilerine “Bulgar” denilmesine çok üzölmektedirler zira bu onlarda ciddi bir kimlik karmaşası yaratmaktadır. Göçmenler genellikle kendilerini milliyetçi olarak tanımlamaktadırlar. Türkiye'ye göç sonrası aldıkları soy adları da milliyetçi olduklarını açıklamaktadır. Araştırma sonucunda, Bulgaristan'dan göç eden Bulgaristan Türkü kadınların çalışkan olmaya çok önem verdikleri ve çalışarak var oldukları anlaşılmıştır. Çalışmayan, emek vermeyen, eşine ve evine destek olmayan kadınları anlayamadıkları sıklıkla bildirilmiştir. Kadınların kimlik ve yaşam kurgusu “çalışırsan ayakta kalırsın” üzerine inşa edilmektedir. Çalışkan olmak ve çalışmak, kadınların olduğu kadar erkekler ve çocuklardan beklenen en önemli toplumsal sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bulgaristan'dan göç edenler arasında, yerli halka nazaran, toplumsal cinsiyet ayrımı olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal antropoloji, sözlü tarih, toplumsal cinsiyet, göç, anılar ve hikâyeler.

İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT)

This thesis focuses on the story of migrant Turkish women who had migrated from Bulgaria in different periods. How women are affected from migration is tried to be understood by this research and the changes they go through in terms of their social and gender roles are revealed in this study. It is claimed that these women's struggle to keep their family safe and healthy, might be the reason for the changes they go through in terms of their gender and social roles. This study attempts at analyzing the stories of migration these women tell particularly by showing the similarities and the differences of gender and social roles they perform.

The methodological frame of this study is based upon oral history method. The memories of the first generation of Bulgarian Turkish migrants, who had migrated in different periods (1930–1950, 1960–1970 and 1989) were collected through close interviews. The snowball method was adopted in order to reach the participants. These interviews took place between 2006 and 2009. The 45 oral history interviews have been analyzed. After transcribing the recorded interviews a content analysis was made and the main titles and subjects are formed accordingly. These titles are decision for migration, surname selection, religion, belongings that are brought with and left behind, rurality-urbanity, communism, gender, nationalism, citizenship, stragglers, expectations and so on.

Immigrant Turks are upset for “Bulgarian” word. They believe they are pure nationalists. After moving to Turkey, migrants determined their new surnames under nationalist feelings. The results derived from this study indicate that, Turkish women who migrated from Bulgaria are hard-working women. They believe that they can only survive by working hard and this is one of the most important principle they have. Migrant women do not approve the housewives who do not work and earn money in order to support their family financially. These women's identity and life concept are built on "work and survive". Being diligent and hardworking is demanded from children as well. In this respect, working hard emerge as the most important social responsibility of these migrant people. Finally, it has been determined that there is no gender discrimination among the Turks who emigrated from Bulgaria with respect to native population.

Key words: Social anthropology, oral history, gender, migration, memories and stories.

ÖNSÖZ

Bir sağlık bilimci olarak antropoloji ile ilk kez 1994 yılında karşılaştım. Hacettepe Üniversitesi, Halk Sağlığı bölümünde, Prof. Dr. Belma Akşit'ten aldığım “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri” dersi mesleğime bakış açımı değiştirdi ve Eczacılık'ın sosyal alanı ile daha çok ilgilenmeye başladım. 1994'te mesleğime farklı bir bakış açısının tohumlarını atan sosyal bilimler araştırma alanı ancak 2005 yılında Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümünde doktora çalışmalarına başlayınca hayatımda aktif bir rol oynamaya başladı. Aldığım tüm dersler Eczacılık alanında yıllar içinde geliştirdiğim mesleki tecrübeme ve bilimsel birikimime de somut bir metodolojik (yöntemsel) çerçeve çizmeye imkan sağladı. Doktora derslerime büyük bir öğrenme heyecanı ile katılırken şu an ana araştırma konum olan göç ve toplumsal cinsiyet olgularına duyduğum merakın şu an üniversite öğrencisi olan oğlumun yetiştirme sürecimin şimdime taşıdığı anılardan ve bir kadın olarak farkında olmadan içşelleştirdiğim bireysel ve toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamamdan kaynaklandığını anladım.

Göç ve Bulgaristan Türklerini konu olarak tercih etmemin en önemli dayanağı, ailemize bir süre dahil olan, çocuğumuzun büyüme ve yetişmesinde büyük emeği bulunan Kadriye Erkök'e rastlamamdır. Kadriye teyzemize, oğlum “babaanne” diyerek seslenirdi ve biz de hala bu şekilde hitap ediyoruz. Bulgaristan göçmenlerini tanımama, göç olgusu ve etkilerini farketmeme Kadriye Babaanne vesile oldu. O yıllarda, Kadriye Babaanne ile beraber Ankara'dan İstanbul'a göç ettik ve ikimizin göç süreçleri ve hikayeleri birbirine karıştı. İki kadın olarak birbirimize destek olduk. Benim Ankara'dan İstanbul'a olan küçük iç göç sürecimde tecrübeli bir göçmen olan Kadriye Babaanne'den çok tavsiye aldım ve tecrübelerinden kendi adıma çok ders çıkarttım.

Haftasonları, Kadriye Babaannenin göçmen akraba ve tanıdıklarını ziyarete giderdik. O yıllarda bir çoğu dört-beş yıldır görüşmeyen bu insanların birbirlerine kavuşmaları, hasretlikleri, sohbetleri, sıcaklıkları ailesinden uzakta olan bana da çok iyi geliyordu. Bunu o zaman tam adlandıramamıştım ama şu an biliyorum ki o ortam benim içimdeki göç acısına merhem oluyordu. Benim gibi ailesine, şehrine hasret duyanların olduğunu bilmek yaralarımı

sarıyor, yalnızlık hissimi azaltıyordu. Kadriye Babaanne bizimle İstanbul'da iki sene kaldı ve sonra ailesinin yanına Ankara'ya döndü. Hala zaman zaman görüşürüz kendisi ile. O yıllardan sonra her türlü göç, her topraktan göçerler ve her kimlikte göçmenler dikkatimi çekti. Bu kadar zorluklarla, hüznlerle yoğrulmuş bu fenomenin dünya ekonomisini döndürdüğünü öğrenmek ise, sonradan sosyal bilimlere öğrenen birisi olarak bende tek kelime ile şok etkisi yarattı. Dünyanın birçok yerinde göç enstitüleri kurulmasının, farklı nesillerde göçün etkilerinin çalışılmasının, binlerce kitap yazılmasının ve birçok bilgi oluşumunun yanında, konunun ekonomik ve politik yönü ön plandaydı. Oysa benim tanıdığım göçmenlerin hepsi, okuduğum tüm göç hikayeleri bu kadar tek düze, teoriler ile kısıtlanacak yaşanmışlıklar değildi. Hatta bu kadar kısaca özetlenebilecek deneyimler de değildi.

Benim ailemde de göç olgusu yoğundu. Eşimin ve benim ailelerimizde iki nesil aynı şehirde yaşayan olmamıştı. Benim babaannem I. Dünya Savaşı sırasında Van'dan yürüyerek batıya göç etmişti. Büyükbabam ise aynı zamanlarda Erzurum'dan Konya'ya gelmişlerdi. Yaşadıkları yer "muhacir" bölgesi olarak tanımlanmış, yerel Konya'lı olarak görülmemenin zorluklarını yaşamışlardı. Ama onlar Mevlana'nın çağrısına uydukları ve bu kutsal şehre geldikleri için memnunnlardı. Babam ise lise sonrası Ankara'ya göç etmiş ve üniversite sonrası biraz Anadolu'da dolaştıktan sonra Ankara'ya yerleşmişti. Annemin ailesi beşyüz yıldır Çankırı'lılar. Ancak annem üniversiteye giderken ailesi de Ankara'ya göçmüş ve aradan 50 yıl geçmesine karşın memleketleri sorulduğunda "öğünmek gibi olmasın Çankırı'lıyız" derler. Eşimin ise, hem annesinin hem de babasının dedeleri 1923'te Yunanistan'dan mübadil olarak gelmişler. Kendilerini 25 yıldır tanıyorum ve devamlı olarak mübadil olduklarını vurgularlar ve göç hikayeleri 90 yıl sonra hala anlatılır.

Ben Niğde'de doğdum, Ankara'da büyüdüm ve Ankara'da doğan oğlum ile bir yaşındayken İstanbul'a göçtüm. Oğlum Mert şu an 20 yaşında ve Mert bu şehir veya ülkede yaşar mı bilmiyorum. Kısaca özetlemeye çalıştığım gibi ailemdeki herkesin kendisince bir göç hikayesi var. Aslında bu topraklardaki herkesin bir göç hikayesi var. Ancak araştırmaya başladığımda gördüm ve fark ettim ki, Bulgaristan Türkleri'nin göçleri üzerine çok fazla antropolojik çalışma yok. Bunun birçok sebebi olduğunu yeni anlıyorum. Bu sebeplerden en önemlisinin Bulgaristan Türkleri'nin, yaşadıkları yer değişimini "geriye göç, vatana dönüş" olarak görmeleri diye düşünüyorum. Bir diğer sebep ise "göçmen" olarak işaretlenmek yerine toplumla birleşme ve görünmezlik çabaları olabilir. Bu ve benzeri nedenler ile görünmez kalan Bulgaristan Türkleri ile ilgili çalışmalar sınırlı kalmış olabilir. Bazı araştırmacılar

Bulgaristan'da kalan Türkler ile ilgili yayınlar yapıyorlar ama Türkiye'de yerleşmiş Bulgaristan Türklerinin göç deneyimlerine ilişkin “antropolojik” bir araştırmaya rastlamadım. Bu alanda araştırma yapma isteğimi tez çalışması olarak başlamış, sonradan popüler kitap olarak yayımlanmış “mübadil hikayeleri” tetikledi. Kadriye Babaanneden duyduğum, mübadillikten çok farklı politik süreçlerin tetiklediği Bulgaristan Türklerinin göç hikayelerinin derlenmesini çok önemsedim. Özellikle kadınların ağzından ve bakış açısından edinilen deneyimlerin ölümün pençesinde yok olmasına gönlüm razı olmadı. Bir ara hayattaki en önemli misyonumun bu hikayeleri derlemek ve paylaşmak olduğuna inandım. Kadriye Babaaneyi tanımam, benim küçük de olsa bir göç deneyimi yaşamam, Belma Hocam ve Akile Hocam ile tanışmam ve onlarla hayatımın kesişmesi, Belkıs Hocamın anlattıklarının hepsi benim için birer işaret. Sonradan öğrendim ki, Niğde'de doğduğumda bana bakan “Sultan” teyze de göçmenmiş. Sadece içimin sesini dinledim. Hocalarımın öğrendiğim, kişiliğime çok uyan, derinlemesine görüşme yöntemi ve sözlü tarih yöntemine dayanarak göç hikayelerini derlemeye karar verdim. Hocalarım “Yeni nesil antropologlar için saha yoktur. Olayları, kişileri takip edeceksiniz” demişlerdi. Elektronik internet ortamlarının bile “saha” olabildiği günümüzde ben de açık sahada çalıştım. Öncelikle 15 gün Bulgaristan'a gittim. Türkiye'ye hiç göçmemiş veya Türkiye'ye farklı yıllarda göç etmiş ama sonradan Bulgaristan'a dönen göçmenlerle görüştim ve onlarla beraber yaşadım. Daha sonra Türkiye'de yaşayan göçmenler ile görüşmeler yapmaya karar verdim. Kartopu yönteminin avantajlarını kullanmak istedim. Bu yöntem bazen müthiş yerlere ve kişilere götürdü beni. Bazı zamanlarda tılandım ve görüşmecilere ulaşabilmeyi bekledim. Bulgaristan'da başlayan görüşmelerim İstanbul, Bursa, Adapazarı ve Ankara'nın farklı mahallelerinde devam etti. Görüşmelerimin hepsi son derece duygusal ortamlarda geçti. Özellikle çözümleme süreçleri oldukça travmatik oldu benim için. Her çözümleme haftalarca kafamın içinde yeniden canlandı. Hem iyi ki böyle bir çalışma yapıyorum diye düşündüm, hem de bazen “Acaba bulgularımı sağlıklı değerlendirebilecek miyim?” diye endişelendiğim ve dinlediğim anlatılarla, hikayelerle üzüntüye boğulduğum oldu. Gözyaşlarım ve empati duygum tezimi yazdığım sırada bazen çok fazla ve ağır geldi. O sıralarda, hep okumalarımız ve hocalarımın sözleri geldi aklıma. Antropologlar aslında bunun için vardı. Ancak bu duygularla gözlemleyerek, konuşarak, sorarak, beraber yaşayarak insanların benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koyabilirdik. Antropolog olarak yaptığımız çalışmaların vakanüvizitten, uluslararası siyaset çalışmalarından farkı buradaydı.

Göç hakkında okumaya başladığımda bu alanda bu kadar çok araştırma yapılmış olduğuna çok şaşırđım. Almanya'ya göç eden Türk işçiler, Amerika'nın dünyanın her tarafından göç alması, Afrika içindeki göçler, Asya ülkeleri arasındaki göçler, Orta Doğu'da meydana gelen yer değiştirmeler ile ilgili binlerce yayınlanmış çalışma vardı. Türkiye'deki göçler ise kentten köye ağırlıklı olmak üzere daha çok 1923'te yaşanan mübadiller üzerinde yoğunlaşmıştı. Kırım, Gürcistan, Yugoslavya'dan gerçekleşen göçler üzerine çalışmalar yapılmakta idi.

Yanıbaşımızda günlük hayatta beraber yaşadığım ve anladığımı sandığım insanların iç dünyalarında gerçekte neler olduğunu bu çalışma ile anladım. Derinlemesine görüşmelerin bildiğimden daha derin anlamları olduğunu idrak ettim ve mesleki hayatımda da eczacılık öğrencilerinin eğitiminde de antropoloji araştırma yöntemlerini kullanmaya başladım.

Çalışmam 2006-2010 yılları arasında devam etti. Ancak zihinsel alt yapısı 1989 yılında başlamış ve hala devam etmektedir; ömrüm boyunca da süreceğine inanıyorum. Bulgaristan göçmenleri ile ilgili her konu ilgimi çekmeye devam edecektir. Amerika ve Avrupa'daki örneklerine benzer bir "GÖÇ" müzesi kurulması için çalışacağım. Muhtemelen benim topladığım hikayeler gibi birçok anlatı ve objeler ışığında göç olgusu insanlarla buluşacak ve daha çok insanın bu konuda derinlemesine düşünmesini sağlayacaktır Göç ederken beraberinde götürülen ve geride bırakılan objeler, eşyalar, anılar bize insanlığımızı yeniden hatırlatacaktır. Türkiye'de göç eden her halk ve insanın kendisinden bir şeyler bulabileceği "göç müzesi"nin, bana olacağı gibi herkese, hepimize iyi geleceğini düşünüyorum.

Kısacası araştırma konum, kişisel olarak içselleştirdiğim, anlamaya çalıştığım, toplumsal yönden de aydınlatılması gerektiğine inandığım bir konu. Çalışırken kendimle, kadın ve insan olma durumu ile ilgili, kelimeler ile anlatmayı beceremeyeceğim şeyler öğrendim. Bu nedenle iyi ki antropoloji bilimi ile tanışmışım diye düşünüyorum. Artık gençken neden antropoloji ile ilgilenmedim diye hayıflanmıyorum. 40 yaşında bu alanda çalışmaya başladığım için sosyal bilimler bilgi birikimimi yetersiz buluyordum ama şu an bu alanla hiç tanışmamış, öğrenmemiş, okumamış, sormamış ve anlamamış olsam bu dünyadaki ödevimi yapmamış olurduym diye hissediyorum. Özellikle antropoloji yöntemini vurgulamak isterim. Bulgaristan göçmenleri ile ilgili konular birçok yöntemle irdelenmiş olabilir ama eğer sosyal antropolojik yöntemle ele alınmasaydı büyük ölçüde eksik kalmış olacaktı. Bu da antropolojinin bütünleştirici yaklaşımı ile örtüşmektedir. Doktora tezimi bu araştırma

konusunda yazdığım kadar tezin yöntemi ve ortaya koyduğu sonuçlar ile de bilimsel literatüre katkı yaptığımı umuyorum. Tabii ki gerçek katkısını zaman gösterecektir.

Çalışmayı sürdürürken ve yazarken eksikliğini hissettiğim şeyler oldu. Örneğin keşke görüşmecilerim izin verseydi ve anlatılanları görüntülü ve sesli kayıt edebilseydim. Benim kendi bakışaçım ile yorumlarken atlama olasılığımın olduğu noktalar objektif olarak da saklanabilirdi bu şekilde. Ayrıca, yazım sürecinde ve sonrasında çok üzücü haberler de aldım. Dört görüşmecimi kaybettim. En sonuncusunu ise geçen hafta kaybettim. Bu vefatlar karşısında duyduğum üzüntüyü, bu kişilerin tezim içinde hikayeleriyle yaşayacak olması teselliyle dindirdim. İki görüşmecim ise “alzheimer” teşhisi ile bakımevine alındılar. Acaba büyük buhranlar yaşayanlar ve yaşadıkları acıları unutmak isteyenler daha mı çok zihinsel hastalıklara yakalanıyorlar diye düşünmeden edemedim. Hastalık veya ölüm sebebi ile kaybettiğim görüşmecilerimin yüzü, söylemleri gün içinde aniden bir ses, bir söz ile aklıma geliyor. Onlar gibi milyonlarcası var biliyorum. Ben sadece çok kısıtlı sayıda olanı ile görüşebildim. Ama yer, tarih ve olaylar farklı olsa da hisleri çok ortak ve tezin sonuçları da aslında bu şekilde oluştu.

Üç sene ara verdikten sonra, hocalarıma sunmadan önce tezimi yeniden gözden geçirdiğim şu günlerde ülkemde değişiklikler oluyor. Antropoloji yöntemi, değişim ve saha anlamları yeniden yapılıyor. Bulgaristan göçmenleri ile ilgili araştırmamı 2-3 sene içerisinde yeniden ve odak grup görüşmeleri ile tekrarlamak istiyorum. Türkiye'nin geçirdiği evrelerden göçmenlerimizin nasıl etkilendiğinin ortaya konması, göç çalışmalarına da katkı sağlayacaktır diye düşünüyorum.

Göç ve göçmenlik konu ve kavramlarına yoğunlaşan birçok değerli bilginin yer aldığı okyanusa, antropolojik bakış açısı ile yapılan bu sözlü tarih çalışmasının katkı sağlayacağı inanç ve gayretimin gerçek sonuçlarının değerlendirmesini zamana bırakıyorum.

1. GİRİŞ

Göç insanlık tarihi kadar geçmişi olan bir olgudur. Savaş, coğrafi krizler, demografik ve ekonomik değişimler gibi birçok farklı ve çağlara göre değişen sebepler ile gerçekleşen ve her an gerçekleşmekte olan göç eylemi, politik, siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimleri de beraberinde getirmektedir. Milattan önce 30000’li yıllarda başladığı varsayılan insanoğlunun yer değiştirme serüvenine ilişkin bilimsel merak ve araştırmalar günümüzde de süregelmektedir. Arkeolojik bulgulardan dini metinlere, sanata ve fen bilimlerine kadar çok geniş yelpazede bilim insanları göç konusunu inceleme altına almışlardır. Siyasal tarih ve ekonominin ana konusu altında yer alan göç çalışmaları, dünyanın birçok yerinde çeşitli merkezler ve enstitüler aracılığı ile çalışılmakta ve göçe ilişkin her türlü veri incelenmektedir.

Bu tez çalışmasında son yüzyılda Anadolu’ya göç eden, bir başka deyişle “geriye göç” eden Bulgaristan Türkleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bölümde, Bulgaristan Türkleri üzerine odaklanma sebepleri belirtilerek çalışmanın çerçevesi ve konusu takdim edilmektedir. Daha sonra, göç konusuna ilişkin üretilen teorilere değinilmekte ve Bulgaristan Türklerinin Anadolu’ya gerçekleştirdikleri göç tarihine kısa bir vurgu yapılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı tanımlanmakta ve kadın olmanın kavramsal çerçevesi verilmektedir. Tez araştırması metod ve bulgularının yer aldığı ikinci bölüme geçmeden önce yöntem seçimine ilişkin teorik bir tartışma yer almaktadır.

1.1. Göç ve Bulgaristan Türkleri Konularının Üzerine Odaklanılmasının Nedenleri

Göç sadece ekonomik boyutu ile değil, aynı zamanda bireysel olarak kişiler ve yakın çevreleri üzerinde bıraktıkları etkileriyle toplumları değiştirmektedir. Sosyal bilimciler son yıllarda, göç kavramı ve her boyuttaki etkileri üzerinde çalışmaktadırlar. Meksika’dan

Amerika Birleşik Devletleri'ne, Türkiye'den Almanya'ya, Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya gibi, dış göçlerin nedenleri ve sonuçları, birçok araştırmaya konu olmuştur. Bununla beraber, her ülke veya bölge içinde köyden kente göç, bilim insanlarının öğrenmeye çalıştıkları konular arasına girmiştir. Dünyada ilk defa uygulanan *Yunan-Türk Göçmen Mübadelesi* ise, sadece bu milletlerin bilim adamlarının değil, tüm göç uzmanlarının ilgisini çekmiştir. Türkiye'den Yunanistan'a veya Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden mübadiller ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Buna benzer çalışmaları yapabilmek için, ulusal ve uluslararası üniversitelerde, *Göç Araştırma Merkezleri* bulunmaktadır. Bu merkezlerde yapılan araştırmalar, sadece bilimsel dergilerde yayınlanmakta kalmayıp, aynı zamanda toplumun her kesiminin okuyabileceği şekilde kitaplaştırılmaktadır. Sayıları her geçen gün artan göç araştırmalarının çok farklı yöntemlerle ve kuramlar ışığında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Son yüzyıl içerisinde Balkanlar'da meydana gelen bölünmeler, savaşlar ve ekonomik sıkıntılardan dolayı gerçekleşen göçler, birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Farklı kimlikleri bir arada barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları küçüldüğünde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yer alan Balkanlar'daki Türklerin durumu ve hareketliliği ile ilgili çalışmalar yapılagelmektedir. Ancak, Balkan göç ve göçmenlerine ilişkin yapılan çalışmalar çoğunlukla mübadiller veya parçalanmış Makedonya üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bununla beraber yüzyıllardan beri yoğun bir nüfus olarak Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve yaşadıkları göçlere ilişkin sınırlı sayıda araştırma olduğu, konunun halâ incelenmesi gereken birçok noktasının bulunduğu düşünüldüğü için Bulgaristan göçmenleri üzerine yoğunlaşmış ve bu araştırma gerçekleştirilmiştir

1.2. Tezin Konusu ve Amacı

Sebebi ve koşulları ne olursa olsun göç; kişileri, aileleri ve toplumları etkilemektedir. Özellikle, birinci neslin göç sırasında ve sonrasında yaşadıkları değişimler resmî tarihte yerini almamakta, göç olgusu daha çok siyasi olarak tartışılmaktadır. Elimizdeki kaynaklardan daha çok tarihler, sayılar hakkında bilgi edinebilmektedir.

Bu çalışma, Bulgaristan'dan Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçün, göçü yaşayanlar tarafından nasıl algılandığını anlamak üzere yapılmıştır. Göçün, kadınların toplumsal rollerine olan etkisi anlaşılmasına çalışılmıştır.

1930'lu, 1950'li, 1970'li yıllarda ve en son 1989 yılında, Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden, farklı nedenlerle göç eden kişilerin göç hikâyelerinin kayıt altına alınarak resmî tarihin anlaşılmasına destek olabilecek anıların toplanması hedeflenmiştir. Birinci nesil göçmenlerin hafızalarında yer alan yaşanmışlık ve deneyimlerin, insanlar yok olmadan, henüz hayattayken toplanması amaçlanmıştır. Bulgaristan'dan göç eden Türk kadınlarının göç hikâyelerinden yola çıkılarak, göç ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin ortaya konulması tez çalışmasının temel sorunsalıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere, tez çalışmasının ana sorunsalı, göç ve toplumsal cinsiyet kavramları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde öncelikle tez alanı ve çalışma toplumu olan Bulgaristan Türklerinin göç tarihi özetlenmekte, daha sonra göç ve toplumsal cinsiyet kavramlarının konuya ilişkin çerçevesi aktarılmaktadır. Tezin tartışma ve yorumlanmasında önemli kavramsal katkısı olan sözlü tarih yönteminin temel ilke ve özellikleri ise yöntem bölümünde ele alınmaktadır.

2.1. Göç ve Bulgaristan Türkleri

Tarihin büyük bölümünde Bulgaristan; etnik kökenden ziyade, dinin esas ayırıcı özellik olarak kabul edildiği Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında yaşamıştır. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'a, Anadolu'dan getirdiği Türkleri yerleştirmeye başlamıştır.

Osmanlı'nın Balkanlarda güç kaybetmesi ile beraber, ondan fazla büyük göç akımı gerçekleşmiştir (Parla, 2007: 161). Her dönemi zorunlu göç olarak tanımlasak da, siyasi sebepleri farklılıklar göstermektedir.

- 1877–8 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan kaçanlar
- 1912–3 Balkan Savaşı'ndan kaybedilen bölgelerden kaçanlar
- 1925 Gönüllü göç isteyenler için antlaşma
- 1950–1 Komünizmin kabulünden sonra
- 1968 Parçalanmış ailelerin birleşimi (birkaç kez)
- 1989 Siyasi nedenler ile
- 1990 Sonrası ekonomik nedenler ile

Börklü, 93 Harbi sonrasında Bulgarların tam bir baskı ve zulüm uygulayarak, 1883 yazının ortasından itibaren 3 aylık dönemde 200 bin Türk'ü göçe zorladıklarını, bu göç sırasında 1886-1890 arasında 75 bin, 1893-1902 arasında 70 bin insanın Türkiye'ye geldiğini bildirmektedir. Türkiye'nin Kore Savaşı'nda, komünist bloğa karşı savaşmasına ceza olarak, bölgedeki Türk azınlığın azaltılması politikasına gidilmiş, 1930'lardan beri bekletilen göç isteyen gruplara göç izni çıkmıştır. 1951'deki büyük göçte, 250 bin kişi adeta tehcir edilmiştir (Börklü, 2007:5). Balkan devletlerinde imha veya baskıyla karşı karşıya kalan Türklerin yanısıra, Pomaklar gibi Balkan Müslümanları da Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu şekilde sayıları fazla, etnik kökenli Müslüman bir grup oluşmuştur (Gülalp, 2007:88).

Tablo 1: Yıllara Göre Göçmen Sayısı

<i>Yıllar</i>	<i>Göçmen sayısı</i>
1878–1912	350000
1923–1933	101507
1934–1939	97181
1940–1949	21353
1950–1951	154198
1952–1968	24
1969–1978	114356
1979–1989	370000 (-150000)

19. yüzyılın sonlarında Bulgaristan bağımsızlık kazanmıştır. Bağımsızlıktan sonra, Türklere karşı büyük bir tepki doğmuştur. 1878 tarihindeki Ayastefanos Antlaşması'na kadar Rumeli topraklarındaki Türkler, Bulgarlar ve diğer gruplarla birlikte yaşamıştır. Daha sonra, Berlin Antlaşması ile Bulgaristan, özerk bir devlet olmuş, 1908 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilânı ile Bulgaristan tam bağımsızlık kazanmıştır (Aydın, 2005:135–145). İkinci Dünya Savaşı'nda, Rus ordusunun Bulgaristan'a girmesinin ardından gelişen komünizm şartlarında, etnik unsurlara daha çok eğitim imkânı sağlanmıştır. Bulgaristan Türkleri'nin 1939'da okuma yazma oranı % 15 iken, 1957'de % 97'ye çıktığı bilinmektedir. 1939 tarihinde, Bulgaristan'daki diğer etnik grupların okuma yazma oranı ise şöyledir: Ermeniler % 54.3, Yahudiler % 53.6, Yunanlılar % 35.2 ve Bulgarlar % 32.3. 1949 sonrasında komünist rejiminin kurulması ile Türkler için eğitim imkanı açısından bir gelişim

sağlansa da, Hıristiyanlara ve Müslümanlara, dini haklar konusunda kısıtlama getirilmiştir. Müslüman Türkler ateizm tehdidi ile göçe zorlanmışlardır.

1980'li yıllarda meydana gelen değişiklikler ve sonrasındaki göçe zorlanmanın altında yatan siyasi değişiklikler giderek artan Türk nüfusu, Bulgar yönetici çevrelerinde büyük bir korkuya neden olması ile başladı. 8 Mayıs 1984 tarihli Politbüro toplantısında Devlet Başkanı Todor Jivkov, ülkede etnik Türklerin çok fazla olduğunu iddia etmiştir. Türklere karşı hoşnutsuzluk duyan gazeteler, Türklerin doğum oranını çok abartarak Bulgar ortalamasının altı kat üstünde olduğunu öne sürmüşlerdi (Demirtaş-Coşkun, 2001: 36).

Nisan 1986'da Jivkov yönetimi aşağıdaki uygulamaları gerçekleştirmiştir: (Şimşir, 2009: 388-405)

1. Türkçe isimleri Slav isimlerine çevirmek,
2. Kamu alanlarında Türkçe konuşulmasını yasaklamak,
3. Türk-Müslüman azınlığı, yaşadığı *karma bölgeler*'den alıp, Bulgarların çoğunluk olduğu bölgelere yerleştirmek (bu karar, Türk cemaatinin bütünlüğünü bozmaya yönelik bir tedbirdi),
4. İslâm ibadeti özgürlüğünü kısıtlamak,
5. Türk azınlığa karşı işsizlik gibi sosyal baskı uygulamak, böylelikle Türkleri, Türkiye'ye göçe zorlamak.

Bu tedbirler, yaklaşık bir milyon beşyüzbin insanı mağdur etmiştir. Bu insanların büyük bir kısmı, dayatılan bu tedbirleri kabul etmiştir. Bir grup Türk yetkililerle işbirliği yapmışlar diğerleri, yasadışı direniş örgütleri kurmuşlardır. Bu örgütler, komünizmin yıkılışından sonra, siyasi bir parti olan Hak ve Özgürlükler Hareketi'ne (HÖH) dönüşmüştür (Fürüzan, 2003:135). Zoraki göçe sürüklenen bu direniş guruplarında yer alan veya destek verenler olmuştur.

Bulgaristan, 1985 yılında ağırlık verdiği asimilasyon politikası, 1987 yılındaki, 16. İslam Konferansı Raporu'nda Bulgaristan politikası hakkında duyulan endişe dile getirilmiştir. 1989 Mayıs ayında dönemin Başbakanı Turgut Özal, NATO zirvesinde üyelerden yardım istemiş, bu ülkeleri Bulgar baskısına karşı geleneksel hassasiyeti göstermemekle suçlamıştır. Mekik diplomasisi sonunda, Sovyetler Birliği Sofya'yı desteklememeye özen göstermiştir. 1989 yılında, Türklerin göçe zorlanmasında Sovyet etkisi tam olarak anlaşılammıştır. 1950 ve 1951'de on binlerce Türk'ü sınır dışı etme politikasının ardında, Sovyet Lideri Stalin'in

olduğu bilinen bir gerçektir (Demirtaş-Coşkun, 2001: 35-39). 1989 yazında ikinci asimilasyon programı, Türklerin kitleler halinde Türkiye'ye göç etmesine sebebiyet vermiştir. Yeni tedbirler, Bulgaristan'daki muhalif hareketleri hızlandırdığı gibi, dünya kamuoyunda da eleştirileri artırmıştır. Bu yıl içerisinde, en büyük Türk göçü dalgası yaşanmıştır: Toplam 310 bin Türk, Jivkov yönetiminin asimilasyon kampanyaları sonucunda Bulgaristan'ı terk etmeye zorlanmışlardır (Günay, 2005: 245–255). Bulgaristan Türklerinin arada kaldığı bu günlerde, Parlamento'nun verdiği bir karar ile Bulgaristan Türklerine göç için 3 Haziran 1989'da sınır kapıları açılmıştır. 21 Ağustos'ta da kapılar kapanana kadar, 78 gün içerisinde 300 binden fazla insan Türkiye'ye giriş yapmıştır. Günde ortalama dört bin kişi ülkeye gelmiştir. Göçmenler yoğun olarak: Kırcaali, Haskova, Razgrad, Silistre, Şumen, Tırговиşte ve Burgaz'dan gelmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra, 1923'ten başlayıp 1960'lı yıllara kadar Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda, barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Bulgaristan'dan gelen Türklerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması sebebiyle kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları, iklim ve geldikleri yerlerdeki üretim tarzları dikkate alınmıştır. Ayrıca, göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere serpiştirilmek suretiyle yerleştirilmelerinin, sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı olacağı düşünülmüştür. Göçmenlere iş imkânlarının sağlanması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla aynı ve nakdî yardım yapılmış, bu çerçevede çiftçi ailelere toprak, tohumluk, çevirme ve donatım kredisi, zanaatkar göçmen ailelerine de, konutun yanı sıra, döner sermaye kredisi verilmiştir (Acaroğlu, 2007: 45).

1950 ve 1951 yıllarında gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadili Türkçe'dir. Göçmenler, o yıllardaki Türkiye nüfusu ortalamasından daha yüksek oranda okur-yazar nüfusa sahiptirler. Özellikle, kadınlar arasında okur-yazarlık oranı daha yüksektir. Göçmen nüfusun % 70'i 45 yaşın altındaki genç nüfustur. Bu nüfusta, yüksek öğrenim ve mesleki teknik öğrenim gören nüfusun oranı çok düşüktür. Gelenlerin % 85'inin mesleği çiftçiliktir.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı'nın yayımlarına göre, Bulgaristan-Türkiye arasında yaşanan göçlere ilişkin raporlardan edinilen bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

* 1925 yılındaki Türk - Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 19.833 ailede 75.877 kişi iskânlı, 37.073 ailede 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 56.906 ailede 218.998 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.

* 1950 – 1952 yılları arasında Bulgaristan'ın tehcir ve göçe zorlaması sonucu, 37.851 aileye mensup olmak üzere 154.393 kişi, iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelip yerleşmişlerdir.

* 1968 - 1979 yılları arasında da *Türkiye-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması* çerçevesinde 32.356 aileye mensup 116.521 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göç ile, 1950–52 yılları arasında gelen göçmen ailelerinden büyük bölümünün Bulgaristan'da kalan yakınlarının Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmeleri sağlanmış, böylece parçalanmış ailelerin birleşmesi gerçekleştirilmiştir.

* Bulgaristan'dan son göç hareketi 1989 yılında, Türk kökenli Müslüman Bulgar vatandaşlarının, Bulgar hükümeti tarafından Türkiye'ye göçe zorlanmaları ile başlatılmıştır. Göçmenler kitleler halinde trenlerle Türk sınırına bırakılmışlardır. Böylece Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen en yoğun ve zorunlu göç akımını yaklaşık üç aylık bir süre içinde kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde yaklaşık 65 bin aile, Türkiye'ye giriş yapmıştır. 1989 yılında Bulgaristan göçmenlerine ilişkin aylık yurda giriş sayıları Tablo 2 de verilmektedir (Şimşir, 2009:457).

Bulgaristan'dan 1950 ve 1952 yılları arasında gelen, devlet tarafından yerleştirildikleri için iskânlı göçmen olarak kabul edilen göçmenler, iskân yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli il, ilçe ve köylerine dağıtık veya mahalleler eklenmek suretiyle yerleştirilmişlerdir. 1960 döneminde toplam 35.496 ailenin yerleşiminin sağlandığı görülmektedir. Bunlardan 25.583 çiftçi ailesinin büyük çoğunluğunun Adana (1.442 aile), Ankara (1.136 aile), Balıkesir (1.474 aile), Bursa (2.185 aile), Konya (1.523 aile), Manisa (1.383 aile), Tekirdağ (1.619 aile) illerine; zanaatkar ailelerin çoğunun Bursa (1.356 aile), İstanbul (3.100 aile), Eskişehir (1.116 aile), İzmir (1.1160 aile) illerine yerleşimleri gerçekleştirilmiştir. İskân için yapılan 36.292 evin 22.761'i köy tipi; 12.219'u şehir tipi ve 1.312'si hazır evdir. Kırsal alana yerleşmek isteyenler için, 13 müstakil köy kurulmuştur. Evlerin % 70'i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır. % 25'i kentlere eklenen göçmen mahalleleri şeklinde inşa edilmiş olup, % 5'i köylerde yapılan müstakil evleri kapsamaktadır. Bulgaristan'dan 1968 ve 1979 yılları arasında gelen göçmenler serbest

göçmen statüsünde oldukları, parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'ye göç ettikleri için, daha önce gelen akrabalarının bulunduğu il, ilçe ve köylerde kendi olanakları ile yerleştikleri bilinmektedir.

Tablo 2: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Zorunlu Göç Yapanların Sayısı (1989-1990)

<i>Aylar</i>	<i>Vizeli</i>	<i>Vizesiz</i>	<i>Toplam</i>	<i>Genel Toplam</i>
Mayıs 1989	-	1630	1630	1630
Haz.1989	22	87599	87621	89251
Tem. 1989	79	135237	135316	224567
Ağus. 1989	512	87396	87908	312475
Eylül 1989	1859	-	1859	314334
Ekim 1989	1619	-	3619	317953
Kasım 1989	4531	-	4531	322489
Aralık 1989	4843	-	4843	327327
Ocak 1990	2779	-	2779	330106
Şubat 1990	3645	-	3645	333751
Mart 1990	4595	-	4595	338346
Nisan 1990	4360	-	4360	342706
Mayıs 1990	3254	-	3254	345960
Toplam	34098	311862	345960	345960

(Şimşir, 2009:457)

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin % 29'unun ilkökul, % 34'ünün ortaokul, % 18'inin Lise, % 2'sinin meslek okulu, % 2'sinin yüksek okul mezunu oldukları. % 14'ünün ise eğitimsiz bulunduğu saptanmıştır. 1990 yılına kadar gelen göçmenler arasında istihdam edilenlerin mesleklerine bakıldığında, % 30'unun tarım işçisi, % 27'sinin sanayi işçisi, % 1,2'sinin memur, % 14'ünün yardımcı hizmetlerde görev aldığı görülmektedir. Çalışanların % 9,3'ü serbest, % 5,5'i öğretmen olarak çalışmakta oldukları tespit edilmiştir (Şimşir,2007:461)

1960 yılından sonra gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun kentlere yerleştiği görülmektedir. Bu dönemde, ülkeye çok az sayıda iskânlı göçmen kabul edilmiştir. Gelen göçmenler, serbest göçmen statüsünde oldukları için, daha önce Türkiye'ye göç etmiş

yakınlarının bulunduğu yerleşim yerlerini tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu tercihte istihdam, iklim ve kültürel yakınlık boyutlarının önem kazandığı bilinmektedir (Tekeli, 2007: 450).

Günümüz dünyasında göç hareketliliğinin doğudan batıya, güneyden kuzeye doğru olduğu bildirilmektedir (Topçu ve Beşer, 2006: 38). Bu bağlamda, Bulgaristan Türklerinin göçü, genellenin aksi yönünde gerçekleşmektedir. Çünkü, bu göçler yalnızca siyasi veya ekonomi göç değil, aynı zamanda milliyetçilik duygusunun sonucunda gerçekleşen hareketlerdir. Bu göç anavatana dönüş'tür. 1923 yılında, Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan mübadele anlaşması sonunda gerçekleşen göç, nasıl tarihte özel bir göç ise, onlarca yıldır gerçekleşen Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç de özel bir göç kategorisi içinde incelenmesi gerekmektedir.

Göçün demografik etkileri toplumsal değişimin asıl sebebidir. 19. yy ortalarında, Türklerin bulunmadığı SSCB ve etkisindeki ülkelerde belirgin bir demografik düşüş görüldüğü bildirilmektedir. Türklerin bulunduğu topluluklarda geleneksel aile yaşantısı önemini koruduğu ve bu aile yapısı sürdürüldüğü için düşüş daha azdır. Bulgaristan'da, göç sonrası dönüşüm sürecinde, ekonomik belirsizlikler ve enflasyon sonucu sosyal bozulma olmuştur (Civelek, 2006: 5–7). Civelek, Bulgaristan'da ailenin geleneksel tanımdan uzaklaşmasından veya aile kurumundaki değişimin demografik yapıya etkisini göz önünde bulundurarak, değişme ve riskleri açıklamaya çalışmıştır. Yeni ve tanımlanması zor aile formlarının sosyal, kültürel ve multidisipliner sorumluluklarını inceleme altına almıştır. Doğurganlığın, Sovyetler Birliği etkisindeki ülkelerde, bütün dünyaya göre daha düşük oranda olmasına rağmen, Balkanlardaki Müslüman nüfusun doğurganlık düzeyi, dinin etkisi ve asimile olmama çabasından dolayı, neredeyse hiç değişmediğini bildirilmektedir (Civelek, 2009: 32-37). Bulgaristan'da yaşamaya devam eden Türklerin demografik değişimi asimilasyon sürecini şekillendirmekte ve geleceği oluşturmaktadır.

Nuray Ekici, Bulgaristan'dan gelenlerin Türkiye sınırları içinde bir çeşit Bulgaristan Türkleri Diasporası oluşturduğunu bildirmektedir. Geri dönenleri çıkarınca günümüze kadar 700 bin göçmenin ülkeye geldiği, günümüzde 10–15 milyon Bulgaristan kökenli vatandaş olduğu bildirilmektedir (Ekici,2008:5).

Bulgaristan göçmenleri, çoğunlukla Marmara ve Ege bölgesine yerleşmişlerdir. Göçmenler ondört farklı şehirde, yirmioç ayrı yerleşim yerinde, yaklaşık yirmibeş bin apartman yaptırılarak ikamet etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin; çoğunlukla birarada

kalmayı, daha önce göçenlerin yerleştikleri yerleri tercih ettikleri düşünülmektedir. Özellikle, Adapazarı ve Bursa göçmen şehri olarak bilinmektedir. Bursa'da Hürriyet, Kestel ve Görükle semtlerinde İstanbul'da ise, Avcılar, İkitelli, Yenibosna ve Bağcılar gibi semtlerde çok sayıda göçmen yaşamaktadır.

Bulgaristan göçmenlerini iyi anlayabilmek için, dünyada meydana gelen değişmelerle birlikte irdelemek faydalı olacaktır. Demir Perde'nin (Doğu ve Batıyı ayıran Berlin Duvarı) yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması, teknolojinin hızla gelişmesi, kapalı çevrede sınırlı bilgilerle yaşayan insanların çok farklı bir dönemi yaşamalarını mümkün kılmıştır. Kişilerin anlatılarını sadece göç bağlamında değil, çok geriden gelen gelişmelere ayak uydurma çabası olarak da ele almak ve irdelemek gerekmektedir. Bu anlamda, özellikle 1989'da köyden göç eden kişilerin uyum çabasını takdir etmek gerekir. Bu hızlı değişimin başarısını, küreselleşmenin ve çok kültürlülüğün küçük örnekleri olarak verebiliriz. Din, dil ve tarih bütünlüğüne rağmen, tez boyunca da ortaya konan farklı kültürel uyumun, kısa zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi, bilinmeyen geleceğin başlangıcı olarak da görülebilir. Tabi ki burada kök, daha açık bir ifade ile ulus birliği olduğu için, geçiş uzlaşma ile sonuçlanmaktadır. Anadolu'da, aynı topraklar üzerinde bulunan farklı etnik gruplarda, benzer bir uyumdan bahsetmek mümkün olamamaktadır.

Temmuz 2005 sayımına göre Bulgaristan'ın nüfusu 7 milyon 450 bindir. Bu nüfusun yaklaşık % 9,4'ü Türktür. Bulgaristan Türklerinin yaşadığı şehirler: Sofya, Şumnu, Kırcaali, Filibe, Dobruca, Varna, Rusçuk, Silistre, Plevne ve Tinova'dır. Türklerin büyük kısmı, Bulgaristan'ın başlıca iki bölgesine dağılmıştır. Bu bölgelerden birincisi kuzeydoğu Bulgaristan'da bulunan Silistre-Varna bölgesi, ikincisi ise güneydoğu Bulgaristan'da bulunan Haskovo-Kurdzhali'dir. Bu iki bölgede Türkler, bölge nüfusunun çoğunluğunu teşkil etmektedir. Türkleri, çoğunluktan ayıran özellik din farklılığıdır. Bulgarların çoğunluğu Doğu Ortodoks iken Türklerin çoğunluğu Müslümandır. Bununla beraber Müslüman Bulgarlar da vardır. Türklerin ana dili, halen okullarda farklı eğitim seviyelerinde öğretilen Türkçe'dir. Son on yılda Bulgaristan Türklerinin Türkiye kadar diğer Avrupa Birliği ülkelerine de göç ettiği ve Bulgaristan Türklerinin Göç süreçlerinin değiştiği bildirilmektedir. Bu konu üzerinde çalışılmaya değer ayrı bir araştırma alanıdır

Temmuz 2001 tarihinde Türkiye'deki Bulgaristan vatandaşlarına vize zorunluluğu konulunca, Bulgaristan vatandaşı olanların sınırdan giriş çıkışı daha kolay olduğundan,

Türkiye’de yaşayan birçok göçmen, çifte vatandaşlığa geçiş yapmıştır. Bu değişim, Bulgaristan Türklerinin göçlerini yok saymak değil; Türkiye’de var olan sosyal ve ekonomik seviyeye ulaşma çabası olarak görülebilir. Göçmenlerin oluşturdukları birçok dernek ve vakıf bulunmaktadır. Bulgaristan Göçmenlerine ait sosyal medya ortamında bir topluluk olduğu görülmektedir. Ancak dernekler masasına kayıtlı en bilinen sivil toplum kuruluşları BAL-GÖÇ, BAL-TÜRK’dür. Bu kuruluşları çeşitli şehir ve yerleşimlerde alt şubeleri de bulunmaktadır. Adana, Güneşli, Avcılar, Kocaeli gibi alt şubeler birkaç örnektir. Göçmen dernekleri, ikinci vatandaşlık, vize, karşılıklı iletişim gibi konularda paylaşımlar yapmaktadır.

Bu tez çalışmasında göç kavramı, sadece ana toprak ve sonradan gelinen yeni yerleşim alanı ve tarihsel gelişim kapsamında araştırılmamıştır. Göçün cinsiyeti konusunda olmasa da, belirli bir nedenle göç eden toplumda yer alan farklı cinsiyetten kişilerin süreç ile ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Kadınların toplumsal cinsiyetlerinin göç ile olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bir sonraki bölümün son kısımlarında, toplumsal cinsiyet kavramının kapsamı özetlenmektedir.

2.2. Göç Olgusu: Temel Yaklaşımlar ve Teoriler

Göç, belki de insanlığın yaşadığı en sıkıntılı olayların başındadır. Kimi göçler, eylemi gerçekleştiren topluluklar için; yeni bir umut, yeni bir yaşam anlamına gelir. Kimi göçler ise, her yönüyle dram, trajedi, acı, ezilmişlik, çaresizlik olarak yaşama ve anılara kazınır.

Birleşmiş Milletler verilerine göre, 2005 yılında dünyada 191 milyon kişi göçmen durumundadır. Bu, toplam nüfusun % 3’ü etmektedir. Göç sebeplerini, sadece isteyerek göç veya zorunlu göç olmak üzere ikiye ayırmak yeterli değildir, birçok sebebi olabilir, ancak zorunlu göçlerin daha çok çatışmalara yol açabildiği bildirilmektedir (Toros, 2008:9-10).

Chambers *Göç, Kültür ve Kimlik* kitabında üçlü ilişkiyi irdelemektedir. Göç ederken; bırakılan yer ile yeni yer arasındaki fiziksel uzaklık kadar, ekonomik, tarihî ve kültürel farklılıklar da kaçınılmaz olur. Bu farklılıklar, bölen ve ayıran farklılıklar kadar, giderek küreselleşen dünyamızda, gidiş geliş trafiğine kapıları hem açmaya, hem kapamaya yarayan

menteşeler gibi görev yapabilirler (Chambers, 2005:10). Chambers'ın kitabında özellikle birinci kuşak göçmenlerin durumunu, daha iyi açıklamamız ve anlamamız gerektiğini söyler. Göç kültürünün seyahat olarak yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgular.

“Kültürü...seyahat bağlamında yeniden düşünenecek olursak, o zaman organik ve doğallaştırıcı tarafını vurgulama eğiliminde olduğumuz kültür terimi (büyüyen, yaşayan, ölen vb. köklü bir çevre olarak görülen kültür) sorgulanmaya başlar. Bu sorgulamada, inşa edilmiş ve tartışma konusu olmuş tarihi olaylar yer değiştirmenin, karışmanın ve etkileşmenin sebepleri olarak daha keskin bir şekilde ortaya çıkar.”

Edward Said, göç ve sürgünü, *kesintili bir var olma durumu* olarak işaret etmektedir (Said, 2009:25). Chambers ise, geriye bırakılan yer için bir kavgaya tutuşulduğunu, bu nedenle de göçün modern kültürün güçlü ve hatta zenginleştirici bir motifi olarak yeniden tekrar tanımlanması gerektiğini öne sürmektedir. Göçmenlik haritasız seyahat etmeye benzetilmekte, *hem köklü, hem de köksüz olmak* kimliklerinin aynı anda şekillenebildiğini göstermektedir (Chambers, 2005:120).

18. yüzyılda, göç hareketinin başlıca nedeninin insanoğlunun maddî açıdan durumunu düzeltme isteğinden ileri geldiği düşünülüyordu. Zaman içerisinde, nüfus ve ekonomi ile ilgili yasaların, fizik yasaları gibi kesinlik taşımadığı, diğer faktörlerin varlığının kabul edilmesi gerekliliği ortaya atılmıştır. Göç kararının alınmasında, birey ve hane halkı kadar, ulusal ve uluslararası piyasaların etkinliği de kabul edilmektedir. Göç ile ilgili ilk kuramlar, ekonomik bakış açısı ile önerilmiştir. Ancak, 1950’li yıllarda geliştirilen *Dünya Sistemi* kuramına göre; hareketlilik, genişleyen pazarlara doğru olmaktadır. Önceleri sanayinin gelişmiş olduğu yerlere, sonraları ise dünya ekonomisinin bankacılık ve yüksek teknolojinin yoğunlaştığı bölgelere doğru göç edildiği bilinmektedir. *İlişkiler ağı (network) kuramı*, uluslararası göçün nedenlerini irdelemektedir. Göç; zamandan ve mekândan etkilenmekte ve sürdürülebilirliği artmaktadır. *Göçmen ilişkileri ağı*, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkedeki eski göçmenler, yeni göçmenler ile göçmen olmayanlar arasındaki; ortak köken, soydaşlık, dostluk bağlarından oluşan kişilerarası bağlantılardır. Bu ilişki ağları, göçü özendirir bir öğedir. Bu çeşit bağlar, insanlara yardımlaşabildikleri bir sosyal sermaye sunmaktadır. Bu bağlar göç masraflarını azaltmaktadır. Göç hareketi kesilmeksizin sürmektedir. Zaman içinde bu ilişki, göçmen gönderen ülkelerin çeşitli katmanlarına da yayılmaktadır (Abadan-Unat, 2006: 35).

Dünya nüfusunun 6.5 milyar olduğu 2000’li yılların başında nüfusun, % 3’lük kesiminin doğdukları ülkenin dışında yaşadığı bildirilmiştir. 1965 yılında bu oranın % 2.5 olduğu bilinmektedir. Günümüzde dünyadaki 195 milyon göçmenin çoğunun gelişmiş ülkeler ve Avrupa’da yer aldığı raporlanmıştır. Dünyadaki göçmenlerin çoğu Avrupa’da yaşamakta ve uluslararası göçmenlerin yarıya yakını kadınlar oluşturmaktadır. (UNDP Raporu: <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=2174>). Bu veriler, göç ve kadın konusunun farklı yöntem ve bakış açıları ile çalışılmasını teşvik etmektedir. Göçmenlerin yerleştirilmesi sırasında iş olanağının ve topluma uyumlarının sağlanması, sağlık ve beslenme ile ilgili problemlerinin çözümü, başlıca sorunları oluşturmaktadır (Güler-Çobanoğlu, 1984:16). Kadın göçmenler yönünden bu sorunların farklı anlamlar taşıyabileceği düşünülmektedir. Çalışma, bu merak ile başlamıştır.

Göçmenlik, ulusların iç ve dış politikalarının en temel meselelerinden biri haline gelmiştir. Gupta ve Ferguson (1992;6-23) esnek vatandaşlık veya çifte vatandaşlığın göçmenler için yaratıcı bir fırsat olabileceğini belirtmekte, kültürün; yer ve insanın izomorfik yani ayna görüntüsünde olduğunu vurgulamaktadırlar. Başka bir deyişle, tez bulgularında, iki arada kalmak veya her iki yere de ait olamamak, şeklinde tanımlanan duygunun, aynı zamanda bir fırsat olabileceğinin üzerinde durulmaktadır. Kimya da aynı yapıya sahip ama uzaysal düzlemde farklı yerleşen benzer moleküller örneğinden yararlanılarak, farklılığın yapıdan çok algılama durumu olduğu vurgulanmaktadır.

Ulusal nitelik taşıyan göçmenlere, nasıl bir terminoloji kullanılacağı ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Nahapetyan, bu terimleri şu şekilde derlemiştir: (Nahapetyan, 2007:33-49)

Geçişli Göçmen (Transmigrant)

Çift odaklı Göçmen (Bifocal subject)

Dolaşan Göçmen (Circulating migrant)

Geri göçen (Remigrant)

Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye’ye göçünü anlatabilecek tek bir kuram bulunmamaktadır. Biryandan geri göçen gibi görünse de, bir başka açıdan da geçişli göçmen olarak da

adlandırılabilirler. Bulgaristan Türklerinin göçleri süreç, geniş ve disiplinlerarası bakış açıları ile özel bir kuram olarak açıklanabilecek bir değişimdir.

Göç hareketlerinde; kapitalizmin ve piyasaların egemenliğinin yarattığı işgücü talebi de belirleyici olmaktadır. Göç; bireylerin ve ailelerin kararlarının önem taşıdığı karmaşık bir süreçtir. Yaygın ve çok yönlü bir olgudur (Toksöz, 2006:16-17). Göçü bir bütün olarak açıklayan genel bir teori yoktur. Göçün değişik yüzlerini, boyutlarını ve süreçlerini açıklayan farklı teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler şu şekilde özetlenebilir:

- İkili Ekonomide Kalkınma Teorisi
- Noe-klasik Teori
- Bağımlılık Teorisi
- İkili İşgücü Piyasası Teorisi
- Göç Sistemleri Teorisi
- Profesyonel Göçmenlerin Yeni Ekonomisi Teorisi
- Göç Ağları Teorisi.

Bu teoriler bize 1989 sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye veya diğer ülkelere yapılan göçleri anlamamızda yardımcı olmaktadır. Bununla beraber Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göç hareketlerini ekonomik teorilerden bağımsız irdelemek gerekir. İkili ekonomide kalkınma teorisi, 1954 yılında W.A. Lewis tarafından geliştirilmiştir. Bir ülkede kalkınma için geleneksel sektörler ile modern sektörler arasında emek göçünün öneminden ve karşılıklı kaldıraç dengesi üzerinde durmaktadır. Neo-klasik teori, neoklasik iktisat teorisinden etkilenerek, göçün bireyin davranışları ile ilişkili olduğunu vurgular. Göçmenlerin iş, ücret ve ekonomik faktörlerin avantajlı olduğu yere göç ettiğini belirler ve nedenlerini açıklamaya çalışır. Bağımlılık teorisine göre göç, merkezin çevresi üzerindeki egemenliği ile ilgilidir. Kırdan kente göç veya sömürgeci merkezi ülkeye göç üzerinden açıklamalar yapmaktadır. İkili işgücü piyasası teorisine göre ise, yerlilerin çalışmayı kabul etmedikleri düşük statülü ve az ücretli işin dışardan getirilen göçmen işçilerle yaptırılmasında göçmen işçilerinde itibar ve gelir etmesi durumuna vurgu yapmaktadır. 1990'larda Stark tarafından geliştirilen profesyonel göçmenlerin yeni ekonomisi teorisinde, göçe yol açan süreçte göçmen hane ve ailesinin rolüne dikkat çekmektedir. Göç ağları teorisi, yine 1990'larda, "ağlar" sosyolojisini vurgular. Göçmenlerin geride kalan aileleri, arkadaşları, hemşehrileri ile kurulan ilişkiler ağ olarak betimlenmektedir. Bu bağlar ve ağ ile bilgi alışverişi, mali yardım, iş bulma ve diğer

konularda yardım alınmakta ve göç süreci kolaylaşmaktadır. Ağlar, göç kanallarının kurumsallaşmasını ve sürekliliğini etkilemektedir. Kısaca özetlenen göç teorileri farklı perspektiflerden geliştirilmiş olsada hiçbiri göçü tüm yönleri ile açıklama iddiasında ve kifayetinde değildir.

Ayşe Parla, Bulgaristan'da 18 ay boyunca yaptığı alan çalışmasında; gelenlerin doğdukları toprağa dönmek istediklerini, o toprağı Bulgar toprağı olarak değil kendi vatanları olarak algıladıklarını belirtmiştir (Parla, 2006:551). Ayrıca anayurdumuz dedikleri Türkiye'ye geldiklerinde de, kendilerini yabancı olarak algıladıklarını bildirmişlerdir. Bu sonuçlar da, Bulgaristan Türklerinin Göç sebeplerinin tek bir kurama sığmayacağını ve özerk bir durum olduğunu vurgulamaktadır.

Soysal, “Çocukluğumuz yurdumuzdur,” diyor;

“Sonra başka yaşlara ve dönemlere göç ederiz ve yurdumuzu hep özleriz. Ne kadar uzağa gitsek de, büsbütün ayrılamayız. Yaşlarız, nice anılar silinir. Ama çocukluğumuzu unutamayız. Hele bir de, bir daha dönemeyeceğini bilmek en büyük acıdır insana. Bazen kendi arzumuzla ayrılırız. Farklı yerde yeni bir hayat kurarız... Kökümüzden koparılmışızdır, fakat köklerimiz hala o toprağın altındadır... Herkesten haber sorarız. Bir şarkı duyar ağlarız. Yalnızca hasret vardır. Uzun uzun dalar gideriz geçmişi anımsatan görüntüye. Ziyaret edeceğimiz mezarlar yoktur; ölünce yanına gömülemeyiz. Yakınlarımızın yattıkları yerin başında dua edemeyiz. Kırgınlık, öfke ve keder yerleşir yüzümüzün çizgilerine. Ya durmadan anlatırız, ya da tamamen susarız” (Taraf Gazetesi, 27 Aralık 2008, Rengin Soysal'ın “Bu Yaka” adlı köşesi).

Bir göçmenin hissedebilecekleri, bu kadar edebi ve içten anlatılabilir. Aynı zamanda gençliği, metaforik olarak anayurt yerine koyarak anlatmıştır. Bu yazının birçok göçmenin hislerini yansıttığı düşünülebilir ve bu tez çalışmasında görüşmecilerin ağzından benzer hissedişler aktarılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, fetih esaslı yayılcılığın kaçınılmaz sonucu olarak, devlet egemenliğinin ihtiyaç duyduğu güvenlik, sürekli göç ettirme politikasını zorunlu kıldığı düşünülmektedir. Yeni fethedilen topraklara güvenilir nüfus yerleştirerek, oraları merkez adına denetleme ve tehlikeleri önleme, Osmanlı'nın temel politikasıydı. Balkanlar daha önce kuzeyden gelen farklı Türk kavimlerinin yerleşim yeri olmasına karşın güneyden,

Anadolu'dan Balkanlara göçler 1260larda başlamıştır (İnalçık, 2005:20). Karesioğulları'ndan başlayarak, Karamanoğlu'na kadar, tüm Anadolu Beylikleri'nin fethinde sürgün politikaları eşlik etmiştir. II. Beyazıt'tan başlayarak, Kanunî sonrasına kadar uzanan yaygın halk ayaklanmaları, göç ettirmeler yolu ile sona erdirilmiştir. Göç ettirme politikaları Osmanlı'nın çöküşüne kadar, var olmuştur (Aydın, 2002: 103). Osmanlı İmparatorluğu'nun küçülmesi ve ulus devletler şeklinde parçalanması sırasında ortaya çıkan göçlerin, hem bir çeşit dış göç, hem de savaş ve şiddetle yakından ilişkili olması bakımından, zoraki göçler kapsamında ele alınması doğru olacaktır. Bununla berebaber, Balkan göçleri aynı zamanda iç ve dış göçler kapsamında da yer alabilir. Çünkü, bu göçlerde iç ve dış kavramları yeniden anlam kazanmaktadır.

Yüzyıl başından beri devam eden Balkan göç sürecinde nüfusun % 15-20'ye yakını kayıp edilmiştir. Bu anlamda da göç, acılı ve acımasız bir süreç olmaktadır (Tekeli, Kaya, Şahin, 2007: 449-451) ve tez çalışması içerisinde bu duruma yoğun vurgu yapılmaktadır. Balkan milliyetçileri ile İttihat ve Terakki'nin büyüyen milliyetçilik ateşinin ortasında kalan bölge insanları, bu bölgenin, Osmanlı özelliklerinden arındırılmasının sonucunu yaşamışlardır. Irk, dil ve din açısından benzeyen bu azınlık grup; sürekli göç ve sınır dışı edilme olaylarını yaşayarak, uzun ve belirsiz bir tarihi sürece sokulmuştur (Yıldırım, 2006: 36).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin, resmi internet sitesinde açıklamasında, halen göçmenlere ilişkin bir veri tabanının olmadığını, ancak yeni bir proje ile 2014 yılına kadar bir sistem oluşturulacağını bildirmektedir. TÜİK Başkanlığı, yabancı nüfus ve vatandaşlık verilerini, oturma ve çalışma izinlerini, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza ilişkin bilgileri, sığınmacı, mülteci ve yasa dışı göç kayıtlarının üretileceğini ve yayınlanacağını belirtmektedir.

Özetle; göç, göç tarihinin başlangıcı ve göç olgusu üzerine şunlar söylenebilir. Göç; sözcük olarak çevresel, iktisadi, sosyal ve diğer sebeplerle insan topluluklarının bir yerden bir başka yere gitmesi olarak tanımlanmaktadır. Kişisel sebep ve maksatlarla yer değiştirmeye, bu esnada nakledilen eşyaların hepsine de göç denmektedir. Göç tarihi; Kavimler Göçü denilen, M.Ö. 3000-4000 yıllarında Orta Asya'da yaşayan kavimlerin, şiddetli ve uzun süren kuraklık sebebiyle doğuya, kuzeye, batıya ve güneye gitmeleri ile başlar denilebilir. Diğer bir tanımlama ile göç, insanın coğrafi hareketliliği; bu hareketliliğin yol açtığı nüfus dinamiğidir. Özellikle nüfus artışı gibi bir baskı karşısında insanın göreceli olarak boş

alanlara doğru hareket etmesi veya avlanma sahalarını değiştirmesi, göç olgusuna işlerlik kazandırmıştır. Savaşlar, fetihler, kıtlık, büyük salgınlar, önemli iklim değişiklikleri, ideolojik baskılar, tehcir, avcılık, toplayıcılık, kentleşme, işsizlik gibi birçok farklı etken, göçe neden olabilmektedir. Göç terimi “acı” kelimesi ile beraber kullanılmıştır. Acı, insanı değiştirmekte ve olgunlaştırmaktadır. Buda göç deneyiminin oluşturduğu değişimi açıklıyor olabilir (Breton, 2005:35).

Göç, kısa vadede pek çok acıya ve sancıya neden olmakla beraber, uzun vadeli bakıldığında bir uyumu da beraberinde getirebilir. Politikalar, kısa sürede ortaya çıkabilecek sancuların, acuların azaltılması ve sorunların çözümlenmesini sağlayabileceğini bildiren Kaya, politika oluşturma konusunda ne kadar başarılı olunursa göçün bir çözümler olarak görölmesi eğilimi artacaktır fikrini savunmaktadır (Kaya, şahin, 2007:473). Bu cümleden, 1989 sonrası Bulgaristan göçmenlerine uygulanan olumlu uyum politikalarının acıyı azalttığı ve akışı hızlandırdığı ve kültürlenmeyi yarattığı anlaşılmaktadır. Bu konu bulgular kısmında da vurgulanmaktadır.

Göç, birbirleriyle karşılaşan kültürlerin benzeşme eğilimini güçlendirir. Dışlanma veya azınlık haline gelme gibi nedenlerle de ayrışmaya da neden olabilir. 19. yüzyıl Alman Antropolojisi, kültür göçü kuramına yeni bir göç kuramı geliştirmiştir. Ratzel (1885), ayrı iki kültürün etnografyasında, birbirine benzeyen iki unsur tespit edilirse, bu iki kültür arasında göç ilişkisi bulunduğunu ve bu kültürlerin birbirine benzediğini söyler. Ancak, göçün yönünün tespit edilemeyeceğini belirtir. Buna, biçim ölçütü adı verilmektedir. Froebinius, Afrika Kültürünün Kaynakları'nda (1898), iki kültür arasında, göç ilişkisinin bulunduğunun söylenebilmesi için, biçim ölçütünün yanı sıra, benzerliklerin niceliğine de bakmak gerektiğini, benzerlik sayısı çok ise, iki kültür arasındaki göç ilişkisinin kurulabileceğini anlatır. Buna, Froebinius'un çokluk ölçütü denilmektedir. Graebner, Etnolojinin Yöntemi (1911) başlıklı çalışmasında, bu iki ölçütün de yetmeyeceğini, kültürlerin benzerliklerden yola çıkarak, aynı kültür alanı içine alınabilmeleri için, bu kültürlerin tarihsel oluşumuna da bakmak gerektiğini söyler ve kültür tarihi yöntemini geliştirmiştir (Emiroğlu-Aydın, 2003: 342).

Bulgaristan Türklerinin göçü, sebep, süreç ve sonuçları açısından büyük teorilerin tek birine girmemektedir. Bulgaristan Türklerinin gerçekleştirdikleri göçlerinin bir şekilde tüm göç kuramlarını kapsadığı da söylenebilir. Bununla beraber tez sonunda belirtildiği gibi,

Bulgaristan Türklerinin göçü, diplomasi tarafından zorunlu göç olarak adlandırılmasına karşın, göçmenler kendi durumlarını gerigöç olarak sınıflamakta, gündeme getirmektedir.

2.3. Göç ve Toplumsal Cinsiyet

1970'lerin sonu ve 1980'lerde değişik adlandırmalar altındaki kadın araştırmalarında, kadın antropolojisi, feminist antropoloji gibi, yeni teorik yaklaşımdan söz edilmektedir. Bu yaklaşımın ana teması, Kadının ikincil konumunu ve değerini, her kültüre özgü kılan ortak payda nedir? sorusuna cevap aramak olmuştur. Gerek evdeki üretimi, toplumsal örgütlenmeleri ve devleti, gerekse evlilik ve benzer pratikleri kapsayan antropolojik çalışmalar, iki insan arasındaki eşit olmayan toplumsal konumu, toplumsal kaynaklara erişebilmede eşitsizliği ortaya koyma çabasıdır. Oysa, kadın deneyimlerinin daha fazla yer alacağı, araştırmalar, çevremizdeki gerçek dünyayı daha iyi gösterecektir (Kümbetoğlu, 2005: 266). Kümbetoğlu'nun vurgusu, araştırmacıyı bu tez çalışmasını yapmaya yönlendirmiş ve yüreklendirmiştir.

Ulusal düzeyde de birçok problemi kapsayan göç kavramı, uluslararası politikaların yanı sıra, kültürel ve toplumsal unsurlarıyla etkileşim düzlemini geniş sahaya yaymaktadır. Günümüzün oldukça tartışmalı konularından biri olan *toplumsal cinsiyet rolleri*, birçok kültürel ve toplumsal ögenin içinde irdelenebilir. Kadınlık ve erkeklik rollerinin *biyolojik kader* olmayıp, toplumsal yapı içerisinde şekillendiği kabul edilmiş olsa da, bu yapının eleştirisi ve çözülmesi, içerdiği kodların ve yapısal unsurların ifşası ile mümkündür.

Cinsiyet, bireyin kadın ya da erkek olarak mevcut genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu özellikler, kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik değil, sadece bir cinsiyet farkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet ise, farklı kültürlerde, tarihin farklı zamanlarında ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade eder. Toplumsal cinsiyet; sosyal yönden kadın ve erkeğe verilen roller ve sorumluluklar olarak tanımlanabilir (Kümbetoğlu ve Birkalan-Gedik, 2005: 267). Daha doğum öncesinde, kız bebeklerin eşyaları için pembe, erkek bebeklerin eşyaları için mavi rengin tercih edilmesiyle başlayan süreç, erkeklerin ve kadınların yapabileceği işler konusunda yapay ayrımlar da üretmektedir. Bu çerçevede erkek cinsiyeti ile kadın cinsiyeti arasında toplumsal yaşama katılma düzeyi yönünden farklılıklar oluşur. Sayısal bakımdan eşit olmakla beraber, iki cinsin toplumsal alanda temsilleri farklılaşır.

Kadın cinsiyeti, daha çok ev gibi özel alanda kalırken, erkek cinsiyeti dışarıda, her türlü kamusal alanda kendini gösterir. Çalışma yaşamından siyasete, sivil toplum örgütlenmesinden eğitime kadar, her türlü kamusal alanda iki cins temelindeki bu görünüm, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturur. Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyet kavramının ötesinde, tüm cinsiyet algılarının toplum tarafından belirlendiğini öne süren bir kavramdır. Toplum içinde üretilerek dilden dile dolaşan bazı kalıplar, kız ve erkek çocuklarının, toplum içindeki davranışlarının nasıl olması gerektiğini anlatarak, toplumsal cinsiyeti belirleyici özellik taşıyor. Kızlarla erkeklerin farklı uzunluklarda saç uzatmaları, pantolon ve etek giyme, kulağa küpe takma veya takmama, saç tokayla toplama ya da toplamama gibi farklılaşmalar, toplumsal cinsiyet ile uyumlu duruma gelme davranışları olarak değerlendirilebilir. Toplumsal cinsiyette, eşitlik fırsatlarını kullanma, cinsiyette hakkaniyet ise, kadın ve erkek arasında sorumlulukların ve gelirin dağılımında adalet olması şeklinde özetlenebilir.

Cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayırım, ilk başlarda biyolojik kaderdir ifadesine itiraz için kullanılmıştır. Cinsiyet, biyolojik anlamda geri çevrilemez şeklinde görünürse görünsün, toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği savı için de kullanılmaktadır (Buttler, 2008: 50-52). Buttler Cinsiyet nedir? sorusunu tartışmıştır. Doğal mı, anatomik mi, hormonal mı, ya da kromozomlarla mı ilgili? Cinsiyetin tarihi olur mu? Her bir cinsiyetin farklı tarihi var mı? diye sorgular. Toplumsal cinsiyetin, kültürel bir inşa olduğuna ve her iki kavramın eşit ve aynı olduğunu savunur. Antropoloji sözlüğünde ise toplumsal cinsiyet, kadının ve ya erkeğin, sosyal ve kültürel olarak belirlenen, toplumsal rol ve sorumluluklarını da ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu-Aydın, 2003: 803-805).

Sosyal bilimciler, toplumsal cinsiyet terimini biyolojik ve kültürel varlığın bir işareti olarak kullanılır. Toplumsal cinsiyetin bireysel bir nitelik değil bir ilişki, hatta ilişkiler dizisi olduğu iddia edilmektedir. Luce Irigaray'a göre, kadın olarak konuşmanın, kadın gibi konuşmaktan farklı olduğunu söyler ve dil üzerinde durur (Buttler, 2008; 56-57). Joan Scott'a göre toplumsal cinsiyet, tarihsel ve kültürel açıdan bir ilişkiler kümesidir ve görecelidir (Scott, 2007:5-10).

Günümüzde, post modern dünyada tüketirmek üzerine yoğunlaşan guruplar, tek tip kadın imgesi yaratmaya çalışmaktadırlar. İlyasoğlu ve Akgökçe'nin editörlüğünü yaptığı *Yerli Bir Feminizme Doğru* kitabının girişinde bahsettikleri gibi medyada genç, modern, kentli ve çalışan kadının dış görünüşünün nasıl olması gerektiği kodlanmakta ve topluma dayatılmaktadır. Eksik *ben*'in tamamlanması için tüketim teşvik edilerek toplumsal cinsiyet

rolleri oluşturulmaya yönlendirilmektedir. Buna benzer şekilde toplumun kültürel kodlamalarında geleneksel kadın imgeleri oluşturmuştur. Göç gibi önemli değişimlerde kadın olma durumunun da değişebileceği düşünülebilir.

Toplumsal cinsiyet teorileri tarih içerisinde, antik dönemlere kadar uzansa da, teoride ve pratikte meşruluğuna 20. yılın ikinci yarısında kavuşmuştur. Birinci kuşak feministler; dönemin koşulları ve gereklilikleri doğrultusunda öncelikle kadınlar ve erkekler arasındaki demokratik hak eşitsizliğinin üzerinde yoğunlaşmışlardır. İkinci kuşak feministler de, benzer şekilde cinsiyetin ve cinsiyet rollerinin biyolojik olarak oluşmadığını savunarak, bu rollerin toplumsal yapı içinde şekillendiğini ve kodlandığını savunmuşlardır. 1970'li yıllara kadar, kadınsılığın ve erkeksiliğin, tek bir boyutun iki uç noktasında olduğu savunulmaktaydı. Ancak 1974 yılında Bem, insanın hem kadınsı, hem de erkeksi özelliklere sahip olabileceğini savunmuştur. 1990'lardan sonra yapılan toplumsal cinsiyet tartışmalarında, *feminizmin kendi kendini eleştirisi* şeklinde tanımlanabilecek bir kırılma yaşanmıştır.

Göç ve kadın konusunun birlikte irdelenmesinin sebeplerinden biri de, göçün değişmesi ve yeniden şekillenmesidir. Günümüzde göç biçimleri, yeni formlara bürünmektedir. Rol oynayan genel eğilimler şöyle özetlenebilir:

- Göçün küreselleşmesi: Giderek daha fazla ülke göç hareketlerinden eşzamanlı olarak etkilenmektedir.
- Göçün hızlanması: Dünyanın birçok bölgesinde göçlerin niceliksel hacmi artmaktadır.
- Göçün farklılaşması: Mülteci, geçici veya kalıcı ve emek göçü aynı anda, hatta geçişli olarak yaşanmaktadır.
- Göçün siyasallaşması: Politika ve ilişkiler tarafından etkilenen hareketlerdir.
- Göçün kadınlaşması: 1960'lardan bu yana, kadınlar emek göçünün merkezinde yer almaya başladıklarından, göçteki görünürlükleri artmıştır.

Görüldüğü üzere göç küresel, siyasi bir olgu olduğu kadar cinsiyeti olan bir kavram haline gelmiştir (Castler-Miller, 2008:12). Bu çalışmada Bulgaristan Türkleri'nin Göç sürecinin kadın tarafı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Virginia Woolf, 20. yüzyılın başlarında kadının tarihi olmadığından yakınıyordu. Kadınların kendilerini bulmaları ve seslerini duyurabilmesi için, kendine ait bir oda kadar, kendine ait bir tarihe de sahip olmaları gerektiğine inanıyordu. Feminist tarihçilik; kadın tarihini, kadınların bireysel ve kollektif seslerinin duyulmasına imkân veren bir tarih. Bu tarih, kadınların saklı kalmış anılarına ve geleneklerine ilişkin malzemenin bulunduğu, kadınların nasıl eylemler yaptığı ve dünyayı nasıl değiştirmeye çalıştığı konusundaki bilgilerin görünür kılındığı bir alan haline geldi. Türk modernleşmesinde, kadınlar açısından tarihin yeniden inşası önemlidir. Birçok feminist tarihçi; otobiyografi, mektup, hatırat ve sözlü tarih yöntemi ile kadınları görünür kılmaya çalışmaktadırlar. Duygu Asena'nın 1987 yılında yayımladığı ve on binlerce basılan kitabı *Kadının Adı Yok*, toplumsal cinsiyet sorunu yaşayan modern kadının öyküsünü anlatıyordu. Çok sevilen ve okunan kitap olmasına rağmen, bir süre *poşet içinde* satılmıştı. Bu şu anlama geliyordu. Bu roman, 18 yaşından küçükler tarafından okunmamalıdır. Özetle; kadının toplumdaki yerini anlamak uygun görülmemiştir. Birkaç yıl sonra poşetinden kurtulmasıyla, kadının belki adının olabileceği fikri yeniden oluşmaya başladı. Dünya genelinde, biraz geç de olsa, kadınlar tarafından, kadın hikâyeleri yazılmaya başlandı. Bu hikâyeler; köylü ve çalışkan ana görüntüsü dışındaki kadınları da anlatıyordu. Yazılan kitaplar; şehrili, okumaya hevesli ve gelişmek isteyen kadınları anlatırken, toplumda model kadınların artmasında da rol oynuyordu. Benzer zamanlarda, Erendiz Atasü de farklı kadın modelleri ile ilgili hikâyeler yazdı. Firüzan, Pınar Kür, sonra Ayşe Kulin gibi birçok kadın edebiyatçımız, eserlerinde Türk kadınının toplumsal cinsiyetini irdelemişlerdir.

Bilindiği gibi, günümüzde aile işleri çoğu zaman kadın desteği olmadan yapılamaz. Birinci nesil göçmen kadınların çoğu, göç ettikleri ülkelere anavatanından edindikleri eğitim ve beceriler ile gitmişlerdir. Ancak eğitim ve becerileri, göç alan ülkelere denk sayılmamıştır. Kadınlar, hem kendi toplumundan, hem de göç edilen toplumun yapısı içinde cinsiyet ayrımından kaynaklanan engellerle karşılaşmışlardır. Almanya üzerinde yapılan *cinsiyet ve göç* çalışmalarından edinilen bilgi; birinci neslin kendileri ve aileleri için, *daha iyi bir hayat, toplumsal sınıf atlama imkânı ve göç edilen ülkede gelecek arayışı* çerçevesinde gerçekleştiğini işaret etmektedir (Kaya, Şahin, 2007: 164).

Birçok kaynakta belirtildiği üzere, *kadınların görünmezliği* temel problem olarak ele alınmaktadır. Göç çalışmalarında da, kadın deneyimlerinin yeterince vurgulanmadığı görülmektedir. Görünmezlik problemi, öncelikle kaynakla ilişkilidir. Çünkü kadınların yaşamı kayıtlara geçirilmemiştir. Birçok kaynakta, kadınların düşüncesi erkek merkezli bakış açısı yüzünden, önyargılı olarak atlanmış ve ihmal edilmiştir. Kadın tarihi çalışmalarındaki

amaç, tarih içinde belli başlı kadınların tarihini yazmakla birlikte, *öteki* cins grubu olarak kadınların tarihini ve kadınların tarihteki rollerini yazmaktır (Çakır, 1996: 12).

Geleneksel tarih yazıcılığı erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları konu edinir. Öznesi erkektir. Ülkelerin, hükümetlerin, savaşların anlatıldığı tarihte kadınların yer almaması, yaşanan olaylarda kadınların baş oyuncular arasında yer almamasına bağlıdır. Olaylar, sonuç genelde kamusal alan sınırları içerisinde yaşanır ve sonuçlanır. Tarihin öznelerinden biri olarak, kadına yer yoktur. Olayların öznesi erkektir. Birçok araştırmacı toplumsal cinsiyeti, cinsiyetin bir uzantısı imiş gibi ele alan, toplumsal cinsiyeti sorunlaştırmayan feminist yaklaşımı sergiler. Fatmagül Berktaş, kadınlararası farklılığı araştırmış, kadınlığın biyolojik temelli bir varolma yerine, kadınlığın erkeklik karşısında bir kimlik olarak konumlandırılmayacağını ortaya koymuştur (Bora, 2005: 42). Bu bağlamda, bu çalışma da, erkeklik üzerinden değil, kadının bir olay ve süreç karşısında ki durum ve konumu anlaşılmasına çalışılmaktadır.

Kadınlık ve erkeklik, birbirine simetri biçiminde kurulmamalıdır. Cinsiyetler arasında eşitsizlik olabilir. Ancak bu iki cinsi, birbiri açısından *öteki* kılmaz. 1970'lerde feminizmin, yani kadınları erkekler karşısında bir grup olarak kavramsallaştırmada en önemli sebebin, *Marksizim ile rekabet* olduğu düşünülmektedir (Bora, 2005:39). Bu çalışmada yer alan görüşmecilerin bir bölümü, komünizmi yaşamış kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Bulgular bölümünde komünizmin, toplumsal cinsiyet üzerine etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Farklı koşulların, farklı kadınlıklar inşa ettiği görülecektir. Kadın kavramının, batılı, beyaz ve orta sınıf kadın tanımının üzerinde bir tanım olduğu gösterilecektir (Bora, 2005:41)

Avrupa Birliği, Göç Çalışmaları Gurubu'nun raporuna göre, 1987'de göç ilişkiler projesi planlaması yapılmıştır. 1992'deki özet raporda *göçmen gruplar üzerinde araştırmaların ve değerlendirmelerin yapılması gerekliliğinin* den bahsedilmiştir. Bu raporun sonrasında oluşturulan Avrupa Göç Komitesi, 1994'te *Kadın Göçmenlerin Entegrasyonu* toplantısını gerçekleştirmişlerdir (Öztan, 2010:31-49). Toplantılara, etnik grupları temsil eden göçmen kadınlar da davet edilmiş, insan haklarından eşit faydalanabilmenin önündeki bariyerler tespit edilmiştir. Kadınların; işe ulaşmada, aile kurmada, yasal evlenme yaşında ve uyruk ifşa etmede, yasal olarak geride kaldıkları belirlenmiştir. Sivil toplum kuruluşları (STK) temsilcilerinin ve göç uzmanlarının da bulunduğu toplantılarda toplumsal cinsiyet eşitliği

tartışılmış ve bu toplantılarda birçok ana başlık çıkmıştır. Çıkan sonuçlardan, bu teze konu olan çalışma konusuna ilişkin, tespitlerden bazıları aşağıdadır.

- Kadınlar genellikle ev, yiyecek ve sağlık hizmetlerinde çalışmaktadırlar. Bu sektördeki kadın oranı oldukça yüksektir. Kadınlar daha çok kayıt dışı ekonomik alanlarda hizmet yapmaktadırlar.
- Hiçbir Avrupa Birliği ülkesinde, ırkçılığın ve ayrımcılığın olmaması gerektiği bildirilmektedir.
- Birçok Avrupa Birliği ülkesinde, *farklı kültürülük*, değer ve renklilik olarak kabul edilmekte, göçmenler de bu avantajdan yararlanmaktadır.
- Maalesef göçmen kültürü ile baskın kültür arasındaki büyük farklar olabilmektedir. Önyargı, korku ve yok sayma gibi durumlar çıkmaktadır.

Kadınlar, geleneksel olarak aile ve etnik değerleri muhafazadan sorumlu bireyler olarak konumlanmaktadırlar. Bu nedenle, göçmenlerin kültürel kimlik değişimini anlamak için, detaylı ve niteliksel bir araştırmaya ihtiyaç duyulmuş ve İngiltere’de yaşayan İtalyan göçmenler üzerinde araştırmada yapılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü nesil kadınlar üzerine niteliksel bir çalışma yürütülmüştür. Sonuç olarak, jenerasyonlar arasında çok farklılıkların bulunduğu ve birbirlerini pek anlayamadıkları anlaşılmıştır (Ganga, 2007:47). Avrupa’da yapılan göç çalışmalarında elde edilen sonuçlar, bu tez çalışmasına örnek olmaktadır. Çünkü dil, din ve birçok kültürel öge çok benzerdir. Bulgaristan göçmenleri için; nesiller arasında her anlamda büyük farklılıkların ve boşlukların olmadığı görülmektedir. Aileler, genelde büyük aile şeklinde ve iç içe yaşamaktadır. Ailelerin, birbirleri ile yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Göç olgusu ve sonuçları, aile içi ilişkileri zayıflatmaktan ziyade kuvvetlendirmektedir.

Kadınlar açısından toplumsal cinsiyet olarak kadınlara yüklenen en önemli toplumsal rol, anneliktir. Bununla beraber kadınlar, anneliğin yanı sıra evin idaresinden de sorumludurlar. Ev işleri, yapıldığı sürece farkına varılmayan ancak yapılmadığında görülebilen, *görünmez* denilen işlerdir. Dışarda çalışsın veya çalışmasın, kadına bu görev yüklenmektedir. Bununla beraber kadınların çoğu, çalışma hayatına yeterince katılamamakta veya katıldığı durumlarda da; meslek seçimi, çalışma saati ve ücretlendirme gibi konularda adil olmayan uygulamalara maruz bırakılmaktadır. Bunlarla birlikte kadınlar, ailenin namusu olarak görülmekte, bu sorumluluk kadınların hareket alanlarını daraltmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için; okuma yazma oranlarının arttırılması, annelerin, kızkardeşlerin ve eşlerin okuma yazmaya yönlendirilmeleri gerekliği aşıkardır. Bununla beraber; resmî nikâh ile hukukî haklarının savunulması, kadının ev dışında çalışması suretiyle eve katılımının desteklenmesi önemlidir. Bu gerekliliklerin yanısıra, aşağıdaki unsurların da güncel hayatta uygulanması şarttır. Tartışma bölümünde tartışıldığı gibi, Balkanlarda yaşamış göçmen halklarda, gerek siyasi gerek geleneksel olarak bu unsurların herbirinin yerine getirildiğini söylenebilir.

- Çocukların sorumluluklarını, anneler ile birlikte paylaşmak.
- Ailedeki kız ve erkek çocuklara eşit davranmak.
- Aile içinde kararları birlikte almak.
- Şiddet uygulamamak.
- Kadınların, toplumda görevler almasını desteklemek.
- Çocuk sahibi olma kararını ortak almak.
- Kadının hamilelik öncesi, hamilelik ve hamilelik sonrasında sağlık hizmetlerinden yararlanması için destek olmak.

Aksu Bora, Anadolu'da gerçekleştirdiği çalışmalara dayalı olarak anne-kız arasındaki dayanışma ilişkilerini incelemiş, ilişkinin temellerini; *topluluk merkezli, kadın mahremiyet alanı ve kendine bir hayat alanı açma* bağlamında irdelemiştir (Bora, 2005:104). Bu araştırma, çocukların; evde bulunan büyükanneler tarafından büyütülmesi, evdeki yemek hazırlama görevinin yine büyükannelerin üzerinde olması kadınlar arası ilişkilerin *topluluk merkezli* olduğunu göstermektedir.

İnsanların geçmişini nasıl adlandırdıklarını, anlamlandırdıklarını, bireysel tecrübelerin sosyal kapsamıyla nasıl ilintilendirildiklerini, geçmişi nasıl bugünün bir parçası yaptıklarını ve insanların etrafındaki dünyayı nasıl yorumladıklarını anlamak için önemli bir araç olan sözlü tarih (İlyasoğlu ve Akgökçe, 2001: 26), kadın anlatıları yoluyla, bir dizi toplumsal deneyime yön veren *oluşların nasıl oldukları* bilgisine giden yollar açılmaktadır.

Kadına ilişkin sözlü tarih çalışmalarıyla ilgili şu örnekler verilebilir. 1994 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi, Serpil Çakır tarafından yürütülen *Cumhuriyet'in Öncü Kadınları* çalışması, yine 1994 yılında Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi tarafından yürütülen *Türkiye'de Kadın Sözlü Tarih Pilot Projesi* verilebilir. Bununla beraber,

1930-31 yılı Erenköy Kız Lisesi Mezunları Öncü Kadınlar çalışması, Feryal Saygılıgil ve Aynur İlyasoğlu tarafından yürütülmüştür.

Ganga'ya göre, kadın yaşamının tarihi ile ilgilenmek; özveri ve mücadele zenginliğine sahip çıkmak, görünür kılmak kadar, diğer kadınların açtığı pencereden kendimizi görmek, kadınların kendilerini var ettikleri bütün örneklerden pay çıkarmak ve birlikte güçlenmek anlamına da gelmektedir (Ganga, 2007:46). Bu araştırmanın da, Anadolu ve dünya kadınlarının birbirlerini anlama ve kabul etmede zincirinde bir halka olması temennisi edilebilir.

Bu çalışmada, görüşmecilerden göç hikayelerini anlatmaları istenmiştir ve en az 20 ve hatta 60 yıl önce yaşadıkları olayları bugünün bakış açısı ile yorumlayarak dile getirmişlerdir. Göç gibi toplumsal boyutta yaşanan olayları anlamaya çalışan ve dahası sözlü tarih yöntemi ile veri toplanılan bu araştırma metoduna geçmeden önce, toplumsal bellek konusunda da kısa bir kavramsal çerçeveyi ortaya koymak faydalı olacaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada niteliksel yöntem kullanılmıştır. Antropoloji araştırmalarında çalışılan toplulukları anlamak için çoğunluka katılımcı gözlem veya derinlemesine görüşme yöntemlerini kullanır. En az dört mevsim boyunca alan da kalan araştırmacı, oradaki toplumun bireyler ile beraber yaşar ve yüzyüze derinlemesine görüşmeler yapar. Gözlemlerini ayrı bir deftere, günlük yaşadıklarını ve hissettiklerini ayrı bir deftere not alır. Gece gündüz sahadadır ve zamanla görünmez olup topluluğu daha iyi gözleme fırsatı bulabilir.

Konu göç ve kadın olduğu ve araştırmanın sorunsalı göç hikayeleri toplamak olduğu için, saha ve yöntem seçimim birbirini etkileyerek beraber oluşmuştur. Yöntem, derinlemesine görüşme ile kardeş olan ve konu göç deneyimleri olduğu ve daha çok hikaye toplamak üzerinden geliştiği için doğal bir şekilde “sözlü tarih” olarak ortaya çıkmıştır.

Bundan sonraki bölümlerde sözlü tarihi yönteminin avantajları, görüşmecilere ulaşma tekniği olarak kullanılan kartopu yöntemi, alan (saha), araştırmasında karşılaşılan zorluklar ve etik boyut hakkında karşılaşılan durumlar tartışılarak sunulmaktadır.

3.1. Sözlü Tarih Çalışması ve Avantajları

Araştırmada, derinlemesine görüşme yöntemi olarak kabul edebileceğimiz “sözlü tarih” metodu kullanılmıştır. Sözlü tarih, derinlemesine görüşme yöntemidir. Geçmişteki deneyimlerin, tanıklıkların anlatıcının izniyle sansüresüz bir biçimde kaydedilmesi, deşifresi ve arşivlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntemde, kişilerle görüşülerek anıları kaydedilmektedir. Böylelikle, tarihî açıdan önemli olan sözlü kaynaklar belgelenmektedir. Sözlü tarih, yaşayan bellek olarak da tanımlanmaktadır. Tarihimiz için değerli bilgilere ulaşılan bu yöntem ile; değişiklik dönemleri yaşayanların aracılığı ile anlaşılmaya çalışılmaktadır (Emiroğlu-Aydın, 2003).

Bireysel tarihle, toplumsal tarihin çakışma noktasında, sözlü tarih vardır. Sözlü tarih bilimsel

disiplinden çok, bilimsel bir yöntemdir. Sözlü tarih çalışması, sadece kayıt faaliyeti değildir. Görüşme hazırlığı, görüşme süreci ve görüşme sonrası, *görüşmecî gözlem teknikleri*'nin de kullanıldığı bir anlama faaliyetidir. Sözlü tarih yöntemini kullanan antropoglar, bir kişi veya grubun davranış kültürünü onunla kurdukları ilişki içinde yaşayarak anlamaya çalışmakta, böylelikle kaydedilen sözleri tamamlayarak raporlar oluşturmaktadır. Bilinmeyenlerin hikayelerine, veya sesi duyulmamış ve gizli kalmışlara ses vermek için değerli bir yöntem olan sözlü tarih yöntemi saha çalışması çok iyi dizayn edilmelidir (Hamilton; 2008; 211-213).

Sözlü tarih, kişileri, *günlük yaşam felsefecileri* olarak görmektedir. Kişi, anılarını ve yaşadıklarını anlatırken, bir iletken değildir. Anlatılar, kişinin hayatı kavrayış tarzıyla yoğrulan ürünlerdir. Ülkemizde sözlü tarihin ustalarından olan Leyla Neyzi, sözlü tarihi, yaşanmış olanla, kişinin anısı arasında yeniden bir üretim olarak görür ve bunu yeni bir ürün olarak görür. Bu yeni ürünün içinde, hikâye edenin bütün bireysel özellikleri vardır (Neyzi, 2004:7-17). Aslında her bireyin hafızasında birçok veri vardır. Hepsi de yok olma durumundadır. Bir kere kaybedildi mi, bir kez daha ona ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle eşsizdir. Thompson “bu yöntem olmasaydı, yüzyılımızın kayıtları çok yoksul kalacaklardı” demektedir. Gelecek için bugünün kollektif belleğinin, yaşanan deneyimlerin, ona gereksinimi olanlar için kaydedilmesi bu yöntemi farklılaştırmaktadır (Thompson, 1999;18). Ancak, sözlü tarih çalışması yapmak hiç de kolay değildir. Bazen insanlar unuttur. Şaşırır veya karıştırabilir. Olaylara tekrar bakılınca, yorumlama ve algılama değişmiş olabilir. Genelde, yazılı olan bilgilere doğru, sözlü olanlara ise şüphe ile bakılabilir. Ondokuzuncu yüzyılda araştırmacılar, bu tür çalışmaları yüzeysel, eksik ve taraflı buluyorlardı. Ancak günümüzde, kişisel tanıklıklar sosyal bilimcilere ve özellikle tarihçilere çok şey öğretmektedir. 1969 yılından beri, Sözlü Tarih dergileri yayımlanmakta, guruplar ve projeler oluşturulmaktadır (Perks, 1992:5-11). Ong, sözlü ve yazılı kültür arasında ki ayrımın ancak günümüz çağında kavranabildiğini vurgulamakta ve elektronik iletişim araçları ile matbaa arasındaki farkın sezinlenmesinin sözlü kültürün önemini ortaya koyduğunu bildirmektedir (Ong, 2010; 18). Sözlü tarih çalışmaları da bu bakış açısı ile düşünülmalıdır.

Mithat Sancar, *Geçmişle Hesaplaşma: Unutturma Kültüründen, Hatırlama Kültürüne* adlı kitabında (2007), ulus devletlerin geçmişlerindeki travmatik olaylarla yüzleşmesi gerektiğine, geçmişle hesaplaşmanın bir uygarlık süreci olduğuna inanmaktadır. Sancar diyor ki; “Hikâye sözcüğü beni hep heyecanlandırır. Bir insanı tanımak istiyorsak, en iç hikâyesi

nedir? diye sormamız gerekir". Araştırmada, sözlü tarih yönteminin seçilmesinin en önemli sebebi, resmî tarih ve bazı edebi eserlerin dışında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler üzerine farklı bakış açısıyla, yaşayanların anılarının bilimsel olarak değerlendirilmesi istenmiştir. Özellikle, yaşayan birinci nesil göçmenlerin belleklerinde kalan göç hikâyelerinin, tarihe tarafsız olarak mal edilmesi amacıyla bu yöntem tercih edilmiştir. Yorum ve analizler yer almakla beraber, yaşananların, bizzat yaşayanların dilinden objektif olarak anlatılmasının en iyi yolu, sözlü tarih çalışmasıdır. Sözlü tarih; hem tarih bilimcilerinin, hem de okuyucuların direkt ilişki kurabileceği bir araştırma, aktarma ve anlatma şeklidir. Sözlü tarih ürünlerinin diğer tarihsel belgeleri tamamlayan, teyit eden, çürüten veya destekleyen işlevleri vardır.

Evans Pritchard'ın da belirttiği gibi günümüzdeki antropologlar, halkları değil sorunları çalışmalıdır (Pritchard, 2005; 85). Yapılan tanımlamaların, toplumsal hayatın özelliklerini ortaya çıkaran çözümleyici ve betimleyici nitelikte olması beklenmektedir. Bu çalışmada, görüşmecilerin hafızalarında yer alan göç hikâyeleri toplanmış, göçmen gruplara empati kurulmasını sağlayabilecek tanımlamalar yapılmaya gayret edilmiştir.

Sözlü gelenek, yani hikâyelerin bir nesilden diğerine anlatılarak geçmesi son derece yaygındır. Bu sadece okuma yazma bilmeyen topluluklarda değil, birçok farklı kültürlerde rastladığımız uygulamalardır. Sözlü tarih, özlü geleneği gelişen veya gelişmeyen her topluluk için, yazılı ve faydalı bir alandır. Sözlü tarih, sözlü geleneğin yazılı hale getirilmesinden çok, bireylerin anılarında kalan, kendisinin yaşadığı ve tanıklık ettiği hikâyelerin toplanmasıdır. Elektronik ses kayıt ve görüntülü sistemlerin gelişmesi ve yaygınlaşması, sözlü tarih için devrim olmuştur. Bununla birlikte, yardımcı teknolojik gelişmeler, yazılı kaydın önemini değiştirmez. Yazılı kayıt, her zaman değerini korumaktadır. Ses kaydının, çözümlemelerin saklanması önemlidir ki bu şekilde zaman içinde, doğru ya da yanlış olduğu ispatlanabilir, farklı ve yeni bir biçimde yorumlanabilme imkanı doğar (Hoopes, 1944: 11).

Sözlü tarih için görüşmeler yapıldıktan ve tüm malzemeler toplandıktan sonra, üç temel adım vardır: Birincisi; her görüşme tutarlılık açısından değerlendirilir. Metin ve anlamları bir bütün olarak okunmalı, önyargılı genellemeler varsa güvenilirliği düşünülmelidir. İkincisi; görüşmecinin düzenli olarak cevap vermemesi veya ayrıntıdaki çelişkiler (evlilik ve doğum tarihleri, evlilik öncesi doğmuş çocuğun doğum tarihi gibi), bilginin saklandığı anlamına

gelebilir. Bu durumda görüşme gözden çıkarılabilir. Geçmişte doğru olduğuna inanılan değerler ile gündelik hayat arasında çelişkiler de olabilir. Bu çelişki aydınlatıcı olabilir. Pek çok nokta, başka kaynaklardan karşılaştırılıp kontrol edilebilir. Aynı bölge ve konuda yapılmış birçok görüşme, çapraz karşılaştırma imkânı verir. Üçüncüsü; sıradan hayat hikâyesi anlatılarında, erkekler kendilerinden *ben* diye bahsederken, kadınlar kendilerinden *biz* diye bahsedebilirler. Anahtar kelimeler, deyişler, söze dökülmeyen duruşlar, çoğu kez derinlerdeki varsayımların dışavurumu olabilir (Thompson, 1999: 213-214).

Sözlü tarih, yazılı tarihte tartışmalara yol açan veya gözardı edilen olayların incelenmesine katkıda bulunabilir. Sözlü tarihin en önemli özelliği, olayın yaşandığı tarihte değil, daha sonra belleğe başvurulmasıdır. Tarihin, günümüzde bireyler tarafından nasıl anlaşıldığını, yorumlandığını ve yaşandığını anlamaya çalışır (Neyzi, 2004: 10-15). Sözlü tarihçi, anlatıyı bugün yorumladığı için, bir yandan geçmişi araştırır, diğer yandan bugünü irdeler. Sözlü tarih, yaratıcı bir süreçtir. Leylâ Neyzi, ulusal kimlik anlayışının, bireylerin kişisel anlatı, kişisel bellek ve kişisel tarihi arasında yattığını söylemektedir. Bu bağlamda; bütün Bulgaristan göçmenlerinin kendilerini Türk, Müslüman, bu coğrafya ve tarihe ait hissettiği görülmektedir. Bulgaristan ve Türkiye arasında, Balkan Savaşları sırasında sınır çizilmesi ile başlayan kaosu halâ sürdüğü söylenebilir. Günümüzde canlanmaya başlayan, Osmanlı'nın çokkültürlülük mirasını reddetmeden kabullenmenin acıları azaltabileceği inancı, kendini *öteki* hisseden ya da hissettirilen gruplar için ilâç olabileceği umulmaktadır.

Kültür antropolojisinin araştırmacıya kazandıracığı önemli alışkanlık; kültürlerin ve dünya görüşlerinin göreceli yargılarla yüklü bulunduğunun bilincinde olması yönünde olacaktır. Kültür, diğer insanlardır. Eagleton kültürü; muğlâk bir biçimde varolması gereken ve doğru sayılan inanç, eğilimler olarak tanımlamaktadır. (Eagleton, 2005:37). Tanımadığı bir kültür topluluğu üzerinde araştırma yapmaya hazırlanan antropologun ilk düşüncesi, o topluluğun dikkatlerini üzerine çekmeden gözlemci olarak katılmanın yollarını aramaktır. Onların yaşadığı gibi yaşamak, onların gözünden dünyayı görmeye çalışmak öncelikli amaçtır. Araştırmacı, kendi dünya görüşü ve değerler dizisindeki kısıtlayıcı ve çarpıtıcı merceklelerinden sıyrılmak zorundadır. Farklı bir yaşamın düzeneklerini, onun kendi yapısal bütünlüğü içinde kavrayabilmek. Yani katılmak ve içerden gözlemlemek koşulu. Araştırma yönteminde bu tür yaklaşım, antropolojide emik bakış açısını temsil eder. Emik ve etik kavramları antropolojide oldukça eskidir. "Etik" çerçeve, konulara dıştan bakış kurallarını, "emik" çerçeve ise, içten bakış etkinliklerini ifade eder. Herhangi bir araştırma boyunca ve

sonucunda yapılan değerlendirmeler sırasında, bu iki farklı bakış açısının bütünleşmesi doğaldır. Bilinçli çaba gösterilmesi araştırmalarda kaçınılmaz bir zorunluktur. Sözlü tarih çalışması, etik ve emik tartışmasına olanak bırakmamaktadır. Kişi; kendisini, duygu ve hafızasındakini, direkt yansıtmaktadır. Bazı psikolojik sebepler ile doğru algılamıyor veya yansıtmıyor olsa da, bu araştırmacının esas konusu değildir. Söylediklerinde tutarlılık varsa, tarihi sıralamaya uyumlu ise, güvenilir bir görüşmeci statüsüne girer. Anlatıları emik olarak kabul edilir. Araştırmacı, bunun üzerine etik bakış açısı ile yorum getirebilir. Farklılıklar, konunun tam anlaşılması için, diyalektik gerçeklik ortamı yaratır. Her ikisi de, gerçektir ve değerlidir. Araştırmacının önyargıları, kendi kültürel koşullanmasının ve dünya görüşünün getirdiği bir engeldir. Bir bilim adamı kimliği ile, folklorcu da; kendi dünya görüşünün tercih ve ölçülerine karşı, dikkatli ve acımasız olmak durumundadır.

Davis kadını, toplumsal algılanışı içerisinde bir kültür taşıyıcısı olarak tanımlanmaktadır. Kadının bu haliyle, geleneksel kalıpların içinde yaşar ve geleneksel varlığını sürdürdüğünü söyler (Yuval-Davis, 2003: 214). İlyasoğlu'da, toplumsal deneyime dayalı olan anlatıların, sosyal ve tarihî bütünlüğün içinde olduğunda belirleyici olduğunu vurgulamaktadır (İlyasoğlu 2001:27). Bu bağlamda bu araştırmada, kadınlar ile yapılan sözlü tarih çalışması ile ortaya konulan kültürel yapı üzerinden göç olgusu tekrar gözden geçirilmektedir. Göçün sebep ve sonuçları teorisyenler tarafından tümdengelim ile sınıflansa da, her göç ayrı değerlendirilmelidir. Bu tez ile Bulgaristan Türkü kadınların, göç sürecindeki toplumsal cinsiyet algıları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Tarih ile ilgili kayıtların çoğu, otoritenin fikrini yansıtır. Tarih yargılarının azımsanmayacak ölçüde iktidar tarafını tutması şaşırtıcı değildir. Sözlü tarih, daha adil bir yargıyı mümkün kılar: Tanıklar alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir. Kurulu düzenin anlattıklarına meydan okuyarak, geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasını sağlar. Böylelikle sözlü tarihin, bir bütün olarak tarihin toplumsal mesajına kâmil manâda bir etkisi vardır . Sözlü tarih, insanlar tarafından inşa edilmiş bir tarih türüdür. Hayatı, tarihin içine sokar. Tarihin kabul edilmiş mitlerini ve baskın yargılarını yeniden değerlendirme, toplumsal anlamını dönüştürme aracıdır (Thompson, 1999: 278-5)

Toplumsal değişimi ve toplumsal tarihi, bireylerin üzerine odaklamadan anlayamayız. Olay karşısında kişinin ne düşündüğünü, ne hissettiğini anlamamız gerekir. Sözlü tarih, bireylere odaklanarak toplumsal tarih ile ilişkiler kurar. Olaylar; toplum, kültür ve kişiler arasında

bağlantı kurularak verilmediğinde, dedikodu bilgisinin ötesine geçemez. Bu ilişkiyi kurmak için, olayın anlaşılması sağlanıncaya kadar kişilerden yaşam hikâyesi alınmaya devam edilmelidir (Hoopes, 1979: 36-37).

Sözlü tarih bugün, saygın bir yöntem olarak kabul edilmekle birlikte, birçok eleştiri de almaktadır. Örneklerin yeterince temsil niteliği taşımadığı, anlatılanların sınanmasının mümkün olmadığı, geçmişe yönelik anların güvenilir bulunamayacağı gibi eleştiriler yapılmaktadır. Haklılık payı olmakla birlikte benzer kaygılar yazılı belgeler için de geçerli olabilir. Yazının söze karşı üstün olmadığına kavranması, postmodern teori ile feminist teorinin örtüştüğü noktalardan biridir (Berktaş, 2006: 29). İşte tam da bu noktada, göç sürecinde yaşanan, toplumsal bellekte yer edinen olayların, hikayelerin geleceğe aktarılması çabası değer oluşturmaktadır. Göç acısı, toplumsal bellekten aktarılarak, toplumsal iyileştirmeye tedavisine ancak bu şekilde yardımcı olabilir ve bu çalışmanın esas çıktısı sayılabilir. Toplumsal bellek; olumsuz olaylardan ders alan, olumlu olayları daha iyiye götürme olgusu olarak özetlenebilir. Yaşanılan olaylardan tecrübe kazanmak ve yararlanmak gerekir. Yararlanılmaz ise, acı tecrübeler insanlığın karşısına her dönem çıkabilir. Tarihi, kendi dönemi içerisinde değerlendirmek gerekliliği bildiğimiz bir yaklaşımdır. Geçmişteki birinden, zamanı yaşayan birisine iletilen ve anlamlı olarak düşünülen düzenli bir bellek, dilin armağanıdır. Ortak ve yaşayan bir dil ile toplumsal bellek oluşur ve aktarılır. Toplumsal belleğin gücü yadsınamaz (Oymak, 1998:31-33). Bu çalışma bir anlamda toplumsal belleğin yazıya dökülmesidir de. Kartopu yönteminin kendisi de, var olan ortak bir belleğin varlığını ve gücünü doğrulamaktadır. Araştırmada kültürel faktörleri tanımlamayı ve anlamayı kolaylaştırması açısından Murdock ve arkadaşlarının 88 maddelik listesi kullanılmıştır (Güvenç, 2004:75). Amaca uygunluk açısından aşağıda bildirilen maddeli konular öncelik almıştır:

- 17 Tarih ve Kültür
- 18 Tüm Kültür
- 42 Mal-mülk
- 51 Hayat Standardı
- 57 Kişilerarası İlişkiler
- 59 Aile
- 62 Mahalle-köy
- 73 Sosyal Sorunlar
- 83 Cinsiyet

Bu maddelerde yer alan konuları kapsayan bir yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmış ve görüşme süreci içinde geliştirilerek kullanılmıştır (Ek 1).

Sözlü tarih yöntemi ile çalışılırken, araştırma yöntemlerinde ve görüşmelerde kullanılan ses kayıt cihazı ile fotoğraf makinası kullanılmıştır. Çalışma boyunca, iki ayrı kayıt cihazı ile iki ayrı fotoğraf makinası kullanmak durumunda kalınmıştır.

2006 ve 2007 yıllarında 3 saat kayıt yapan eski model bir *Olimpus* bir ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bazı görüşmelerde cihazın hafızası yeterli gelmediği için görüşme ortasında, elektronik evrak bilgisayara yüklenmek ve beş on dakika sonra tekrar devam edilemek durumunda kalınmıştır. Daha sonra aynı markanın daha üst modeli edinilmiş ve 52 saat kayıt yapabilen ve çok daha az pil kullanan bu cihazdan yeterli verim elde edilmiştir. Aynı anda onlarca alt dosya açabilen son ses kayıt cihazı araştırmacının çok işine yaramıştır. Saha notlarının ve günlüklerinin büyük bir kısmını ses kaydı ile yapılmıştır.

3.2. Kartopu Yöntemi ile Görüşmecilere Ulaşma ve Araştırma Süreci

Göç konusunda, özellikle kadınların kişisel izlenimlerini öğrenmede gizlilik ve güven önemli hususlardır. Bu nedenle, görüşmecilere güvendiği kişiler aracılığı ile ulaşma önemlidir. Resmî evrakla ulaştığımız kişiler ile, sağlıklı ve güvene dayalı iletişim kurma vakit alacaktır. Önceden tanıştırılmanız veya tanıdığınız ortak kişi tarafından önerilmeniz önemlidir. Bu nedenle görüşmecilere erişimde belli bir samimiyeti, karşılıklı güveni sağlamak amacıyla, kartopu yöntemi tercih edilmiştir. Görüşmecilere ulaşmayı belirten kartopu yöntemi şeması ekte görülmektedir (Fotoğraf 78).

Tanıdığın tanıdığına ulaşma prensibi ile yöntem şekillenmiştir. İlk görüşmeler İstanbul'da, bizzat araştırmacının çalışma yeri olan Yeditepe Üniversitesi'nde başlamıştır. İlk üç görüşme sonrasında, önerilen ve yönlendirilen görüşmecilere ulaşmak amacıyla, İstanbul'un diğer semtlerine (Soğanlık, Kurtköy, Silivri, Bağcılar), Bursa'ya (Kemalpaşa, Nilüfer), Adapazarı'na (Karaman) ve Ankara'ya (Çubuk) gidilmiştir. Çalışma sahaları, araştırmacı tarafından belirlenmemiştir. Araştırmacı; toplumdaki iletişim ağlarını izleyerek, yani kartopu yöntemini takip ederek hikâyelere ulaşmıştır. Göç konusunda, terkedilen ve yeni gelen yerler olmak üzere, farklı alanların bulunduğu bahsetmek gerekmektedir. Bu nedenle,

ön çalışma olarak Bulgaristan'a 15 günlük ön çalışma seyahati yapılmıştır. Bu inceleme gezisinden sonra, çalışma sahası olarak Türkiye seçilmiştir. Göçmen ailelerin büyük bir bölümü farklı şehirlerde bulunmaktadır. Aynı ailenin anlatılarını takip edebilmek amacıyla da şehirlerarası ziyaretler yapılmıştır.

Bu çalışma, *çok siteli bir alan çalışması* olarak görülebilir. Katılımcılar hareketli olduğu ve belli bir coğrafi alanda toplu olmadığı için, hem insanlar hem de olaylar takip edilmiştir. Araştırmacıya güven duyacak kişilere ulaşmada en iyi yollardan biri olan, *kartopu yöntemi* tercih edilmiştir. Değişkenlik özelliğinden dolayı saha, *postmodern özelliklere sahip bir ortam* olarak adlandırılabilir. Konunun özelliğinden dolayı *çok siteli bir alan çalışması* olması da doğal bir durum olarak algılanmalıdır.

3.3. Göç Konusu ve Alan Tanımı

Bu çalışmanın konusu Bulgaristan'dan göçen Türk kadınları üzerinden ilerlemektedir. Çalışmanın başlangıç sahası Bulgaristan'dır. Anlatılar Bulgaristan'da bir yerlerde başlamaktadır. Anlatılar göç yolunda ve Türkiye'de farklı yerlerde devam etmektedir. Bu nedenlerle saha bir hareketlilik içindedir. Bu çalışmada tek bir saha yoktur. Ayrıca tek bir ev de yoktur. Konu göç olduğu için saha hareketli, geçişli ve kimsesizdir. Saha kimseye ait değildir. Saha yolun kendisidir.

Önçalışma Bulgaristan'da, Türklerin yoğun yaşadığı Şumnu (Şumen), Razgrad ve Varna bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de ise, sadece Bulgaristan'dan gelenlerin değil, birçok göçmen vatandaşın yoğun yaşadığı Adapazarı, Bursa, İstanbul ve Ankara'da yapılmıştır. Günümüz araştırmacıları için alan, mutlaka bilmediği veya çok uzaklardaki bir yer olma zorunluluğundan çıkmıştır. Göç konusunda alan, değişkenlik ve hareketlilik göstermektedir. Kartopu metodu ile görüşmecilere ulaşıldığı için, görüşmecinin bulunduğu yer, şehir veya bölge olarak karşımıza çıkmıştır. Bir antropolog için, sahanın sınırlarının keskin ve belirli olmaması, araştırmacının bu hareketliliğe uyması, konunun doğru ve gerçekçi anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Bulgaristan dahil olmak üzere saha çalışması sırasında kırkbeş kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu kırkbeş kişiye kartopu yöntemi ile ulaşırken, oluşturduğu ilişki ağı önemlidir. Buradan

matematiksel bir sonuca varılamamıştır, ancak araştırmacılar bu şekilde bir diyagram hazırlar ise gelecek de yönteme ilişkin tartışmalarda faydalı olabilir. Bu çalışmanın metoda ilişkin önemli bir önerisi olarak sunulmaktadır (Fotoğraf 78). Diyagramda da görüldüğü gibi farklı dallanmalar ve çeşitlenmeler ile görüşmecilere ulaşılmıştır. Araştırmacı için 45 kişiye 12 farklı dallanma ile ulaşabilmek geçerli ve güvenilir hikayeler olduğunu vurgulamak için yeterli bir kanıt olabilir. Literatürde bu konyuda bir yoruma ratslanmadığı için, kartopu yöntemindeki dallanmalar konusu metodoloji açısından bir yenilik olabilir.

Alanda kadınların yaptığı işlere ilişkin fotoğraflar da çekilmiştir. Örnek olarak konserve yapmak verilebilir (Fotoğraf 12,13,15). Bunun dışında görüşmecilerden toplanan ve sonra iade edilen kişisel evrak ve fotoğraflara ait görüntülerde eklerde sunulmaktadır. Örneğin kadınların yaptıkları askerlikten birçok kişi bahsetmesine karşın ancak tek bir fotoğrafa ulaşılabilmiştir (Fotoğraf 73). Göç sırasında aileye tek bir pasaport verildiğini ve bunedenle tek bir aile fotoğrafı kullanıldığı öğrenilmiştir (Fotoğraf 72).

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Sözlü tarih çalışmalarında, görüşmecinin katılmaya ikna edilmesi kolay değildir. Bir başka ifade ile, gönüllünün motivasyonu zordur. Araştırma sırasında en sık karşılaşılan sorunlardan biri, görüşmecinin ses kayıt cihazının çalışmasına onay vermemesidir. Katılımcıların neredeyse hepsi, cihazın çalışmasından rahatsız olmuşlardır Bunun nedeni olarak da, halen Bulgaristan'da yaşamaya devam eden akrabalar ve tanıdıklara sonradan politik veya sosyal hayatlarına zarar vermemek için red ettiklerini bildirmişlerdir. Görüşmelerin hiçbirinde görüntülü kayıt yapılamamıştır. İlk 3-4 görüşmede dirençle karşılaşıldığı için, daha sonraki görüşmelerde, görüntülü kayıt alma talebinde bulunulmamış ve görüntülü kayıt alınmamıştır.

En gelişmiş kayıt cihazları kullanılsa bile, dinleyici desteği ile bir düşüncenin, bir parçasının not edilse dahi korunamayacağını vurgulayan Ong'un teorisi (Ong, 2010;49) bağlamında bu çalışmada da eksiklikler bulunabileceği varsayılabilir.

Göç konusu yararlı ve hüznü verici bir konudur. Her görüşmede mutlaka gözyaşı olmuştur. Çoğu zaman görüşmecinin korunması amacıyla soruların giderek hassalaştırılmasından

kaçınılmıştır. Bununla beraber, araştırmacının kendisinin yaşadığı duygusal yüklenmeden dolayı, genellikle günde bir görüşme yapılabilmektedir.

Yeni tanışılan ve zaman sıkıntısı ile karşılaşılan bazı görüşmecilerin tedirginliklerden dolayı, iki kişinin katıldığı görüşmeler yapılmıştır. Tek kişiden randevu alındığı halde, sahaya gidildiğinde görüşmecinin yanına bir başka göçmeni (teyzesinin kızı, kızkardeşi, komşusu vb) destekçi aldığı gözlemlenmiştir. Bazı görüşmelerde ise, daha önce görüşülen ve irtibatı sağlayan kişi, görüşmeye müdahil olmak istemiş ve müdahalelerde bulunmuştur. Olabildiğince sakin, dış tesirlerden uzak bir görüşme ortamı yaratılmak istenmişse de, benzer kısıtlılıklarla yüzyüze kalınmıştır. Çalışmayı olumsuz etkileyeceğini bildiğimiz faktörler olabildiğince engellenmeye çalışılmış, ancak değiştirilemeyen durumlarda iş oluruna bırakılarak çalışma yürütülmeye çalışılmıştır.

Kişi ve anlatıları takip etmek için; ülke dışı, şehiriçi ve dışına yapılan seyahatler bir bakıma kısıtlılık oluşturmuştur. Tamamlanamayan anlatılar için, ikinci bir seyahat veya telefon görüşmesi gerekebilmiştir. Anlatılarda *konudan konuya atlama* çok sıklıkla yapıldığı için, araştırmacının görüşmeyi yönetmesi zorlaşmıştır. Bu nedenle bazı görüşmeler, 4-5 saate kadar uzayabilmektedir.

Araştırmacı açısından diğer bir kısıtlılık da, görüşmelerin çoğunlukla yaz aylarında yapılması olmuştur. Yaz aylarında, birçok göçmen tatilde, hatta Bulgaristan'da olduğundan erişim sorunları yaşanmıştır. Görüşmecilerin çoğunluğu çalıştığından, uzun süre ev ortamında görüşme organize edilemesinde zorlanmış ve üç kişi ile iş yerlerinde görüşmek zorunda kalınmıştır. İş yerlerindeki görüşmeler de en az evler kadar rahat bir ortamda yapılmıştır. İş yerlerindeki görüşmeler için, daha önceden 1-1,5 saatliğine randevu alındığından, kısıtlı zamanlar içerisinde çalışma gerçekleştirilmiş ancak yeterli bilgiye ulaşma konusundaki tatmin gerçekleşmiştir.

Görüşmeciler sırasında kullanılan iletişim dili aynı olmasına rağmen, kullanılan “ağız” anlam açısından araştırmanın güvenilirliğini etkileyebileceği gözönünde bulundurulmuştur. Anlaşılmayan her kavram ve kelimenin anlamı tekrar tekrar sorularak iletişimde kullanılan dilde anlam hassasiyeti giderilmiştir.

Konu, göç ve kadın hikayeleri olduğu için araştırmacı ciddi bir duygusal yoğunluk geçirmiştir. Birkaç gün boyunca geceli ve gündüzlü devam eden çözümlemeler, anlatıların tekrar ve derinden dinlenmesi ağlama krizlerine kadar giden duygusal dalgalanmalar yaratmıştır. Bu durum bazen daha sağlıklı analiz yapmayı bazen de yapamamayı sağlamış olabilir. Niteliksel çalışmaların doğasında olan aşırı empati kurma durumu, genel olarak konunun ve anlamsal aktarımının kolaylaşmasını sağlamıştır.

Araştırma sahasının tanımlanmış tek bir bölge ya da şehir tanımı yapılmadığından-ki bu, göçmenlerin dağınık yerleşim alanlarında sonradan tartışılacak olan tercihlerine göre yerleşmiş olmalarının bir sonucudur- İstanbul'dan Adapazarı, Bursa, Ankara ve hatta İstanbul'un uzak yerlerine ulaşırken yaşanan ufak zorluklar, anlatıların içinde mekan değişimine zorlanan kişileri anlamak için ortam sağlamıştır.

Son olarak, incelediğimiz topluluğun, zaman içerisinde geçirdiği-ve hatta gelecekte geçireceği- değişimin, sonuca ilişkin yorumumuzu etkileyebileceği de beklenebilir. Yani aynı sözlü tarih çalışması on sene önce veya sonra yapılsaydı, hikayeler aynı olmakla beraber yorumlar farklı olabilirdi. Bu durum bir kısıtlılık olabileceği gibi zenginlik olarak da görülebilir.

3.5. Etik Boyut

Çalışma boyunca AAA (American Anthropology Association) tarafından önerilen, bütün antropologların ortak kabul ettiği *etik değerler* özen gösterilmesi gereken hususlar olarak dikkate alınmıştır. Görüşmecilerin katılımı için; sözlü onayı alınarak sesin kayıt edilmesi, istenmeyen verilerin ve açıklamaların gizli tutulması, taraflı soru yöneltmemesi önem verilen değerler arasında tutulmuştur. Görüşmeye gönüllü olarak katılan görüşmecilerin hak ve öncelikleri ön plana alınarak bilimsel veri oluşturulmuştur (AAA, Resmi Web Sayfası, 2007).

Niteliksel araştırmalarda, çalışma sırasında korunması gereken unsurlardan biri de kişilerin mahremiyetidir. Görüşmecilerin kimlikleri ile ilgili kendilerini “güvenlik” içinde hissetmeleri, bilgilerin doğru saklanması ve korunması kadar önemlidir. Bir araştırmacı olarak, anlatılanların ve anlatıcıların gizliliğine saygılı davranılmıştır, bu şekilde

davranılacağı kendilerine bildirilmiştir. Görüşmecilerin adları gizli tutulmuş ve bulgular kısmında anlatılar altında cinsiyet, Bulgaristan'dan göç etme yaşı, görüşme yapıldığı andaki yaşı, görüşme yeri ve görüşme tarihi verilmiştir. Fotoğraflar bölümünde, görüşmecilerin onay verdiği, kitap yapılarak tüm topluma bile mal edilmesinde sakınca bulmadıkları fotoğraflar sunulmuştur. Fotoğrafın altında isimler, yer ve fotoğrafı çeken kişinin adı verilmiştir.

Araştırmacı olarak görüşmecilere karşı olabildiğince açık ve net olunmuştur. Çalışma ve görüşmenin amacı, ne yapıldığı ve niçin yapıldığı anlatılmıştır. Verilecek bilgilerin nasıl kullanılacağı söylenmiştir. Görüşmecilerin bilgilendirilmesi ve onayı görüşmeler öncesinde sesli kayıt altına alınmıştır.

Araştırmacı tüm görüşmelere randevu alarak gitmiştir. Sadece mesleki ve araştırmacı bir kimlikle değil, insani ve vicdani yönlerden (anne, kadın, evlat gibi) yakın ve samimi olmaya özen gösterilmiştir. Görüşmecilerim hakkında bilgi sahibi olurken, yeri geldiğinde ben de kendimi anlattım. Benzerliklerimizi vurguladım. Anladığımı göstermeye çalıştım. Kısacası empati kurmak kadar kurdurmaya ve böylelikle güveni arttırmaya çalışılmıştır.

Her görüşmeciye küçük hediyeler götürmeye özen gösterilmiştir, bunlar pahada hafif olan şeylerdir. Görüşmecilere, anlatıları ile tez hazırlanacağı ve hocalara sunulacağı bildirilmiştir. Bir gazete veya dergi için değil de bilimsel bir çalışma amacı ile görüşme yapılıyor olması görüşmecileri olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Görüşmecilerin daha önce belki de kendi aralarında paylaşmak dışında kimselere anlatmadıkları yaşadıklarını, onları anlamayanlara aktarılacağı için içlerini açtıklarını her halleriyle belli etmişlerdir. Etik sorumluluklardan biri de, görüşmecilerin anlatılarını görünür ve duyulur haline getirmektir.

Çalışma süresince, beni etik olarak düşündüren önemli noktalardan biri de, görüşmecilerimi üzme, devamında da ruhsal ve bedensel olarak hastalandırmak endişesi idi. Her görüşmede gözyaşı vardı. Her görüşmede dudaklar titredi. Her görüşmede belki de unutulmak istenenler bir sır gibi ortaya çıktı. *Yaşlıların tansiyonu çıkar mı?, Gençler kısa depresyona girer mi?* diye sık sık düşündüm. Bunun çalışmanın bedeli, insanların kısa bir süre için de olsa, dertlerini dökmesi ve sizin de tüm samimiyetinizle paylaşmanızdır. Bu “işbirliği” nedeniyle ben de duygusal olarak çok yara aldım, dengemi kaybettim. Göz yaşlarımın ve üzüntülerimin etkisinden sıyrılıp tezi yazmaya, anlamaya çalışmak hiç kolay olmadı. Çalışma genel olarak

buna degecek miydi? Bu, ciddi bir etik sorun olarak geçerliliğini korumaktadır ve uzun bir süre cevabı bulamayabilirim.

3.6. Araştırmada Zaman Tablosu

2006 yılında Balkan göçmenleri, özellikle Bulgaristan Türkleri konusuna yoğunlaşmıştır. 2006 Eylül ayında, Ankara'nın Çubuk ilçesinde yapılan *Çubuk Festivaline*, Balkan ülkelerinden gelen dansçıların ve göçmen derneklerinin de katılacağı öğrenildiği için iştirak edilmiş, ilk görüşmelere bu şekilde başlanmıştır (Fotoğraf 52). Sahayı netleştirmek için, Bulgaristan'a gidip orada uzun süreli, katılarak bir etnografik çalışma yapma fikri ağır basmıştır. Ulaşım ve dil konusundaki kolaylık, araştırmacının çalışmasını daha doğru ve geçerli yapabileceği izlenimini vermiştir. Sadece 25 TL'lik bir otobüs bileti (2007 fiyatı) ile ulaşılabilen sahada ev bulmak, yaşamının da ucuz olacağını öğrenilmesi, araştırmacıya destekçi ve sponsor bulma için çabalamaya gerek olmadığını göstermiştir.

Kasım 2006'da ilk görüşme yapılmıştır. 2007 yılının yaz aylarında saha çalışması yapmak üzere, Bulgaristan'a öninceleme gezisi düzenlenmiştir. Şumen (Şamnu), Razgrad ve Varna şehirleri ile köylerine gidilerek aileler yanında kalınmıştır. Seyahat öncesinde, bir yıl sonrasının etnografik çalışmasının planlanması düşünülürken, incelemenin sonunda, halihazırda Türkiye'de yaşayan Bulgaristan göçmeni olan Türkleri üzerinde *sözlü tarih* araştırması yapılmasının bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayacağı ve faydalı olacağına karar verilmiştir. 2008 ve 2009 yazlarında, görüşmecilerin hikâyeleri *kartopu yöntemi* ile Adapazarı, Bursa, Ankara ve İstanbul'da dinlenmiş ve kayıt edilmiştir. Hikâye toplama aşamasının başlangıcı, 26 Kasım 2006'dır. Görülmelere aralıklarla devam edilmiş, 3 Ekim 2009'da tamamlanmıştır. Araştırmada zamana ait sürecin dokümanları ekler bölümünde sunulmaktadır (Ek 2, Ek 5).

Saha çalışması aralıklar ile 3 yıl sürmüştür. Bu arada çözümlenmeler yapılmış ve bunun için ciddi bir zaman ayrılmıştır. Tezin yazma aşaması 2009 yılı Eylül ayı ve 2010 yılı Ağustos ayları arasında sürmüştür. 26 Eylül 2010 tarihinde son tez izleme toplantısına tez bitmiş olarak teslim edilmiştir. Ekim 2012 tarihine kadar teze bir kez daha bakılamamış, ancak bu tarihten sonra Ocak 2013 tarihine kadar redaksiyon (proof reading) yapılmış ve hocalarımızın görüş ve önerilerine sunulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, alanda yapılan sözlü tarih çalışması anlatı çözümlemelerinin içerik analizi sonuçları tartışılarak aktarılmaktadır.

4.1. Sahanın Özellikleri

Bulgaristan'dan göçen Türklerin yaşadıkları belirgin tek bir coğrafi saha tanımlanamamaktadır. Bununla beraber, göçmenlerin yoğun bulunduğu şehir ve kasabaların olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir. Kimi göçmenler, kendilerine devlet tarafından gösterilen il veya kasabalara yerleşirken, kimileri de akrabalarının bulunduğu şehirleri tercih etmişler ve oralarda yerleşmişlerdir. Yunanistan mubadillerinde rastlanan, iş ve beceriye dayalı zorunlu bölge gösteriminin Bulgaristan göçmenleri için geçerli olmadığı bildirilmektedir. Örneğin; bir terzi Bursa-Kemalpaşa'ya yerleştirilmesi sonucunda mesleğini burada devam ettirememiş, geçinebilmek için başka işler yapmak zorunda kalmıştır. Benzer şekilde; tütünle uğraşan kişilerin, fazla tütün yetiştirmeyen Adapazarı'na yerleşiminin önerilmesi de yaşanan olaylar arasındadır. Göç sırasında ve sonrasında, yer seçiminde ve yerleşmede birçok faktörün etkili olabileceği bilinmektedir ki bu konu ileride detaylı şekilde anlatılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı çalışma sahası yaygınlık, geçişlilik göstermektedir ve sabit değildir.

Görüşmecilerin bir kısmı göçmen mahallesinde önceki göçmenler ile beraber otururken, diğer bir kısmının başka göçmenleri özellikle aramadığı tespit edilmiştir. İstanbul gibi büyük bir metropolün, farklı yerleşim yeri ve araştırma sahası olması durumu ileride tekrar vurgulanmaktadır. Araştırma sahası oldukça geniştir. Görüşmecilerin yoğunlukla yaşamakta olduğu iller; İstanbul, Adapazarı, Bursa ve Ankara'dır. Göçmenlerin yoğunlukla bulunduğu bölgeler ile görüşmelerin yapıldığı yerleri gösteren harita ekte sunulmaktadır (Bakınız. Harita No: 1).

4.2. Görüşmecilerin Genel Özellikleri

Katılımcılar; farklı yıllarda, farklı politik nedenlerle ve farklı imkânlarla göç etmişlerdir. Türkiye’de elde ettikleri yasal, sosyal ve ekonomik imkânlar da farklılık göstermektedir. Göç tarihlerine göre dönem sınıflaması yapılmıştır ve göçmenlerin genel özellikleri, aşağıdaki şekilde özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 3 : Katılımcılara Genel Bakış

Göç Dönemleri Genel Özellikler	1930’lar	1950’ler	1970’ler	1989 ve sonrası
Göçe teşvik Sebepleri	Komünizmden kaçış ve vatan sevgisi	Komünizmden kaçış ve vatan sevgisi	Parçalanan aileler yasası	İsim değişikliği sonrasında sınır dışı edilenler ve göçenler
35 Görüşmecinin Dağılımı	5	7	5	18
Meslekler	Çiftçi Ev hanımı	Çiftçi Ev hanımı	Çiftçi Ev hanımı	Öğretmen, hemşire, doktor, mühendis, çiftçi, işçi
Kent-Köy, Orjinal Yerleşim	Köy	Köy	Köy	Köy ve kent
Birinci Nesil Göçmenlerin Memnuniyeti ve Nedeni	Çok memnun Müslümanlığı yaşayabilmek	Çok memnun Komünizim ve “gavur zulmünden” uzak kalabilmek, dini yaşayabilmek	Çok memnun İş-güç sahibi olabilmek	Çok çok memnun Maddi ve manevi durumun, Bulgaristan’da kalanlardan daha iyi olması
Eğitim	Türkçe Okur-yazar		Gençlerin Bulgarcası var. Eğitim kısmen ve sınırlı var	Gençlerin hepsi eğitilmiş, Bulgarca, Rusca, Türkçe Okuma-yazma biliyor
Vatandaşlık		Sadece Türk vatandaşı		Çifte vatandaş ve Avrupa Birliği vatandaşlığı imkanları

Bu araştırma için yapılan görüşmelerde görüşmecilerin birçoğu (yarısı) 1989 öncesi göç edenlerdir. Bu grupta kendi içinde bölümlere ayrılabilir. 1930’lu yıllarda göç eden kişiler (5 kişi) ile görüşülmüştür. Bu grupta olanların hepsi göç ettiklerinde çocuk yaşlarında, görüşme

yapıldığında ise, 80-90 yaşlarının üzerindeydiler. Çalışmanın yapıldığı tarihler dikkate alındığında, bunun doğal olduğu söyleyebilir. Aradan geçen yaklaşık 70-80 yıl sonra, yaşayan bu göçmenler ile yapılan görüşmeler, yakın sözlü tarih çalışmaları için önemli veriler sağlamaktadır. 1950’li yıllarda göçen kişilerden (7 kişi) biri, 2009 yazında vefat etmiştir. Diğer biri *alzheimer* teşhisi ile özel bakımevine yatırılmış, bir başkası ise kritik bir biçimde son zamanlarını geçirmektedirler. 1970’li yıllarda göçenlerin, 1989 göçmenleri gibi yaşananları çok iyi hatırladığı ve net biçimde anılarını ilettikleri söylenebilir.

Tüm göçmenler içindeki dağılıma uygun olarak, 1989 göçmenleri ile daha çok sayıda görüşme gerçekleştirilmiştir. 1989 göçmeni olarak Türkiye’ye gelen, ama tekrar Bulgaristan’a dönen ve orada yaşayan 10 kişi ile, 2007 yılında Bulgaristan’da yapılan saha ziyaretinde görüşmeler yapılmıştır. Tablo I’de de görülebileceği gibi, bu gruba ait bulgular bölümler içinde sunulmaktadır.

Her dönemin göç sebepleri arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. 1930 ve 1950’lerde göç etme nedeni *komünizimden kaçmak iken*, 1970’lerdeki neden, *ailelerine kavuşmak*’tır. 1989 göçü için, *zorla isim değişikliği yapılması* esas neden olarak vurgulanmaktadır. Tez çalışmasında genel olarak *kadın deneyimleri* üzerine bulgular sunulmakla beraber, erkeklerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Erkeklerle, yakınlarındaki kadınların göçten nasıl etkilendiği sorusu yöneltilerek, onların da göç deneyimlerinde kadınlık rolleri ile ilgili görüşleri, bakış açıları ve algılamaları anlaşılmaya çalışılmıştır. Göç görüşmeleri, tarih sırasına göre takip edilmesini kolaylaştıran ekteki tablo, katılımcıların birçok özelliğini özetlemektedir (Ek 2).

Görüşmecilerden, özellikle 1970’li yıllarda ve 1989’da gelen gruptaki insanların iyi eğitim aldığını görülmektedir. Bu kişiler 4-5 senelik üniversite eğitimi görmeseler de, meslek okullarında aldıkları eğitim ile, pratik hayatta yaptıkları işler ile ilgili *eğitimli kalifiye elemanlar* olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmeciler, bu durumun farkındadır. Türkiye’ye ilk geldiklerinde, çocuklarına iyi okul bulmakta ne kadar zorlandıklarını, Bulgaristan’da aldıkları eğitimi gösteren diplomaların veya meslekleri ile ilgili sertifikaların bu yeni ülkede geçerli onay alamadıkları, böylelikle mesleklerinin giderek gerilediğini, hatta eğitimleri daha iyi olduğu için, zaman zaman dışlandıklarını belirtmektedirler.

Görüşmecilere, *mutlaka ve özellikle* güvendikleri bir dost aracılığı ile erişmeye gayret edildiği halde, bilhassa 1989 yılında gelenlerin, halâ Bulgaristan’da yakınları bulunanların konuşmak ve anlatmak konusunda başlangıçta ciddi tereddütleri vardı. Bir meslektaşın tanıştırdığı görüşmeci, daha önce arkadaşına yüzlerce olay ve hikâye anlatmasına rağmen, benim bir araştırmacı olduğumu öğrenince, kayıta alınmasını istemediğini bildirdi. Yine, 1989 yılı göçmenlerinden 60 yaşın üzerindeki bir bayan, kendi kızı tarafından görüşme ayarlandığı halde, ilerde çocuk veya torunlarına sıkıntı çıkarabilir endişesi yaşadığını, bu sebeple, kayda hiç sıcak bakmadığını bildirdi. Gerçi görüşme başladıktan bir süre sonra, her iki görüşmeci de kayıt cihazının kullanılmasını onayladılar. Ama konuşma başlamadan önce, *istemediğim yerde kapatırsın* diye de uyardılar.

*“... Ordan gelenler arasında üniversite okumuş lise okumuş oluyorlar genelde ama üniversite şöyle ordada biz Türklerin iyi mesleklerde yani başa gelebilecek mesleklerde yükselmelerine pek fırsat verilmiyo mesela öğretmen olanlar vardı öğretmen olabiliyosun ama bir avukat, polis olamıyosun...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)*¹*

Görüşmeciler, polislik ve askerlik gibi meslekler için asla eğitim alamadıklarını ve çalışmadıklarını vurgulamışlardır. Bulgaristan Türklerine yoğunlukla mesleki eğitim olanağı sağlandığı ve yönlendirildiği anlaşılmaktadır. 1930 ve 1950’li yıllarda Türkiye’ye göçen görüşmecilerin hiçbirinin Rusça ve Bulgarca bilmediği anlaşılmaktadır. İçine kapalı ve din odaklı bir topluluk olarak yaşadıkları görülmektedir. Bu dönemde göçen görüşmecilerin bir çoğunun, formal eğitim almadığı anlaşılmaktadır.

Görüşmecilerden bazılarının, özellikle 1989 göçmenlerinin ve çifte vatandaşlık hakları olanların, görüşmeye başlarken rahat olmadıkları, kendilerine veya ailelerine, herhangi bir zarar gelebileceğine dair endişe taşıdıkları gözlemlenmiştir. Konuşulanların, ilerde devlet sorunu olmasından da endişe duymuşlardır.

“Devlet şeyi olup çocuklarıma zarar vermesin. Çift vatandaşız sınırdan geçip giderken sorun olmasın...ama gerçek bu, yalan değil bişey değil... iftira değil...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

***: Katılımcı künyesi parantez içinde şöyle özetlenmiştir: (isim kodu, cinsiyet, göçtüğü yaş/görüşme yapılan yaş, göç edilen tarih, görüşme yapılan şehir, görüşme tarihi)**

Yukarıda ki cümleden de anlaşılacağı gibi, görüşmeciler hem hikayelerini anlatmak, paylaşmak hatta haykırarak dünyaya duyurmak ister gibiydiler, hem de geride kalan akrabaları veya gelecek nesiller için endişe taşıyorlardı.

4.3. Göç Deneyimleri

Göç deneyimlerinin her ne sebeple olursa olsun, travmatik olduğu anlaşılmaktadır. Farklı demografik özelliklere sahip kişilerin (yaş, sosyo-ekonomik durum, cinsiyet) beklentileri ve göçün sebepleri deneyimi etkilese de, bütün göçler bir değişimdir. Farklı dönemlerde gerçekleşen göçlerin, benzer ve farklı tarafları bulunmaktadır.

Bazı görüşmeciler, o kadar çok şey anlatmak istediler ki, zaman zaman bunun önüne geçmek mümkün olmadı. Hemen her görüşmeci, kendi yaşadıklarından bir tez veya bir roman çıkacak inancı içindeydi. Yaşadıklarını hangi sıra ile anlatacağına bile karar verememişlerdi. Bazen dinlemekte ve anlamakta zorluk çektiğim, ama konuşmacıyı kesmeye kıyamadığım anlatılar oldu. Görüşmeciler konudan konuya hızla atlayarak, hafızalarında yer edinen iç içe geçmiş birçok deneyimi bir çırpıda anlatmak ister gibiydiler.

Anlatılanların pek çoğunda; farklı konuların, muhtemelen beyin ve anı dünyasında birbirlerini hızla tetikleyen olayların art arda anlatılma çabası, göçün yarattığı travmayı gösterdiğini düşündüm.

“Komünist sistemi hatırlıyorum. Kaç inek var, kaç koyun var. onları saydılar. Ne kadar yumurta verecen onu hesapladılar. Dedemlerden kalma bir manda vardı. Babam onu sayımdan kaçırdı. Babam mandayı sulamaya kadar gizli gizli götürüyormuş. Ben küçüğüm süt lazım, onun için saklamışlar. Babam derdi ki manda babamın ayak izlerini takip eder sessizce gidermiş. Babam sus der dinlermiş hayvan. Babam der benim bastığım yere basardı dere kenarına su içirmeye giderken...”
(HD, E, 7/65,1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Görüşmeci çok yaşlı olmamasına ve bilişsel yetenekleri yerinde olmasına karşın göç nedenlerini sıralarken, muhtemelen kendisini çok etkileyen bir olayı heyecan ile arada

anlatmaya başladı. Bu anlatının altında birçok bilgi gizli idi. Komünizmle mücadele, ayakta kalabilme çabası, bir hayvan-insan ilişkisi, hayvanların içgüdüleri ve birçok şey daha.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçlerde, temelde benzer ve acı tecrübeler yaşanmasına karşın, farklı nedenlerle ve farklı dönemlerde göçenlerin kendilerine özgü deneyimleri yaşadığı anlaşılmaktadır. Göç deneyimlerini, anlatılardan yola çıkarak ele aldığımızda, Türkiye'de yer seçimi ve nedenleri; soyadı seçimi; ilk günlerde, aylarda ve yıllarda yaşananlar; göç sırasında beraber getirilen veya getirilemeyen eşyalar; din ve ideolojik yaklaşımların göçe karar verme ve göç sonrası adaptasyon süreçlerindeki etkileri; vatandaşlık algısı; kadın ve erkek olma durumunun göç ile ilintisi; geriye dönenler hakkında hissedilenler; hasretlik ve son durum sınıflandırılarak irdelenmektedir.

4.3.1. Göçe Karar Verme

Göçe karar vermede, dönemine bağlı olarak farklı politik olayların sebep olduğu öne sürülmektedir. 1930'larda *gavurdan kaçma* ve *Müslümanlığı sürdürülebilme* esas neden olarak belirtilmektedir. 1950'lerde ise *Komünizm ve Rus'tan kaçma* ana sebep olarak gösterilmektedir. 1968 ve 1978'lerde göçenler, *Parçalanan Aileler Kanunu*'ndan yaralanarak gelenlerdir. 1989 yılında göçenler ise, *zorla isim değişikliği* gibi asimilasyon politikasına direnenler, sınırlar açılınca Türkiye'ye akın akın giriş yapanlardır.

Anlatılanlardan yola çıkarak, göçe karar verme bölümünde süreç ve nedenleri; *komünizmden kaçış*, *parçalanan aileler* ve *isim değişikliği* başlıkları altında detaylı olarak sunulmaktadır.

“...Anneannem derdi Bulgarlarla hep iyi komşuluk yaparlarmış ama, derlermiş ki bir savaş çıksa da ilk sizi öldürürüz derlermiş... Hepsi hepsi bunu derlermiş...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Komünizm ya da milliyetçilik, hangi neden gösterilirse gösterilsin, tüm göçmenler, bu arada Bulgaristan Türkleri, Bulgarlar veya diğer halklarla iyi geçindiklerini bildirseler de, zaman zaman istenmediklerini hissettiklerini ve Türkiye'ye göç etmeyi hep hayal ettiklerini cümle aralarında bildirmektedirler.

”... Komşu köye biri gelir Türkiye’den hemen gider sorardık. Kamyon şöförleri... Mesela bir rahmetli amcam vardı. Hep portakal getirirdi. Ölürdük onu görmek için...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos, 2008)

Türkiye’ye, Türklerin ana vatanına dönme özleminin birçok ailede olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’den gelen her kişi ve objeye hayranlık, sevgi beslendiği bildirilmektedir. Yukarıda ki görüşmecinin kullandığı “ölürdük” kelimesi sıklıkla yinelenmiştir. Portakal, zeytin gibi yiyeceklere ve Türkçe kitap, kolonya ve kıyafetlere birgün ulaşmayı hayal ettiklerini bildirmişlerdir. Özünde her zaman Türkiye’ye karşı bir sempati ve özlem duyulduğu gözlemlenmiştir. Kısacası resmi tarihte göçün birkaç nedeni var gibi anlatılagelse de, buzdüğünün altında toplumsal ve duygusal diğer sebeplerin mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Aşağıda ki bölümde görüşmeler ışığında edinilen bilgilere göre göç nedenleri sınıflandırılmıştır.

4.3.2. Komünizmden Kaçış

Bulgaristan’la 1930’da yapılan özel anlaşma ve 1950’de de Menderes’in sınır kapıları açması sonucunda *komünistler Müslümanlığın yaşanmasına izin vermez* endişesi, Türkiye’ye göçü tetiklediği bilinmektedir. Görüşmecilerden HA, kendilerinin göç sebeplerine tek bir neden bulamamakta, “*dedemler, babamlar istedi, Müslümanlığımızı yaşamak için biz de geldik*” şeklinde göç sebebini açıklamaya çalışırken, kendi gibi göçmen olan eşinin ailesinin göç sebebini net olarak vermektedir. Çok aşık anlaşılmaktadır ki, *korku ve baskı ortamı* bulunmaktadır:

“*Eşimin kardeşi bir gün okulda duvarda asılı bir Rus çarının resmini düşürmüş, kırmış. Çok korkmuşlar hemen toplanıp kaçarak gelmişler.*” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Küçük yaşta gelenlerin, göç sebebini tam olarak açıklayamadığını, ama büyüklerden duyduklarını aktarıyor olmaları, aile içinde neler konuşulduğuna dair ipuçlarını vermektedir.

“*Biz serbest göçmeniz... Hiç bilmiyorum neden geldik. Memleketimiz diye herhalde. Babamın babası, dedem burada askerlik yapmış. Erenköy’de... ama sonra bizimle geldi o da...*” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

Göçtüğünde yaşı büyük olanlar, göç sebebini daha iyi ifade etmektedirler. Türkiye'ye göç etme sürecinde yaşanabilecek zorluklara ilişkin korku ve endişenin, Bulgaristan'da kalarak yaşanacaklarla ilgili duyulan endişe ve korkulardan daha az yoğunlukta olduğunu anlıyoruz. Kısacası göç etmek, kalmaktan daha iyi bir seçenek olarak görülmektedir.

“Bir sene kaldık komünizmde. Buğdayları bağlayıp bağlayıp hayvan gübrelere altına sakladık. Değirlenmeleri de kapadılar. Devletten saklayan belli olsun diye. Biz gavur bilmiyoruz. Hiç yoktu. Yeni Bulgarya zamanı. Hiç onları, Bulgarı bilmiyoruz... saklayanları bulunca uuuu sopa atıyorlar ve hapse atıyorlardı... Hayvanların hepsini götürdüler. Bi gecede gitti. 100 koyunumuz vardı hepsi gitti. .” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Komünizm rejimi gereği, bireylerin mal ve mülklerinin devlet elinde toplanması durumunun ailelerin göç kararı almalarını hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

“Tarlamız hayvanımız hepsi dolu... Ekinlerimizi aldı gavur, depoyu hayvanı, hepsini aldı. Babam hemen gitti Hülbe'ye aldı pasaportumuzu. Yazıldık, geldik ...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

“Gavur” olarak nitelendirilen Ruslar ve komünizm, göç kararı almadaki tüm süreci hızlandırmıştır. Ruslar olmasa, kurulan düzenin bir şekilde devamı için Bulgaristan Türklerinin motive olabileceğini görüyoruz.

“... Ruslar olmasa biz memnunduk gene. Aklımızda vardı, herkesin bir bağlantısı var. Benim dayım öğretmendi,... çocuğu gelmiş buraya Edirne'ye öğretmen. Bağlantımız vardı...” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

On sekiz yaşındayken 1951 yılında göçen kadın görüşmecimiz de, göçe karar vermeyi “tadımız kaçtı” ifadesi ile anlatmıştır. Bulunduğu memlekette tadı, mutluluğu, huzuru bulamayan kişilerin yeni bir karar vermesi kaçınılmazdır. SS de babasının önderliğinde, yeni tatlar aramak için göç yoluna düşen muhacirlerdendir.

“...Memlekette halimiz çok güzeldi. Ama Rus gelince tadımız kaçtı...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazar, 19 Temmuz 2008)

Komünizm geldiğinde, Bulgar ve Türk halklarının arasında kutuplaşmanın ve farklılaşmanın daha da arttığını anlıyoruz. Türkler, dahası Müslümanlar ve dinini yaşamak isteyenler

komünizmden olumsuz etkilenirken, Bulgarların, Ruslara ve komünizme daha sıcak yaklaşması, yeni rejimin kişilerin özel alanlarına hızla ve umursamadan, engel tanımaz bir biçimde girmesi, Türklerin göç kararını hızlandırmıştır.

“...Sonra Rus geldi... Gavurlar onları çok karşıladılar. Çalgılarla karşıladılar. Bizler dağlarda saklandık. Özellikle genç kızları sakladılar. Ama Ruslar bizlere değil onlara yaptılar yapacaklarını...“Rusti saltık”, yani “yaşasın” diye... bağrıışmaya başladılar... Rus geliyormuş, beğendiği tavuğu, hayvanı kesiyormuş, yiyormuş...Biz Rus’tan kaçtık...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Kısmen daha büyük bir yaşta göç eden ve görüşme anında 80 yaşına yaklaşan görüşmeci kadının dimağı çok açıktı. Konuşması net ve kendinden emindi. Anlattıklarını gerçekte yaşıyor gibiydi. Görüşmecimiz, daha çocukken, küçük çocuk kavgalarında bile, Bulgar çocuklarının Türk çocuklarını kovduklarını, bu nedenle hiçbir zaman kendilerini vatanlarında hissetmediklerini anlatmaktadır. Kovulma durumuna o zamanlar çok üzüldüğünü, çok buruk bir dille anlatırken bugün bile hislenmektedir.

“Momçala ile oynardık. Benim arkadaşım. Onu dövünce, kızınca hadi hadi Türkiye’ye derdi. Komşuyuz kapı kilitlenmezdi felan. İyiydik ama demek gene bişey vardı.” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Anlatılanlardan, komşuluğun çok iyi olduğunu, çok iyi ilişkiler içinde olduklarını, bir kötülük görmediklerini ama ortam biraz gerildiğinde dışlandıklarını ve bu nedenle, bir türlü Bulgaristan’a tam yerleşemediklerini, kalıcı konutlar yapamadıklarını anlıyoruz. (Tezin bazı bölümlerinde birkaç defa *kalıcı ve güzel ev yapma* üzerinde durulmaktadır.)

1950 yılında 7 yaşındayken Türkiye’ye göçen, coğrafya emekli öğretmeni olan görüşmeci, göç etmeden önce Bulgaristan’daki durumu şu şekilde hatırlamaktadır:

“...Bizim köyde yarı yarıya Bulgar vardı. Dağ köyü idi. Artık cami kapanmıştı.....” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

1930’larda başlayan sürecin, 1950’lere gelindiğinde hızla değiştiğini ve Türkçe’nin yabancı dil olarak okutulduğunu, eski yazı ile dini bilgilerin öğrenilmesinin yasaklandığını, tarla, hayvan, ekin gibi mal ve mülke el konduğunu, her anlamda baskı unsurunun olduğunu

görüyoruz. Görüşmecimizin “artık cami kapanmıştı” anlatısından, camilerin kapatılma korkusu ve söylentilerinin bir süre dolaştığını ve korkulanın sonunda olduğunu anlıyoruz. Camilerin kapanması, *dini hayatına önem veren müslüman Türkler için*, artık bardağı taşıran son damla olduğunu, çocuklarının Müslümanlığı ileride yaşamaları için göç etmeye karar verdiklerini anlıyoruz.

“Bu Türkiye lafi çıkınca... Ben o zaman 7 yaşındaydım. Babam ‘ben bu evlatlarımı Türkiye’ye atacam, götürecem’ diyor...Babam dedi ki ‘madem bu iş çıktı, en önce biz yazılıyoruz’ dedi. Gidip yazıldık.” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

1930’lu ve 1950’li yıllarda Bulgaristan Türkleri’nin dinlerini kaybetmekten çok korktuklarını öğreniyoruz. Komünist rejimi sonrası, dinlerini yaşatabilmek için, komünizmden ve Rus’tan kaçarak, Türkiye’ye göç ettikleri, bu beyanlarıyla bir defa daha anlaşılmaktadır.

4.3.3. Parçalanan Aileler

1930’larda ve 1950’lerde göçen, ailesinin bir bölümü Bulgaristan’da kalanlar için çıkarılan özel yasaya dayanılarak Türkiye’deki yakınlarının özel daveti ile geçerli izinler tamamlanmış, böylelikle aileleri birleştiren uygulamalar yapılarak göç etmişlerdir. Bu ailelerin, sürekli umut ile beklediklerini anlıyoruz. Şöyle ki, 1950’de göçen bir kişinin anne ve babasını davet ederek yanına aldırarak istemesi, ancak 15 yılda neticelenebilmiştir.

1960 ve 1989 yılları arasında yaşanan göçler *parçalanan aileler* olarak sınıflansa da, aslında her göçün aileyi bir yandan tamamlarken, diğer yandan yeniden parçaladığını anlıyoruz.

“Heralde bu ellinci senenin uzatmasıydı. İnsanlar sürekli, zaten her göçten sonra insanlar orda biraz daha parçalanıyor. Yani hiçbir zaman o topluluğu ordan söküp almak mümkün olamıyor...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Parçalanan Aileler Yasası’ndan, sadece Türkiye’de bulunan kişinin annesi, babası ve bekâr kardeşi yararlanabilmiştir. Evli olan abla ve abiler bu yasadaki yararlanmakta sıkıntı çekmişlerdir.

“... Güya parçalanmış aileleri birleştiriyö iki devlet ama tekrar parçalyo...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

İY ve FY 1971’de Parçalanın Aileler Yasası’ndan yararlanamamıştır. Çünkü, İY, 1950’lerde göç eden ablasının daveti üzerine anne ve babası ile birlikte kabul edilmiş, ancak nikâhsız evli olduğu eşi, bu haktan yararlanamadığı için işler istedikleri gibi olmamıştır. O yıllarda, sadece imam nikahı ile evlenilebildiğini, bu durumun Bulgaristan’daki tüm halklar arasında normal karşılandığını anlıyoruz. Toplumsal hayatta resmi nikah sorun olmamakla beraber, daha önce davetiye sadece bekar kardeşe yazıldığı için, göç belgesi kardeşini kapsamamıştır. Bu durumda birçok kişinin kısa süre içinde yararlanması gereken bu imkandan faydalanamadığını öğreniyoruz.

“Dolayısıyla 1971’de göç edemedik. Yani düştük kanundan gelenler geldi biz kaldık biz işimize döndük, nikahımızı yaptık, çocuklarımız dünyaya geldi.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Göç ve azınlıklar ile ilgili konularda meydana gelen gelişmeler, kişilerin kendi gayretleri ve soruşturmaları ile öğrenilmiştir. Resmi makamlar tarafından medya vb. araçlar ile açıklama yapılmadığı, kişilerin kulaktan kulağa aktardığı bilgiler ile haber sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Bulgar hükümetinin göçü, çok da arzu etmediği şekilde de yorumlanabilir. (Özellikle, işgücü açısından Bulgaristan’da Türk halkının önemi, ileride tekrar üzerinde durulmaktadır.)

“Radyo falan var ama onu orda söylemiyorlar. Fısıltı gazetesi çalışıyo canım. Olay on sene sürdü iki devlet tekrar anlaşdı demek ki bizim gibi çok varmış...Ben kasada otururken bir asker arkadaşı geldi evrak çantası elinde, dedim ‘Ne oldu?’, ‘Göç ediyoruz,’ dedi. Bana dedi, uyumayın hemen gidip başvurun... Bir ay içinde aile pasaportu çıkarttık.” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Göç nedenlerini sürece ve politik nedenlere bağlamak, eksik ve kifayetsiz kalabilir. Çünkü Bulgaristan’daki Türk halkının, devamlı suretle anavatana dönmek istedikleri, bunun için uygun ortam aradıklarını görüyoruz.

“...Çok daha güzellerini yapabiliriz. Ama kimse bir kazık çakmak istemiyordu, çakamıyorduk. Yahu gelecek sene yollar açılırsa, ne yapcaz, hep insanların

gözü burada yani... Aslında hep Türkiye lafı vardı hep dönmek istiyorduk”
(İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Bulgaristan Türkleri'nin, Türkiye sevdası farklı şekillerde dile getirilmiştir. O kadar ki “Türkiye için ölmek” varolan sevgi ve ilginin yoğunluğunu tanımlamaktadır. Bazen ana yoldan geçen bir Türk kamyonu, bazen komşuya gelen uzak bir tanıdık bile insanları mutlu ettiği anlaşılmıştır.

“...ama Bulgaristan insanı ölürdü Türkiye için... biz Bulgaristan'da Türk arabası gördüğümüzde ona bişey vermek için can atardık. Hiç Bulgarı benimsemedik...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Bazı görüşmecilerin, isteseler 1980'lerde bile göç edebileceğini öğreniyoruz. Türkiye'ye gezmeye gelip kalanların olduğunu biliyoruz. Ancak bu durumda ailelerin parçalanması durumu mutlaktı; çünkü gezme amaçlı da olsa, tüm aile birlikte ülke dışına çıkamamaktadır. Bu sadece Türkiye için değil, Rusya ve Avrupa ülkeleri için de geçerli bir kuraldır. Kimi görüşmeciler, benzer şekilde Türkiye'ye gelip kalmayı düşündüklerini, ama her iki ülkede de yeterli ortamın olmadığını düşündüklerini bildirmişlerdir.

”1980'de Türkiye'ye gezmeye geldiğimde kızımı çıkarmama izin vermediler. Eşim bana, kal, dedi. Dayım bana takvim çıkardı. Dedi ki '84'te tüm Müslümanların adı değişecek, 85'te göç olacak' dedi. Ailecek gelirsiniz dedi.”
(SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

SÖ'nün dayısının esas belirttiği neden ise, o tarihlerde Türkiye'de karışık bir siyasi ve toplumsal ortamın olmasıdır. 12 Eylül 1980 öncesi yaz tatilinde, Türkiye'de de yeterli güvenli ortam olmadığı için Bulgaristan Türklerinin göçmek konusunda temkinli davrandığını anlıyoruz. Ayrıca, görüşmecinin akrabasının öngörüsünün biraz geç de olsa gerçekleştiğini görüyoruz.

4.3.4. İsim Değişikliği

1989'da yapılan isim değişikliği ile başlayan asimilasyon politikası yüzyılın en büyük göç dalgasına neden olmuştur. Bulgaristan'da İsim değişikliğini yaşayan tek göçmen grubu 1989'da göçenlerdir. Çok farklı yaş ve cinsiyet grubunda, hatta farklı kültürel durumdaki

kişiler bu değişime mecbur bırakılmışlardır. Devlet tarafından asker zoru ile, bir gecede aniden isim değiştirmeye mecbur bırakılan insanlar, ne olduğunu anlayamamışlardır. İletişim araçlarının kısıtlı olduğu 1985’lerde, komünizm disiplini ile yetişen insanların bu değişime karşı gelmeye başlamaları, süre almıştır. İsim değiştirme zorlamasının milliyetçi bir harekete dönüşmesi adım adım olmuştur. Öncelikle toplumsal alanda daha çok yer alan erkeklerin isimlerinin değiştirilmeye zorlandığı bildirilmiştir. İsim değişimi sırasında, kadınlara da psikolojik ve fiziksel şiddet uygulandığı anlatılmıştır.

“...annem de eşim olmadan olmaz dedi. Hatta komser tokat atmaya çalışmış. Sonra annem tuvaletete gideceğim diye, dışarıdaki tuvalete gitmiş ve pencereden kaçmış, sonradan arkasından ateş etmişler... Tabii ki bir sene sonra mecburen kendimiz değiştirdik. Mecbur kaldık. Okula yazılmak için. Benim adım TAMARA’ydi. Pek alışamadık ama mecbur kaldık...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008).

Görüşmecilerin bir kısmı değiştirilen isimlerini kısık sesle de olsa söylerken, büyük bir bölümü verilen ismi kabul etmemekte, hatta ağızlarına bile almak istememektedirler. Eski isimlerini ve o dönemi unutmak istedikleri görülmektedir. İsim değişikliği birçok konuyu sembolize etmektedir. Ötekileştirmenin, kovulmanın, kabul edilmemenin, olmadığın bir gurup olarak adlandırılmanın ve daha birçok durumun göstergesi olarak simgesi olarak görülebilir.

İsim değişikliği sırasında, mezar yerlerinin ve taşlarının değiştirilmesini tarihte bir kara leke olarak anılması gerektiğine inanılmaktadır. Bulgaristan’da köyde ziyaret ettiğim ve evlerinde kaldığım görüşmeci ağabey, yıllar önce ölenlerin mezar taşlarındaki isimlerin bile değiştirilmesini, ağlayarak ve titreyerek anlatmaktadır:

“...Hıristiyan mezarlığına zorla gömülen insanlarımızın acısını hiç unutmamak için bu mezarlığı anıt olarak tutacağız....” (İA, E, 31/50, 1989, Bulgaristan-Şumen, 24 Ağustos 2007)

Yeni doğan bebeklere de Türk ismi verilmemesi için sıkı takip yapıldığını, ama Bulgaristan Türklerinin en azından kulağa Müslüman isminin okunması için çabaladıklarını anlıyoruz. Ayrıca aynı görüşmeci, düğünlerinde Türkçe değil, Bulgarca müzik çalınması için uyarıldıklarını bildirmiş ve gelenek-görenek açısından son derece baskı ve kontrol altında olduklarını vurgulamıştır.

“...Çocuğumuz doğunca Türk ismi koydurmadılar. Evde kulağına Türk ismi fısıldandı.” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Göçtüğünde 13 yaşında olan bir kadın görüşmeci, annesinin Türkiye sevgisini o yaşlarda anlamamakla beraber, isim değişikliği olduğu zaman durumun her yaştaki insanı çok etkilediğini fark etmiştir. İsim değişikliğinden çok hoşlanmasa da, söylemeye de çekinmemiştir.

“...Annem böyle Türkiye meraklıydı çok çok seviyordu...ama orda böyle yapılan bu bize bizzat yapılmadı bu baskı ama ismimizin değiştirilmesi... Benim adım Asya'ydı. Babamın adı Martin'di, Zaharvi de dedemin...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

İsim değişikliğinin genç insanlar üzerinde ağır tesirlerinin bulunduğunu görüyoruz. Yaşı küçük olanlar biraz daha az etkilense de, reşit yaşın üstündekilerin zoraki bu uygulamadan etkilendiklerini anlıyoruz. Bulgar ve Bulgaristanlı diğer toplumlarla iç içe yaşamaya alışan Türklerin, isim değişikliği direktmesi sonrasında, kimliklerini sorguladıklarını kendi anlatımlarından anlıyoruz.

“...Ben şimdi isim değiştirme olayları çok ağır psikoloji her açıdan bize çok ağır geldi ... Yaşamaktan bile bole uı bezdirdiler deyebilirim yani... Şey geldi çünkü ortam sıkma başladı uı yaşam nedenini kaybediyosun... Özünü sorgulama başlıyosun böle bi durum...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008)

Türk ailelerinde orta yaşın üzerindekiilerin hiç Bulgarca bilmediği bir ortamda, hem Türkçenin yasaklanması, hem de isimlerinin değiştirilmesi, aile içinde karışıklıklara sebep olmuştur. Hiç Bulgarca bilmeyen yaşlılar, iyice izole edilmiş ve dışlanmışlardır. Gençlerden destek almak ihtiyacını duymuşlardır. Bazen gülerken, bazen de gözü yaşlı olarak anlatılan bu olay, halâ trajikomikliğini korumaktadır.

“Bir sabah kalktık bütün askerler yani sarmışlardı köyü işte o muhtarlığın olduğu yere. İşte köpekler falan, tanklar falan gelmişti. O zamanda adımızı değiştireceklerdi, listeyi getirdiler. Herkes seçti adını....eskiden o Bulgarların olduğu zaman Maria varmış.. eee en

kolay isim o. Dedik o Maria koycaz adını... Ben de Silvia koymuştum...”(NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Birisi size; *yeni isminizle seslendiğinizde hiç şaşırduğunuz oluyor muydu?* diye sorduğumda, biraz zorluk çektiklerini ama şimdilerde hiç hatırlamadıklarını söylediler. Kendi aralarında yine eski isimleri kullandıklarını ve Türkçe konuştuklarını başka birileri olduğunda dikkat ettiklerini bildirdiler. Birçok kişinin, 4-5 yıl süreyle yeni isimleri ile yaşadıklarını biliyoruz. Bazı görüşmeciler, Bulgarca isimlerinden hiç bahsetmek istememişlerdir. Buradan ne anmak, ne de hatırlamak istedikleri anlaşılmaktadır. Ancak bazı görüşmeciler bu konu üzerinde kısa da olsa durmuşlardır. Bununla beraber *gerçek dost* denilen Bulgar komşuların isimler değiştikten sonra bile kendilerine uzun süre Türk isimleri ile seslendiklerini belirtmelerinden, aralarındaki saygının korunduğunu anlıyoruz. Bununla beraber, sırf Türklerin bulunduğu köy ve yerleşimlerde de, halk arasında Türkçe konuşulduğunu; ancak yabancı olduğunda birbirlerine Bulgarca ve Bulgar isimleri ile hitap ettiklerini öğreniyoruz.

“...Biz gene aynı. Aramızda hiç Hıristiyan yoktu. Gene aramızda aynıydık. Türkçe ama dışarı çıktığımız zaman Bulgarca. O zaman Bulgarca mecburen; yoksa ceza kesiyorlar. Yoksa işgence de yapallar yaaa...”(NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Görüşmecilerimden biri, isim konusunda son derece hassastı. Çok acı çektiği ve olayı çok dramatik yaşadığı anlaşılıyordu. Sürekli ağlayarak, iç çekerek ve bir yandan da hafif titreyerek özür dileyen kadın anlatıcı şöyle diyordu:

“..1985’te daha ben 15 yaşındaydım. İsim değişikliğinde rahmetli anneannem geldi bize, u bazı baskınlar yapmışlar...Yani küçük bir kızım. O kadar korktum. Yani şu anda onu yaşıyorum...Annemle babamla gittik isimlerimizi değiştirmeye. Bi kitap verdiler bize, ‘isim seçiniz, kendi adınıza uygun bir isim’. Kapıda asker var. Kalashnikof tüfekte. Zor bişey. Kendin Türksün, Bulgar isim değişiyosun...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Aradan 25 yıl geçmesine karşın, çok yakın zamanda yaşanılmış gibi taze bir heyecanla isim değişikliğini anlatan ND’nin bacakları ve sesi titriyordu. Asker ve silah zoru ile bir kitapçıktan isim seçmek zorunda kalmanın kabul edilemez isyanını içinde hala yaşadığı için anlatısının her kelimesini yazabileceğimi söyledi durdu.

Adı Türkan olan bir görüşmecime nasıl olup da bu isimi alabildiğini sorduğumda, milliyetçi bir cevap yerine, hayran olduğu bir artistten kaynaklandığını anladım. Aynı görüşmecim, Bulgar ismini söylemek istemediğini, bu ismini çok sevdiğini de belirtti:

“...Benim ismimi Bulgaristan’da Türkan koydular. O zamanlar yasak değildi. Hatta annem Türkan Şoray çok seviyormuş... Zaten bu isim değiştirme Rusların yüzünden oldu...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

İsim değiştirme işinin siyasi bir gereklilik olduğu, aslında tüm halkların barış içinde yaşadığını öğreniyoruz. Bu ikilemi bütün görüşmelerde sık işittik. Barış içinde olduklarını, ama her zaman Türkiye’ye gelme özlemi içinde bulduklarını öğreniyoruz.

“Hani Türkiye’de var ya Amerika’ya gitme sevdası; oraya gideyim, çalışayım... Hani bizim de bu Türkiye için geçerli idi, herhalde öyle işte orda yapılan isim değişikliği bunlarda olayı iyice tetiklemiş oluyo. Sebepde var işte. Burada aslında çok da yakın akrabalarımız yoktu; kimse yoktu ve biz böyle Türkiye diye can atıp geldik.” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 26 Kasım 2006).

İsim değişikliğinin, Türkiye’ye gelmek isteyen milliyetçiler için bir ortam oluşturduğu veya oluşturulduğu anlaşılıyor. Bulgar hükümetinin kendilerini sınır dışı edeceklerini bildikleri halde, ilk duyduğunda şaşırın, filmlerden ve Bulgar propogandasından dolayı, Türkiye’yi çok fakir ve eğitimsiz bildikleri için Türkiye’ye gelmeyi hiç arzu etmediklerini öğreniyoruz. Kısacası, Bulgaristan hükümetinin isim değişikliğini rahat yapabileceklerini ve normal olarak kimsenin gitmeyi istemeyeceğini düşünmüş olabileceği belirtilmektedir.

*“... Türkiye’ye hiç gelmedim ve sade bizde uı daha fazla solcu filmleri izlettikleri için bi tek **Al Yazmalım**... filmi vardı ya bi tek onda birkaç kez izlediğimi hatırlıyorum. **Sürü** diye bi film vardı bizde hep öle bir izlenim vardı yani. Geldiğimizde yoksulluk ve şey görücez hani biz tam tersi çok farklı bi Türkiye bulduk...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).*

İsim değişikliği ile aynı anda Türkçe’nin yasaklanması, şalvar ve benzeri kıyafetlerin yasaklanması, yaşamı zorlaştırır hale getirmiş ve halkı rencide etmiştir. Katılımcılar sadece isim değişikliği değil, isim değişikliği ile beraber yürütülmeye çalışılan politikanın, Bulgaristan Türklerini bir çeşit düşünmeye ve örgütlenmeye yönelttiğini ifade etmektedirler.

“...mesela yaşlı insanlar hani hepsi Bulgarca bilmiyo. Yani ananem bakkala gidep Bulgarca istemediği zaman ekmeği vermiyorlardı yani öle...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007).

Göçe yol açan esas sebep, istisnasız herkeste, göçe sıcak bakılması fikridir. Türkiye her zaman, bir gün ulaşılacak kaf dağının arkasındaki masalsı ve ütöpik yer, anavatan olarak atfedilmiştir. Yaşlılar, hep benzer sözlü anlatımları ile genç nesillere bu hevesi aktarmışlardır. Yeni ev yapılmamış, para, altın biriktirilmiş ve bir gün Türklerin anayurduna gidileceği hayali yaşatılmıştır. İsim değişikliği ve sonrasında *sınır kapılarının açılması*, politik neden ve sonuçları olarak adlandırılmaktadır.

İsim değişikliği Türklerin örgütlenmesine sebep olmuş; ancak yönetim ile zıtlaşmamaya çalışılmıştır. İsim değişikliğine karşı gelenlerin, şiddetli cezalandırıldıklarının duyulması ve bilinmesi, eylemlerin gizliliğini beraberinde getirmiştir. Yürüyüşlere, gösterilere katılan Türkler, polis durduğunda ve sorduğunda inkar etmiş ve katılmadıklarını söylemişlerdir. Köyde yaşlıların yanında bıraktıkları çocuklarına ulaşmak ve güvende kalmak için başka bir seçeneklerinin olmadığını bildirmişlerdir.

“...Tam inanmışlardı gidecektik ki polislerden biri eşimin ayakkabısını gördü. Eşim süet bir ayakkabı giymişti. Köpük, ayakkabıda iz bırakmıştı. Eşimi ve erkekleri arabadan indirdiler. Sonra bizi Şumnu'daki polis merkezine götürdüler. Biraz sorguladılar. Sorgudan sonra kimliklerimizi aldılar...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

Hemen hemen her görüşmeci, devlet politikası olarak asimilasyon uygulanana kadar, hatta uygulama sonrasında da Bulgarlar ile iyi ilişkiler içinde bulduklarını belirtmişlerdir. Halâ iyi dostlar ile görüşüldüğünü ve zaman zaman Türkiye'ye davet ettiklerini belirtmektedirler. Bununla beraber, Türkiye'deki bazı kişiler tarafından Bulgarların hepsinin kötü ve zalim olarak adlandırılması ve tanınmasından rahatsız oldukları da anlaşılmaktadır. İsim değişikliğinde bile saygılı davranan dostlar halâ sevgi ve hürmetle anılmaktadır. Bulgarların çoğunun eğitim ve zorunluluk olmadığı halde Türkçe bildiği ve konuştuğu, yaşlı Türklerin de yine benzer şekilde çat pat dostları ile Bulgarca konuştuğunu öğreniyoruz.

“...bizim evimizdeyken ya da bizimle irtibattayken, asla anneme babama Bulgar isimleriyle hitap etmediler yani o kadar saygılı... Hani en katı olmaları gereken insanlar bile özel yaşamımızda asla hani bize Bulgar isimlerini kullanmayı tercih etmiyorlar dolayısıyla yani komşular arasında hiç

ama hiç öle bi durum yoktu...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007).

Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmeye karar vermenin, bölgelere göre değiştiğini görmekteyiz. Türklerin toplu olarak yerleştikleri yerler arasında, Türkiye’ye en yakın olanların daha hızlı karar verdiğini görüyoruz.

“...En çok tepki Kırcaali’den gösterdi ve onların üzerine tanklar yürüdü. Onların üzerine tanklar yürüdükten sonra bütün Bulgaristan Türkleri ayaklandı; yani o bir farklılık... Yunanistan ve Türkiye’ye yakınlığından dolayı çok daha enformasyon ve irtibat halindeydi Türk halkıyla...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2007)

Bulgaristan’daki düzeninden memnun olup göç etmek zorunda kalanlar, oradaki hayatlarından özlemlerle bahsetmektedirler. Özellikle, kendilerini Bulgarlara tamamen kabul ettirdiklerini düşünen kişiler için ani göç, emeklerin boşa çıkması olarak da görülmektedir. Bulgaristan’da, Türk olduğu asla anlaşılmayacak kadar Bulgarca bilen ve işlerinde başarılı olan kişiler için, karar verme ve göçü kabul etme daha da zor olmuştur.

“Her yerde söyleyebilirdim hiç umurumda değildi; ben Türküm sonuçta... yani ülkeyi seviyodum, arkadaşlıklarım dostluklarım vardı, sosyal gelirim iyiydi, sosyal yerim iyiydi, ben mutluydum hayatımdan orda” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 14 Ağustos 2007)

Bu cümlelerden, küçük bir Türk toplumunun Bulgarlar içinde bir çeşit asimile olduğu, iki toplumun da bu durumdan memnun kaldığı sonucunu çıkarabiliriz. Göçmenler aslında bilinmeze yolculuk yapıyorlardı. Şayet belirgin bir asimilasyon politikası olmasaydı, isim değişikliği ile başlayan süreç ilerlemeseydi, içlerinde Türkiye özlemi olmasına rağmen, muhtemelen bu insanlar, orada da huzurlu yaşayacak, Bulgaristan’a her anlamda çok katkı sağlayacaklardı.

“...Göç tarihi bir olay, siyasi bir olay. Herkesin şahsi olayı. Hiç kolay bi olay diil. Yani ben durup dururken hadi bir göçeyim demedim. Diil mi? Kurulu bir düzenin varken, bir yaşam standardın varken birden bire ‘Ben buna arkamı döneyim de şöyle bir macera yapayım’ demiyor. Başka kararlar veriliyor ve sonuçta biz kurban olduk. Gerçi halime çok çok memnunum ama....bedeli var. Bedelsiz değildi....” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Göçe zorlamanın ve ülke dışı edilmenin bir başka sebebinin, Bulgar milliyetçilerinin gelecek Türk neslinden korkması olduğu bilinmektedir. Kadın hekim görüşmeci, süreci bir de bu açıdan yorumlamaktadır.

“...Evet onların beni kovması da beni lider olarak gördükleri için. Çünkü benimle yaptıkları ropörtajda onlar çok alt fikirler çıkardı ve beni böyle şey korkusu aldılar gitmelisin bunu söylediler yani çünkü korktular...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007)

İşinde başarı ödülleri almış, medya ve toplum önünde olan görüşmeci göçmenlerin büyük bir bölümü, göçe birkaç kez karar vermiş kişilerdir. Ya yasalar, ya zaman veya aile izin vermemiş böylelikle göç bir şekilde ötelenmiştir. Bulgaristan’da okulunda başarılı olan bir görüşmeci çok küçükken göç imkanı doğduğu halde ailesini kalmak konusunda ikna ettiğini söylemiştir. Özellikle bilmediği Türkiye’den korktuğunu ve ürktüğünü bildirmiştir. Ancak genç yaşta itiraz ettiği göç, yıllar sonra ülkeden atılmak şeklinde, zorla meydana gelmiştir. Bunu bir “yük” olarak görmeye devam ettiğini vurgulamak gereklidir.

“...Ordaki düzenimiz, çok güzel bi evimiz, toplu bir aile olmamız gibi. Bir gün anneme dedim ‘Bu meyvalar olacak mı?’ Orada yani her şeyin sıfırdan başlıcanı biliyodum. Belki de sonra kaderimde benim bu yükü taşımam yazılıydı...”(ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul)

1970 yılı sonrasında göç eden her konuşmacının Türkiye’yi ziyaret ettiğini veya göç çabası içinde olduğunu görüyoruz. Göçmenler sürecin zorluklarını tahmin etmekte, bir yandan Türkiye’ye özlem duyarken, bir yandan da Bulgar hükümetinin yaptığı propogandalar ile Bulgaristan’da kalmanın kendi rahatlarını sürdürmek açısından daha iyi olacağına inandırmaktadırlar.

“...81’de davetiye vardı. Bizim ee dayılar davetiye yaptı... gene de polis salmadı... yani demek ki güvenmedikleri insan yahut uuu... soru işareti olanları insanları salmadılar... hatta niye salmıyosun, yok şimdi zamanı değil, derlerdi...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Farklı zamanlarda fotoğraf çektiren ailelerin aile pasaportu almak için uğraşıp, bazen pasaportu alamadıkları, bazen de aldıkları halde, ülkeden çıkamadıklarını görüyoruz. Pasaport almanın ilk şartı, *fotoğraf çektirmek*’tir. Fotoğrafta, aile içindekiler göç edecek ise, herkesin toplu fotoğrafı olması gerekmektedir. Fotoğraf çektirmek; pasaport hazırlıklarının

başladığı, göç hazırlıklarının tetiklendiğini anlatmaktadır. Ayrıca pasaport denilen *evrak*, göç edecek alenin fotoğrafının da bulunduğu *tek sayfalık bir evraktır*. Göçe hazırlanırken, çalışmaların devletten gizli yapılması, bir anlamda bu gizlilikten rahatsızlık duyulmasına da neden olduğu anlaşılmaktadır (Bknz Fotoğraf 72).

“...Zaten annem, Türkiye’yle ilgili bir şey duymasın yani kulaktan duyma bir şey bile olsa işte şey deniyo dört kişiyseniz dört kişinin fotoğrafı çekiliyo haydeee koştur koştur fotoğraf çekiliyo... Gizli gizli böyle el altından şeyler çeviriyoduk...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Erkek anlatılarında, daha çok milliyetçi duygular ile verilen mücadelenin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Olaylar kısa, hissedilen duygulara fazla girilmeden, hangi tarihte ne yapıldığını ve nasıl göç edildiğini anlatır niteliktedir.

“...Beş Haziran bin dokuz yüz seksen dokuzda Türkiye’ye beş ayle polis tarafından evden alındık. Derköy Kapıkule u kapı şeyde bıraktı pasaportlarımı sınırda verin dedik. Siz Bulgaristan’ı terk ediyosunuz, artık Türkiye’ye gidiyorsunuz, çok istediğiniz Türkiye...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007).

Daha önce Türkiye’ye gelmeyenlerin göç etmek konusunda daha hevesli ve istekli oldukları söylenebilir. Özellikle de, ailelerinden ve çevrelerinden aktarılanlar doğrultusunda, Türkiye ile ilgili olumlu düşünceleri varsa, ilgi ve motivasyonunun daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

“...Bizim orada hep şalvar giyerler. Hep şalvarlı. İşte o ad değişimi zamanında hep böyle almışlar ellerine makası geziyorlar. Yani o şalvarları kesecekler; yani şalvar giymeyeceksiniz. İşte Kur’an-ı Kerim yasak. Okumak yasak. Yani... Şalvar giymeyeceksin. Köydeki dükkân² gidiyorsun orda hiç Türkçe kelime yok yani. Ekmek tuz bile alsan yani Bulgarca isteyeceksin; annem hiç bilmiyor ya Bulgarca...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul).

Türklerin kendi kültürlerine göre yaşamaları herşekilde engelenmeye çalışıldığı neredeyse her görüşmecî tarafından vurgulanmıştır. Dil, din, kıyafet, isim, düğün ve mevlütler gibi günlük gelenekler veya kurban kesmek gibi dini ritüellerin şiddetle engellendiğine dair

² Dükkân: Bakkal, market karışımı için kullanılan sözcük.

birçok anlatı dinlenmiştir. Tüm bu baskıların sonucunda isim değişikliği genel başlığı altında hepsine başkaldıracak yürüyüşler ve eylemlerin yapılması gerginliği artırmıştır.

“...Çocuğum 3,5 aylık. Köyde bir kalabalık var. Yürüyüş yapıyorlar. 75 yaşında anneannem ve eşim önlerde yürüyorlar. Bu komünizmada³ yasaktır. Hemen hapse giderler. Belediye başkanı fotoğraf çekmiş. Mayıs ayı başında yürüyüş oldu. Sonra hemen bizi sınır dışı ettiler. Pasaport çıkardık...”(ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Bireyler isim değişikliği sırasında hiç istemeseler de isimlerini değiştirmek mecburiyetinde kalınca, isimlerine yakın isimleri tercih etmeye çalışmışlardır. Çünkü yeni ismin akılda kalıcılığını kolaylaştırmak amacıyla, eski isime yakın, mümkünse Rus ismine benzer ve hatta eski bir tanıdığın ismi olacak şekilde seçilmiştir.

“...Ben Rahime'den Rana oldum. Orada Bulgar ismi diye geçiyordu. 1985'ten 1989'a kadar eski ismimi kullandım.” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Bazı görüşmeciler, yeni isimlerini eski isimlerinin bazı hecelerine benzer veya yine aynı harflerle başlayan isimler arasından seçmişlerdir. İsimlerini zoraki değiştirseler de, içlerindeki tepki, kızgınlık farklı şekillerde tezahür etmiştir. Pasif direnişin ilk göstergesi olarak, okula gitmeyerek protesto edenler oldukça yaygındır.

“...Ölmeden gidebilecek miyiz diyorduk... “Otobüs”, “Ağaçlar Ayakta Ölür” ve “Al Yazmalı”. Bunları ezberlerdik. Tekrar tekrar üç kez, dört kez üst üste gitmişim bu filmlere Türkiye'yi özlediğim için. İsim yazmaya nefretle gidiyorsun... Bizim aklımıza **gelmek**⁴ gelmiyordu. Bizi öldürürler burada diyorduk. Ben bari Bulgar ismi olmasın diye, Rus ismi kendime Natalya dedirmiştik.” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

NG, isim değişikliği sonrasında bir hafta okula gitmeyerek bu zoraki değişikliği protesto ettiğini bildirmiştir. Bazı görüşmeciler ise, isim değiştirmeye ilgili sorular sorulduğunda, Bulgar isimlerini hatırlamayı istemeyerek soruları yanıtlamayı reddetmişlerdir.

³ Komünizma: Komünist rejim anlamında halk arasında kullanılan deyiş.

⁴ Görüşmeciler “gitmek” yerine “gelmek” kelimesini tercih etmişlerdir. Bu kelime, memleketin ve yeni yerin çok benimsendiğini düşündürmektedir.

Türkiye özlemi yanında, anavatan topraklarının erişilmez, varlıklı ve zengin tahayyül edilmesi, göçe atfedilen anlamı açıklamaktadır. Göçtüğünde çocuk yaşta olduğundan, varacağı yerin altın kapılı saraylar gibi olduğunu düşünerek, bir yandan göç sürecinin umutlu geçtiğini; Türkiye'ye gelindiğinde ise, bazı hayal kırıklıklarının yaşandığını düşündürmektedir. Nitekim, *İlk Günler-Aylar* bölümünde, hissettikleri üzerine tekrar durulacaktır.

“Hep Türkiye radyosu dinlenir ve dedem hep gideceğiz derdi. Çocukluğumuz onlarla geçti...Hep Türkiye'ye gelecez diye beklerdim. Türkiye'de saraylar olduğunu hayal ederdim. Osmanlı zamanı gibi. Bizim kendi yaşamımızda hiç sorun yoktu. Burada nasılsa öyle... Halkla problemi yoktu kimsenin...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Göç etmeye kendi karar vermeyen, ama isim değişikliğine direndikleri veya direnişe destek verdikleri için, sınır dışı edilerek göç ettirilen bir grup insan da bulunmaktadır. Zorla göç ettirilen insanların bir grubu Türkiye sınırına bırakılırken, bir grubu da Yugoslavya, Romanya veya Yunanistan üzerinden sınır dışı edilmişlerdir. Bu kişiler için göç tam bir belirsizlik durumudur. Nereye, ne durumda gittiklerini bilememişler, birçoğu da ailelelerinden ayrılmak durumunda kalmışlardır. CS isim değişikliği kabul etmedikleri için, sınır açılmadan daha önce sınır dışı edildiklerini anlatmıştır.

“Bizi Yugoslavya'ya çıkardılar. Orda Türk yetkililer bizi aldılar. Beni apar topar okuldan aldılar ve çıktık... Abim askerdeydi, vedalaşmadan, arkadaşlarımla vedalaşmadan acilen çıktık ülkeden... Annem yol boyunca sürekli ağladı. Bize nereye gittiğimiz söylenmedi.” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Bulgar halkı ile iç içe yaşarken, karşılıklı saygı içerisindeyken, isim değişikliğinde bile Bulgarlardan destek ve ilgi gördükleri halde, yürüyüşlere katılıp direnişçilere destek verdiği için, siyasi göçmen olarak sınır dışı edilen bir erkek görüşmeci, nasıl olup da siyasi göçmen olduğunu hala anlayamamıştır.

“...Benim çok Bulgar arkadaşım vardı. Onlar da çok güzel Türkçe konuşan, bayramlarda tebrik eden... yani onlarla çok mutlu mesuttuk. Yaşlılarımız oruç tutarken... Eski mezar taşlarından isimler silinip, yani bunu Bulgarlar bile kabul etmiyordu... yani hiçbir sorun yoktu aramızda. Arkadaşlarım bana hiç Bulgar isimle hitap etmediler.” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Sınırların açılmasını yani siyasi göçü tetikleyen esas olayın, isim değişikliği sırasında yaşananların olduğu, görüşmeler boyunca defalarca dile getirilmiştir. Hiç beklenmedik bir anda cerayen eden olayların, hafızalarda derinlemesine yer aldığını söyledikleri ayrıntılardan anlaşılmaktadır. İsim değişikliğinin Türk toplumuna çok ağır geldiği anlaşılmaktadır. Ani, beklenmedik, haksızca ve insanlığa sığmayacak şekilde özgürlüğü sınırlayan isim değişikliği uygulması, *yok olma* olarak anlaşılmaktadır. Görüşmeci bu olayları *Hayat bitiyor*, diyerek tanımlamaktadır.

"...Ben de anlamadım ne olduğunu... Birden bire bir gece tanklarda geldiler. 'Ne var,' dedik, 'Türklerde isimler değişecek,' dediler... herkes ağla çığra... o akrabasını arıyor ne yapcaz demeye... Daha ne oldu demeye kalmadan tek tek içeri aldılar...o an hayatın bitiyor gibi... Ne seçecen...hayatın kaymış gibi nasıl olur yani... bir günde insan Bulgar olunur mu...kendine isim düşündün mü dediler. Düşünmedik dedik. Dediler bir gün daha düşün yarın gene gel dediler... eve geldik ağla sızla..." (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

İsim değişikliğini kabul etmeyenler direnişlerini bireysel olarak ortaya koyduklarında, çok ağır baskılara maruz kalmışlardır. Direniş toplu yapıldığında ise, toplu sınır dışı etmeler başlamıştır. Bireysel başkaldırı olarak kabul edilen durumlarda, birçok kişinin kaybolduğu, işkence gördüğü unutulmamaktadır. Türkiye'yi çok sevdiğini sohbet içinde söyleyen kişilerin ihbar ile tespit edilip hapse, dahası "Belene" kampında yıllarca hapis yattığı ve işkence edildiği anlatılmaktadır. Belene'de hapis olanların tırnaklarının sökülme ve ciltlerine işkence izi olduğu bildirilmektedir. Bu tür korkulardan dolayı isim değişikliğinin ilk zamanlarında baş kaldırılamadığı anlaşılmaktadır.

"Elektriğe koymuşlar... dedin mi demedin müi.. dedim derse odun.. demedim derse gene dayak.. dediler ki... haydi... içeri girdin mi ailene bilmiyorsun ne olduğunu... Zamandaki duyguları gör, gözyaşlarını gör.... eğer bu isim değişikliği olmasa biz göçmeyi hiç düşünmüyorduk..." (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Kimi görüşmeciler, eski isimlerini kullanmak için komşu ve tanıdıklarından destek görememiş, ancak *mahalle baskısı* ile karşılaşınca, hislerini göstermekten geri kalmamışlardır. İsim değişikliği milli ve dini bir baskıdan çok, bireysel anlamda özgürlükleri kısıtladığı için hiç Bulgarca bilmeyen, kısmen toplumdan izole yaşayan kadınlarda bile bir direnişe ve başkaldırıya neden olmuştur.

”...bizim komşuların hepsi Bulgardı, bir de Ermeni vardı... isim değişiminde komşusu sormuş 'senin yeni ismin ne' diye...Annem kızmış elinde çapa varmış demişki görüyor musun bu çapayı...ismim bu demiş...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

İsim değişikliği, asimile olmaya başlayan Türk halkının içinde saklı olan milliyetçi duyguları uyandırmış, tetiklemiştir. İsim değişikliğini korkuyla kabul eden FY'nin annesinin, durumu içine sindiremediğini anlamak hiç de zor değildir.

Göçün en temel sebebi, Bulgaristan Türklerinin kendilerini Türk hissetmeleridir. Doğup yaşadıkları yerde mutlu ve huzurlu yaşayabilme fırsatları olsa, konumlarını devam ettirmekten yanadırlar. Ancak, zulümle karşılaşan Türkler, anavatanına dönmeyi doğal bir durum olarak kabul etmişlerdir. 1978'de göç eden kadın görüşmeci, durumu kısa ve net ifade etmiştir.

“...Biz Türk olduğumuz için buraya geldik... Yoksa niye gelelim ki...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'ye olan göçlerini ulusal kimliğe bağlamadan önce, Avrupa'ya göçen Bulgaristan Türklerinin göç nedenleri ile de karşılaştırmak doğru olacaktır. 1990'lara dek gerçekleşen göçler ile, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girdikten sonra meydana gelen göç hareketliliğini birlikte irdelemek, göç sebeplerini gerçekçi anlamamızı sağlayacaktır.

4.3.5. Göç Hikâyeleri ve Anıları

Göç süresince insanların başından birçok olayın geçtiği aşikârdır. Hatırda kalanlar veya görüşme sırasında yeniden hatırlananlar anılarları, kısacası hafızalarda saklı kalanlar olaylar, bu tarihsel olayı anlamamıza destek vermektedir.

Bu bölümde, görüşmecilerin verdikleri bilgiler dışında, göç sırasında yaşadıkları anılar derlenmiştir. Bu anılarda, yerleşilen alana nasıl uyum sağlandığına dair bilgiler de sunulmaktadır. Bütün çalışma, göç anıları ile ilgili olmasına rağmen, bu bölümde fiziki olarak göç edilen süreç içinde yaşananlara odaklanılmaktadır.

Göç yolları ve süreci, göç edilen tarihteki imkân ve kaabiliyetlerden etkilenmektedir. 1930’larda gerçekleşen göçlerde; kağıt, tren ve vapur kullanılmıştır. Göç günlerce sürmüş ve çoğunlukla yolda kayıplar, telefler olmuştur. Göçe ne kadar hevesle çıkılırsa çıkılsın bu yol, insanlara acı vermiş ve yolda yaşananların travması günümüze kadar gelmiştir.

1936’da göç ederken annesini, hastalanmak sureti ile kaybeden dört yaşındaki kız çocuğu, halâ o günü hatırlamaktadır. Annesinin mezarının Varna yakınlarında olduğu dışında hiçbir bilgisi yoktur. Bugün 80 yaşlarında olan bu *küçük kız* için göç asla geçmeyecek bir acıdır. Kendisi yaşadıklarını ağlayarak ve hıçkırarak şöyle anlatmaktadır:

“... Arabanın önündeydim ben. Annem hasta orda. Ondan sonra aldılar kucağından başka arabaya götürdüler, bilmiyorum ki... abimle biz... abim sonra öldü. Ben dört yaşındaydım.... Sonra birbirimizi bulamadık ki. Hepimiz bir tarafa dağıldık.” (RA, K, 4/79, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Göç sonrasında, diğer akrabaları ile ayrılan RA’nın, babası ve abisi ile birlikte Bursa Yenişehir’e gönderildiğini öğreniyoruz. Babanın Bursa’da yeniden evlendiği ama sonra çocuklarına kötü davrandığı ve dövdüğü için eşini *boşadığı* anlatılıyor. (Bu arada çocuklarına bakamayacağını düşünen babanın daha iyi ortamlarda büyüsün düşüncesi ile küçük kızını 7 yaşına geldiğinde bir asker ailesine, belgesiz bir şekilde evlatlık verdiğini öğreniyorum.) RA, onca sene anne tarafının akrabalarını kaybettiğini düşünmüştür. RA, 19 sene sonra akrabalarına kavuşmuş ve kendini ancak o zaman mutlu ve rahat hissettiğini belirtmiştir. Acılar çekerek ve ağlayarak anlattığı hikâyesi kendi cümleleri ile şöyledir:

*“....Beni evlatlık verdiler....Beni sonra 19 sene sonra buldular...
...Abimle görüşemedik. Biz yazın adalara giderdik. Abimde yazın gelip beni Harbiyede aramış, sonra adayı öğrenmiş, adaya gidermiş aa biz bu tarafta ...o zaman telefon felan yok.” (RA, K, 4/79, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)*

Ablasının kızını, yeğenini, kaybetmenin acısını yıllarca içinde yaşayan RA’nın teyzesi, aynı olayı şu şekilde anlatmaktadır:

Kağnılarla çıktık yola. Ablam rahatsızdı. Hayvan basmıştı. ‘Hadi çıkacağız’ babam, ‘hızlanalım’ diyodu. O kalkamıyordu. Yolda köyde öldü. Bulgar köyüydü. Yan köyde Türk de varmış. Ablamı Türk olan

köye gömdük. Kefenlerimiz arabadaydı. Kefenle çıktık yola. Sonra o köyde Allah razı olsun, köylüler falan tahtalar getirdiler, hoca da var ama...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 17 Temmuz 2008)

Kefenlerle yola çıkmak son derece çarpıcı ve sarsıcıdır. Her şeyden vazgeçerek, kesinlikle geri dönmeyi düşünmemeyi bu kadar vurgulayan bir metafor olamaz. Anavatan uğruna ölmek. Müslüman topraklarına göç etmeyi kafasına koyan bir ailenin hissettiklerini ancak *kefen ile yola çıkmak* gerçekliği ile anlayabiliyoruz. Bununla beraber sadece bir kefen değil, herkes için ayrı ayrı kefen bezi alındığını öğreniyoruz. Yaşlıların, bebeklerin ve hastaların göç yolunda en çok acı çekenler olduğunu ve sonrasında bu yaşananlardan en çok onların etkilendiklerini öğreniyorum. Tüm bunların arasında bir de ölen ablanın kızı, devlet görevlileri tarafından babası ile başka bir şehre gönderilir ve evlatlıkta verilince neredeyse 20 yıl ayrı düşülür. Ama devlet memuru , postahane müdürü olan HA'nın eşi, yüzlerce yazışmalar sonrasında RA'yı bulur. Göç öncesi aynı köylerde yaşayan aileler ve akrabalar, göç sonrasında çok farklı şehir ve bölgelere savrulmuşlardır. Dağılan aileler, evlatlık verilen çocuklar, şans eseri ve büyük çabalar sonucu buluşurlar. Ama hikâyelerini anlatırken, gözlerinden ve seslerinden acılarının hiçbir zaman azalmadığı anlaşılmaktadır.

Benzer hasretler tüm tarafların en büyük derdi olmuştur. Göç ile beraber kaybedilen küçük yeğenler, teyzeler ve kardeşler. Göç, kadınların tüm hayatını etkilemiştir. Bu deneyimleri yaşayan kadınlar, çocuklarının uzaklara gitmesine bir şekilde engel olmuş, ayrılığın ailelerin felaketi olduğu şeklindeki inançlarını vurgulamışlardır.

“...Özlem çoktu, aah özlem çok. Ama napıcan içine gömecen... yani insan namaza oturdu mu... film gibi...çok zor...çok zor...” (RA, K, 4/79, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Genç yaşta göç edenlerin olayın gerçekleştiğini tam olarak idrak edemediklerini kendi söylemlerinden anlıyoruz.

”Ordan geldim hepsi kaldılar, annem babam kardeşlerim... e hiç bilmezdim ki ee öyle gezme sandım.. köyden 15 hane çıktı...Voyvoda Köyü'ydü... kayınvalidem başka akrabalar 15 hane çıktık.. o zaman eee.. beraber geldik..” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

1950'li yıllarda göçenlerin İstanbul'a geldikten sonra, kayık ile bundan sonra yaşayacakları yerlere ulaştıklarını öğreniyoruz.

“...Biz trenle geldik. Sonra, eski kayıkla...mauna denir onlara... sebze taşıyanlar... İki Telli'den bindik, sonra Pendik'ten aldılar bizi. Varna falan var ama biz denizi ancak orda gördük....” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

1930'lu yıllarda çok küçük yaşta olan görüşmeciler, günümüzde 80'li yaşlarının üzerindedirler. Göçtüklerinde çocuk oldukları için, göç sebebi ile ilgili geçerli nedenler bildirememişlerdir. Ancak bir çocuk olarak, göç sırasında neler yaşadıklarını, bu deneyimlerinin gelecekteki kadınlık durumlarını nasıl etkilediğine ilişkin bilgiler edinmekteyiz.

1950'li yıllarda yeni gelin olarak çok genç yaşlarda göç eden bir kadın görüşmeci, ailesinden ayrı kalmanın derin acısı yanında, gidecekleri yerde evlatlarını nasıl büyüteceği hakkında endişeler taşıdığı için, Türkiye'ye girdikten sonraki iç göç kısmında çok endişelendiğini de aktarmıştır. Muhacırhanede bir süre dinlendikten sonra trenler ile Anadolu'ya, Erzincan'a sevk edilen kadın görüşmecim, trende ferecenin içinde ağlayarak yolculuk ederken başına biri gelir ve ”ağlama kızım” der, teselli etmeye çalışır ve bir miktar para verir.

“ bana dedi, kızım neden ağlıyorsunuz, dedi. Ben başladım çok daha ağlamaya... dedim biz muhaciriz bizi nereye verdiler. Açtı çocuğa baktı. Başladı o da ağlamaya... çıkardı kağıt para 2.5 lira oğlana para verdi....verdi bana kolonya şeker...adam anlattı, hiç kızım ağlama, dedi. Sonra bize kağıt geldi Menderes'ten... Tek bişey etseydik bizi başka yere koyacaktı. Herkes kalktı ayağa... biz de ayrı gidemedik....” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Kendisini teselli etmeye çalışan, para veren ve nereyi istersin diye soran bu adama cevap veremez EY. Çevredeki diğer aileler ve göçmenlere ters düşmek istemezler ve Erzincan'a yerleşirler. Sonradan öğrenirler ki, kouştugu kişi Adnan Menderes'tir.

Göç sebebiyle, yerlerinin dağıldığını, tarumar edildiğini gören SS, geride kalan bu tablonun etkisi ile, kendilerini *kuru* olarak tanımlamıştır. Yaşamayan, yaşam enerjisini yani besinini kaybetmiş anlamlarına da gelebilen bu söylem önemlidir. Göçmenlerin kendilerini kurumuş, hiçbir şaysız hissetmeleri gerçekten hüznün vericidir. Tüm bunların yanında, önemli bir sosyal konu olan çingeneler hakkında kısa değinmeleri de göz ardı edilmemelidir. Cümle aralarında, kendilerinin, çingeneler ile karşılaştırılıyor olmalarına da bozulduklarını görüyoruz. Her grup kendi içinde, başka ötekileri doğurmakta, varlığını başka grupları ötekileştirerek sağlamaya çalışmaktadırlar. SS ve ailesinin kağrı arabaları ile göçtüğünü

anlıyoruz. Göç yollarında iken 17 yaşında olduğunu ve tüm yol boyunca ağladığını anlatmıştır.

“...Biz bırakıp giderken Bulgaristan’da tarlalar, sınırlar hep bozuluyordu. Hep ağladım işte. Kuruyuz işte. Bişeyimiz yok. Orda bizi çoban odasına koydular. Kirazca’da. Demişler ki ‘Bunlar çingeneyse, zaten birkaç güne kadar gider’ demişler. Neyse biz razıyız. Üstümüz kapalı...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2009)

1989’da zorla sınır dışı edilen göçmenlerin göç yolculuğu daha farklıdır. Geride bıraktıkları ailelerini, bilinmeyen bir gelecek beklemektedir. Umut ve umutsuzluklar, aynı anda ve beraber yaşanmaktadır.

“...oğlum on yaşındaydı kızım dokuz yaşında geldik. Kızıma dedim ki ‘Nasıl bir İstanbul bekliyorsun?’ O da bana şöyle dedi ‘öyle bir şehir ki ortasında bi cami var her tarafı altından yapılmış’...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

Görüşmecilerden biri, görüşmemizden bir süre önce kaybettiği babasının, 1989’da kendilerini uğurlamaya geldiğini, onları öpüp koklayıp torunlarına veda ettiğini anlattı. Sınır dışı edildikleri için çok az süreleri olduğunu, babalarının Silistre’den Varna’ya kadar zorlukları aşarak geldiğini, kendilerine yolluk gıda getirdiğini ve bunun çok makbule geçtiğini anlatmıştır. Göç sürecinde bu tür vedalaşmalar etkili olmuştur.

“... Polisler kimseyi salmıyolar Türk’üm, Türkle görüştümyolar. Sıkı yönetim gibi bir durum var. Demiş ki ‘Kızım öldü kızımı gömmeye gidiyorum’ ve öle anca geldiler ki benim gidiceğimi vedalaşmak için. Bir koyun hemen tandır yapmış, bütün olarak ve evde de paketlemiş demiş. Yanlarında yemek olur birkaç ekmek su filan ...yani nereye gittiğimizi bilmiyoruz. İşte geldik böyle girdik...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

Erkek görüşmeciler, kadın görüşmecilere göre daha az duygularından bahsetmelerine rağmen, göç sırasındaki anılarını anlatırken üzülmüşlerdir. Yol boyunca hiç uyumadıklarını, neredeyse bir hafta boyunca aç ve susuz geldiklerini anlatmıştır.

“...Yemişiz yememişiz yani hıh hıh perişan durumda yani sen kovuluyosun... O psikolojiyi çok iyi anlamak lazım kendinde yoksun bi kere, ben psikojik böle uu...çok farklı bi olay çünkü sen doğduğun ve büyüdüğün yeri terk ediyosun yani alıştığın...kendini yetiştirdiğin ve zorlan terk ediyosun... çalışıp çalışıp yaptığın evlerin barkların...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007).

Muhtarlıkta memur olan MŞ, göçe karar verme ve hazırlıklar sırasında yaşananları ağlayarak anlatmıştır.

“Evraklar doldurulmaya geliyor insanlar.... Kimisinin oğlu kızı kalıyor..Aileler dağıldı... Karı koca dağıldı...Karı diyor ki annemle gidecek... Haneler bozuldu... böllee. Anlatmak hiçbir şey değil...O zaman görsen için sızlardı...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul)

1989 göçmenlerinin çoğunun sınıra kendi arabaları, komşularının arabaları, tren veya otobüs ile göç ettiğini görüyoruz. 1989 yılında tren, otobüs ve araba konforunun günümüzdeki gibi olmadığını genellikle Haziran ve Ağustos ayları arasındaki sıcaklarda göç edildiğini biliyoruz. Göç anılarında, sıcaklığa dayalı olarak bakımsızlık gibi sıkıntılar yaşanmıştır.

“...Babamın Bulgar arkadaşı bizi arabalar ile sınıra getirdiler. Bizim kendi yaşamımızda hiç sorun yoktu. Burada nasılsa öyle...halkla problemi yoktu kimsenin. Sınırdan geçmemiz 2 gün sürdü. Çok sıra vardı. Sınırdaki herkese bir kamyon yoktu. Bir aile ile paylaştık...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 15 Temmuz 2009).

Erkek görüşmeciler, eşleri ve çocuklarının durumuna ilişkin tespitlerde bulunmamışlardır. Özellikle, konuyu daha da açmak için sorular sorulduğunda ise, eşlerinin ve çocuklarının bu güçlüğü paylaştığını bildirmişler, ancak detaya girmemişlerdir. Kadın görüşmecilerden, göç ile ilgili anılarını anlatmaları istendiğinde, anıların içinde mutlaka çocuk veya aile bireylerine ilişkin detaylar anlatılmıştır.

*“...Bebeğim üç aylık. Beraber. Annemlerle beraber geldim ben trenle. İşte Kapıkule’ye geldik...uu ondan sonra işte eşimin dayısı geldi bizi almaya arabayla...ondan sonra işte orda annem dedi ki bana orda **“hadi yavrum beni öldü biliver, ölmüş biliver beni”** dedi. Onlar devletin olduğu, gönderdiği yere gidecek onlar yanii...” (NC, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).*

Kadınların göç sırasındaki en büyük endişelerinden biri de küçük bebekleridir. Bebeklerini sağlıklı ve hayatta tutabilme sorumluluğu, göçle gelen ilk endişedir. Küçük bebeği ile beraber 120 kiloluk kayınvalidesi de yanında olan NK, bebeğinin bakımı için komşularından eski kıyafet toplamış ve bebek bez olarak kullanmayı düşünmüştür. 1989 yazında gerçekleşen göç her şekilde yaşlı ve çocukları olumsuz etkilenmişlerdir.

“...Hazır bez yok. Nasıl yapıcım ben. Ne yaptım biliyor musun. Bütün komşulardan eski, giyilmedik bez kıyaafet ne varsa, bir bavulo koydum. Bir de kapalı bebek arabaları vardı. Bulgar komşularım çok yardımcı oldular. Geri dönemiyosun. Ne alırsan bi seferde o. İyi ki Bulgar komşular yardım ettiler. Küfeye kadar çıktılar yani vagon”(ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Sıcakta bebeği daha güvenle taşıyabilmek için, bir çocuk arabasının tekerlekleri çıkarılarak bir çeşit puset elde edilmiştir. Annenin buradaki en büyük hedefi kaç gün süreceği belli olmayan bu yeni durumda, bebeğin güvenliğini sağlayabilmek ve sağlığını koruyabilmektir. Ancak bu metal ağırlık göç sürecinde, görüşmecinin kucağındadır. Bu sebeple, görüşmeci sıkışık ve sıcak ortamda bulunduğundan zorluk çekmektedir.

“... Bebek arabasının altını çıkardım. Bacağıma koydum vagonda yer yok diye. İnan benim ayaklar mosmor oldu...”(ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Bulgar komşuları ile sıcak ilişki içinde olduklarını birçok görüşmeci belirtmiştir. Ancak, soğuk savaş şiddetlenince toplumlararası tahammülsüzlük giderek artmıştır. Özellikle göç yolculuğu esnasında ve sonrasında, kendilerini çok yaralayan bazı tepkilerle karşılaştıklarını da belirtmişlerdir. ND, tren ile göç ederken geçtikleri Bulgar köylerinden aldıkları olumsuz tepkilerden çok etkilendiklerini bildirmiştir. Olanları anlatırken, neredeyse hıçkırarak, biraz da kızgın bir ifadeyle, bu duruma çok kırıldığını ve şaşırıldığını bildirmiştir.

“...Trenle giderken, geçtiğimiz Bulgar kasabalarında Bulgar çocuklar bize taş attılar, küfrettiler öyle geçtik...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008)

Sımira yaklaşıldığında ve ilk günlerde yaşanan şaşkınlığın, merakın doruk noktasına ulaştığını anlıyoruz. Türkiye sınırına girilmiştir ama, halâ tam bir yerleşme olmamış, belirsizlik devam etmiştir. Kadınlar, çocuklarını beslemekte sorunlar yaşamışlardır. Çocuk ve ailenin beslenme işini yürüten kadın için bu durum, önemli bir sorun olmuştur.

*“...Bir geldik Kapıkule'ye. İnsan kaynıyor...süt ve su karıştırdım. Ocakta pişirip vercem. Çocuk aç. Ağlıyo. Biz de her şey elektirikti. Tüp aldık bilmiyoz. Tüpü yaktım baktım boş. Allahım napacam. **Çocuk yaşarsa yaşayacak, yaşamazsa yaşamayacak.** Salladım salladım suyla sütü, öle çocuğa verdim.” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).*

Öle böyle bugünlere geldik. Ama çok zorluklar çektik, sözünü neredeyse tüm görüşmeciler kullanmıştır. Bu söylemin içinde, bugüne razı olmak ve mutlu olmak kadar, başarıma keyfinin de olduğu görülmektedir.

Türkiye sınırına gelindiğinde, dış göç sona ermektedir. Burada kamyon veya trenin boşaltılması gerekmektedir. Gece saatlerinde Türkiye'ye girmenin farklı sıkıntılar doğurduğunu anlıyoruz. Trendeki eşyaların taşınması lâzım. Bu iş için ayrı bir eleman bulunmadığından, *el birliği ile eşyaların hemen indirilmesi gerektiği* bildirilmiştir. Bu zaman darlığı sırasında, eşyaların bazılarının geri gittiği veya kaybolduğu anlatılmıştır.

Göç sürecinde, önemli noktalardan biri de beraberinde getirilen parayı ve eşyayı muhafaza etme meselesidir. Parasız yola çıkılamayacağı kesindir. Ancak aynı zamanda para ile sınırdan geçebilme strestir göçmenler için.

“...500 leva almıştım yanıma. Sınırdan aldılar elimizden. Beş parasız kaldık... özel bir aletleri var. Kırmızı yanıyo olunca, buldular aldılar...Bir yazı yazdırdılar imzalattılar. Beş sene içinde dönünce geri alabiliyosun ama kaldı tabi devlete, önemli değil” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Türkiye'ye geldiği an, bir yandan sevinç ve mutluluk hissi oluşması, diğer yandan belirsizlik ve tam kavrayamama, göçmenleri değişen duygusal duruma itmiştir.

“...Sınıra geldiğimiz o gün hiç yemek yemedim. Yanımızda vardı ama heryer pislik içinde. İnsanlar ağlıyo. Tuvalet falan pis. Heryer insan kaynıyor. Nereye gideceksin bilmiyosun. Kızgınlık var, bizim suçumuz ne. Ablam Almanya'ya, annem daha önce, eşim sonra geldi, yani çok zordu...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008)

Devlet tarafından, Türkiye içinde yer gösterilen göçmenlerin bir çoğu ilk aylar ve yıllar içerisinde, iç göç yaşadılar. Tanıdıkların bulunduğu yerlere doğru göçlerini devam ettirdiler. HA ve ailesinin, devlet tarafından Kayseri Pınarbaşı'na gönderildiğini , ancak aile reisi orayı yeterince verimli ve güvenli bulamadığı için, diğer göçmenlerin yoğunlukla bulunduğu Adapazarı'na yeniden göç ettiğini öğreniyoruz. Bu anlamda bazı göçlerin iki-üç yıl sürdüğü söylenebilir. 1930'lu ve 1950'li yıllarda hayvan arabaları ile yürüyerek gerçekleştirildiğini öğreniyoruz.

“Tanıdık kimse yoktu. Sonra babam önce tek kendi Adapazarı’na geldi. Arkadaşını buldu. Sonra bir, bir sene sonra tekrar göç ettik. Kağnı arabasıyla Kayseri’den Adapazarı’na geldik. Yol çok uzundu ve soğuktu. Dura dura geldik. Kızılcihamam’a geldik. Köy çeşmesine gittik su almaya. Herkes ağlıyordu. ‘Ne oldu?’ dedik. Dediler ‘Atatürk öldü’. Orda öğrendik bizde”. (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

HA göçtüğünde çocuk olmasına rağmen, göçün acı deneyimlerini olduğu gibi hatırlamaktadır. Özellikle, kağnı ile Kayseri’den Adapazarı’na göçtükleri 1938’deki kış aylarını yeniden yaşamaktadır. Özellikle, Atatürk’ün ölümü göçe damgasını vurmuş, göç eden grup bir süre ağıt yakmış ve ağlamış, yollarından bir süre de olsa geri kalmışlardır.

Tüm söylenenler arasında, vurgu alan konulardan biri de, o yıllarda Türkiye’nin çok fakir olduğu, sonra birden hızla ilerlediğidir. Türkiye’de; o yıllarda ziraat, tuvalet ve hijyen konusunda, bugünkü duruma göre çok farklılıkların olduğu söylenmiştir. Örneğin Kayseri halkının mısır bitkisini bilmediğini, sadece hayvan yemi olarak kullandığı bildirilmiştir. Ayrıca mısırı orakla değilde elle koparılmasını bir çeşit gerilik olarak algıladıklarını bildirmişlerdir. AO’nun anlatılarından, 1930’lu yılların sonunda göç sırasında birçok yokluk yanında “devlet” olarak adlandırılan kasaba-köy yöneticilerine “yol bastı parası” ödediklerini ve bu nedenle de ayrıca zor durumda kaldıklarını anlıyoruz.

“Yolda devlet bizi hep durduruyordu ve toprak bastı parası istiyordu. Bizde de para yok. Arka yollardan iki ayda geldik. Ne zahmetler çektik. İnekleri sağardık. Babam köylerden çuvalla ekmek alırdı. Öyle öyle geldik... Kayseri’de hiç okula gitmedik. Sonra buraya gelince yaşımız büyüktü, okula almadılar.” (AO, E, 8/80, 1930, Adapazarı, 18 Temmuz 2008)

HA, dış ve iç göç telaşının içinde geçirdiği çocukluk ve gençlik yıllarında, genç kız olmasına rağmen şekercede çalışmıştır. HA’nın aşağıdaki cümlesi, kendisinin ve ailesinin göçmenlik hislerini çok net yansıtmaktadır. Anlaşılmaktadır ki; göçmenler ancak yerleşik hayata geçtiklerini hissettikten sonra rahatlamaktadırlar.

“...O arsayı aldığımızda muhacir telaşımız geçtiydi...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

1951 yılında 18 yaşında göç eden SS, göçe karar vermenin birden bire olduğunu söylemektedir. Tüm tarihi sürece baktığımızda, görüşmecimizin ya yaşananlar hakkında çok

bilgi sahibi olmadığı, ya da göç ile ilgili meselelerin aile içinde gizli oturumlarda konuşulup karar verildiği varsayılmaktadır. Çünkü aynı görüşmeci, Türkçe bildiğini ve eğitim aldığını da söylemiştir. 1989 yılı öncesinde kadınların, göçe karar verme sürecinde, göreceli daha pasif olduğu gözlemlenmiştir.

“Biz hiç Türk hayali kurmadık. Apar topar geldik. Biz yola koyunlar ve köpekler ile yola çıkıyorlar. Koyunlar yolda satılıyor, ölüyor. Çok sonraları Bulgaristan’dan mektup geliyor. İş biten çoban köpekleri gene eve dönmüşler. “ (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Göç ederken sahipleri ile beraber yola çıkan köpeklerin tekrar köye geri dönmesinin metaforik anlamını gözden kaçırmamak gerekir. Köpeklerin doydukları evi, yurt olarak benimsemesi, sahipleri yolda olmasına rağmen, koyunların sorumluluğu bitince eve geri dönmeleri, göçmenlerin ise dönmemeleri, bir ironiyi barındırmaktadır.

Göçmenlerin sınıra gelince, iki farklı grupta sınıflandığını öğreniyoruz. Serbest göçmenler veya devletin gösterdiği yere giden göçmenler. Eğer serbest göçmen kağıdı imzalanırsa, taşıma kişilerin kendine ait oluyor. Kısacası kendi başlarının çaresine bakıyorlar. Ya tanıdıkları geliyor onları alıyor, ya da kendi çabaları ile tanıdıklarının yanına veya kendi istedikleri yere gidebiliyorlar. Kendi haline kalan göçmenler, eğer tanıdıkları tarafından alınmamışsa zorluk çektikleri anlaşılmaktadır.

“...Bir gün mü iki gün mü ne dışarıda yattık işte. Arazide yattık işte.....orda durmamızı istemiyorlardı. Esnaf toplanmış para toplamış tahminim, kamyon tuttular işte. Hiç unutmuyorum zengin birileri heralde..... işte ordaki eziklik... bakıyorsun dünyada varmışın yokmusun. Hiçbir değer yok. Kalmışın dünyanın ortasında. O eziklik işliyor insanın içine. Toplamasalar kalmışın...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

HD geldiğinde 7 yaşında bir çocuktur. Ama tüm yaşananları gözlemlemiştir. Çok şey hatırlamaktadır. Örneğin; çok şaibeli laflar olmasına rağmen, onlar göçerken Çingenelerin de göç ettiğine katılmamaktadır. Ayrıca, dedesinin daha 1930’lu yıllarda kaçak gelerek, Türkiye’de şeker fabrikalarında çalıştığını söylemektedir. O yıllarda yeterince araç olmadığı için, yayan gelindiğini belirtmektedir.

Sadece, aynı aileden iki görüşmecimiz, Türkiye’ye geldiklerinde sohbet arasında sorgulama yapıldığını söylemiştir. Diğer görüşmecilere, bu konu ile ilgili özel bir soru sorulmadığından,

konu sorgulama açısından tartışılmayacaktır. (Ancak, doğaçlama bahsedildiği için, üzerinde durulması gereken bir ayrıntı olduğu düşünülmektedir.)

“...Edirne’de üç gün kaldık. Muhacirhanede kaldık... Eski bir askeri kışla Karaağaç orda kaldık...Karaağaç’ta kaldık evraklarımız hazırlandı. İşte bitakım sorgulardan geçtik. İşte şehriniz kaç nüfusludur, nerde çalıştınız, bir takım istatistikler soruldu bize ama onlar onu bizden daha iyi biliyorlarmış... Bizden iyi biliyorlarmış ama bizim haberimiz yok...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Bu sorgulama, erkek görüşmeciyi Türkiye’ye olan güven ve inanç hakkında olumlu etkilediği söylenebilir. Ancak tam geçiş sırasında, bu çeşit bir görüşmenin, kişileri iki arada bir derede bıraktığını da belirtmek gerekir.

“... Yaaa her ülkenin bir istihbaratı var. Milli istihbaratı vardı yaa ondan ötürü. Mesela bana Şumnu’da askeri birlik var mı diye sordular. Var dedim; ama ben tam olarak nerde olduğunu da pek bilmiyorum yani.... O başladı bana saymaya ... böyle Şeytan gibi bir çocuktü (gülümseyerek) hem de çok hoşuma gitti. Vayy dedim be adama bak her şeyi biliyor. Sankim orda yaşamış belki de gelmiştir oraya daha önceden böyle casusluklar felan filimlerde görüyorduk ya...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 24 Temmuz 2008)

Ablasının daveti ile göç eden İY, sınırdan geçip ablası ile karşılaşmasını müthiş bir ritüel yaratarak anlatmıştır. O an yaşananların, mutlaka fotoğraflanması gerekirdi demiştir. Erzincin’da yerleşik olan ablası ve eniştesi Edirne’ye gelerek kendisini ve ailesini karşılamışlardır. Kendisini karşılamaya gelen ablasını tanımayan İY, eniştesinin maddi yardım ve desteklerinden dolayı kendisine müteşekkir olduğunu vurgulamaktadır. Getirilen eşyalar sadece sahip olunan mal değil bir yandan da sahip olunan geçmiştir. Getirilen eşyalara göz kulak olmak, elde tuatabilmek çok önemlidir muhacirler için. Hatıralar, bırakılan ev kokusu ve daha birçok şey bu eşyalar içinde barınmaktadır. Maddi destek yapan

“... eniştem rahmetli bütün masrafları üstlendi. Ayrıca doldurmuş parayı gümrükten eşyamızı çıkardı. Gece bekledi, biz muhacirhanedeyiz. O dışarda eşyamızı bekliyo adeta oraya vagon dan attılar sandıkları, uuuu çok da çingene var Edirne’de, çaldırcaz diye herkes birer kişi bırakıyo...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Türkiye’nin, büyük ve verimli bir ülke olduğunu duydukları için, daha fazla yardım alacaklarını düşünen görüşmeci; devletten yeterince yardım alamadıklarını söylemektedirler.

“... Devlet bize destek vermiye hiiiiç yani bir lira bir guruh dahi devletten biz görmedik yani bir kuruş dahi. Biz özgür göçmenleriz... Bize söyledikleri ilk kelime böyleydi Edirne’de bayrağı gördünme ayyıldızlı bayrağı burda başlıyo Van’da bitiyö. Bu ülke sizin istediğın yere gidebilirsin yani... para yok zaten kimseyi de tanımyorduk. Olsada nereye gitceğini bilemiyorsun...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Ancak bilinmektedir ve birçok görüşmeci tarafından da belirtilmiştir ki, Türkiye Cumhuriyeti, kapılarını açarak davet ettiği Türk vatandaşlarına çok yardım etmiştir. Ancak, serbest göçmenler için bu durumun geçerli olmadığını, kira yardımı ve iş imkânının sağlanmadığını, bunun anlaşmalarda yer aldığını görüyoruz. Serbest göçmenler, parçalanmış aileler yarasından yaralanarak gelmişlerdir ve Türkiye Cumhuriyeti’nin uygulamaları bu konuda daha farklı olmuştur. Ancak, serbest göçmenler bir nevi özenerek diğer göçmenlere özellikle 1989 göçmenlerine yapılan yardımlara gıpta etmekte, kırlmakta, kızmaktadırlar.

1989 yılında göçenlerin; göç yolunda, sınırda ve sonrasında karşılaştıkları durumlar farklılıklar göstermektedir.

“... Biz konvoy şeklinde geldik. Biz siyasi göçüz. Bizim grupta 120 kişi vardı.biz 10 km kala gümrüğe, belli değil neden, iki yeğenimi kaybettim. Neden olduğunu anlamadık. İkisini de öbür tarafa gömdük...” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı 19 Temmuz 2008)

Siyasi göçmen olmanın, bir çeşit sürgün edilmenin, rahat ve huzurlu yaşarken birden yer değiştirmenin zorluğuna sık sık vurgu yapılmaktadır. Anıların içinde de yer alan bu durumu, RV çok güzel ifade etmektedir.

“...bunu insanlar yaşamadan kendi rahatlığının ne olduğunun payını biçemezler...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Göç hazırlığı maddî olduğu kadar psikolojik olarak da yapılmıştır. Gelecekte lâzım olabilecek diploma, eşyalar ve kıyafetler kadar, manevî olarak da adaptasyon sağlanmaya çalışılmıştır. RV, okumuş bir kişi olarak çocuklarının karnesini almadan göç etmemek için sabretmiştir.

“...Çocuklara dedik ki bakın Türkiye’ye gidiyoruz. Orda ödüller başarılar, geziler... orada sıcak yorgan olmayacak, bir daha dönmek yok. Türkiye’de ne bekliyor bilmiyoruz. Hiçbirimiz gelmedik. Dönmek yok. Dişleri sıkacaksınız. Çok sohbetler yaptık. Yani çocukların beynine işledik...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Türkiye'ye gitmek için heyecanla hazırlanan aileler ve kadınlar, en güzel kıyafetlerini giymişler, anavatana en güzel halleri ile merhaba demek istemişlerdir. Sanki düğüne gider gibi hazırlanmışlarını, saçlarını yaptıklarını anlatmışlardır. Türkiye'ye karşı büyük bir saygı duyduklarını, bu nedenle çok özenli hazırladıklarını vurgulamışlardır.

“...Bizi de görseniz sankim düğüne gidiyoruz. İnanır mısınız, 17 Ağustos'ta evlendim. 17 Ağustos'ta yola çıktım ve 17 Ağustos'ta deprem geçirdim. Bize 16'sında söylediler. Biz hemen hazırlandık. Çok seviniyoruz. Kuaföre gittik. Düğüne gider gibi. Bugün komedi ama o gün değil. Türkiye'ye saygı. Hepimiz değil, hepimiz kafalı yapılı, topuklu ayakkabılar. Sanki hepimiz baloya gidiyoruz...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

RV, göç sürecinde bilinmeyen tehlike ve risklerin varlığını çok güzel örneklemektedir. Yol sırasında trenlerin taşlanması, kişilerin kaybolması, faili meçhul veya hastalık gibi sebeplerden kişilerin ölmesi bu risklerden bazılarıdır. RV, uydu ve diğer araçlarla izlenilmesin diye Bulgarların kendilerini gece yola çıkardıklarını anlattı. Erkekler eşyalar ile yüklü kendi arabalarını kullanırken, kadın ve çocuklar otobüs ile yolculuk yapıyorlarmış. Bir ara konvoyu durdurup yeşillik bir alanda mola verilmiş. Mola sırasında kahveler yapılmış, nehirde gömlekler, çamaşırlar yıkanmış ve hatta sıcak günde Türkiye'ye bakımlı girebilmek için hanımlar kendilerine çeki düzen vermişler. Sonra birden bire toplanın haberi yayılmış ve bu alandan kısa sürede uzaklaştırılıp sınıra gidilmiş.

“... sonradan çabuk toparlanın gidiyoruz dediler, kımıldamaya vakit yok. Hatta çalılarda eşyaları bırakmışız... İnanır mısınız, 99'dan sonra Bulgaristan'a gittiğimizde, tam on yıl sonra, bir arkadaşımızdan öğrendik ki, bizim girdiğimiz ormanda bizi yakmaya karar vermişler. Diyeceklermiş ki onlar kendi kendini alanı tutuşturdular, bunu bile duyduk. İnanır mısınız? ...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Yolculuk için hareket eden trenleri, otobüsleri sadece olumsuz fikirli insanlar değil, diğer Bulgaristan Türkleri de uğurlamıştır. Türkiye'ye gidemeyen Bulgaristan Türkleri veya daha sonra gidecek olanlar, göç eden **yoldaşlarına** sevgi gösterisi yaparak moral vermişler, onların yanında olduklarını anlatmışlardır. Bu gösteri ve vedalaşma gidenler için çok kıymetlidir.

“...Binlerce insandık. Konvoy büyüktü...Biz 80-100 araba peşpeşeydik. ...En acıklı olanı yani Türk köyünden geçerken, konvoy geçerken Türkler sabah dörtte kalkmışlar, sıra sıra dizilmiş, biz de kornaya basıyoruz. Hepsi kırmızı mendiller sallıyorlar. Güle güle dediler. O insancıklar...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Şu anda genç olup Türkiye’ye çocuk yaşta gelenler, göç hakkında farklı izlenimlere sahip olduklarını, bunun çocukluk algılaması ile ilgili olduğunu vurgulamaktadırlar. 1989’da göçen TT göç sürecini eğlenceli bile olduğunu vurgulamaktadır.

“...Benim için biraz o zamanlar tabii eğlenceliydi. Bir ülkeden göç etmenin sorunları pek bildiğimi, pek anladığımı söyleyemez. Daha ilkokulu bitirmiştım. Ailenin neler çektiğini yaşadığını. Sonradan büyüyünce anladım. Sonradan anladım...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

1989 yılında kapıların açılması ve kısa zamanda çok kişinin göç etmesi sonunda, sınırda bir yığılma olduğunu biliyoruz. Göçmenler, sık sık sınırdaki bu yığılma ve kalabalıktan bahsetmektedirler. Özellikle, yaz mevsimi ve bölge coğrafyası itibarı ile havanın sıcak olması durumu daha da vahimleştirmektedir.

“Sınırdan geçmemiz iki gün sürdü. Çok sıra vardı” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Göç yolunda dayanışma çok önemlidir. Hep beraber göçüldüğü için, konvoydakileri bırakmamak esastır. MŞ anlatısında, zamanla yarışan bir ailenin arabası bozulur. Tamir edecek zaman yoktur. Araba ve içindeki bebekli aile, insan gücü ile çekilerek sınıra kadar getirilir. Bebeğin annesi sınıra zamanında erişemeyeceği endişesi ile, intihar planlarını düşünmeye başlamıştır. Göç deneyimi; olmak ya da olmamak durumudur sanki. Göç bir savaştır. Göç bir kaçıştır. Göç zaman açısından müthiş bir kovalamacadır.

“...ne ağladı ne ağladı...bana ‘abla’ dedi... ‘önce kendimi mi öldüreyim önce bebeği mi’...evraklarında tarih var...o tarihte çıkmazsan iptal ediyorlar... arkada onun arabasını çek babam çek...yemeğe koyduğumuz benzin, yemek, giyim...yol gittikçe işimize gelmeyen hafiflesin diye kenara koyduk bıraktık... yemek aldık...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

“Töbölle” kelimesi, “işte böyle” anlamındadır. Sık sık kullanılmaktadır. Sınıra girildikten sonrası, kurtuluş olarak görülmektedir. Sınırdaki yaşanan büyük karmaşalar 1989 göçmenlerini

şaşırtmıştır. Sınırdaki yaşananlar üzerine 2012-2013 sezonunda İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şehir Tiyatroları, “Türkiye Kayası” oyununda, olanları trajedi komik bir biçimde anlatmaktadır. Bütün bu dinlediğim anlatıların toplu bir özeti niteliğinde olan senaryoyu 1994 doğumlu bir genç kız olan Fehime Seven yazmış. Oyunu seyrettiminde çok memnun oldum. Bu oyunu izleyenler çok mümkün bir göç hikayesini iki saat içinde anlama fırsatı bulabileceği için sevindim. Hatta dinlediğim olay ve anlatılardan alıntı yaparak, birkaç ek yapma hevesi bile belirdi. Görüşmecilerim anlatılmaz, yaşanır diyorlar ama sanatla anlayabilmek çok mümkün. Aslında tiyatro oyunu sonrasında yüzlerce seyirci arasında tek ağlayan ve çöken bendim ama olsun kanımca başkalarının yaşadığını sanat aracılığı ile anlayabiliriz.

“...Töböle çok şey yaşadık...böyle anlatılmaz...yaşamak lazım...bir karışmalık oldu...sokak dolusu insan, hayvan hepsi karıştı...kimin arabası, evi, ineği, motoru kayboldu...orda kalanlar el koydular...”(MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Görüşmeciler, anılarının kayıt altına alınmasından dolayı mutlu olmakla beraber, yaşamadan kendilerinin anlaşılacağına inanmaktadırlar. Göçmenlik *ateşten gömlek* olarak yıllardır anılmaktadır. Bir başka deyişle, umutla gelmelerine ve çile çekmelerine rağmen buldukları durumdan memnun olduklarını söylemektedirler. Göçmenlik ve göç sırasında yaşananları, başını sağa sola ağır ağır sallayarak şu şekilde anlatmaktadır.

“...Muhacirlik mi, göçmencilik mi ateşten gömlek... Daha sonra anladım onu, böyle ateşten gömlek neymiş o cendereden diyorum ben geçtim, anlatsam da sen anlamazsın anlayabilmen için senin göç etmen lazım biii yeeerden bi yere, o da öyle önce seni psikolojik olarak ezecekler.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

İnsanların en büyük mutluluklarından biri de çocuklarının, kendinden küçük kardeşlerinin ihtiyaç ve isteklerini yerine getirmek olmalı. Hemen hemen tüm görüşmeciler, göç yollarında mağdur olduğunu düşündüğü çocukları ile ilgili bir anısı bulunmaktadır. Çocukları mutlu eden çevrelerindeki kişiler ise, muhabbet ve saygıyla anılmaktadır. 1978’de, Kapıkule sınırında simit isteyen 5 yaşında bir çocuğun isteğini yerine getiren adını bile bilmedikleri yaşlı amca halâ dua ile anılmaktadır.

“...Kapıkule’den indik... misafirhaneye alacaklar bizi... Elimizde bir kuruş para yok. Bir simit alacak para yok... babam dedi ki eşyalar gelsin satalım alacam dedi... o amca dinlemiş... ...o çok yaşlı bastonlu yaşlı

amca...vermiş 100 lira ...çok para yani.... çok iyi para... hepimize simit aldı...ben geleli 35 sene öyle hala unutmuyorum...yaptığı hayır bize...dua ederim o amcaya... nur içinde yatsın... hep dua ederim...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul)

Bu arada, dünyanın her yerinde, her devirde olabileceği gibi çocuğun, bilmediği ve farklı bulduğu bir ürüne ilgi gösterdiğini; bu anıda, bu bilinmezin simit olduğunu anlıyoruz. Bu tecrübeden sonra, ailenin simide verdiği anlamda da farklılık olması doğal bir şey olarak algılanmalıdır.

1989 yılında, ilk sınır dışı edilen grubun içinde yer alan beyin eşi, sınır dışı edildikleri günü tüm ayrıntıları ile hatırlamaktadır. Sabah herkes normal işine gitmiş, polis, birkaç saat içinde evin babasını bilinmez bir yere sınır dışı etmiştir. Bu arada aile reisinin, karısı ve çocuklarına manevî baskı yapılarak, *Bakın babanız sizi bırakıp gidiyor*, denmiştir. Baba otobüs ile sınır dışı edilmeden hemen evvel anne çocukları veda için getirmiştir. 444 gün ayrı kalan bu aile, her iki tarafın gayretleri sonunda kavuşabilmiştir.

“... Dedim çocuğu babası ile vedalaştırmaya gideceğim, çocuk dedi ben gideceğim...neyse gittik eşim indi..çocuğa sarıldı...bana da dediki dikkatli ol dedi...dedi ki akıllı ol dedi.. okadar vedalaştık.. sonra eşimi itti...köpek gibi...Binince demiş ki, niye indin kim dedi sana in diye....” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

1989 yılında sınırlar kapandıktan sonra Bulgaristan’da kalan aile bireyleri, ancak 1990’da turist gibi kaçarak babalarına kavuşabilmişlerdir.

“... sonra biz sınıra gelince benim küçük kızım dokuz yaşında dedi ki burası neresi. Yavrum dedim..ikiside indi arabadan... kızım dedim biz artık Türkiye’ye geldik. Ama kızım dedi anne otlar bir toprak bir, gökyüzü bir, çiçekler bir... ben de dedim yavrum bayraklar ayrı... sonra Türk askeri geldi tebrik ederim sizi dedi... ben de dedimki toprakla gökyüzünü ayıran Bayraktır...” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

444 gün sonunda eşine kavuşan SÖ’nün sevinci, heyecanı, direnci ve haklı gururu hala gözlerinde parlıyordu. Eşi ülkeden sınırdışı edilmiş ve kendilerine de aylarca ülke dışına çıkmasına izin verilmemiştir. Çocukların okullarının bitmesini ve diploma almalarını beklerken sınır kısı kapanınca çok sıkıntılı günler geçiren SÖ, akıllı davrandığına inandığını bildirmiştir. Türkiye’ye çocukların babalarının yanına tatile gittiğini bildirerek

çıkarmıştı. Birçok denemesinde çocuklardan birine izin verilmeyerek ülkeden ayrılmaları önlenmeye çalışılmıştır. SÖ'nün kızının çocuk saflığı ve temizliği ile söyledikleri filmlere konu olabilecek bir replikdir. Gökyüzünün aynı olduğunu bilen insanoğlunun, kendine sınırlar inşa ederek toplumsal hayat oluşturması, göç konusunda yeniyen ve yine tartışma konusu olmaktadır.

Yine sınır dışı edilen bir başka göçmen de, yapılan yürüyüş ve direnişler sonunda, Bulgar'ın kendilerini sınır dışına attığını bildirmiştir. Sınır dışı edilen pek çok erkek görüşmeci olduğu için, yol hakkında detay bilgi almak mümkün olmamıştır. *Otobüs ile sınıra geldik*, demektedirler. Otobüste ne yaşandı, polisler ne dediler, ne kadar sürede geldiler gibi detaylar maalesef derlenememiştir.

“...Yani Türk azınlığından işten toplamışlar, hiç aylelerinden habersiz otobüse tıka basa....onları da peşimizden getirdiler, isyan işte diyodum da isyan işte diyodum ya isyan var Bulgaristan'da, isyan bittikten sonra çok huzursuzluk oldu...herkes işi bırakmış iş terk etmiş... sağa sola Türk bayrakları kalkıyo yürüyüş var polis önüne çıkıyo, polisle itiş kakış bizim köyde işte iki tane ölü verdik biz eeee ve bunlar olduktan sonra zaten geldik işte öle oldu geldik...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007).

Göç süreci ile birebir ilgili olmasa da, göçün hemen sonrasında bir göçmen katılımcının yaşadığı olay, yerlilerin göçmenler hakkında, göçmenlerin de yerli toplum hakkında yeterli bilgi düzeyinde olmadığı anlaşılmaktadır.

1951'de göçen MK, çırak olarak çalışırken 6-7 Eylül 1955 olaylarına tanık olmuştur. Olayın tüm boyutlarını, ancak onlarca yıl geçtikten sonra anlamlandırabildiğini ve anlayabildiğini belirtmiştir. (Bu anı, Türkiyeli insanların, gerçekleri öğrenmeye ve eğitime ihtiyaç duyduğunu hatırlatmıştır:) 1956 yılında Çemberlitaş'ta terzinin yanında çırak olarak çalışmaktadır. Evi Pendik'te olduğu için hafta içi dükkanda kalmaktadır.

“...Bir baktım bir akşam ezanı üzeri... millet elinde bayraklarla yürüyor... Baktım toplantı oluyor... Ben de karıştım onlarla gittim. Ama bir baktım her yeri kırıyorlar, cam çerçeve... elinde bayrak var, ama çok ortalığı... çok yağmalama var...ben de çocuğum... çok alanlar oldu... ne yapıim ben de misket gördüm...onu aldım tek...” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

MK, 1951 yılında göç etmiş, meslek edinmek üzere 14-15 yaşında çırak olarak İstanbul merkeze gönderilmiştir. Günümüzde, bütüncül olarak anlamaya çalıştığımız 6-7 Eylül

olaylarının tanığı olmuş ve göç yaşamış bir çocuk olarak, şimdilerde hiç onaylamadığı halde, o zamanlar yağmalamalar sırasında “misket” yağmalamasına karışmıştır.

Göç süreci, göç sebeplerinden başlayarak bugüne kadar geçen zamanı ifade eder. Bu nedenle, göç hikâyeleri geniş bir alanı ve zamanı kapsamaktadır. Bu bölümde daha çok, Bulgaristan ile Türkiye arasında yaşanan göç anıları aktarılmıştır. Göç deneyimine ilişkin diğer anılar, bahsi geçen konuların başlıkları altında, tezin diğer bulguları bölümünde sunulmaktadır.

4.3.6. Türkiye’de Yer Seçimi

Kimi göçmenlerin Türkiye’ye geldiklerinde, belli bir şehre veya bölgeye yerleşmeye karar verdiklerini, kimi göçmenlerin ise geldiklerinde yerleşilecek yer hakkında en ufak bir öngörüsünün bulunmadığı bilinmektedir. Parçalanan Aileler Yasası’ndan yararlanarak, davet üzerine gelenlerin yerleşim yerlerinin belli olduğunu, ancak zorunlu göçe tabi bırakılan, özellikle 1989 göçmenlerinin Türkiye’ye girdikleri anda yerleşim yerlerinin belirsiz olduğunu görüyoruz.

Anlatılardan, **muhacirhane**’de, göçmenlere; bir yakınlarının olup olmadığı, gidecekleri veya gitmek istedikleri yer olup olmadığı sorulmaktadır. Yakını olanlar, adres bildirip istedikleri yere gidebilmektedirler. Tanıdığı olmayanların, yer seçimini daha önce yapamayanların zorlandıkları görülmektedir. Örneğin 1936’da gelen geniş bir aile hiçbir tanıdıkları olmadığından Türk devleti tarafından kendilerine önerilen, Niğde iline yerleşmek zorunda kalmıştır. Kağnılar ile Niğde’ye giden aile, yeni yerleşim yerinin imkânlarına alışamamıştır. Yemyeşil bir köyden, kurak bir köye gitmek ilk şok olmuştur. Damsız ve sıvasız kerpiç evler yanında, farklı toprak ve tarım durumu göçmenleri şaşkına çevirmiştir. Ayrıca, okul imkânının olmaması ve yerli halkın göçmenler hakkındaki önyargıları nedeni ile tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Geniş aile, alıştığı şekilde tarım yapılabilecek ve yine başka göçmenlerin de bulunduğu yerlerde yaşama isteği üzerine tekrar göç ettirilmiştir. Kağnılar ile, kış başlangıcında uzun bir yolculuk sonunda Niğde’den Adapazarı’na göç eden bu aile, Adapazarı’ndan memnun kalmıştır. İkinci göç, yani iç göç, birçok açıdan unutulmaz olmuştur. Kasım ayında Bolu Dağı yakınından geçerken konvoy, bir köy yakınlarında mola

verdiğinde, çocuklar köye ekmek almaya gönderilmiştir. Bu sırada, tüm köyün ağladığı görülmüş ve şaşırılmıştır. Sonradan, Atatürk öldüğü için tüm köyün ve Türk milletinin yasta olduğu anlaşılmıştır. Konvoy da yasa iştirak etmiş ve ikinci göç 1938 kışında bu ortamda gerçekleşmiştir.

“...Kaç ayda döndük bilmem ama çok soğuktu. Yürüyerek, kağnılarla geldik hep...Yollarda şehre giriş parası istiyorlar diye ormanlardan,dağlardan geçerek geldik Adapazarı'na...” (AO, E, 8/80, 1936, Adapazarı, 18 Temmuz 2008)

Devlet tarafından İç Anadolu Bölgesi'ne yönlendirilen muhacirlerin, Balkanlarda alışageldikleri yeşil, ormanlık ve verimli toprağı bulamamaları, onları ikinci bir göçe, yeniden yer arayışına sürüklemiştir. Hem dış göç, hem iç göç olmak üzere, her iki göçü de yaşamalarından dolayı olayı *Tam muhacirlik yaptık biz*, diyerek özetlemektedirler. Birçok göçmen, Türkiye sınırlarına girdikten sonra ilk birkaç yıl yerleşecek yer aramışlar ve göç süreci devam etmiştir.

“.....biz tam muhacirlik yaptık. Biz böyle muhacirlik yaptık. Devlet trene bindirdi bizi gönderdi Niğde'ye....Biz alışık değiliz. On gün sonra çaktık imzayı dedik biz serbest göçmen olamaz dedik. Bursa'nın Nilüfer köyüne geldik, ninemin köyüne.. Sonra babamla İzmir'e Karşıyaka'ya gittik ama bubam beğenmedi Karşıyaka'yı... 1955'te gene geldik Kemalpaşa'ya... 5 yıl dolaştık...” (İH, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Bir başka görüşmeci ise, Balkanlarda çok rastlamadığı sıtma hastalığından dolayı çok zorluk çektiklerini, bu nedenle ikinci bir göçe mecbur kaldıklarını anlatmaktadır. (Yine aynı görüşmeci, iki kere de Almanya'ya işçi olarak gittiğini, hayatta başarıyı ve parayı hep çabalayarak ve göçerek elde ettiğini söylemiştir.)

“.... Bizi Niğde-Aksaray'a verdiler. Orda tarla ve eski ev verdiler amma biz orda durmadık. Sivrisinekli, hastalıklı bir yer. Orada altı ay kaldık. Alışamadık. Sonra kamyon bulduk ve Adapazarı'na geldik...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Altı hanelik göçmen grubu, devletin “hane” ve “kafa” adı altında bazı maddi yardımlar yaptığını, başka çareleri ve tanıdıkları olmadığı için, tamamen kendi tercihleri doğrultusunda Erzincan'a gittiklerini, orada 30 yıldan fazla kaldıklarını anlatmaktadır. Toprak kıraç

olmasına rağmen, kendi çabaları ile bahçe ve sıvalı ev yaparak çevrelerine örnek olduklarını anlatmışlardır.

“Muhacirhanede kaldık. Bir gün kaldık. Kendi reyimizle devlet toprak ve para veriyor diye öyle tercih ettik. Bizi Erzincan’a gönderdiler...para beşer milyon... demişler ki Erzincan başlık bir yer dediler.. Bunlar rençberiz deyince oraya göndermişler.15 haneyiz ama ancak 6 hane geldi bizimle Erzincan’a...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

1950 göçmenlerinden GP ise, eşinin ailesi Bursa’yı tercih ettiği için Bursa’ya yerleşmiştir. Ancak, kendi ailesi tütün işçisi olduğu için Samsun’a gönderilmiştir. Görüşmecisi SS, yer seçimine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yer belirleme olayını *tayinimiz çıktı* olarak yorumlamaktadır. Devlet yer gösterdiği, arsa ve ev verdiği için, kendilerini devletin sıcak kucağında hissetmişler, yerleşmeyi bir devlet görevi olarak algılamışlardır.

“Biz çok şahane muhacirlik yaptık. Her şeyi hükümet yaptı. Otellerde kaldık. Babam rençberim diyor. Biz Erzincan’a çıktı. Ama babam kaymakamla görüştü bizim tayinimiz Gölcük’e çıktı...Neysel İzmit’e geldik...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Yer seçiminde çok sistematik bir dağıtımın yapılamadığını, bu nedenle parçalanmış aile sorunlarının, göçün yarattığı bir başka sorun olduğunu görmekteyiz. 1970 sonrasında, özellikle 1989’da, Türk devleti tarafından çok daha sistematik bir yerleştirme yapıldığı görülmektedir.

“Edirne’ye geldik. Sormuşlar. Rençberlik yapıyoruz deyince Niğde’ye gönderdiler. 8-9 gün Niğde’de muhacirhaneye geldik...annem babam Samsun’a gittiler. Tütüncüyüz dediler... Hepimiz darmadağan olduk...Senin benim demenle bulduk Bursa’yı... gece vakti bulduk... ..teleferik de kimseler yoktu, kurttan kuştan başka...Bulgaristan gibi yeşillik diye çok sevdik...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008, 25 Temmuz 2008)

Parçalanmış Aileler Yasası ile gelenlerin, yerleşmeyi tercih ettiği yöreler, genellikle bir akraba veya tanıdığı, daha önce göçmüş bir ailenin civarı veya yanı olmaktadır. İstek kağıdı ile göç edenler, baştan nereye geleceklerini bildikleri veya muhacirhaneye kadar tanıdıklarının gelip kendilerini aldıkları anlatılmaktadır. Mevzuat olarak da, davet edenin gelip karşılaması beklenmektedir.

“İlk direkt Gebze’ye geldik...bize kira tutmuşlar...bir odaya eşyalarımız...bir odaya hepimiz girdik yattık. İşe girene kadar, bir ay geçmeden hepimiz işe girdik” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Bir başka görüşmeci ise, Parçalanan Aileler Yasası’ndan faydalanarak, 1978 yılında istek kağıdıyla gelmiştir. Ancak istek çıkaran abla, Erzincan’da yaşadığı ve oraları yerleşmek için önermediğinden, eş tarafından akrabalarının bulunduğu İstanbul Kurtköy’e *kazık çakmışlardır*.

“...Ondan sonra benim burda Kurtköy’de elli bir göçmeni dayılarım vardı oraya geldik. Bize ij buldular. Lojman olarak ev verdiler bize. Sekiz sene de orda kaldık...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

FY ve İY, geniş aileleri ile birlikte, lojman imkânı ve bahçe yapmaya elverişli olduğu için, aynı işte yıllarca çalışmaya devam etmişlerdir. Kira vermemek ve az gelire de olsa düzenli bir iş, yerleşilecek yerin seçilmesinde önemlidir.

1989 yılı göçmenlerinin birçoğunun, daha önce göçen tanıdıkları olmasına rağmen, kısa sürede yüz binlerce insan geldiği için yerleşim yeri belirlemede bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu süreçte yeni gelen göçmenlere sadece eski göçmenler değil, yerli halk da yol göstermiş, göçmenlerin birbirlerine ve istedikleri yere kavuşmalarına yardımcı olmuşlardır.

“...Bir amcasının adresini biliyoruz ... o kadar....durmayan treni Çatalca’da durdurdular biz indik Bizi bi arabaya bindirdiler söylediğimiz adrese götürdüler....” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007)

Çatalca’da bir süre tanıdıklarının yanında kalan göçmenlerimiz, ilk yıl biterken *devlet sağlık memuru* olarak daha iyi bir imkan ve ortam olabileceğini düşündükleri için, Ankara’ya göçmeye karar vermişlerdir. Ankara’da çalışmayı kabul eden *kadın sağlık memurunun* tekrar göç etmeyi tercih etmesinin en önemli nedeni, çocuklarının başkentte okumalarını istemesidir. Ancak, Ankara tayini bir kırsal yer olan Kalecik ilçesine çıkmıştır. Çocuklarını yatılı okula vererek, Kalecik’te çalışmaya ve Türkiye’yi burada tanımaya başlar. Göçmen ailemizin burada kısa süre kaldığını, daha sonra devlet memuru olarak çalışmak yerine, daha fazla maaş imkânı olduğu için, iş değiştirerek tekrar İstanbul’a dönmeye karar verdiklerini öğreniyoruz. Ancak bu defa, İstanbul’un Anadolu yakasına gelirler. Bu arada, çocuklar

İstanbul'da üniversiteye başladılar. Bu sebeple, İstanbul'a yerleşme tüm aile için iyi bir karar olarak belirlenir. Ama, özellikle küçük çocuklarının göç hikâyesi bitmez. Üniversiteyi bitiren kız, daha sonra eşi ile beraber, çalışmak için geçici bir süreliğine Dubai'ye göç eder. Anne, *Bizim göçümüz hiç bitmeyecek mi?* diye düşünür. Göç kararı siyasi nedenlerle başlasa da, sonrasında *doyduğun yer* mantığı ile, daha rahat bir yaşamı aramak üzere devam eder. Bazı göçmenlerimiz için, yer seçiminin ve göçün halâ devam ettiğini söyleyebiliriz.

Eğer varsa, daha önce göç eden akrabanın, yeni göç edenleri yanına alarak onlara önderlik ettiklerini, bu karşılama ve oryantasyon süresince çok candan ve içten yol gösterdiklerini görüyoruz. Aynı şekilde; görüşmecinin kendi akrabaları olmasına rağmen büyük şehirde daha rahat yaşama olanağını da bulabileceğini düşündüğü için, eş tarafın akrabasından da destek alarak, İstanbul'u seçtiğini öğrendiğimizde, bu durumun önemini de kavriyoruz.

Bir başka görüşmeci ve ailesi, sınır dışı edildiği için nereye gideceklerini ve nereye yerleşmek istediklerini bir süre düşünememişlerdir. Ancak, okumuş ve şehirde yaşayan kişiler olarak, okuma imkânları ve baş şehir olması sebebi ile Ankara'yı isterken, yine bazı tanıdıkların bulunması sebebi ile İstanbul'u tercih etmişlerdir.

"... Biz sınır açılmaktan politik nedenle sürgün dışı edilerek geldik... Bize nereye gittiğimiz söylenmedi... Sonra Türk yetkilileri çok yardım ettiler... Normalde Ankara'ya gidecektik. Ama sonra...tüm akrabalar Güneşli İstanbul'daydı... eski göçmenlerden çok akraba vardı." (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Özellikle 1989'daki toplu göçle gelenlerin, tanıdık ve bildik kişilerin yanına gitmeyi, amaçladıkları anlaşılıyor. Bu çabalarından dolayı çok hızlı adapte olduklarını, yeni hayatlarına uyum sağladıklarını, maddî ve manevî refaha ulaştıklarını düşünüyorum.

"Sınırdaki herkese bir kamyon yoktu. Bir aile ile paylaştık. Onlar Bandırmaya gitti...Bizi Konya'ya göndermek istediler... Belli bir bölge yığılma olmasın diye ..68'de 71'de gelen tanıdıklarımız var. Babam dedi ki Konya'da tanıdığımız yok..." (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Göçmenlerin hem Bulgaaristan'a benzer toprak ve coğrafi ortama, hem de tanıdık ve bildik insanların yoğun bulunduğu tarafa doğru göç ettiğini anlıyoruz. Kimyada *benzer benzerde çözünür* şeklinde tanımlanan, sosyal hayatta da *yaşam destek ünitesi* olarak algılanan, sosyal

dayanışma ağları, yeniliklerle baş etmek zorunda kalan insanın en önemli dayanağıdır. Göçmenler de, birlik ve beraberlik ağlarını sıkı tutacak şekilde yerleşerek, güçlerini oluşturmaya çalışmışlardır.

Annesinden, küçük yaşta göç nedeni ile ayrılan görüşmeci ND, Türkiye'ye geldiğinde annesine de kavuşmuştur. Annesi ve annesinin eşi, kendilerine yerleşmeleri için imkân yaratmışlardır.

“...Annemin eşinin bir akrabasının yanına gittik. Mahmutbey’de...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

ND'nin annesi, Türkiye'ye göç etmek istemiş, ancak eşi ve ailesi kendisiyle aynı fikirde olamamıştır. ND'nin annesi, Türkiye sevdası ile çocuğunu Bulgaristan'da bırakıp gelmiş, Türkiye'de yeni bir hayat kurmuştur. ND, sonradan eşinin akrabalarının bulunduğu Adapazarı'na yerleşmeyi tercih etmekle birlikte, Türkiye'deki ilk aylarını İstanbul'da geçirmiş, yerleşeceği yeri seçmek için bir süre araştırmış ve düşünmüştür.

1978'de davet ile göç ederek gelmelerine, yakınları tarafından karşılanmalarına rağmen FY ve ailesinin, ne yapacaklarını ve nereye yerleşeceklerini tam bilemediklerini anlıyoruz.

”.....Yemekler ordan yatağımız ordan eşyaların hepsi oraya indi ordan gümrükten geçtik. Eşyalar biraz zorluk çıkardı tabi kendi paramıznan kamyonumuzu tuttuk. Eşyamız Kumburgaz'a kadar geldi ee bilmiyoduk buraları eşyamızı indirdik nereye konacağız nereye gideceğiz hiç bilmiyoduk ki” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Yer seçilirken tanıdıkların varlığı etkili olmuştur. Göçmenler, çoğunlukla birbirlerine destek vermiştir. Ancak, bazı küçük sıkıntılar da yaşanmıştır. Nedenlerini bilmediğimiz için yorum yapmakta zorlansam da, destek bekleyen bir kısım aileler destek görememekten dolayı mutsuzluk yaşamıştır.

AT, Niğde'den memnun kalmamış bir ailenin mensubudur. Babası Niğde'yi yerleşmek için uygun bulmamış, önceden tanıdığı bir arkadaşının bulunduğu Adapazarı'na yerleşmeyi uygun yer olarak düşünmüştür. Ancak, durum beklediği gibi olmamış, güvenerek geldiği arkadaşından destek alamamıştır. Bunlara rağmen birçok muhacirin bulunduğu Adapazarı,

aile için mutluluk verici yer olmuştur. Sonraları, tüm aile Adapazarı'na yerleştiği için çok memnun kalınmıştır.

“...Adapazarı'na geldik. Babamın çok eskiden gelen bir arkadaşının yanına geldik, evinin önüne çektik. Adam camdan baktı. Dedi ki, eski bardaklar şimdi cam oldu dedi. Biz kaldık dışarıda ve ayazda kaldık ve dışarıda yattık...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Belirtilen şartlar altında bile Adapazarı'ndan vazgeçmemişler. Buraya temelli yerleşmişlerdir.

Göçmenler İmkânsızlıklar altında bile onlarca kişi aynı evde yaşamayı, uzak yerlere gitmeye tercih etmişlerdir. EM'nin ailesi yıllarca on bir kişi, bir evin içinde beraber yaşamışlardır. Erzurum'a gitmektense, tanıdık aile ile birlikte olmayı tercih etmişlerdir.

“...Türkiye'ye girdikten sonra bize bir kamyon tahsis edildi. Bizi Erzurum'a yollamak istediler. Eşimin 1978'de İstanbul'a göçmüş akrabaları vardı. Alibeyköy'de yaşıyorlardı. Onlar bizi almaya geldiler, karşıladılar. Onların yanında yaşadık iki yıl. Tam on bir kişi aynı evde kaldık...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

Görüldüğü gibi, göçmenlerin yer seçimi tek bir sebebe bağlı değildir. Akrabalar, tanıdıklar, coğrafi özellikler, iş ve okuma imkânları, hatta Bulgaristan'a yakınlık yer seçimini etkileyen faktörler olarak sıralanabilir.

4.3.7. Soyadı Seçimi

Bulgaristan'da bir soyadı sisteminin olmadığı, kişilerin baba ve dede adları ile beraber isimlendirildikleri bilinmektedir. Son göç de dahil olmak üzere, tüm göçler sırasında pasaport ve evrak onayından sonra, göçmenlerden vatandaşlık işlemleri için, acilen soyadı belirlemeleri beklenmiştir. Kayıtlarda tutarlılık olması ve takip nedeni ile soyadı seçiminin hızlıca yapılması gerekmiştir. Kimi zaman, daha tren içinde veya sınırdaki iken, kimi zaman da hudutta bulunan geçici iskân yerlerinde veya muhacirhane denilen yerlerde soyadı seçmek veya almak zorunda kalınmıştır.

“...Soyadı **İmamoğlu**...eskiden olan bir lakap... köyümüzde en yaşlı adamlar çıkarttı. Aynı soyaddan üretme...Bizim orda **İmamov**'du öyle kaldı.” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Soyad seçiminin, göçün nedenlerinden ve sürecinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1936'da gemi ile gelen grupta daha çok lakapların soyadı olarak alındığı bildirilmiştir. Akıncıoğlu soyadının memlekette lâkap olarak kullanıldığı ve bu nedenle tercih edildiği söylenmiştir. (AO, E, 8/80, 1936, Adapazarı)

“Benim soyadım **Mutlu**, çünkü 1978'de gelen eşimin amcası bu soyadı almıştı.. Biz de aynısını alalım dedik. Annemlerin soyadı **Küçük**, ablamların soyadı **Paşa**. Her iki soyadı da aslında lakapları. Lakaplarını soyadı olarak aldılar.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

Kimi soyadları ise, trajikomik anılara ve hikâyelere dayanmaktadır. Örneğin varolduğu sanılan ve hakkında çok konuşulan yere gömülmüş altın küpünün gerçekten ortaya çıkması olayı, sahip olunan soyadının alınmasına sebep olmuş.

“...Geride kalanlar sonra bakmışlar, bir küp altını bulmuşlar ve Türkiye'ye mektup yazıp durumu anlatmışlar. Sizin bulamadığınız altını biz bulduk demişler. Sonra soyadı kanunu çıkınca da soyadı olarak **SARIALTIN** soyadını kendilerine seçmişler...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Ayrıldığı yere duyulan özlemin, soyadı seçiminde etkin olduğu da görülmektedir. Örneğin; 1950'lerde göçen bir kadın görüşmecisi soyadını seçerken, memleketinde gürül gürül, tertemiz ve soğuk akan, köylerinin simgesi olan **Pınar**'ı soyadı olarak almıştır.

“...Soyadımızı biz istedik... Orda büyük bir pınarımız vardı. Çok büyüktü... çok güzeldi suyumuz bee, içmeye doyamazsın köldür köldür... Eşimle beraber seçtik...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Bulgaristan'da iken Rus makamlarından terzilik diplomasını alan ve usta bir terzi olan dedenin soyadı, mesleğinden dolayı **Diker** olmuştur.

“Geldiğinde soruyorlar. Sen ne iş yaparsın diyorlar. Terziyim deyince senin soyadın **Diker** olsun diyorlar. Ama diğer amcaoğulları biz eski soyadımızı, lakabımızı istiyoruz diyorlar ve **Tepeoğlu** soyadını alıyorlar. Anne tarafımdan olanlar **Durak** soyadını almak istemişler, ama tam anlaşılmamış ve yabancı diye onlara **Duraklar** soyadını vermişler...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Bununla beraber, Türkiye’de mutlu olma umudu ve isteği ile, kendine **Şen** soyadını seçen ailelere de rastlanmıştır. Türkiye’ye göçtüğünde 10 yaşında olan bir genç kadın, soyadı seçimini yorumlamaktadır. Soydan gelme mantığı ile uyumlu olmadığından aldıkları soyadıyla dalga geçmekte, hatta soyadlarının buruk bir anlam ifade ettiğini anlatmaktadır.

“...Bizim soyadı sonradan alınma yapay ve Türkiye’de yaşayan aynı soyadı taşıyan hiç kimseyle alakası yok. Biz soyadımızı oturup tüm aile beraber seçtik. Soyumuzun adı değil biz verdik....” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007)

Türkiye’ye girildiğinde hem Türk dilini tam konuşamamaktan, hem yorgunluk ve ilk şaşkınlıktan karar veremeyen kişilere, görevli memur ve askerlerin yardım ettiği, ve hatta soyadı verdiği de görülmüştür. Soyadı konusunda, yaratıcılıklarını ve gözlem yeteneklerini kullandığını söyleyebileceğimiz sınır memurlarının, göçmenlerin dış görünümüne göre de soyadı verdikleri olmuştur. Örneğin; kocaman bir fiziği olana, **Güreşçi**, kocaman bir beye ve ailesine **Koca** soyadını uygun görmüşlerdir. Bu soyadları gurur verici şekilde benimsenmiştir. Bazen sınırda, Türk yetkililer tarafından verilen soyadların, o kişiler ile hiçbir bağlantısı olmadığı, bazen komik kaçtığı da anlatılmaktadır. Soyad vermekten yorulan memurların kişiler ile uyumlu olmayan soyadlar da verdiği vurgulanmaktadır :

*“...bakmış bakmış adama sana **Açıkgöz** soyadı verelim demiş. A’de nasıl mülayim nasıl yavaş bir çocuk yani böyle... hiç de gözü açık değil hatta tam tersi kapalı bile gözü....Çok şaşırdık, çok güldük buna....” (İY, E.30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)*

Türkiye’ye varıldığı an, son derece yorgun, şaşkın, belirsiz hissetseler de, aslında Türk toprağına ayak bastıkları için, ne kadar mutlu ve sevinçli olduklarını düşünüp **Mutlu** soyadını almıştır:

“...Öyle bir duygu ki kendi toprağına geliyorsun. Hüzün ve SEVİNÇ. Aynı anda hissediyorsun...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

Çok benzer anlamda olan **Şen** soyadı ise, hem kısa, hem aileye yakışan, hem de uğur getirsin inancı ve ümidi ile seçilmiştir. Bu soyaddan dolayı sık sık, Şener Şen veya Ali Şen ile akrabalığımız var mı sorusuna maruz kaldığını bildiren GŞ, herseferinde “*bizim soyadımız yapay, hiçbirisi ile alakamız yok*” dediğini söylemiştir.

“...can, kan, ŞEN gibi şeyler düşünüyoruz işte... orda da nüfus memuru şey dedi hani gelmişsiniz hani böyle mutlusunuz, şen olsun, biz de şen olsun şen koyalım dedik...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007).

1978’de ablasının daveti ile Türkiye’ye göç eden Yılmaz ailesi, baba dahil yıllar önce gelen kızının, yani damadın soyadını almışlar, bu konuda istekli olmuşlardır. İY’nin anlatısında babanın durumdan buruk olduğunu düşünülebilir.

“...Ablamızın soyadı **Yılmaz**’dı uuuu fazla da zorlanmadık. Ben de babama sordum baba bizimde Yılmaz olsun.....sesini iyice kısarak olsun oğlum Yılmaz olsun dedi...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Daha önce gelen aile fertlerinin aldıkları soyadları da, yapılması gereken seçimi kolaylaştırmaktadır.

“...Soyadım **Gürkan**... Ağabeyler soyadlarını öyle koyunca bizde öyle koyduk.” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

1989 göçmenlerinin daha çok; Yurt, Vatan, Yurtsever, Yılmaz, Öztürk gibi soyalarını aldığını görmekteyiz. RV, Türkiye’ye geldiklerinde “Vatansever” gibi bir soyadı almak istediklerini bildirmişlerdir.

“...Ama biz direkt Vatan dedik. Fırça verseler turuncu kırmızı renklerle açıklayacağım. Bunu yazan bile kafasını kaldırdı. Öyle kesin söyledik ki sanki hiç değiştirmeyiz der gibi...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Aynı ailenin iki kızı olduğunu, her iki kızın da göçmen olmayan insanlarla evlendiğini öğreniyoruz. Anne ve babanın gurur duydukları noktalardan biri, damatlarının çok değer verdikleri Vatan soyadına saygı gösterip, eşlerinin kızlık soyadlarını kullanmasına olumlu yaklaşmış olmalarıdır. Soyadlarına verdikler

“...Benim kızlarım evlendikten sonra da iki soyadlarını kabul ettiler. Damatlarımız da erkek çocuklarımız olmadığı için, o soyad için çok çaba sarf ettiği için korumak istediler...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Bazı görüşmeciler ise, sınırda verilen soyadından mutlu olmamış, sonra mahkemede lakabı olan soyadı almak için oldukça uğraşmış, zaman ve emek harcamıştır. Devlet memurlarının hızlıca ve

bazen uyumsuzca verdiği soyadlar, aile tarafından kabul görememiştir. Göç telaşı ile, ne soyadı alacağını bilmediğini bildiren kişiye verilen **Bilmez** soyadı, mahkeme kararı ile değiştirilmiştir.

*“... Benim soyadım **Molla**... dedem molla diye anılırdı. Sonra mahkemeye aldık. Türkiye ye geldiğimizde babama soruyorlar, ne soyadı istersin, babam diyor ki, “bilmem”, yaz diyorlar, **Bilmez**. Sonra neler yaptık, şahitler bulduk, elimizde pasaportlar vardı. Verdiler bu soyadı...” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)*

Soyadı seçimi göç sürecinden etkilenmiştir. Soyadlara bakarak, hiç tanımadığınız bir göçmen ailesi hakkında tahmin yapılabilir. Ancak bu çalışmada, birinci nesil göçmenler için, soyadı alınmasıyla ilgili hikâyeler doğru olabilir. Nesiller değiştikçe soyadı hikâyeleri üzerinden tahmin yapmak mümkün değildir. Göçmenlerin çoğunun soyadı hikâyelerini diğer nesillere aktaracağını düşünüyorum. Umarım bu bulgular; yeni nesillere kendi hikâyeleri için yol gösterici olabilir.

4.3.8. İlk Günler ve Aylar

Göç dahil herhangi bir değişimde, ilk günler, aylar ve yıllar önemlidir. Farklılıklara adaptasyon zaman alabilir. Uyum sağlama sürecinde yaşananlar çoğunlukla iz bırakır. Farklılığın büyüklüğüne göre, bu izin yoğunluğu ve derinliği değişebilir. Yeni ortama uyum sağlama sırasında; diğer insanlar, iş imkânı ve psikolojik altyapı gibi pekçok etken rol oynamaktadır.

Bulgaristan Türkleri için göç sonrasında ilk günlerinde onlara farklı gelen hususlardan biri de nüfus yoğunluğudur. Hem kırsal, hem de kentsel bölgeden gelenler, Türkiye’yi ve özellikle İstanbul’u kalabalık bulmuşlardır.

“... İlk geldiğimde bir sürü insan... Bulgaristan’da da bu kadar insan yok yani... İlk sene her gece ağladım. İlk 6 ay çok susuzluk çektik. Tankerler ile kavga döviş, eşim bidonlar var ya onlardan almıştı..” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Ortak birçok yemek olmasına rağmen, göçmenlerin ilk zamanlarda farklı bulduğu alanlardan biri de yemeklerdir.

“Devlet bize yiyecek, içecek verdi. Evlerimiz olana kadar devlet okulda kaldık. Tam orak zamanydı. O zaman göçtük. Devlet bizi birer birer başka köylere dağıttılar. Ekşam olunca bize yiyecek getirdiler, ekmekler aynı değildi ama napıcan..tandır ekmekleri...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

İlk günlerde, şaşırılacak içeceklerden biri çaydır. Kahve içmeye alışmış Bulgaristan toplumu için çay, oldukça ilginç bir içecektir. Bulgaristan seyahatim boyunca gördüğüm, kahve ve poşet bitki çayları, çok tercih edilen içecekler arasındadır. Günümüzde iki ülke arasında, hızlı gidip gelme olmasına rağmen, çaydanlık kullanılmamakta ve Türk usulü çay tercih edilmemektedir.

“...bi erkek gördüm elinde tepsi böle buhar çıkan bişey meğer o çaymış; ama rengi kola gibi durduğu için dedim sıcak kola mıdır, daha çayı bile tanımıyoruz o kadar yani ki uu kör gözle giriyoruz....” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

Eşinden “adam” diyerek söz eden EY, Türkiye’ye göçtüğünde 18 yaşındadır. Yeni gelindir. Küçük bir bebeği vardır. Devlet tarafından önerilen Erzincan’a gittiğinde küçük bir çevrede yalnız kalır. Çevredeki köylerden, güzel kadınların kaçırıldığını öğrendiklerinde aile içinde sınırlamalar başlar. Bu, daha önce hiç yaşamadıkları bir durumdur. Kendi bahçelerine bile ferece ile çıkmak durumunda kalmışlardır. İlk zaman Kürtlerden çekinirken, zamanla bereber yaşamaya alışdıklarını söylediler.

“...erkekler silahla beklerdi gece...ama bize hiçbir şey yapmazlardı... kimse yok hep içerde...biz Erzincan’da 33 yıl kaldık... bizi Kürtler çok severdi, öyle yabancı görmezdi bizleri, ... e yok ki insan yok...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

EY, çok yalnızlık çektiğini belirtiyor. Sadece ailesinden ayrı olmak değil, yerleşilen bölge ve farklılıktan doğan uyum zorlukları nedeni ile, oldukça yalnız yaşamak durumunda kaldığını anlıyoruz. Zamanla “Kürt” köylerindeki insanlarla, iyi dostluk kurmuş olsalar da, ilk yıllarda yalnızlık çektiklerini anlatmışlardır.

Muhacirhanelerin veya yanında kaldıkları ailelerin kendilerine yemek verdiğini bildirseler de birçok göçmen, ilk günlerde yarı aç kaldıklarını bildirmişlerdir. Anlaşıldığı kadarı ile, ilk günlerde bir çekingenlik, yemeklere alışmama, yemek miktarının yeterli olmaması gibi hususlar görüşmecilerimizden bazılarının, yarı aç uyumasına yol açmıştır.

“Aç yattığımız oldu... Biz geldiğimizde büyük Tadelle alıyorduk. Orda da vardı ama bu kadar çeşit yoktu. Bizim ilgimizi çekiyordu. Ben bakkalda hep Halleye bakardım...ama bittaha hiç yemedim Halley...çocukken ulaşamadığın şey çok tatlıdır...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

GP Teyze, görüşmemiz sırasında tutarlı ve bilinçli anlattı yaşadıklarını. Önce devletin gösterdiği Niğde iline göçmüş, oraya alışamayınca kendi kendilerine Bursa'ya gelmişler. İlk günlerini Niğde'de bir handa geçirmişler. Burada yiyecek bir şey bulamamışlar. Yemeklerin sulu olması sebebiyle elle ve yufka ekmekle yenilmesine alışamadığını söylemiştir. O yıllarda, Türkiye'de çatal ve kaşık kullanılmamasını çok yadırgadığını bildiren GP'nin, 2010 yılının ilk günlerinde Alzheimer teşhisi konularak, bir bakımevine yerleştirilmesi söz konusu olmuştur. GP Teyze Niğde'deki ilk günlerinde, sadece dut kurusu yiyebilmiş, 7 aylık bebeğini de Niğde'de kaybetmiştir. Bu arada yemek verilmesine rağmen, yiyeceğin ne olduğu anlaşılamadığı için yenilememektedir. Örneğin ”yufka ekmek” sert gelmiştir. Yufka ekmeğin yenmeden önce ıslatılması gerektiğini bilmedikleri ve pide tarzında ekmeğe alışık oldukları için yiyecek yemek bulmakta zorlandıkları ve aç kaldıkları anlaşılmaktadır.

“...Göçtük göçtük yavrum, her şeyi gördük... muhacirhaneyi gördük... köy çocukları dutun kurusunu satarlar. Sekiz gün onlarla durduk yemek de getirdiler. Getirmezler mi....ranzalar yapmışlar. Hani işte, oturacak duracak yer değil. Benim çocuk orda hastalandı. 7 aylık olan orda öldü... sütüm gene vardı. Yetmedi gene. Telef oldu. Kışın ortasında rezil ettiler bizi.” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Çocuk veya genç yaşta göçenler için, ilk günler daha farklıdır. Aile içinde, Türkçe konuşuluyor olsa da, Türkçe okuma-yazma bilinmemekte, sonucunda da algılama ve anlamada farklılıklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, Türkçe bilmeyen bir gencin okul hayatına alışması, arkadaşlarına kendini kabul ettirmesi zaman almış ve kolay olmamıştır. TT, önlük alamadıkları için okula geç başladığını, ilk gün “İstiklal Marşı”nı bilemediği için dışlandığını, “Süphanek” suresini okuyamadığı için arkadaşları ve öğretmenin gözünde olumsuz etki bıraktığı düşüncesi ile çok utandığını anlatmıştır. Farklı yaş ve konulardaki kişiler göçlerinin ilk zamanlarında farklı şekillerde güçlüklerle karşılaşmışlardır.

“...Tarih ve Türkçe'de de çok kötüydüm....Çünkü Türkçe bilmiyorum ve ezberleyemiyordum...burda bizim geri olduğumuzu düşünüyorlardı. Hoca hadi dua oku, ‘Süphanek’ oku dedi. Ben bilmiyorum. Yani ilk gün tam bir kabustu. Çok kötüydü kabus gibiydi... İlk zamanlar bizden hoşlanmıyorlar gibi hissediyordum... Bir fazlalık gibi...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Türkiye’de yaşayan insanların, Balkan Türkleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını anlıyoruz. Bu bilgisizlik, önyargı denecek noktalara kadar varmıştır. Göçmenlere yöneltilen, “Neden geldiniz?”, “Sizi ordan kovdular mı?”, “Siz de Müslüman mısınız?”, “Neden Türkçeniz böyle komik?”, “Siz Bulgar mısınız?” gibi sorular, toplumun genel bilgi düzeyi hakkında ipuçları vermektedir. İlk günlerde, benzer sorularlar, tepkili tavırlarla karşılaşan göçmenlerde, “garibanlık” ya da “ötekilik” hissi oluşturmuştur. Kiril alfabesi ile yıllarca eğitim alan öğrenim gören çocuklar ve daha büyük yaştakiler, ancak Fransızca öğrenmeye başladıklarında Latin alfabesi ile karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Ayrıca konuşma dili olarak kullanılan Türkçe’de eski olduğu için modern Türkiye Türkçesini de anlamakta zorlandıklarını vurgulamışlardır. GŞ, okulda öğretmenin söylediğini yazarken “virgül” işareti yapmak yerine, kelimeyi aynen yazdığını anlatmıştır.

“...virgül bişey bişey diyodu ben de virgül nokta hepsini yazıyodum, böyle yazıyla sonra da evde sözlükten bakıyodum. Şey virgül aaa “zapetary”a demekmiş, tüh filan işaret yapıyodum. Böyle, dolayısıyla hani hep böyle sözlükle felan dolaştım...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007).

GŞ, Türkiye’ye çocuk yaşında gelmiştir. En çok Bulgaristan’da bıraktığı ağaçları Özler. Oyuncaklarını ve arkadaşlarını özler. Ancak çocuk yaşında da olsa, eğitimin disiplinli olması gerektiğini bilir. Derslerine ve okuluna ağırlık vererek, ilk aylarını geçirmiştir. Bugün başarılı bir televizyon yapımcısı ve programcısı olan GŞ, göçmenlerin yaşadıkları hikâyelerin belgesel bir film olarak kayda alınmasını projelendirmektedir.

Yine çocuk yaşlarında göç eden bir başka görüşmeci kadının, şivesi sebebiyle duyduğu çekingenlik yüzünden, altı ay konuşmadığını görüyoruz. Günümüzde, *travmaya bağlı psikolojik problem* olarak algılanacak olan bu durum, çevresi tarafından yeni göçlülüğü için, geçici bir durum olarak görülmuş ve geçeceğine inanılmıştır.

“...Beynim altı ayın sonunda başladım düzgün konuşmaya başladım işte o zaman açıldım. O zaman kadar insan böyle bir ezik hissediyo kendini, bi sürekli kapalı bir ortamdasınız. Kimse sizi kapatmıyor ama gökyüzünü yıldızları göremiyorsunuz. O öyle bir kısıtlama ki baskı hissediyodum...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

AA’nın, ilk günlerdeki durumlarına ve değişimlerine çok üzülmediğini, içine kapandığını, bol bol arabesk müzik dinlediğini öğreniyoruz. Şu anda, bu müzikleri fazla dinlemediğini, ama o ilk günlerinde çok hoşuna gittiğini anlatmıştır. Böylelikle bu müzik türünün, kişideki yalnızlık duygusunu ve anlaşılmadığı yönündeki düşüncelerini doldurmak suretiyle, kişiye

psikolojik destek verdiğini görüyoruz. İlk günlerde, ailecek yanlarında yaşadıkları ve çalıştıkları kişilerin kendilerine çok iyi davrandığını, ancak buna rağmen bile ilk günlerde hergün ağladığını vurgulamıştır.

“... çok iyi ilgileniyorlardı ama dediğim gibi altı ay boyunca ben böyle sürekli akşamları teybi açıp ağlıyordum hüngür hüngür. Yaniiii arabesk dinliyordum. İşte ne bileyim Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur onların böyle slov şarkıları uuu şey ‘Anılar’ diye bir parça vardı, neydi Coşkun Sabah çok hoşuma gidiyordu o zaman... “ (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

Türkiye’ye ilk geldiği günlerde hayal kırıklığına uğramayan kişilerin, çevreleri tarafından oryante edilen ve adaptasyona açık kişiler olduğunu görüyoruz. EM, Türkiye’ye geldiği ilk günlerde, hayal kırıklığı gibi duyguları yaşamadıklarını bildirmiştir. Babaları, yaşayacakları muhtemel ortam hakkında kendilerini bilgilendirmiş, en kötü duruma göre hazırlanmalarının faydalı olacağını söylemiştir.

“Türkiye’ye geldiğimizde şaşırmadık, hayal kırıklığına uğramadık. Babam bizi adapte etmişti. Çadırda hayat, ekmek yok. Hiçbir beklentimiz yoktu. Beklenti olmayınca şaşırmadık, hayal kırıklığı yaşamadık. Belki de o nedenle de geri dönmedik.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

İlk günler için hatırlananlar, çocukların karşılanamayan istekleri ile ilgili buruk anılardır. Görüşmeci EM çocuklarına; sabretmelerini, ilk günlerin belirsizliği geçtikten sonra, isteklerinin yerine getirilebileceğini anlatmaya çalışmıştır. Kendisinin iki, kardeşinin iki olmak üzere toplam dört çocuğun o tarihlerde mahrum durumda olmasını hatırladıkça görüşmecimizi ağlatmaktadır.

“... Bakkalda cafcaflı bişeyler var. Çocuklar gidip gidip bakıyorlar ööle. Moralim bozuluyor. Çocuklara dedim ki, gitmeyin bakkala. Siz gidince, bakınca ben alamıyorum ve moralim bozuluyor. Moralim bozuk olursa çalışamam ve size bakkaldan bişey alamam. Ben çalışayım, söz sonra size alacağım ne dersiniz...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

Daha ucuza ve daha çok besin kaynağına ulaşabilmek, muhacirler için ilk gün telaşı olmuştur. Eski topraklarında bol bol yiyeceğe ulaşabildiklerini söyleyen görüşmeciler için, ilk günlerde yiyeceklere ulaşma ve paylaşma bir çeşit yaşama mücadelesi haline gelmiştir. EM ilk günlerde, bir tavukdan 5 farklı yemek yaptığını söylemiştir. Bugün ise tavuğu fırına attığını ve te öğünde tüketildiğini söylemiştir.

“...O seneler çok dikkat ettik. Hiç karpuz almadık. Karpuzun yarısı kabuk. Yarısı da su, vitamin yok. Kabuğa para vermeyelim diye üzüm alıyorduk. Şekeri var, besini var, diye.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 24 Ağustos 2009).

İlk zamanlar tok uyuyabilenler, düşük maliyetli yemekleri yiyorlarmış. Ya ekmeğe sürülen sanayağ, ya da soğan çorbası günlük olağan menüler içindeymiş.

“...Biz geldiğimizde diyordu...Abim, dönen pilice bakıyormuş... Ben hatırlıyorum her akşam soğan çorbası yiyorduk. Biraz salça su, soğan ekmek...uzun dönem öyle geçti...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2009)

Çocukların yemek ihtiyaçları ile ilgili bir diğer kadının hikâyesi, Kurban Bayramı'nda yaşanmıştır. Görüşmeciler; yasak olduğu halde Bulgaristan'da gizlice kurban kestiklerini, bazen kesilen kurbanı yiyemeden gömmek zorunda kaldıklarını, bazen de yakın komşularla paylaştıklarını söylemişlerdir. Yine ilk günlerdeki bir Kurban Bayramı'nda, komşularının kendilerine et vermemesine çok üzülen NÇ, göçmenlere et verilmemesine çok içerlediğini bildirmiştir. Komşunun hangi sebeplerle kurban etini paylaşmadığını bilmiyoruz. Ama NÇ, paylaşımcı bir kadın olarak, ev yaptırdıkları ve sıkışık oldukları o dönemde çok üzüldüğünü hıçkırık içinde ağlayarak anlatmaktadır.

“...Kurban kestiler işte, oğlum da çok sevinmişti işte, dışardan bakınca geldi koşa koşa, anne Kazım amcalar kurban kestiler falan dedi. Görmüş onların öle, ama ben kendime de istemiyorum, çocuğuma bi parça bi et bişi getirebilirlerdi.” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

ND'nin eşi olmadan göçmesi, küçük bir evde onlarca kişi kalması, o sene İstanbul'da susuzluk yaşanması, bütün bunların yanında çocuğunu besleyememesi ve hastalanması, ND'yi çok etkilemiştir. Dört ayrı odada, herbirinde onar kişi yaşadıklarını, ilk günlerde yiyecek hiçbirşey bulamadıklarını söylemişlerdir. Çocuğunu inşaat suyunda yıkadığı o zamanlarda içecek temiz su bulunamadığını vurgulamışlardır. ND ilk günleri hıçkırarak ağlayarak anlatmıştır.

“...Bir baktım köşede margarin var. Bir de ekmek var. Taş gibi. Ne yaptım. Ekmeği ağzımda yumuşattım ve margarin verdim. Sonra domates suyu verdim. Ama çocuk hastalandı tabi. Mantar hastası oldu. Temiz su yok. Çocuk ağlıyoo. Çamaşır hiç yıkanmıyor.” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Göçmenlerin ilk günlerden, itibaren en önemli çabaları iş bulmak olmuştur. İş demek ; yemek, barınak ve diğer ihtiyaçların karşılanması demektir.

“...Bir ay geçmeden hepimiz işe girdik...ama ilk maaşı alana kadar getirmiş olduğumuz hamur işleri falan oruç tuttuk. Geldiğimiz ilk ay Ramazandı 1978’de.” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Sadece hemşirelik yapması uygun görülen, ama Bulgaristan’da hekim olan ZA, geldiği ilk haftada Çatalca Belediyesi’nin sağlık merkezinde iş bulmuştur. Eşi ve kendisi, diğer pek çok göçmen gibi, işlerinde canla başla çalışmışlardır. 1989 göçmenleri arasında, meslek yüksek okulu gibi okullardan mezun olmuş sağlıklı eleman olduğunu görüyoruz. Bu durum, bir yandan Türkiye için şans gibi görünürken, diğer yandan arz fazlalığı sebebi ile, daha az maaş almaya sebebiyet vermiştir. İlk günlerde, yerleşim bölgesi belirleninceye kadar geçen sürede, bazen yardım, bazen de uygun fiyatlı işgücü sağlamak amacı ile göçmenlerin işe yerleştirildiklerini görüyoruz.

“...Tam bir perişanlık durumu bi ara 41 sağlıklı toplandık o poliklinikte. O doktor gelene, gir çalış, dedi. Artık yani burası gurbet yuvası oldu, adam da naapsın...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

CB, ilk günlerde yerlerde yattıklarını, çok yalnızlık çektiklerini ama asla şikayetçi olmadıklarını söylemiştir. İlk günlerde; yaşlı, genç, kadın ve erkek pek çok kişinin ağladığını ve bunu da rahatlıkla paylaşabildiklerini anlıyoruz.

“...Eşime dedim ki iç şikayet etmicez, çıt çıkartmıcaz bis öleyiz dedim. Sıktım dışımı ve o evde durarken em ağladık, yalnız kaldık, yatağımız yok ...yerde yatıyoruz... evim bıraktım ve ondan sonra ama iç şikayet etmedik eee...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007).

İlk günlerde, yer seçimi sırasında, ailelerin parçalandığını görüyoruz. Dedeler torunlarından, kardeşler birbirlerinden, anne ve babalar çocuklarından ayrı yerlere düşmektedirler. İletişim araçlarının sınırlı olduğu o dönemde, bu parçalanmanın bireyler üzerindeki etkisi tahmin edilebilir. Haberleşmenin ancak, telgraf ve mektup ile yapılabildiğini öğreniyoruz. Telefon, yok denecek kadar az kullanılan bir imkândır.

“...Hacı dedem geldi bizi aldı. Beni görünce bir ağladı. Ben on bir aylıkken annem ölmüş. Hacı dedem kardeşini görür gibi oldu...sonra abimi başka köye, bizi başka köye verdiler. Aileyi ayırmaya çalışıyorlar. Ama biz diğer akrabalar ile çok görüşmedik. Yerimiz belli olsun diye...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Görüşmeciler, ilk aylarda farklı kişilerden destek gördüklerini belirtmektedirler. Çoğunlukla bu kişilere karşı, saygıyla bahsetme olsa da, bazı gönül kırıklıklarının da

yaşandığı anlaşılmaktadır. Karı-koca, kayınvalide-kayınpeder ve iki torun bir çiftlikte ailece çalışmakta, çiftlikte birlikte yaşamaktadırlar. Yaşlılar torunlarla ilgilenmişler, aynı zamanda boş tarlaya karpuz ekmişlerdir. Elde edilen mahsul, beraber yenmektedir. O sene, fazla karpuz hasat edildiğinden satış için de toplandığını öğreniyoruz. Bu hikâyede görüşmecimiz olan kadının, çiftlik sahibinin aşağıdaki sözlerinden çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Görüşmecimiz, yorum yapmak istememiş, sadece böyle diyordu diyerek vurgu yapmıştır. *İlk günler ile ilgili neler hatırlıyorsunuz?* sorusuna verilen bir cevap olduğu için, bu sözleri paylaşmak istemiştir. FY, kendilerine bir gönderme veya niteleme olduğunu varsayarak, *gavur* kelimesine bazı olumsuz anlamlar yüklemiştir.

“...Allah gavura verir gibi ne çok karpuz verdi...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Yerli ve göçmen ayrımının ilk günlerde başladığını, günümüzde de devam ettiğini görüyoruz. Kimi zaman bir dışlama olarak kullanılan yerlilik veya göçmenlik, kimi zaman da, *aynı şehirde yaşanıyor* bağlamında kullanıldığı göz ardı edilebilmektedir.

“..Tabii Bursa'ya her yerden gelen, Doğu'dan veya Balkanlar'dan bir beş on sene zorluk çekiyor. Buradakiler, biz manavız, yani yerliyiz diyorlar. Diğerlerine de muhacir diyorlar. Yani aşşalayarak muhacir diyorlar. Ne de olsa her şey farklı. Dil, şive çok fark ediyor...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

İlk günlerde, göçmenleri şaşırtan hususlardan biri de *kavga* ve *dayak*'tır. Çocuğa, komşuya veya eşeğe atılan dayak göçmenleri üzmektedir. İlk günlerde bu duruma çok şaşırdıklarını ve alışamadıklarını bildirmişlerdir.

“...Çocuklara bir sille vurulduğunu görmedim. İnsan kıymeti vardı. Bir insan 20 senede yetişiyor derlerdi...ekmekler ayakla yoğruluyor derlerdi...(ID, E, 24/82, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)”

Farklılıklardan biri, yine komünizm ile ilgilidir. Özellikle, İstanbul'daki şehirleşme göçmenler tarafından bir türlü algılanamamıştır. Hatta onlara göre, son derece kolay yapılabilecek bir şehir planlamasının, şimdiye kadar yapılmamış olması hayret vericidir. Bulgaristan'a yaptığım gezilerim sırasında da görmüştüm; köylerde bile büyük caddeler, düzenli ve temiz sokakalar ve intizamlı yapılar bulunmaktadır. *Bir görüşmeci; Bu kadar büyük bir devlet, neden bu kadar işi yapamıyor?* diye hayıflanmıştır. Örneğin sokak ve caddelerin düzgün olmamasını anlayamayan İY, durumun özel mülkiyetle ilgili olma durumunu yıllar sonra anlamlandırabilmiştir.

“...Bizim orada her şey devletin olduğu için planlı oluyo gerisini düşünemiyoz yani. Orada yol yaparlar mühendis kazığı çakar yürü der bööyle dümdüz her yeri alır. Bizim köy bile öyledir...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

İstanbul’un sokaklarını ilk anda keşmekeş ve düzensiz bulan İY, Türkçe konuşma becerisinin eksikliği yanında, yeni geldiği bu ülkenin iş imkanlarına hayran kalmıştır. Bulgaristan’da uygulanan devlet propagandası sebebi ile, Türkiye’nin, Bulgaristan’dan bir hayli düşük seviyede gösterildiği anlaşılmaktadır. Oysa Türkiye’nin olanakları göçmenleri şaşırtmış, hatta hayranlık duymalarına bile neden olmuştur.

“...Şimdi o tesis çok enteresandı biz Bulgaristan’da bilem görmemiştik öyle bişey. Ben şaşırdım gördüğümde. Bir çelişki içinde kaldık ben dedim kendimi kapağı bi atıyım dedim, bir işe girem de en azından bişeyler öğrenem...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Türkiye hayalleri ile büyüyen, dedesinden pekçok Türkiye hikâyesi dinlemiş olan TT, geldiği ilk günlerde çok şaşırmıştır. Çünkü hayalinde, masallardaki gibi saraylarla dolu bir yer düşünmüş, ama karşılaştığı bunlar olmamıştır.

“...Dedemle babaannemle yaşıyorduk o zamanlar hep Türkiye radyosu dinlenir ve dedem hep gideceğiz derdi. Çocukluğumuz onlarla geçti. Hep Türkiye gelecek diye beklerdim. Türkiye’de saraylar olduğunu hayal ederdim. Osmanlı zamanı gibi. Buraya geldiğimizde çıkmaz sokak bir ev. Düşünün çocuk kafanızla. Neler hayal ediyorsunuz...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 23 Temmuz 2009).

TT’nin kardeşi olan, TT ile beraber göçen SK’ya göre ise, ilk günlerin en önemli sorunu şiveleri ile dalga geçilmesidir. Bu durumu, o zamanlar şaka olarak algılamadığını, çok üzüldüğünü, dışlanmış hissettiğini anlatmıştır. Halâ kendileri ile dalga geçildiğini, ama benzer hisler içinde olmadığını bildirmiştir.

CS ve ailesi; sınır dışı edilmişler, askerde olan ağabeyini, büyükannesini ve büyükbabasını arkada bırakarak gelmek zorunda kalmışlardır. Erkek çocuğunu, geride bir bilinmeze bırakan anne, ilk günlerde sadece ağlamıştır. CS’ye sorulduğunda, ağabeyi gelinceye kadar geçen ilk ayları, hüznle anlatmakta, ağabeyi geldikten sonra ise, her şeyin yoluna girmeye başladığını belirtmektedir.

“...Abim Aralık gibi geldi. Tabii çok zor dönemler yaşadık. Annem sürekli ağlıyor. Bir akşam gece yarısı...ablam ve eniştem hem ağlıyor hem sevinçli geldiler. Abim sınırda bekliyormuş. Onu karşılamaya gittik. Abim hiçbir evraksız, pasaportsuz ööle bekliyordu. Abim gelince her şey her şey değişti...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008).

İlk günlerde göçmenler; yaşama tutunabilmek için, birçok farklı işler yaptıklarını görüyoruz. Mantar yetiştiren, çaycılık yapan, çocuk parklarında çekirdek satan, kilo ölçen, camide temizlik işleri yapan pekçok göçmen ile tanışılmıştır. İlk günlerde, göçmenlerin bir kısmı, İstanbul'un boş arsalarında tarım yapmışlardır. Elde ettikleri ürünleri hem kendileri tüketmişler, hem de fazlasını satmışlardır.

“...Biz geldik bişey yapmak lazım.. arka tarafta boş arsa var. Gitti annem, amca ile konuştu. Orayı marul ekti, sattı. Yaz tatili arı baktık. Bir yıl kavun karpuz yaptık. Rahmetli dedem, abim, hep çalıştık. Bizim aile öyle...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 23 Ağustos 2008).

GP geldikleri günlerde ilk haftalığı ile bir çuval un almış, çuvalı sırtlamış, teleferik mahallesindeki ağır yokuşu mutluluk içinde tırmanmıştır. Çocuklarına ekmek pişirecek durumda olmak, *doyasıya kadar yesinler* isteği, onu coşkulandırmıştır. Anlatırken de *bi yedik bi yedik, sonra hep iyi olduk* diyerek, açlıklarının o zaman geçtiğini vurgulamıştır.

“...Çalıştık yedik... Zahmetimiz bu oldu... 70 kg un 2.5 liraydı. Kendim yüklendim geldim. Eve toplandık, ekmek yaptım, bir yedik, bir yedik, sonra da hep iyi olduk...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Kabul edilebilir bir barınağa sahip olucaya kadar, ilk günlerde yaşanılan evlerde göçmenler yaralarına tuz basmışlardır. TT saraylar beklerken, çatısı akan bir evi kiralamak zorunda kalmış, bu nedenle ilk zamanları hatırlamak istemediğini söylemiştir.

“...kiraya çıktık beraber...akrabamız olduğu halde depozito istediler...para yok bir de yağmur yağıyor, ev akıyor... oturup ağlamıştık...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

1970'lerin sonunda gelen göçmenlerin çoğu, ilk aylarda sanatsal aktivitelere gidememekten, spor yapamamaktan şikayet etmişlerdir. Komünizm döneminde kişilerin, köyde çok sıkça sinema ve tiyatro izledikleri anlaşılmaktadır. Göçmenlerin yerleştiği yer itibarı ile bu imkânı Türkiye'de bulamadıkları, bu sebeple onları, depresyona soktuğu öğrenilmiştir. Bu konu hakkında hiçbir özel soru sorulmamasına rağmen, neredeyse her görüşmeci, Türkiye'de sanatsal aktivitelerin yaygın olmamasından yakınmış, ilk günlerde bu imkânların bulunmamasından dolayı hissettiklerini anlatmışlardır:

“Geldiğimiz yıllar çok zor geçti. Çok zooorrr. Bir sinemaya gidemedim...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Geldiğinin ilk ayında, bir otelde resepsiyonist olarak işe başlayan muhasebeci MŞ, ilk günlerde iş çıkışında evine dönerken bir kazanın içinde haşlanmış mısır satıldığını görür. Köylerinde ambarlar dolusu mısır bulunduğunu hatırlar. Elindeki paraya göre, ancak yarımşar adet mısır alabilir. Geldikleri yerde, sayısız yiyebildikleri bu gıdaya ulaşamama, çocuklarına istedikleri kadar alamama durumuna çok içlenir. Otobüs ile eve giderken ağlamaya başlar. Yanında oturan çok yaşlı bir kadın, hastamısın diye sorar sonra konuşmasından durumunu anlar ve kendisini evinde ziyaret eder. Bir sene boyunca kendilerine ekmek yardımında bulunur. Adını ve adresini bilmediği bu yaşlı kadın, MŞ ve ailesine yıl boyunca karşılıksız maddi ve manevi destek verir.

“...bir kağıt çıkardı... mühürledi verdi. Dedi bu fırından istediğin kadar ekmek alacaksın dedi...çok rahat ettik orda... zengin semt... yoğurt getiriyorlar... Biz bir sene ekmeğe hiç para ödemedik...kimisi tenekeyle yağ getirdi fabrikası varmış...kimisi kesme şeker getirdi çuval çuval...çay getirdi... hiç aç kalmadık.. öle öle güzel günler geldi...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Yer seçimi, iş bulma durumu derken, ilk günlerde göçmenlerin en çok hissettikleri duygu yalnızlıktır. Bu nedenle çok ağladıklarını tekrar tekrar ifade etmişlerdir. MŞ yemek bulmak konusunda çok zorluk çekmediklerini bildirmiştir ama MŞ ve ailesi de birikimlerini değerlendirirken danışacak yakın bulamadıkları için zorluk çekmişlerdir. İlk aldıkları evin tapusu sahte çıkar ve aynı evin birden fazla kişiye satıldığını anlarlar ve bunu ispat edemedikleri için aile içinde sıkıntılar yaşarlar.

“...Geldiğimizde teyzemler kaldı...herkes dağıldı...komşular dağıldı..eskiden akrabası olanlar gitti onların yanına...bizim hiç ama hiç kimsemiz yoktu...çok yalnızdık...yoksa evi alırken dolandırılmazdık...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

İlk günlerde yardım, destek ve ilgi görenler kadar, yok sayıldığını düşünen göçmenler de olmuştur. Akşamüstleri sokakta otururken selâm vermeyen komşulara çok darılan SAÖ, daha sonra onlarla arkadaş olmuş, sebebini öğrenmiştir. Konunun yine, Balkanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaktan kaynaklandığı anlaşılmıştır.

“...Bu sokakta oturduk... Kimse gelip bizi görmüyor... Selam vermiyorlar... Sanıyorlarmış ki biz orda birilerini öldürdük, biçtik, bizi sınır dışı etti biliyorlarmış... Ööle sanıyorlarmış, dedem camiye gidip gelince, görüyorlarmış bizi...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

İlk günlerde, yaşamlarını idame ettirebilmek için, iş bulmak amacıyla harcanan çaba yanında, doğanın her imkânından da yararlandıklarını görüyoruz. Her göçmen bu olanakları düşünebilir mi? Yoksa becerikli göçmenler mi ayakta kalabilir? Yeni topluma tutunabilmek önemlidir. Göç teorileri arasında, evrim teorisinin bir maddesi olan, *güçlü olan yaşamını devam ettirebilir*, ilkesinde olduğu gibi güçlü olanlar bir şekilde ayakta kalabilir.

“...Buralar hep boşluktu, tamamen boşluktu, ekin ekiliyordu... Geliyorduk, çevre temizliği yapıyorduk...çöp falan topluyoruz, iki taşın arasına ateş yakıyoruz, kazan üzerine su koyup ısıtıp çamaşır yıkıyorduk...Kış geldi, yakacak yok, doğadaki imkanları topluyorduk. Kozalak, ilerdeki ağaçları sökmüşlerdi, onları toplayıp kurutup yaktık ilk zamanlar...sonra kız kardeşimle biz işe fabrikaya girdik... “ (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

1989 göçmenleri Rusça ve Bulgarca bildikleri için iş bulabilme olanakları yüksek olmuştur. Ancak Türkiye Türkçesi’nde karşılaştıkları sıkıntılı durumlar da olmuştur. Örneğin; *kravat* kelimesi *yatak* anlamında kullanılmaktadır. Öğretmen okul ihtiyacı olarak *kravat* deyince, velide büyük şaşkınlık yaratmıştır. Bunun yanında *ne haber?* sorusu hal hatır sormak amacıyla değil, haberlerin özetini verir misin gibi algılanmıştır. Aynı dil konuşulsa bile kelimelere yüklenen anlam farklılıkları göçmenleri bazen komik, bazen de utanacak durumlara düşürmüştür. Okul kaydı sırasında istenen ‘kıravat’ı yatak olarak anlayan SÖ’nün canı baya sıkılmıştır. Anlatırken çok güldüğü halde, yaşarken aynı keyifte olmadığını da vurgulamıştır.

“...Okula gittik müdür dedi ki kravat, kıyafet ve kayıt dedi... Ben anlamadım ne dediğini... Ben kravatı yatak diye biliyorum. Bu adam ne diyor diye anlamadım. Sordum ben bunları anlamadım ne olduğunu...neyse getirdi bana gösterdi...” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Aynı görüşmeci, çocuğunun okulunda olduğu gibi, iş yerinde de kelimelerin anlamlarında karşılaştığı zorlukları anlatmaya devam etmiştir. İş verenenin “mallar sevk edildi mi?” sorusunu anlayamamış ve tekrar tekrar sorarak işini öğrenmiştir. Aynı şekilde, yöneticilerden biri “ne haber” diye sorduğunda, kendisinden haber özeti istediğini düşünmüş, gazete alıp bilgilenmeyi istemiş ama okuma da zorluk çektiği için afallamıştır.

*“Ben Türkçe hiç okumadım. Bir gün bana **ne haber dedi**... Ben daha televizyonu bile kurmamışım. Bizde ne radyo var... Bu adam ne soruyor diyorum...Sonra dediler ki o aslında senin hatırını soruyor. Ertesi gün gene patron S hanım ne haber deyince iyilik sizden ne haber dedim. Patron o zaman çak bakalım dedi...” (SÖ, K, 35/74, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)*

Dil ile ilgili farklı bir örnek de *yatak* kelimesi ile ilgilidir. Argo veya seks çağrışımlı anlamlar taşıyabilecek bu kelime, görüşmecimizin bir akrabasını ağlatmıştır.

“...ordaki Türkçe çok farklı mesela *yatak* bizde çok ayıp aslında onu yatağına koy...yani yerine koy. Düzgün ve yerine koydum... Benden çay istedi... sonra dedim ki sizin çayınızı yatağınıza koydum dedim. Birde zaten konuştuğum adamdı. Çok güldüler bana...Bende gittim tuvalete ağla ağla...çok ağladım zaten... Türkçe'yi tuvaletlerde öğrendim...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 20 Temmuz 2008)

AT'nin annesinin, şive ile ilgili hikâyelerinin benzerlerini daha önce duymuştum. anlatılanları tam anlayamadığımı fark ettim. AT'nin annesi, dikiş makinesinde kullanmak için iplik almaya gider. Bulgaristan'da kullanılan *tokmak* sözcüğünü kullanır. Adapazarı'nın meşhur manifaturacılarından Ali Bey, kadının ne dediğini anlamayarak sorusunu yineler. Kadın bu sefer de, *maçine tokmağı* istediğini söyler. Manifaturacı Ali, kadının ne istediğini bu defa da anlayamayınca, kadın dikişte kullanmak için istediğini anlatır. Ali Bey kadının istediğinin *makara* olduğunu anlar. Benzer bir örnek de şöyle; kadın çamaşır lastiği almaya gider. Satıcıdan *sünecek* ister. AT, son göçmenlerin daha çabuk intibak ettiğine inansa da, örneklerde de görüldüğü gibi, her gruptan farklı hikâyeler çıkmaktadır. Farklılık eğitimden değil, kültürden kaynaklanmaktadır. Adapazarı'nda bilinen “İplikçi Ali” denilen manifaturacıya giden bir AT'nin annesi “kara tokmak” istiyor. Makina ipliği istediğini esnaf anlıyor. Yine benzer şekilde komuları şalvar ve eteklerine uçkur değil de lastik kullandığını gören AT'nin annesi yine aynı manifaturacıya gidiyor ve şhir efsanesi haline gelen aşağıdaki replik ile lastik istiyor:

“...gidiyor aynı dükkana, Ali Ağa'ya gidiyor. Bana üç metre *sünecek* versene. Teyze ne o deyince, tö böyle donuma geçireceğim diyor. Adam anlıyor...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Göçmenler için, bir diğer yenilik de *kolonyadır*. Daha önce kolonyaya rastlamadıklarını bildirmişlerdir. Türkiye'ye tanıdıkları vasıtası ile yakınlığı olanların, kolonyadan haberdar olduklarını, ama kullanmadıklarını öğreniyoruz.

“...Hoş geldiniz oturun bi çayımızı için, kolonya verdiler dedik ki bu ne yaa kolonya onu da bilmiyoruz, neyse ter içinde yolculuk yapmışsınız” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Annelik durumu ile ilgili ilk günlerde yaşanan travmalar, genellikle çocuğa hak ettiği ilgiyi verememe endişesi üzerinedir. RV, her kadının bir hikâyesi olduğuna inanmaktadır. Görüşmecim aşağıda bahsedilen hikâyedeki gibi, yakın arkadaşının da benzer bir anısı

olduğunu, arada birbirlerine anlatıp göç sonrası ne kadar zor günler geçirdiklerini paylaşıp ağlaştıklarını, biraz dalga geçerek, ama tüm içtenliği ile anlatmıştır. Anıyı anlatırken gözyaşlarına hakim olamayan RV, çocuklarına poğaça alacak para veremediğini, başkasının bahçesinden topladığı eriklerle yaptığı marmelatla ekmek yedirdiğini üzülenek anlatmıştır. Aslında çocuğuna az miktarda para verebilecek durumda olduğunu, ama ilk günlerin telaşı ve güvensizliği ile, her şeyden fedakârlık yaptıklarını anlatmıştır.

“...Ben çocuklarıma iki dilim ekmek koyuyordum. Bir tanesi sanayağ sürülmüş, diğeri ise pazardan veya komşudan aldığım eriklerle, hani kimsenin almadığı yumuşak erikleri tencerede kaynatıp, marmelat kıvamına getirip öbür dilimine onu sürüyor ve makarna poşetlerine koyup saran bir bayan ve ben hala bunlara dayanamıyorum. Bugün düşünemiyorum. Benim çocuk kendini nasıl hissetti. Herkes kantinden bişey alırken. Yani hepsi göçün sebebi...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Birkaç gece sokakta kaldıklarını anlatan görüşmeci, yine ilk günlerinde nasıl iş bulduklarını anlatmaktadır. Bu görüşmeciye ulaşmam, anlattığı hikâye ile ilgilidir. Adapazarı’nda mübadil olan akrabalarımın vasıtası ile çamaşırcının kızı olarak tanıtılan AT’ye ulaştım. AT’nin annesi ilk günlerden başlayarak, evlere çamaşıra giderek para kazanmıştır. AT, annesinin ellerinin hep yaralı olduğunu hatırlamaktadır.

“...Sonra ev bulduk. Sonra zengin bir kadın varmış annem onların işlerine gidiyordu. Çamaşıra gidiyordu. Annemin elleri yara içinde kalırdı...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

İlk günlerin zorluklarına dayanabilmeleri için, anneler tarafından küçük çocukların motive edildiğini, *Yaşasın Hayat* filmindeki gibi bir çabayı görmüş oluyoruz. Aynı filmlerdeki gibi, çocukları ile oyun oynayan bir görüşmecim, *Rambo* filminin çocuklarının gözünde canlandırmalarını isteyip, sokakta mücadele etmeyi onlara aşlamıştır. Çocuklarının kendisine çok destek olduğu belirten ZA, bugünkü başarılarının, ilk günlerde sağladıkları psikolojik destek ile yakından ilgili olduğu düşünölmektedir.

“...O zaman da rambo filmini izlemişlerdi, gelmeden önce babaları da dedi ki, bakın rambo izlediniz di mi, biz şimdi ramboyuz, yerde de yatabiliriz, az yiyebilirizÇünkü çok iyi standarttan geliyoruz. Çok güzel bi yaşamdan geliyoruz. Az yiyebiliriz, az içebiliriz, biz bunu aşcaz emin ol sade sizden sabır istiyorum..... Tamam dediler, hiç şikayet yok çünkü mızımız edebilirlerdi...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007)

İlk günlerde, korku, endişe ve bilinmezlik duygusunda olan göçmenler, yalnızlık, açlık, evsizlik, ne yapacağını bilememe, yeni ortama alışma, iş bulma gibi sorunların tam ortasına düşmüşlerdir. İlk günleri, sıkıntılı olmayan hiçbir göçmen yoktur. Hazırlıklı olanlar, toplu ve birlikte hareket edenler, sabır edebilenler, vazgeçmeyenler ve belki de umudunu yitirmeyenler, bu acılardan sıyrılıp yollarına devam etmişlerdir. Hem geri dönenler, hem de kalanlar için ilk günlerin acısı çok benzerdir. Sonuçta; bazıları kalmış ve mutlu olmuş, bazıları da gitmiş yine mutlu olmuşlardır. Çalışmamda, Türkiye sınırları içinde görüştüğüm herkes kaldığı için memnundur. Bulgaristan'da kalan gençler, Türkiye'ye gidemedikleri için kısmen pişmandır. Bu duyguları yargılamak mümkün de değildir. Herkes ilk günlerin etkisi ile, kendi tercihlerini ve hikâyesini anlatmaktadır.

4.3.9. Getirilen ve/veya Getirilemeyen Eşyalar

Göç sırasında tüm göçmenlerin yanına sınırlı sayıda, eşya alabildiklerini biliyoruz. İster 1930, ister 1989 yılında gelenler veya turist gibi kaçak göç edenler olsun, bütün göçmenler yanlarına çok az eşya alma hakkına sahipler. Getirdikleri eşyalarını dikkatlice seçtiklerini biliyoruz. Bu bağlamda, beraberlerinde gelen eşyalar, kalan eşyalar ve gelinen yer, bireylerin durumu ile ilgili önemli ipuçları vermekte, hatta sembolik anlamlarda ifade etmektedir.

Yanında hiçbir yedek kıyafet olmadan gelen GP, uzun zaman aynı kıyafet ile dolaşmıştır. Ancak ilk parasını kazanınca, komşularının desteği ile dikilen ikinci bir giysiye sahip olabilmıştır. Aynı durum çocukları için de geçerli olmuştur.

“...Gelirken hiçbir şey getiremedik. Orda bitti, kendimiz verdik zati. Aldılar ki, ellerimizle verdik. Bir iğnemiz bile kalmadı Yanımızda hiçbir şey yoktu. Hiçbir şeyim yoktu...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Dikiş makinesinin sadece kadınlar için değil, erkekler için de önemli bir makine olabildiğini anlıyoruz. Bulgaristan'dan 1950'li yıllarda göçen bir görüşmeci, terzilik diploması kadar, çok değer verdiği dikiş makinesini de beraberinde getirmiştir. Ayaklı bir makine olduğu için, taşıma açısından çok zorluk çıkardığını bildirmektedir. Dikiş makinesi; gidilecek yerde, iş, para ve aile güvencesini temsil etmektedir. Ancak, beklenen olmamıştır. Bursa'nın Kemalpaşa ilçesinde, yerel halkın elbise diktirmeye önem vermediği görülmüştür. Özellikle

erkek terzi olarak, bireylerin kendilerini zor kabul ettikleri gerçeğini tecrübe etmiştir. Katılımcı dedemiz, ikinci bir iş olarak öğrendiği ve bildiği inşaat işçiliği sayesinde hayatını devam ettirmiştir. Dikiş makinesini ve diplomasını bir kenarda bekletmiştir. Bin bir zorlukla getirilen dikiş makinesi oturulmayan, ama geçmişi temsil eden eski evde özenle saklanmaktadır. *Dikiş Okulu Mezuniyet Belgesi* de salonun başköşesinde duvarda asılı durmaktadır.

Kendisi küçük yaşta geldiği için, nelerin getirildiğini hatırlayamayan görüşmecinin, ailesinden öğrendiğine göre; ayakkabının topuğunun içinde getirilen altın ile, aileye bir süre gıda alınmış, ilk günlerde iş bulununcaya kadar bu altın idare edilmeye çalışılmıştır.

“Babamın birkaç altını varmış. Ayakkabının tahta topuğunun içine açıp koymuş. Bi de tahta sandığın ayaklarının altını oyup, onun içine koymuş paraları. Her şeyi arıyorlarmış. İşte bu bir süre idare etmiş bizi.” (AO, E, 8/80, 1936, Adapazarı, 18 Temmuz 2008)

1950’de küçük bir çocukken göç eden, daha sonra hem Türkiye içinde, hem de Avrupa’ya geçici işçi olarak giden bu kadın, neler getirildiğini çok iyi hatırlamaktadır. 1950’lerde, göç sırasında bir şey getirilememesinin diğer bir sebebi ise, *komünist rejimin insanların elinde avucunda bir şey bırakmaması* nedeniyle getirecek fazla bir şey bulunamamasıdır. Daha öncesinde Bulgaristan’da basma türü kumaşlar dahil, hiçbirşey olmadığını vurgulamıştır.

“...Yanımızda ne getirdik bilin mi? Ufak bir hasır, öküzün boynuna takılan bir boyundurluk, sözlükten bilirsiniz, hah... ağaçtan bir fıçı getirmişik, yok ki herkes fakir, kimsede yok ayaklar için çarık getirmişiz. Ne giyiyorduk. Anneler yünden aba dokuyorlar, ondan kesip antere dikerdik. Yaz kış giyerdik. Yürüdükçe yakar. Üstüne ferece giyerdik. Bi de beyaz örtü...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Yine küçük yaşta göçen bir erkek görüşmeci, büyüklerinden duyduğu kadarı ile, yanlarında getirmek üzere alıp, yolda telef olan gıdaları şu şekilde anlatmaktadır:

“Tüm hayvanları kesmişler. Hepsini kavurma yapmışlar. Yolda yeriz diye. Ama pek yiyememişler. Yolda bozulmuş...” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

Yola çıkarken alınan şeyler arasında gıda başta gelmektedir. Varılacak yere kadar, sonrasında bir süre idare edecek şekilde gıda takviyesi yapılmıştır. Kime ait olduğu bilinmeyen, ama kulaktan duyma bir hikâyeye göre; yaz vakti kaçarak göçmek isteyen bir

aile sal ile kaçarken yanlarına su ihtiyacı kadar, şeker ihtiyacını da gidermek amacıyla bolca karpuz alır. Karpuzlar çaputlarla sarılmıştır. Aynı salda, bir de kundakta küçük bebek vardır. Gece yol alınırken, birden yakalanma tehlikesi altında kalan aile, daha hızlı yol alabilmek için, teknedeki ağırlık yapan eşyaları atmaya başlarlar. İstedikleri gibi yakalanmadan kurtulurlar, ama sabah olduğunda karpuzlarla beraber kundaktaki bebeği de atmış olduklarını fark ederler. Göçtükten sonra, anne hiçbir zaman ruhsal olarak tam iyi olamaz. Kaçarak yapılan göçün zorlukları, benzeri hikâyelerle dilden dile, kulaktan kulağa taşınır. Eğer getirilebilseydi, birçok karpuz getirilmiş olacaktı. Ama şanssızlık sonucu, ailenin küçük bebeği, bilinmeyen bir yerde bırakıldı ve getirilemedi.

Getirilebilen yiyecekler olarak; kuru fasulye başta olmak üzere, kuru gıdalar, bal, süt ve yoğurttur. Ancak yaz göçlerinde birçok kişi, süt ve yoğurdun ekşiyip bozulduğunu, kısacası telef olduğunu bildirmişlerdir.

“...Eski şeyler eski bir kuzine soba, hasır yer yaymak için yani ilk başta lazım olacak şeyler ... Basit şeyler karyola, yorgan felan yatacak ısınacak kadar yani iki tarafa da ödedik çırılçıplak, paradan da anlamıyoz ikimizde. Eyi ki ordan doldurmuştuk böyle üç çuval kuru fasulye bir iki bidon un, şeker, yağ, sıvıyağ bidonlarda beş altı aylık gıdamız vardı. “ (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Türkiye’de olmayan ama, göçmenler tarafından getirilen, ekimi ve dikimi yapılan bitkilerden de söz edilmektedir. Örneğin; Isparta’ya gülün, Adapazarı’na ayçiçeği tohumunun Bulgaristan göçmenleri tarafından getirildiği bildirilmektedir.

“...Hacı dedem ayçiçeği tohumunu Türkiye’ye getiren insandır. Yani Türkiye’ye çok iyi şey soktular.” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Parçalanmış Aileler Yasası ile, yani davetle gelen göçmenlerin ödedikleri bedel ağırdır. Bulgaristan devletinin kendilerine yaptıkları harcamaların karşılıklarını ödemiş, giriş-çıkış vergilerini ödemiş, ayrıca her iki devletten bir şey istemeyeceklerine dair taahhüname imzalamışlardır. Kısacası göçmüşlerdir. Ama tamamen yalnızdırlar. Sınırdan geçtikten sonra hiçbir devlet kendilerine karışmamıştır.

“Biz her şey talep etmeyeceğine dair kâğıt imzalıyorsun... Onun için hiçbir şey getiremedik, bizler bir kuruşsuz geldik... Cebindeki parayı dahi attırdılar... Trenle gelirken bir kuruş daha çıksa en değerli eşyayı alacağız diyorlar” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009, 10 Ekim 2009)

1989 göçünde belli bir miktar eşyaya izin verilmiştir. Eşyaların; tren, özel araba, kamyon ve otobüs ile taşınabilmesi amacıyla birçok kural getirilmiştir. Sınıra yaklaşırken para ve değerli eşya ile çıkılamayacağını üzerinde çok durulmuştur. Risk alınarak getirilen değerli eşya, para, altın gibi mallar ailelere büyük heyecanlar yaşatmıştır.

“...Yataklar, dolaplar...tek bir dolabı Kapıkule’de bıraktık...sınırdaki kalmıştı, ufak tefek altın...çamaşırların içine..korkudan tittir titriyorsun. Çok korku yaşadık sınırdan geçerken...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008).

Özellikle, 1989 göçmenlerinin eşya getirememesi nedenlerinden biri de, hem Bulgarlar, hem çingeneler ve hem de Türkler tarafından yapılan yağmalamaların olduğu belirtilmektedir. Örneğin daha Bulgaristan’da iken, Türkiye’ye gideceği çevre tarafından bilinen, ama resmî işleri uzun sürede tamamlanan bir ailenin, evlerindeki eşyaların daha göçe çıkmadan talan edildiği anlaşılmaktadır.

“...Anneler pasaport alırken çok zorlandılar. Bize geldiler kaldılar. Sonra eşyaları toplamaya gittik ki bir baktık, hiçbir şey kalmamış. Hepsi yağmalanmış. Ne kapı, ne eşya, hiçbir şey, kavga ederek bir tek yataklarını aldık eşimle, çok zor bişey...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008)

Çoğu görüşmeci çok az eşya getirdiklerini, evlerini öylece bıraktıklarını, bazıları bir tanıdığına emanet ettiklerini, bazılarının ise evde bırakıldığını, sadece kapıyı kitleyip çıktıklarını, ancak bir şekilde tekrar döndüklerinde, evlerinin kısmen veya tamamen talan edildiğini gördüklerini ağlayarak anlatmışlardır. Talan edenler bazen akrabadır. Komşudur. Bazen de Çingene veya Bulgar gruplardır. Getirilemeyenlerin talan edilmesi, ilk zamanlar göçmenleri çok etkilemiştir. Türkiye’de varlık edindikçe bu durumu atlatmaya başlamışlardır. Bulgaristan’a dönen bir avuç göçmen, bıraktıklarını yerinde bulamamanın dramını yaşamışlardır.

“İğneden ipliğe ne varsa bıraktık, o zaman bir görseydin için sızlardı...ikinci gittiğimde hüüngür hüüngür ağladım... Elektrik saatini bile sökmüşler her şeyi...ambarlar dolusu, odun kömür mısır...her şeyimizi bıraktık düştük yollara geldik buralara...buralara geldik, geldik kaldırım üstüne...bir bildik yok, bir tanıdık yok...”(MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Davet ile gelen, dolayısı ile büyük bir izdiham ve koşuşturma içinde değil, daha planlı ve programlı gelen göçmenler yanlarında, burada iş yapabilecekleri eşyaları da getirmeye özen

göstermişlerdir. Kendisine biraz para kazandırabilecek pense ve tornavida, bir erkek görüşmecinin yanında getirdikleri arasında ilk hatırlanan eşyalar arasındadır.

“...Valla ben bu ülkeye severek ve isteyerek geldim. Her iki ülkeden de küçük de olsa bize darbe sayılacak gümrük parası yol parası falan filan aldılar. Bu da önemli değil çok iyi çalıştık yani orda yedi buçuk senede eski bir evle ikinci el araba almıştım. Burda amacıma beş senede ulaştım beşinci sene arabamı dairemi almıştım. Yani burada isteklerime daha çabuk ulaştım.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Ellerinde altın olanlar, farklı şekillerde gizleyerek, altınlarını beraberinde getirmek için çabalamışlardır. Ayakkabı topuğunun içine, sandık ayağının içine, ayakkabı astarı ile kösele arasına, bal, yoğurt veya yağ küplerinin içine yerleştirmek, gizleme şekillerinden bazılarıdır. Kimi görüşmeciler plânlı bir biçimde, yoğurdun içinde altınını gizlerken, kimileri sınırda zorla ellerinden alınacak endişesi ile, son anda elindekini yoğurdunun içine koyarak saklamıştır.

“...En değerli de televizyon o zaman kimse de yok... Yoğurdun içine saldım parayı... önceden naylona sardım 100 dolar sakladım daha gelirken... ama telaş yapınca son anda elimdekini attım artık... elimizde 30 kuruş leva var...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Davetli göçenler Türkiye’ye gelmeden mallarını sattıklarını, ellerinde bir miktar para olduğunu söylemişlerdir. Ancak tam gümrüğe gelindiğinde devletin, kendilerinin eğitimine harcadığı her şey için, ellerindeki bütün birikimi istenmiştir. Göç için bu bir ön koşul haline geldiğinden göçmenler, bu talepleri yerine getirmek durumunda kalmışlardır.

“...Devlet okulunda okuduğum için eğitim gördüğüm her şeyi ödettirdiler bana. Diplomamı ödedim yani satın aldım gerisin geriye vagon parası, tren parası ondan sonra iki gümrüğe de...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 25 Temmuz 2009).

Göçmenler arasında, aile içinde mal mülk ayrımının olmadığını görüyoruz. Çok özel bir soru olabileceği için; ev, arsa ve arabaların kimin üzerine olduğu sorulmamıştır. Ama genel olarak sorulduğunda; genç-yaşlı, kadın-erkek ayrımının olmadığı, hatta emeği olan herkesin eşit hakka sahip olduğu öğrenilmiştir. Özellikle, 1989 göçmenlerinde, hatta komünizm disiplini ile yetişmiş 1970’lerin göçmenlerinde imece duygusu ile aile bütünlüğünün sıkı ve güçlü inşa edildiğini gördüm. Kadınlar ön plana fazla çıkmak istememekle beraber, kendi haklarını, yerlerini ve değerlerini koruyorlar. Çok çalışıyorlar, bunun karşılığını da alıyorlar. Konuşkan, becerikli ve hakkını arayan kişiler olarak görünmelerine rağmen, dominant olduklarını söyleyemem. Ender rastlanan hassas dengeyi kurmuş görünüyorlar.

“...Kimin ne işi varsa beraber yapılır. Eskiden yaşlılardaydı para. Yastık altı. Onlar veriyordu şimdi gençler el koydular duruma. Böyle bir değişiklik oldu.... duruma ihtiyaca göre beraber harcanır. Kim sıkışırsa ona verilir ama senin paran benim param olayı olmaz...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

Dışardaki hayatı gören gençlerin, farklı yaşamayı bazen istedikleri, ama gelenekleri bozmayacak şekilde tavır aldıkları görülüyor. Yeni ve farklı yaşamlara merak duyuyorlar. Gelenekleri korumak ve birlikteliği kaybetmemek adına, bir çaba içinde oldukları da anlaşılıyor. Mal mülk edinme ve tutunma çabalarının, başarılarının en büyük göstergesi olduğunu vurguluyorlar. Ne kadar mal mülk edinilirse, göçmenlik zorluklarının başarı ile atlatılmış olduğu, yeni vatana uyum sağlandığı ispatlanmış oluyor.

“...Orda yaşasaydık bir şeyimiz olmayacaktı. Burda şimdi mükemmel olmasa da evimiz oldu. Bir ev, bir dükkan katı. İlerde abimler çok çalışsınlar, çıksınlar bir kat daha...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

Komünizm döneminde mal mülk edinememe, insanları etkilemiş. Çok çalışılıp yeterli para sahibi olunsa bile, yeni bir ev bulmanın mümkün olmadığı sık sık belirtilmiştir.

“...Biz 1991 de, 2 yıl sonra evimizi aldık. Annemler arsa aldılar ve bir gecekondu yaptılar. Annem ve babam çocuklara baktılar ve biz de çalıştık. Giriş katta bir evdi ama bizimdi” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

Göçmenlerin, çok çalışıp bir ev satın almayı amaç edindiklerini görüyoruz. Neredeyse, göçlerin gerçekleştiği bütün dönemlerdeki göçmen görüşmecilerinin çoğunluğu için, atasözlerimizde de açıklandığı gibi *dünyada mekan* önemlidir. Dünyadaki tüm kültürlerde, bunu görmekteyiz. Tüm ihtiyaç teorilerinde de, barınma ihtiyacı; nefes alma ve yemek yeme gibi aynı düzeyde yer almaktadır.

“...Kirası gelince zor eder belki ama yemesine kıyafetine çok özen gösterir. Bizde öyle değiiiiiiil eskiyene kadar giyeriz. Yemeyiz zeytin çok nadir girer ekmek yeriz sütle sulandırıp papara yapıp, ama kenara biriktiririz. Ve evimizi yapmaya çalışırız mümkün olduğu kadar...biz rahat edemeyiz” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Mal mülk edinmek, özellikle bir eve sahip olmak, göçmenlerin birçoğu için en önemli hedef iken, farklı bakış açılarını da görebiliyoruz. Bulgaristan’da kiralık evde oturan, ama belli bir

yaşam kalitesine alışan kişi ve ailelelerin, köyden gelmiş ve hayatında hiç kirada oturmamış kişilerden farklı düşündüğünü görüyoruz:

“...Biz bi araya geldiğimizde tanıyamaz oldum Bulgaristan göçmenlerini, herkez şunu söylüyodu biz ev aldık bide araba aldık, ay biz bu gece şunu yaptık şuraya gittik benim hiç öle konum olmadı” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Ev sahibi olmak veya ev yapmak, neredeyse bütün göçmenlerin en ivedi sorunu olmuştur. Sorunun çözümü için çalışılmıştır. Görüşmeciler ZA da; İstanbul’da ve Ankara’da göçmen konutlarında ev sahibi olmuştur. Ama, kendisi ve ailesi Varna gibi büyük bir şehirden geldikleri için, daha modern ve geniş bir eve sahip olmak istemişlerdir. Sadece, başını sokacak bir yerin ötesindedir bu düşünce. Sonuç olarak ZA’nın bugün istediği gibi bir evi olmuştur. Kendisi ne kadar kabullenmiyor izlenimi verse de, iyi bir barınak için hedeflerini koymuş ve amacına erişmiştir.

Ülkemizdeki yaşlı ve tecrübeli insanlarda, savaş ve kıtlık görmüş olan büyüklerimizde gördüğümüz gibi, göç sebebi ile yokluk çekenlerin mal ve mülkle ilgili farklı algılamaları bulunmaktadır. Komünizm ve sonrasında; göçü ve beraberinde açlığı gören yaşlıların, mevcut her türlü birikimlerini çok tedbirli kullandığını görüyoruz.

“Ne çektik, ne çektik. Hala şu kadar eskimi saklarım, atamam. Çünkü o bolluklar ne oldu bilmem. Ambar dolusu buğdayları, hayvanları verdiler komünizme ve biz aç kaldık. Arpadan un yapıp ekmek yaptık, çok çektik çok” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Göçle getirilenler sadece mal mülk değildir. Alışkanlıklar ve yaşam biçimleri de, bireyler ve topluluklar ile birlikte göç etmiştir. Örneğin tüm görüşmeciler; disiplin, dürüstlük, çalışma hevesi ve doğa sevgisi gibi özelliklerin Balkan insanlarında yoğun olduğunu söylemektedirler. Beraberlerinde getirdikleri bu özelliklerin, onların yerli hayata uyum sağlamasında etkili olduğunu düşünmektedirler. Balkan insanının, özellikle Bulgaristan göçmenlerinin doğaya, ağaca ve ormana verdikleri vurgulanmaktadır.

“... Orada hiç ağaç kesilmez. Meşeler mum gibi ta göğe kadar çıkar... Biz demirperde zamanında aldığımız eğitim ve dürüstlük hep böyle devam ediyor...” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Göçle getirilen alışkanlıklardan biri de, yaşlı kadınların giydiği gri veya kahverengi perdesü, önlük veya benzeri kıyafetlerdir. Komünizmin simgesi olarak görülen bu kıyafetlerin, ferace

ve şalvar yasaklanmasından sonra, Müslüman halk tarafından kendiliğinden oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Mağazalarda sadece bu tip satılan kumaşlardan satın alınarak, kadınların dışarı kıyafeti olarak kendilerine evlerinde diktiğini öğreniyoruz. Mavi, gri veya kahverenkli bu dış kıyafetler, göçle getirilen eşyalar arasında anılmalıdır.

“...O zamana kadar ferece vardı, o kalktı....insanlar çırılçıplak kaldı gibi geldi onlara, gri, mavi ve kahverengi...Bulgaristan yaşlı insanı kendi diktiler...şalvar kalkınca açıkta gibi... yoksa komünizm değil...”(MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Çeyiz geleneği, Bulgaristan Türkleri’nde yaygın olarak devam edegelmiştir. Onlarca hazırlanan yelek, patik, battaniye ve yorgan gibi birçok çeyizlik eşya, ya geride bırakılmış, veya bir kısmı getirilebilmiştir. Her durumda çeyiz, göçmenler için sorun olmuştur. Görüşmecilerden biri, birçok eşyayı Bulgaristan’da bırakmalarına rağmen çeyizlerini getirdiklerini, bunun için anne ve babasının boşanmalarına kadar varan neden tartışmaların yaşandığı belirtilmiştir. Bunun yanında getirilemeyen çeyizler, görüşmeciler içinde büyük acılara yol açmıştır. Bu çeyiz, bazen bir meyve ağacı, bazen bir oyuncak bebek veya yeni doğmuş bir buzağı olabilmektedir. Kişi başı ancak 40 kglık eşya alınabildiği için getirilenler çok kısıtlanmıştır.

“12 günlük buzağımı her şeyi bıraktık, kalıyor her şey apacık...ortalıkta....Türk Bulgar Çingene ne varsa yağıyorlar ne varsa...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

1989 yılında sınırlar açılmadan zorunlu göç ettirilen, bir başka deyişle sınır dışı edilen insanların elindeki her şey alınmış, alınanlar bir kağıda yazılmış, çok az bir para ile geçişi sağlanmıştır. (Göç eden erkek görüşmecinin eşi; Bulgaristan’da olduğunu, çocuklarının rızkını *Bulgara* kaptırmak istememiş, hemen sınırdaki Türk konsolosluğuna başvurarak, kalan mallarının iadesi talebinde bulunmuştur. Sonuçta, bu malların karşılığı olan paranın, Bulgaristandaki aileye ödenmesi sağlanmıştır. Ancak birçok göçmenin, bunu talep edecek ortamı ve şartları olmamıştır.

“... Eşime 2000 levayı yazmış..sonra da demişler ki 200 leva vereceğiz gerisi burada kalacak. Eşim imzalattıkları belgeyi almış, noterden Edirne’deki konsolosluktan geçirmiş, dönen insanlarla elden göndermiş. O vakıttan sonra hepsini geri aldık. Eşimle ben akıllı davrandık...” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

1989 yılının ilerleyen aylarında, Türkiye sınırları açtı. İnsanlar sınıra hücum etti. Sınırdaki bırakılan para ve eşyaların iadesi konusu sıkıntı yaratmıştır. Kimin ne kadarlık eşya bıraktığının kaydı sağlıklı tutulamaz olmuştur. Sınıra variller içinde getirilen bireysel görünür eşyalar toplanmıştır. Anlaşılan odur ki, çoğu göçmen gizli olarak bir miktar ziynet getirmiş olsa da, yine her göçmen elindeki nakdin çoğunu sınırdaki bırakmak zorunda kalmıştır.

“...Üzerinde altın, para, değerli eşya, kitap bulundurmayacaksınız... bir korku veriyorlar... variller dolusu para...neyse biz de üstümüzde ne varsa verdik... korkuyoruz artık evraklarımız iptal olacak..... iki devlet arası bu kadar acı çektik.....” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

GŞ, çocuk yaşta bıraktıklarına karşı hissettiği hüznü ve öykünmeyi, bir okul ödevi için yazdığı kompozisyonda şöyle özetlemiştir.

“...İyi işte bi küçük bi çocuk için hani neleri paketleyebilirsiniz, oyuncaklarını, mektuplarını, elbiselerini, mektup arkadaşlarından mektup paketleyip koyuyosun. Ama ördeği var, meyve ağaçlarını, işte kiraz ağcını orda işte oraya dair. Orda hoşlandığım böyle çocukluk aşkını hani bırakıp böyle hani gelmek onları paketliyip getiremiyosun, o çok mesela zor gelmişti bana...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007).

Geride bırakılanların en değerlisi ise, aile fertleridir. Kızından, annesinden, kardeşinden ayrılan insanlar, bir başka göçte buluşacakları ümidi ile, yollarına devam etmişlerdir. AT, 1950 yılında anneannesinden ayrılmış, bir daha hiç kavuşamamıştır. AT'nin göç hikâyesinde *tren düdüğü*, ayrılık sembolü olmuştur.

“...Tren düdüğü çalınca biz anneanneleri bıraktık geldik...(AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Göç sırasında, sahip olunan birçok şeyin taşınamayacağı aşikârdır. Göçe kısa sürede karar verildiği durumlarda, bir de ağırlık veya bavul sayısı gibi kısıtlamaların olduğu ortamda, götürülecek eşyaları seçmek hiç de kolay değildir. Her zaman, bırakılanlara öykünme olacağı açıktır. Özellikle, yeni yapılmış evler ve bahçeler ilk özlenenler olacaktır. Geride kalanlar ile getirilen tüm eşyalar, göçü anlamamızda hem sembolik, hem de işlevsel anlamlar taşımaktadır.

4.3.10. Eğitim

Göçmenlerin gördükleri eğitim ve öğretim durumunun, göç sonrasında kendilerine sağladığı kolaylıklara ilişkin bir açıklama getirebilmek amacıyla bu bölümde, görüşmecilerin eğitim durumu üzerine anlatılar ele alınacaktır.

1930'lu ve 1950'li yıllarda gelenlerin, orada bir çeşit örgün eğitim aldığını anlıyoruz. 7-18 yaşlarında olup, özellikle ova köylerinden göçenlerin okula ulaşabildiğini, Türkçe ve eski yazı gibi eğitimleri aldıklarını görüyoruz. Bununla beraber, eğitimle ilgili detayları az duyabildik. 1970 sonrası ile 1989'da göçenlerin eğitim durumu hakkında, oldukça geniş bilgi edinebildik. Hatta, Bulgaristan Türklerinin asimile edilebilmesi amacıyla iyi eğitim aldığı, *köylü Türklerin bile* aldıkları eğitimin sonrasında, büyük şehirlerde *öteki* Bulgarlar gibi yaşayabildiğini, anlatılardan net görebiliyoruz. Üst düzeyde eğitim almasalar bile, işgücüne katılacak ve iyi gelir elde edebilecek kadar mesleki ve teknik eğitim almışlardır. Disiplinle eğitilmiş Bulgaristan Türkleri'nin, göç sonrasında Türkiye'ye daha çok hizmet ettiği gerçeği farklı bakış açılarıyla ve söylemlerle aktarılmıştır. Göçmenler eğitilmiş oldukları için; hem kendilerine, hem de geldikleri bu topraklara farklı katkılar sağladıklarına inanmaktadırlar.

Geldiklerinde eğitimleri yarıda kalmış veya henüz eğitim yaşına ulaşmamış olanları, Türkiye'nin ortamı etkilemiştir. 1930'lu ve 1950'li yıllarda, kızların çok fazla okutulmadığını, kırsal yerlerde de yeterince okul bulunmadığını, ayrıca göçmenlerin farklı çekingenliklerinden dolayı, eğitime fazla önem veremediklerini görüyoruz. 1960'ların sonrasında gelen eğitimli kişiler ise, çocuklarının iyi bir eğitim almaları, dolayısıyla meslek sahibi olabilmeleri için çabalamışlardır. Üniversiteyi bitiren ebeveynlerin; çocuklarını iyi yerlerde okuttuklarını bildirmek lâzım. Görüşmeciler arasında meslek sahibi olan kadınların, sağlık, öğretmenlik ve muhasebe gibi alanlardaki meslek yüksek okullardan mezun oldukları görülmüştür. Çocuk yaşta göçenlerin ise, burada okullarını bitirerek, halen televizyoncu, veteriner, işletmeci, mühendis ve diş hekimi gibi mesleklerde çalıştıklarını bildirmek gerekir.

Göçmenler ve eğitim mutlaka irdelenmesi gereken bir alt başlıktır. Göçmen kadınların; eğitimli olsun veya olmasın, disiplin ve çalışkanlıklarıyla Türkiye'de kendilerini eğitmek için çaba sarf ettiklerini, böylelikle yeni hayata hem kendilerini hem de ailelerini daha kolay adapte ettiklerini düşünüyorum.

Görüşmemiz sırasında 84 yaşında olan HA, akıcı bir konuşmaya ve açık bir dimağa sahiptir. HA 1936’da göçtüğünde, Bulgaristan’daki okulda dördüncü sınıfa kadar gelmiş bir çocuktur. Bulgaristan’da uzun yıllardan beri çocuklar, 5 yaşından sonra okula başlamakta, çalışkanlığı, disiplini, beraber toplu çalışmayı, spor yapmayı, ağaç dikmeyi, meyve ağacı aşılamayı, tiyatro izlemeyi, hayata dair birçok şeyi okulda öğrenmektedirler. Farklı dönemlerde gelen göçmenler; hem güvenlik, hem de çevre baskısı sebebiyle kızlarını okula göndermediklerini görüyoruz.

“...Biz göçünce, biz yedi kişi bir evde yaşadık. Ben okula gitmedim. Erkek kardeşlerim okula gitti. Ben Bulgaristan’da 4. sınıfa kadar gittim...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Küçük yaşta eğitime başlamanın önemine vurgu yapan görüşmeci, kendilerinin edinmiş olduğu anaokul tecrübelerinin faydası üzerinde durmuştur. Bununla beraber daha o yıllarda ehliyet almak için eğitimin gerektiğini anlatmaktadır. Ülkemizde ise, ortaokulun zorunlu hale gelmesi ancak doksanlı yılların ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir. Bütün bunlar eğitimin, ülkelerin gelişim politikaları içindeki önemini ve rolünü tekrar düşündürmektedir.

“Ehliyet alması için mutlaka ortaokul bitirmek ve Bulgarca bilmek gerekiyor... öle bitirdi ve ehliyet aldı.. Bulgarcayı ööle öğrendi...Biz anaokula çok gittik. Yaz tatilinde bile okuldaydık... Orda tatil olmazdı hep okul olurdu.” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009).

1970 ve 1989 yılı göçmenleri; eğitilmiş, kültürlü, meslek sahibi kişiler oldukları için, kendilerini tanıtmaları, iş bulmaları ve yeni yerlerine adaptasyon sağlamaları daha başarılı olmuştur.

1989 yılında 11 yaşındayken Türkiye’ye göç eden bir görüşmeci, her fırsatta eğitimin önemine değinerek; Bulgaristan’daki eğitim sisteminin ne kadar iyi olduğunu vurguluyor. Türkiye’de de eğitimin bu şekilde olması gerektiğini belirtiyor.

“...Ortaöğretime gidiyosun orda da pansiyonda kalıyosun, hui yatılı o da öğrenciyi şunu sağlıyo sen çok küçük yaştan itibaren kendi kendine işte uuu bi grupta beraber yaşayabilme şeyini öğreniyosun...böle hani izci kampıeylenceler mesela gittiğin bölgenin tarihi turistik yerlerini geziyosun öğreniyosun...ve Bulgaristan’ı geziyosun. Daha büyük sınıflarda yurt dışına gönderiyolar. O da yurtdışı dediğin doğu Almanya, Romanya, Rusya....eski Çekostavakya filen gibi....” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007)

Bulgaristan'da eğitim almaya başlayıp, Türkiye'de eğitimine devam edenlerin oldukça başarılı oldukları gözlemlenmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden birinin, kişilerin öğrenmeye olan sevgisi ve merakı olduğu düşünülmektedir. Okul bir stres kaynağından çok, öğrenmeye, keşfetmeye yön veren bir yer olarak görülmektedir. İlk yıllar, dil ve arkadaşlıklar açısından sorunlar yaşansa da, genç göçmenlerin okul hayatlarında başarılı oldukları söylenebilir.

“...Çünkü asla ders senin için bi zorunluk değil. Yeni bişeyler öğrenme heyecanı yani bu aşılansın bu sana sonuçta, ben her öğrendiğim şeyin, yani ilerde kullandığım bişeye dönüştüğünü, beni zenginleştirdiğini biliyorum...” GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007)

Bulgaristan'da, 1945–1989 yılları arasında eğitime önem verildiği aşikârdır. Göçmen aileler, Çocuklarının Türkiye'de, benzer eğitimi almalarını istemişlerdir. Ancak, ilk yıllarda beklediklerini bulamadıklarını düşünüp endişelenmişlerdir. Türkiye'deki hızlı değişimleri gören göçmenler, sonraları yeni geldikleri bölgenin, eğitiminden tatmin oldukları anlaşılmaktadır.

“...Hafta sonu dönüyoduk çok güzel yıllardı ve gerçekten sosyal bi ülke olduğu için asla aile özlemi çekmicek kadar eyleniyoduk. Spor, matemetik artı dersler ne bilim, müzik, özel gelişim, filan derken ve bunun olimpiyat çok sık olan bişey ve bu içerisine gayet mutlu şekilde koyuyoduk. Haftasonu da görevimiz evde tarıma yardım etmek, küçük de olsak...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Göçmenlerin Türkiye'ye geldikten sonra, eğitim aldıkları alanlarda çalışamadıklarını görüyoruz. Örneğin; pratisyen hekimlik diploması alan bir kişi, Türkiye'de sağlık memurluğu yapabilmektedir. Bu durum, bir yandan Türkiye'ye eğitilmiş sağlık memurlarına sahip olma şansını verirken, diğer yandan doktorluk mesleğini icra edemediği için, mutsuz insan gruplarının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

“...Valla ben doktor görevi yaptım Bulgaristan'da burada ne oluyo bilmiyorum. Ben insan muayene ediyorum, işte ben reçete yazıyorum...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007)

Benzer şekilde ND'nin diploması olmasına rağmen, denklik alamadığı için, anaokul öğretmenliği yapamadığını öğreniyoruz. ND, mesleğini yapamadığı gibi, fotokopi çekme işinde çalıştığı, yani kapasitesinin altında bir iş verildiği için mutsuz olduğunu bildirmektedir.

“...İki sene anakul öğretmenliği okudum. Fakat burada geçersiz oldu. Onu burada yapamadım...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008)

80 yaşının üzerinde olan YA, babasının da bir tarihte denklik işinin olmadığını, bu nedenle öğretmenlik yapamadığını anlatmıştır. YA'nın anlatılarından babasının; Türkiye'deki Köy Enstitüleri benzeri bir sistem ile, çifte meslek sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bahsedilen yıllarda Türkiye'de henüz bu sistem kurulmamıştı veya kurulma aşamasındaydı.

“Babam orana okumuş öğretmen olmuş. Hem öğretmenlik hem ormancılık yaparmış. Ama burada yapamadı. Kısandılar ve kabul etmediler öğretmen olduğunu.” (YA, K, 2/80, 1930, Adapazarı, 17 Temmuz 2008)

Bulgaristan'dan gelen çocukların, Türkiye'deki eğitim sistemine adapte olmaları kolay olmamıştır. Hem kişisel olarak yoğun çaba sarf etmişler, hem de ailelerinden çok destek görmüşlerdir. Sonuçta, kendilerini başarılı olarak tanımlasalar da, eğitim süreçleri de göç sonrasında değişimden etkilenmiştir.

“...Önce alfabeyi öğrendiler ... İlkokul kitapları okuyorlardı... iyi tamam okuyosun anlat bakalım diyordum... anlatamıyo.Bulgarcasını anlatıyo, Türkçesini anlatamıyo, Türkçe okıyo Bulgarca düşünüyö böyle bi atlattık... Allah'a çok şükür, oğlum Anadolu lisesini kazandı ne kadar şükretsem az ...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Bulgaristan'da öğrencilerin; kültürel ve işe yönelik bilgiler kazanmalarına rağmen, dünya ile ilgili neredeyse hiçbir bilgi alamadıklarını, izole bir şekilde yaşadıklarını anlıyoruz. *Truman Show* filmindeki gibi, dünyadan habersiz veya çok az haberdar olan insanların yaşadığı bir devlet yaratılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, yirmi sene evvel komünizm sistemi çöktüğü için, günümüzde dünyadan kopuk, disiplinle eğitilmiş kişiler yetiştirilmemektedir.

Bir başka deyişle, Bulgaristan'da komünizm sistemiyle yetiştirilen en son eğitimli insanların büyük bir kısmı, önce 1989'da Türkiye'ye, 1990'dan sonra da tüm Avrupa'ya göçmüşlerdir.

“...Tabi kızım biz çok güzel okuduk. Benim eşim burada banka veznecisiydi. Üst düzey okul muamalesi gördü..” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Türkiye’den memnun olmalarına rağmen, tek tereddüt edilen konunun, Türkiye’deki okul sisteminin olduğunu görüyoruz. FY’nin kızı ilkokula başladığında, okulu ve okul idaresini hiç beğenmediğini bildirmiştir. Ailece o kadar üzölmüşler ki, çocuklarına ve okula katkıda bulunabilmek amacıyla, yıllarca Okul Aile Birliği’nde başkan olarak çalışmışlardır. Kendi öğrenciliklerinde gördüklerini okulda uygulamaya çalıştıklarını, böylelikle takdir kazandıklarını, bu nedenle görevden ayrılacakları zaman zorlandıklarını anlatmışlardır.

”... İlkokul bir iki üç hepsi bir sınıftaydı. Biz onu görmediğimiz için çok yadırgamıştım. O zaman biraz tereddüt ettim. Göçmeseydim demedim ama okulu beğenmedim, eğitimi beğenmedim. Bizim okuduğumuz yer çok büyük bir okuldu, spor salonuna kadar her şey vardı okulda...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009).

FY’nin bahsettiği birleştirilmiş sınıf uygulaması, 1980’lerin başında ve İstanbul’da olan bir bölgededir. Bununla son 30 senede, Türkiye’nin değişimi ve gelişimiyle ilgili durumu da gözden geçirmiş oluyoruz.

Göçmenlerin eğitime önem verdikleri aşikârdır. Bununla beraber, Türkiye’deki eğitimleri ve okulları ile gurur duyduklarını, övünerek bahsettiklerini de belirtmeliyim. Örnek olarak bir görüşmecim, Kabataş Erkek Lisesi’ni bitirdiğini, Uludağ Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi’nin çok iyi bir Fakülte olduğunu vurgulayarak belirtmiştir. Göçmenlerin alçakgönüllü ve mütevazı insanlar olduğunuda burada mutlaka anlatmalıyım. Bir ev sahibi olmaktan, iyi eğitilmiş bulunmaktan gurur duyduklarını düşünüyorum. Eğer başarıları varsa, göç deneyiminden başları dik ve alınları ak çıktıklarına inanmalarında görüyorum. Bu bağlamda eğitim, göçmenler için önemli bir göstergedir diyebiliriz.

“...Ben Şumen Matematik Lisesi’nde okuyordum. Abim de orda okudu. Abim üniversiteyi orda kazandı. Sofya Atom Enerjisi. Ama burada o okul yoktu... Ben İstanbul Üniversitesi İngilizce İşletmeyi kazandım. Bir yıl hazırlık okudum. Sonra normal okudum ve 1994’te mezun oldum.” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Göçün ilk günlerindeki telaştan dolayı, eğitimde bazı takipsizliklerin olduğuna da şahit oluyoruz. Örneğin; ülkedeki durumu bilmediği için, sınav kazanan çocuğunu okula yazdıramayan ailelerin varlığını sıklıkla işittim. Görüşmecilerin anlatılarında da benzer bir örnek bulunmaktadır.

“...Çocuklarım Anadolu Lisesini kazanmış ama, ben kazanma belgesi ile ne yapılması gerektiğini bilemiyordum. Yol gösteren olmadı ve burada normal liseye devam ettiler ...” (RV, K, 37/59, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Eğitim alamamış göçmenlerin özellikle 1950ler de göç edenlerin, eğitimi sadece *din eğitimi* ve *zanaat eğitimi* olarak anladıklarını görüyoruz. Görüşmeci ısrarla, eğitime Bulgaristan’da çok önem verdiğini, bu konunun kendisi için çok önemli olduğunu vurgulamış ,sonra da detaylarda şunları söylemiştir:

“...Beşi bitireni Kuran kursuna verdim. Sonra kursu bitireni zanaata verdim. Hepsini, biri tornacı, tenekeci, kaportacı, döşemeci, biri terzi...hepsi hepsi zanaatkar...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

2009 yılında kaybettiğimiz görüşmecim, 1989 yılında gelen göçmenlerin eğitilmiş olmalarını takdir ettiğini, bunun önemli olduğunu vurgulamıştır. İM’nin bu tespiti, bir çeşit bilgelik olarak ele alınmalıdır. Eğitilmiş kesimin, eski göçmenler tarafından *alkol içiyor* yaklaşımı ile, yeterince takdir edilmediğini tespit ettim. İM amcanın, halkın tahsilli olmasına önem vermesi önemlidir.

“...Bilhassa komünist rejim mafetti Bulgaristan’ı. Fakat halkı eğitmiş, halk tahsilli...” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Bulgaristan’daki doğurganlığın dolayısıyla nüfusun çok azaldığını, bununla birlikte sınıfların ve okulların kapandığını bizzat gözlemledim. Bulgaristan’da yetişen en son gelen eğitilmiş grubun Türkiye’ye göçmesi, hem kendi adaptasyonları yönünden, hem de Türkiye açısından faydaları olmuştur. Bu konu üzerinde, *farklılıklar ve benzerlikler* bölümünde tekrar durulmaktadır. Kadın göçmenlerin, kadınlık rollerinin; eğitimin eşitliğinden, eğitimin imkânlarından ve kalitesinden doğrudan etkilendiği düşünülmektedir. Eğitilmiş göçmen kadınların aileye katkıları sadece maddi olarak değil, toplumsal yaşama katıldıkları için de başarılı oldukları gözlemlenmektedir.

4.3.11. Din ve İdeoloji

Tüm göçmenleri, göç sürecine sürükleyen politik ve kültürel olarak nitelenen sebeplerin altında ideoloji yattığı söylenebilir. Farklı dönemlerde bu politik açıklamanın adı “inanç” olarak dillendirilmiş bir dini unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber milliyetçi düşünce, sebep ve anlatılar “ideoloji” tanımının altında aktarılmaya çalışılmaktadır.

4.3.11.1. Din

1930-50 göçmenleri, din ağırlıklı düşüncelerinden dolayı, bir başka deyişle inanç ve Müslümanlığı yaşamak için göç ettiklerini bildirmişlerdir.

“...Sonradan göçenler adları değiştikleri için geldiler. Biz dinimizi yaşamaya geldik. Moskofdan, Ruslardan evladını kurtarmak ve Müslümanlıktan çıkmamak gaye, Atatürk de kabul edince...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Cumhuriyet öncesinde Balkanlar’daki Türklerin, dinlerine çok bağlı oldukları bildirilmektedir. Aslında Osmanlı’nın da kendilerini, bu amaçla dört-beş yüzyıl önce Balkanlar’a yerleştirmesinden dolayı bu durum çok normaldir. Görüşmecilerden HV, dedesinin dinine çok bağlı olduğunu vurgulamak ihtiyacını duymuştur:

“...Taaa dedemin 1897’lerde camide müftülük yaparken Bitula Camisinde resimleri var. Benim dedem medrese yaptırmış. Ben de dedemin hatırı için Makedonya’ya gittim. 500 tane sünnet yaptım...” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Komünizm sonrasında göçen Bulgaristan Türkleri, daha çok isim değişikliğinden dolayı göçmüş olduklarını tanımlasa, hatta din hakkında yeterli bilgiye sahip olmamakla suçlansalar da, baskılar altında dinlerini bir ölçüde yaşamaya ve yaşatmaya çalışmışlardır.

“...Mesela köyde kurban kesip toprağa gömüyordu...Köyde beş hane var, kim ihbar eder değil miiii... sünnet de gizliden gizliye... bizim ailede erkek pek yoktu...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Çocuklarını sünnet ettirmek isteyen Müslüman Türkler özellikle seksenli yıllarda dini vecibelerini yerine getirmek ve gelenekleri sürdürebilmek amacıyla fazla risk alarak, bu vecibeyi gizli saklı yerine getirmeye çalışmışlardır. Sünnetçi gizlice köylere gelmekte ve bir gecede, 10-15 çocuğu sünnet etmektedir.

“...Çok gizlice haber verilirdi. Sadece çok küçük çocuğu olanlara haber verilirdi. Haber olursa çok kötü olurdu. Sünnet olduğunda bir gecede, bir aile içinde 15 çocuk sünnet oldu. Kimi ağlıyor, bağıyor. Çok dramatik bir durumdu... Şu an olsa hayatta müsaade etmem. O ezikliğin, yasağın altında, çaresizce bir an önce yaptırmak istiyorsun...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

Sadece sünnet değil, birçok dini vecibe gizlenerek yerine getirilmiştir. Bunlar arasında mevlüt ve düğün gibi törenler de yer almaktadır.

“..Azınlık muamelesi, mesela din törenleri Kurban Bayramı’ni. Bayramlarda kurbanı kesemiyosun, cenaze törenleri yasaklanmıştı uı...Mevlütleri tabi çok güvendiğin insanlarla yapıyosun gene yapıyosun ama yasaklanmıştı...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Komünizm, dini uyuşturucu olarak görmektedir. Dini baskıların sadece Müslümanlara değil, diğer dinlere sahip insanlar için de, farklı düzeylerde geçerli olduğunu görüyoruz. 1989 göçmenleri büyük bir gururla, Müslüman olduklarını söylemektedirler. Ancak, komünizm baskısı altında Müslümanlık hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarının da farkındadırlar.

“...Din açısından annemler değil de biz işyerlerinde biraz çektik. Mesela annem okumayı, kılmayı biliyor. Annem hatim etmiş...Bizde oruç yasaktı... Gençler alıştı bittaha tutmadık...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Göçmenler Türkiye’ye geldiklerinde yerli halk tarafından; bilgi seviyeleri ile görevleri yerine getirmedeki titizlikleri yönleriyle *mahalle baskısına* uğradıklarını görüyoruz. Bu baskı bazen diğer Bulgaristan göçmenlerinden de gelmiştir.

“... biz böyle Müslümanlık görmedik....örtünmek ve Kuran evin en yaşlısınındı. Onlar öldümü otomatikman kızına kalırdı. Bu çok normaldi. Başörtüsü otorite ve olgunluk göstergesiydi... Gerçekten bir bayrağa saygı gibiydi. ...yani hiçbir şeyin üzerine gölge ve leke düşmeyecek. O gerçekten namus meseleseydi...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Benzer bir bağlılıkla da, 1990 yılında geri göç imkânı doğunca dönmek istemeyenlerin dayanağı, dinlerine olan bağlılıkları ile dinlerini burada daha rahat yaşayabilme olanağıdır.

“...Babam asla dönmem dedi. Yarın bir Bulgar’la evlenirse tamamen şey biter, yani Hıristiyan olacak... Burada bizi suçladılar ama orada insanlar yüreğinde çok sahip çıktılar dinlerine...Gizli gizli namaz kılar...Kurbanını gömmek. Bu inanç değil mi, herkes farklı yaşar inancını...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Bulgaristan’da dinlerini yaşamada sıkıntı çeken ve mücadele veren göçmenleri, Türkiye’de başka bir tehlikenin beklediğini anlatılardan açık görebiliyoruz. Göçmenlerin bazıları, yeterince dini bilgisi olmadığından dışlanmış, bu nedenle içe dönük yaşamayı tercih etmiştir. Bazı göçmenler ise, tarikat ve dini cemaatler tarafından mercek altına alınmıştır. Eğitimli, iyi bir konuşması olan bir kadın görüşmecimiz, hem bir tarikattan, hem de ilerdeki seçimde liderlik yapmak amacıyla teklif almıştır.

“...Mesela bana şöyle bi teklif geldi, çok güzel konuşuyosunuz, çok iyi hitap edebilirsiniz. Siz gelin şu tarikattan olun, arabanız eviniz olacak... Beni bişeyin hazır gelmesi hep korkuttu çok fazla çaba harcamadan bir mercedes sahibi olmak...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

Bulgaristan’da ve Anadolu’da din anlayışının çok farklı olduğunu görüyoruz. (Göçmenler kendilerini iyi Müslüman olarak görmekte, Türkiye’de yaşanan Müslümanlığı, gösteriş amaçlı hareketler olarak algıladıklarını bildirmişlerdir.) Türkiye’de dinlerini yaşamak için birçok fedakârlığa katlanmalarına rağmen, yeterince anlayış ve saygı görmedikleri için, hayal kırıklığı yaşadıklarını görüyoruz.

Göçmenler seksenli yıllardan önce, Bulgaristan’da, iki farklı dindeki din adamları arasında saygı ve muhabbet olduğunu, bu durumun da tüm topluma yansıdığını anlatmışlardır.

“...Papaz der biz kiliseye gidecez imam der biz camiye işi bittikten sonra buluşup muhabbet ederler...Hatta kurban kestiği zaman Bulgarlar’a bile dağıtıyormuş orda...Hatta yağmur duasına çıkarken papazı da çağırırlar, imamı da herkes kendi usulü dua eder bunu kimse yadırgamaz.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009).

İY geçmişte hoşgörü omasına karşın, günümüzde televizyon ve radyolarda, dini ayrıma sürükleyen propogandalar yapıldığını ve gelecek ile ilgili endişeli olduğunu bildirmiştir.

4.3.11.2. İdeoloji

Daha önce *Vatandaşlık Algısı* bölümü ile diğer bölümlerde de üzerinde durulan; *ait hissetme* ve *kimlik* konularında olduğu gibi, Bulgaristan Türkleri göçmenlerinin benimsedikleri ideolojinin, Müslümanlıktan sonra, çalışkanlık ve disiplin olduğunu görüyoruz. Anlatıların çoğunda; birey, aile ve toplum olarak varolmanın, berbaber olabilmenin, hayatta kalabilmenin en önemli şartı, çalışkan ve üretken olmaktır.

“...Bizde Sosyalist sistemde o dönemde sosyalist sistemin en güçlü dönemiydi. Evde yatan insan olmazdı. Ve çok ayıplanıyordu yani mutlaka herkes bir yerde çalışacak.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Çalışmak ve disiplinli olmanın yanında, kendilerini tam bir vatansever ve milliyetçi olarak da tanımlamaktadırlar. Dışarıdan da bu şekilde anılmak istemektedirler. Türk oldukları için acı çektiklerini, çok mücadele ettiklerini sık sık vurgulamaktadırlar. Türklüklerini koruyarak, çalışkanlıkları ile, tam bir vatansever ve milliyetçi olduklarının anlaşılmasını, takdir edilmesini istemektedirler. *Biz buraya gelmek için, Türklerle birlikte yaşamak için neler yaptık. Biz çok daha milliyetçiyiz. Asıl milliyetçi biziz,* gibi sözler, birçok görüşmeci tarafından, özellikle son göçmenler tarafından sık sık tekrarlanmıştır.

Bulgaristan Türklerinin Türk milliyetçiliği, nesilden nesile aktarılmaya çalışılmış ve yaşatılmıştır. Bulgarların, hiç beklenilmeyen bir biçimde yaptıkları değişikliklere, toplu isyan etmişlerdir.

“...Dayımların eski bi radyosu vardı, uzun dalga hiç unutmicam; halk müzüğü, arkası yarın eserler... böyle ve Türkçe kitaplar... Reşat Nuri Güntekin'in kitaplarını, Nazım Hikmet, Sabahatin Ali bunları....tanıdık bi kanalları vardı ki bu kitaplara ulaşıyolardı bunu onlara hiçbir zaman sormadım...” (ZA, K, 29, 47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

Örneğin HV'nin anlattığı gibi, arkadaşlararası top oynarken bile, etnik gruplara ayrılarak takım oluşturulmuş. Bu bilgi bize böylesi duyguların içten içe beslendiğinin bir göstergesidir.

“...Ben ılımlı ama milliyetçi insanım. Biz top dahi oynasak Türk Bulgar takımı yapardık...” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

1989 yılından sonra göçenlerin, sonraları çifte vatandaş olma imkânı doğduğunda, Bulgaristan'da akrabası kalmayanların bu imkânı reddettiklerini, bununla da gurur duyduklarını görüyoruz. Kendilerini sınır dışı eden ve öncesinde zulüm yapan bir ülkenin vatandaşı olmayı reddettiklerini açıkça bildirmişlerdir. Bununla beraber, çifte vatandaş imkânını kullananlar ise, bu seçimlerinin kendi milliyetçi duygularını sarstığını düşünmemişlerdir. Çifte vatandaşlık sadece diğer ülkeye, giriş ve çıkışı kolaylaştırmıştır.

“...Ben Bulgaristan vatandaşı değilim. Ben ve çocuklarım çift vatandaş değiliz. Eşimin ailesi geri döndüler, eşim ailesi orada olduğu için mecbur kaldı. Gidip gelmesi daha kolay. Ziyarete gitmek için. Aslında eşim benden daha milliyetçi. O hep radyo dinledi.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

EM'nin söylemlerinde, bir ülkede yaşama isteği ve bağlılık, milliyetçi olmak ile direkt ilişkili bir durum olarak algılanmaktadır. Çocuklarının başka bir ülkeye yerleşmemelerini

istemek de, milliyetçilik tanımlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine EM, kendini göçmen olarak tanımlamanın milliyetçi ve Türk oldukları gerçeğini gölgelemediğini söylemektedir.

“Bize Bulgar dediklerinde kızıyorum. Nerelisin diye sorduklarında, ben Bulgaristan göçmeniyim diyorum... Milli duygularımdan dolayı gurur duyuyorum. Gizlemedim, gizlemiyorum.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

Görüşmecilerden genç bir kadın, milliyetçilik ile ilgili sorumu siyaseten sorduğumu algılayarak şu cevabı vermiştir:

“Ya ben şimdi ordan geldiğim için güdülmeye alışmışım alışmışsınız. Öyle demokrasi varlığı yani en azından beni pek etkilemedi açıkçası pek de siyasetle ilgilenmediğim için kendi halimde daha kurallara uyan biri oldum. Kuralcıyumdur. İşime gider gelirim. Demokrasiyle siyasetle işim yoktur. Öyle sağcı solcu bilmem. Belki dersiniz nasıl üniversite mezunu bu kadar cahil mi olur diye düşünürseniz.” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Görüşmeciler milliyetçilik ideolojilerini savunurken verdikleri mücadelelere vurgu yapmaktadırlar. Bulgaristan’da yaşanan dönemlerde varlığını göstermek için milliyetçi duyguların olması gerektiğini anlatmıştır.

“Sınıfta üç Türktük. Bizde halk çok iyiydi. Sınıfta ilk hocalarımız ayırıyordu. 100 alsam bile daha düşük veriyordu... Biz Türküz ve Müslümanız diyordum...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Milliyetçi duyguların gelişmesinde, günlük hayatta oluşan tepki birikimlerinin de olduğu söylenebilir. Türk çocukların okuması ve üretime katılması isteniyor. Ancak, hak etseler dahi, çok başarılı olmaları istenmiyor. Çok başarılı olanlara görünmez engeller konması, Bulgaristan Türklerinin milliyetçilik duygularını beslemiş olabilir.

“Özellikle Türklere karşı sinsice bir politika uyguluyorlardı. ...örneğin şimdi bi işe gidiyorsun bir fabrikaya adını soruyorlar sen de adını ismi Ahmet sen biraz bekle dışarda bekle bakalım Bulgar isimli birisi girecek mi yani gelirse sen işe giremiyorsun... bizi yani biraz eğitilmiş insanları çok sıkıyodu kırıyodu.” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Diğer bir erkek görüşmeci de, benzer şekilde önlerine engeller çıkarıldığını, bunun tek sebebinin Türk olduğunu anlatmaktadır. Bu nedenle, Türklerin var olduğu yere, Türkiye’ye gelmek istemişlerdir. Kendini Türk hissettikleri yere göç etmek için çabalamışlar, hatta daha önce neden göçmedik şeklinde hayıflanmışlardır.

“...İstediğimizi niye Türk olarak yapamıyoruz işte onun farkına varıyosun yani sen Türksün. Türk kültürüne sahiptin fakat sana karşı sınırlamalar konmuş başka....senin olmayan bi yönetim olduğunun farkındasın ...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Bulgaristan Türkleri Bulgaristan’da yaşarken, olabildiğince Türkiye’yi izlerler, gelişmeleri duyunca mutlu olurlarmış. 1936 senesinde Türkiye’de nüfus sayımı beklenenin üzerinde olunca, atılan topraklarla büyüyen Türkiye’yi sınırda duymuşlar, bu durum onlara çok güç vermiş, gurur duymuş ve mutlu olmuşlar. FY’nin kayınpederinden dinlediği hikâye şöyledir:

“O senede Türkiye’de sayım olmuş 1936 senesinde Türkler 16 milyon olmuş babam dedi ki bir hafta boyunca top sesleri yeri göğü inletti. Türk nüfusu Osmanlı’nın son döneminde o kadar azalmış ki, o sayımda o kadar çıkıverdimi çok coşmuşlar.” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

FY, bir hafta boyunca “Yaşa Mustafa Kemal” sesleri ile Türklerin çok coştüğunun anlatıldığını aktarmıştır.

1978 yılında göçen ve mahallede çok zor kabul gören SAÖ, kendilerinin Türk olduğunu bilmeyenlerin milliyetçiliğini reddetmektedir. Gerçek milliyetçinin, dünyadaki Türklerden haberdar olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu söylemin içinde biraz sitem, biraz isyan, biraz da bilgisiz olanlara kızgınlığın olduğu görünmektedir.

“Türk insanının burada milliyetçiliğini hiç saymam ben. Bulgar Türkü denilince bizim çok zorumuza gidiyor...biz ne olduğumuzu öğrenemedik...insanlar tarihimizi bilmiyor.....” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Milliyetçi damgası ile sınır dışı edilerek Türkiye’ye gelen HV, bu vatani çok sevdiklerine ve buraya ait olduklarına, ayrıca bilgi, beceri ve çalışkanlıkları ile Türkiye’ye çok şey kattıklarına, Türkiye’nin kendileri ile daha çok kalkındığına inanmaktadır.

“...öbür ülkede her vakit ikinci sınıftık. Türkiye anavatanımız diye geldik. Bunu kimse inkar edemez. Benim koca dedelerim Balkan Savaşı’nda 2 yıl, Yemen Savaşı’nda 3 yıl esir kalmış. Biz de savaştık. Bu vatandan ülkeden başka vatan yok. Dedem öyle derdi: Nasıl domuz derisinden post olmazsa bunlardan da dost olmaz...” (HV, E, 38/59, 1989, Adapazarı)

Bulgaristan Türkleri, Müslüman, Anadolu kökenli Türk ve çalışkan olma özelliklerini bir ideoloji olarak benimsemekte, kendilerini bu şekilde kabul ettirmeye

çalışmaktadırlar. Göç sonrası, kadın ve erkeğin rolleri de bu ideolojiden etkilenmektedir.

4.3.12. Vatandaşlık Algısı

Görüşme yapılan göçmenlerin hepsi Türk olmaktan, Türkiye vatandaşı olmaktan çok memnun olduklarını bildirdiler. Birçoğu göçmen olduğunu kabul etmekle beraber, *Biz zaten buralıyız*, demektedirler. Kendilerinin vatandaşlık algılarının yüksek olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yerli halk tarafından vatandaş olarak algılanmalarında sorun olduğunu bildirmektedirler. Halâ birçok kişinin, *Siz Bulgar mısınız?* denmesine çok üzülme ve sinirlenmektedirler. Bulgaristan'da iken Türk; Türkiye'de iken ise Bulgar olarak anılmaktan şikayetçi olduklarını dile getirmektedirler.

“...Bize Bulgar diyorlar. Bu bize çok zor geliyor. Gene Bulgar göçmeni deyince neyse. ...ama Bulgar çok kötü...” (MY, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

Görüşmecilerin birçoğu, *Biz göçmen sayılmayız. Biz aslında yıllardır hasret olduğumuz vatanımıza geri geldik. Bize göçmen dedikleri için, biz de kendimize böyle demeye başladık*, demektedirler. Kendilerine Bulgar denmesine, gavur denmesine çok üzüldüklerini, kırıdıklarını belirtmektedirler. *Biz Bulgar değiliz, biz Bulgaristan Türküyüz. Hem Türküz, hem Müslümanız*, diyerek kendi vatandaşlık durumlarını, aidiyetlerini tanımlamaktadırlar. Yaşlı ve kadın görüşmecilerin bazılarının, tarih bilgilerinde eksiklikler olmasına rağmen, *aynı olduğumuzu* anlatmaları dikkat çekicidir.

“Eğer Osmanlı'nın elinde kalsaydı, o zaman ne işim vardı burda gelmezdim. Ooooo babanemin zamanında her yer Türkiye'ninmiş.” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008, 19 Temmuz 2008).

Görüşmecilerin çoğu, aidiyet tanımlamalarında *göçmen* ve *muhaçir* kelimelerini kullandıklarını, yabancı olarak anılmaktan da mutsuz olduklarını söylemektedirler. Onların hissettikleri gibi, *birken, aynıyken*, insanların bilgisiz ve duyarsız olmaları, göçmenlerin adaptasyonlarını etkilemiştir

“Ben şunu anlamıyorum, beni yabancı görüyor... Şu hikâyeye çok bozuluyorum... Yok devlet bunlara yardım ettiler...Yok dedelerimiz kan döktü... diyorlar çok bozuluyorum...” (ES, E, 24/43, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Son göç grubunda yer alan bir görüşmeci, isim değişikliği ile başlayan süreç gerçekleşmemiş olsaydı bile, akıllarının hep Türkiye’de olacağını, kendilerini hep Türk hissetmeye devam edeceklerini anlatmıştır.

“...İsim değişikliği olmasa, rahat da olsan, hep Türkiye’ye özlemi olacaktık...”(SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Görüşmecilerden CS de; her zaman Türkiye ve Türklük özlemi ve hasreti içinde olduklarını, sınırlar kapalı olduğu için, tek şanslarının oraya uyum sağlamak olduğunu bildirmişlerdir.

“...Bizimkiler hep Türkiye Türkiye konuşurlardı... Hep derlerdi ama sınırlar kapalıydı. Tek tek gelirlermiş Türkiye’ye. Ancak birinci derece akraba ölünce ve evlenince gelirdi.” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008).

Yeni düzenlemeler sonrasında, 1989 göçmenlerine, çifte vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Birçoğu bu hakkı kullanmıştır. Bunu, göçmenlikte iken çektikleri tüm acılara karşı algıladıkları bir ödül olarak düşünüyorum. Bir yandan çekingenlik duyuyorlar, diğer yandan *bu imtiyaz/immân, hakkımız*, diye kendilerini savunuyorlar. Görüşmecilerim arasında, çifte vatandaşlık hakkı olduğu halde kullanmayan, kendilerini milliyetçi olarak tanımlayanlar da vardır. *Onlar beni istemedi, ben de onları istemiyorum* şeklinde, kendilerini milliyetçilikle özleştirdikleri görülmektedir. Birçok görüşmeci ise, Bulgaristan’da kalan, sadece oranın vatandaşı olan akraba ve yakınları ile iletişimde bulunabilmek için, çifte vatandaşlığa başvurmuşlardır. Görüşmecilerin çoğunun, Avrupa Birliği vatandaşı olmanın imkânlarını ve avantajlarını bildiği, ancak hiçbirinin bu imkânlardan yararlanmadığı görülmüştür.

“Çifte vatandaşız. 2000’de çifte vatandaş olduk o da şöyle herkes yaptırıyo diye, koyun psikolojisi. Oranın imkanları da var diye düşünüyorum. Avrupa Birliği falan davası vardı, bunlardan yararlanmak için çifte vatandaş olmayı tercih ettik...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Bulgaristan göçmeni olarak, Türk vatandaşı olmanın imkânlarından dolayı, hem önceki göçmenler, hem de yerli halk tarafından ötekileştirildiklerini ve suçlandıklarını bildirdiler. Özellikle, 1989 göçmenlerine sağlanan ev ve iş imkânı, sadece Türkiyeli Türkler tarafından değil, diğer göçmenler tarafından da yüzlerine vurulmaktadır. Hatta daha önce göçenler, 1989 göçmenlerini kendileri gibi tam vatandaş olarak görmemektedirler.

“.. Yeni gelenler, seksen dokuzda gelenlerin bakış açısı bizden farklı. Biz burayı kabullendik. Ama dediğim gibi onlar orayı hala vatanı kabul ediyorlar...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa)

Eski göçmenler, son gelenlerin eğitilmiş olduklarını vurgulamalarına rağmen, Bulgaristanla ilişki içinde oldukları, sık sık gidip geldikleri için, onların kendileri kadar Türkiye’ye ait olmadıklarını düşünmektedirler. Göçmenler arasında bir çeşit; *ben daha aidim, daha eski geldim, ben daha Türküm* gibi, gizli bir yarış hissedilmektedir.

“...Türkiye çok rahatım. Çok memnunum. İlkokulda, üniversitede arkadaşlarım oldu. Burda yabancılik hiç olmadı. Burası benim ikinci vatanım diye hiç düşünmedim. Burası benim kendi vatanım diye düşündüm.....sadece Türk vatandaşıyım. Ben Türk olduğumu düşünüyorum. Orası bizim toprağımızmış. Şimdi değil.” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Eski göçmenler böyle söylerken, Türk milliyetçiliği için mücadele eden ve sınır dışı edilen son göçmenler, yukarıdaki söylemleri haksızlık olarak görmektedirler. Buraya ait olduklarını, geri dönmeyeceklerini bildirmekte ve bu toprakları savunmaktadırlar.

“... Ne geri dönmesi. Biz vatansever insanız, ne dönmesi...bizde geri dönmek yok. ...Hanımın akrabaları var gidiyoruz. geliyoruz. Belki onlar olmazsa bittaha gitmez.... Balkanlar hiçbir vakit düzelmez.” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Eski göçmenlerin 1989 yılına kadar, güvenli olarak Bulgaristan’a gitme imkânlarının olmadığını, bu nedenle Türkiye’ye daha çok alışmak durumunda kaldıklarını söyleyebiliriz. Sınırların tamamen kapalı olduğu bir ortamda tek şart, adapte olmak, göçmen olduklarını hissetmeden buraya alışmak olabilir. Oradan ayrılmayı bir kurtuluş gören kişilerin, bir daha dönmek istemediklerini görüyoruz.

“...Allah rahmet eylesin bizim komşumuz bizden önce geldi. O da onu bulmuş... O diyor ki hadi gidelim beraber diyor...ben Bulgaristan’dan kurtuldum bi daha gitmem dedim. O gitti. Mapushanede kaldı. Neler geldi başına. Biz de gitseydik, biz de kötü olurduk...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Son gelen gruptaki göçmenler eskiden gelenleri, göçmen kimliklerini gizlemekle itham etmektedirler. Bu durum, empati kuramamakla izah edilebilir. Aynı topraklarda 50 yılı aşkın süreyle yaşamak ile, 15–20 yıldır yaşıyor olmak arasındaki farka değinen görüşmeciye rastlanmamıştır. Görüşmecilerin bir çoğu, kendi döneminde göçmenlerin sıkıntı çektiğine vurgu yaparak, en çok kendi dönemindekilerin aidiyet duygusuna sahip olduklarının üzerinde durmuşlardır.

“...Şimdi bazı göçmen eskiden gelmiş...30’larda gelenler ben göçmenim demiyor, saklıyor kendini ...sonradan öğreniyoruz ki göçmenmiş...Ben sonradan öğreniyorum..şimdi bana sorunca ben Bulgaristanlıyım diyorum...şeyimi niye gizleyim ki... Peygamberimiz bile muhacirlik yapmış...Mekke’den Medine’ye....”(MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

Görüşmecilerden biri, vatandaşlık durumunu farklı bir biçimde yorumlamıştır. Hem kendini Türk gördüğünü, hem de hemşehriliğe önem verdiğini; bu durumun siyasete alet edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Siyaseti işin içine karıştırmadan hemşehrilik yapmak gerektiğini, kendisinin bu nedenle çifte vatandaş olduğunu açıklamaktadır.

“...Fazla görmedim orda, dek dük öle, uı şey ama böle şey bizde böle hemşericilik vardır...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007).

İlk günlerde kaldığı bölgede tek göçmen aile olduğu için, yalnızlık çektiğini bildiren görüşmeci, son durumda on göçmen ailesinin bulunmasından dolayı mutluluğu artmıştır. Türk vatandaşı olmaktan memnun olduğunu, Türkiye’de kendi hemşehrileri ile daha iyi geçindiğini söylemektedir. Bir başka deyişle, aidiyet olarak kendini *Türk ve bu toprağa ait* hissetmekle beraber, en rahat kendi hemşehrileri ile irtibat kurduğunu ve kurmak istediğini vurgulamıştır.

“...Daha çok onlarla görüşüyorum zaten....biz Ümraniye bir on aile kadar oluyoruz tanidik...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Diğer bölümlerde, aidiyet ile ilgili söylemlere kısmen değinilmiştir. Özellikle yer seçiminde, hemşehrilerin olduğu yerlerin tercih edildiğini, bu nedenle Adapazarı ve Bursa çevresinde göçmenlerin toplandığını, bu şehirlerin göçmen şehirleri olarak anıldığını biliyoruz.

Görüşmeler sırasında, vatandaşlık ve aidiyet ile ilgili birçok şey anlatılmasına rağmen, *Nerelisin diye sorduklarında nasıl cevap veriyorsunuz?* şeklinde bir kontrol sorusu yöneltilmiştir.

“...Bursa özel bir bölge. Ben hala Bulgaristan’lıyım diyorum....Ben hala...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

1930’larda, 4 yaşındayken göçen bir kadın görüşmeci, artık muhacirim dediğini, ilk *göçmen* veya *muhacir* kelimesini duyduğunda, aşağılayıcı veya kötü bir anlamı olduğunu düşündüğü için çok ağladığını anlatmıştır.

“Ben ilk göçmen-muhacir lâfını duyunca çok ağlamıştım. İlk yıllar İstanbul’da yaşadığımdan, adada hep Rum, Ermeni ve Yahudileri biliyordum. Ama muhacir lafını duymamıştım. Duymadığım için ağır geldi bana. Attı kafam. Kafayı üşüttüm. Bana çok kötü bişey gibi geldi. Sonra öğrendim. Şimdi sorulunca dört yaşında Bulgaristan’dan geldim diyorum...Eee insanların başına neler geliyor...” (RA, K, 4/79, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Göçmenlerin bu soruya verdikleri farklı cevaplar, geliş tarihlerine göre sıralayarak şöyle örneklendirilebilir:

“...Bana sorunca ben Avrupalıyım diyorum. Sonra Avrupa’nın Plevne’sindeyim diyorum... Plevne tarihte geçerli bir şehir..” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Görüşmeciler arasında, Adapazarı deprem konutlarında, yeni bir çevreye taşınan ve 1950 göçmeni olan bir görüşmeci, burada göçmen kimliğini çok vurgulamak istemediğini anlatmış, nedenlerine ilişkin bir açıklama da yapmak istememiştir.

“...Şimdi ... hiç kimseye söylemiycen muhacir olduğunu ...Hiçbir şeyini...Burada hiç kimseye söylemedik...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Adapazarı’na ve Bursa’ya çok farklı Balkan ülkelerinden göçmen geldiğini, tecrübelere dayanarak *Bulgaristan göçmeni* kimliğinin öne çıkarılmak istenmediğini anlıyoruz. Balkanların farklı yerlerinden gelen bu şehirlerdeki göçmen ilişkilerinin, ayrı bir konu olarak detaylı çalışılması ve anlaşılması gereklidir. Aynı yıllarda göçen ve İstanbul’da yaşamış EY’nin yakın akrabası, rahatlıkla *göçmen olduğunu* söylediğini bildirmiştir. Kimileri göçmen olduklarını söylemek istemeseler de; saç rengi, göz rengi ve şive gibi özelliklerinin göçmen kimliklerini açığa çıkardığını anlıyoruz.

“...Ben yeni tanıştığım biri, hemen anlıyor bizi...Sormasından anlıyosun. Türküm desen de temel nere diyor gene anlatıyorum. Ben göçmenim demekten hiç rahatsız değilim, ama Bulgar deyince çok rahatsız oluyorum. Bulgar demek başka Bulgaristanlı demek başka. Ben Bulgaristanlıyım ama Türküm...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

“...Bizi hemen anlıyorlar konuşmamızdan...bi de renkli gözlü olduğumuz için hemen soruyorlar göçmenmişiniz diye... Artık Bursalıyım ama Bulgaristan göçmeniyim diyorum...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

HD, neden çok fazla göçmenlik üzerinden kendilerini tanımlamadıklarını, güzel özetliyor. Geçen yılların, kişileri daha yerli yaptığını vurguluyor. Bir yandan da, sorunların giderek azaldığını ve daha ait olduklarına inanıyor.

“...1950’de 7 yaşında gelmişim. Biz artık çok oldu. Kendimiz artık buralıyız. Orda kimse kalmadı. Esas göçmenlik sorunu olanlar son yirmi yılda gelenler...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Göçmen olarak kendilerini tanımlarken, Türk olduklarını vurgulamak istediklerini görüyoruz. Halkın, bu gerçekten haberdar olmadığı bilgisi yanında, hangi kimliğe ait olduklarını vurgulamak için, bu çifte tanımı beraber kullanmaları gerektiğine kanaat getirmişler.

“...Biz bu bayrağın altına gelmek için çok zorluklar geçirdik. Ben gitmelerini istemem. Çünkü bayrağımız çok güzel...Ben bu toprak için ölüyorum. Burada insanlar buranın kıymetini, bu topraklarını bilmiyorlar. Burada bizim çok kuvvetli geçmişimiz var. Maalesef bilinmiyor...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Görüşmecilerden SK aidiyetlerini vurgulamak için, harcadıkları uyum çabasını Almanya’daki Türklerle karşılaştırarak yapmıştır. Çabalarının asıl sebebini, Türklükleriyle ve kendi vatanlarında olmalarıyla ilişkilendirmişlerdir.

“Almanya’ya göç edenler, Avrupa’ya gidenler Türklüğü korumaya çalışıyorlar. Orda yeniliğe kapalıdır. Biz mesela dilimizi her şeyimizi değiştirmeye çalışıyoruz. Uyum sağlamaya çalışıyoruz....Tabi burası bizim ana vatanımız” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

1989 göçmeni bir kadın görüşmeci, eşinin ve genellikle erkeklerin; göçmenlik kimliği ile ilgili, ortalıkta pek konuşulmasını istemediklerini söylemiştir. Yine aynı görüşmeci, eski gelenlerin muhacir olduklarını söylemeye çekindiklerini, bu durumun kendilerini de etkilediğini, oysa bunda gizlenecek bir şeyin olmadığını, toplum içinde sessiz kalarak kendilerinin yokmuş gibi düşündüğünü istemediğini bildirmiştir. Kanımca bu durum, 1989 göçmenlerinin okumuş olmaları, dinden çok Türklük bağları üzerinden anavatanla ilişki kurmuş bulunmaları, 1989’da büyük bir nüfus ile göçüp, kendilerini kalabalık ve kuvvetli hissetmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Bu gerçekten saklamak mıdır? Belli bir süre geçince, bölgeye adapte olmak veya iki tarafa da ait olamama duygusu mudur? Derinlemesine irdelenmesi lâzım. Kırılma noktasının neresi olduğunu bilmek lâzım. Almanya’daki ikinci nesil göçmenler örneğinden yola çıkarak, incelenmesi doğru bir yaklaşım olur mu? sorusunun uzmanlarla birlikte tartışılması lâzım.

Daha önce hemşehrilik veya memleketdaşlık olarak, olumlu bir dayanışma ağı gibi algılanan bakış açısının diğer tarafı, ayrımcılık yaratabilme tehlikesidir. Birleştiren sosyal ağların dışında kalanların, kendilerini farklı hissetmesi söz konusu olabilir. SAÖ, *Nerelisiniz?* sorusunun cevabını, göçmen olarak cevaplamaktan rahatsız olabilmektedir. Sadece bu konu üzerinde, çalışma yapılması ve bulguları, (eğer ayrımcılık yapmak olarak adlandırılmaz ise) göçmenleri anlamamız için önemli ipuçları verebilir.

“... Türkiye'nin ayıbı bu işte...Paspas alıyoruz, soruyorlar memleket nere...diyorum ki Türkiyeliyim... Hemen soruluyor nerelisin diye.... Bu hiç iyi değil, ayrımcılık yapıyor...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Temmuz 2009)

Göç ve göçmeni tanımlarken, görüşmeciler kendi hislerini, kendi durumlarını da özetlemişlerdir. Örneğin CB, göçmenliğin yalnızlık ifade ettiğini vurgulamıştır.

“...Göçmen dediniz göçmen yalnız uı göçmen kuşlarda oluyo yani...Ben açıkçası Türkiye'yi geldikten sonra göçmen bu dedikten sonra, doğru bulmuyorum yani...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Göçmenler; çalışkanlık ve iş becerileri gibi olumlu özelliklerinden söz edilince, göçmenliği gururla kabul ettikleri görülmüştür:

“...Göçmenim diyorum çünkü hala göçmen gibi hissediyorum. Ve dışarı çıktığım zamanda böyle seçiliyorum resmen, bu beni rahatsız ediyö. Hemen anlaşılıyor iş yapışından. Diyorum ki, bu göçmen...” (NC, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008)

Farklı zamanlarda göçenler, birbirleri hakkında değişik fikirlere sahiptirler. Bunları genellemek mümkün olmayacaktır. Kendileri ve diğerleri hakkında hissettikleri aidiyet duygusu ile, üstlenilen roller arasında ilişki olabileceği düşünülmektedir.

Kendini bu topraklara ve topluma daha fazla ait hissedenler, birçok rolü aynı anda üstlenip, topluma uyum sağlamada daha başarılı olabilirler. Özellikle kadınlık rollerinin, bu algılamalardan çok etkilenmiş olabileceğini düşünüyorum. Gidecek başka yerin olmaması, çocuklarının Müslüman ve güvenli bir ortamda yetişmelerini istemeleri, Türk topraklarının kendi ana toprağı olduğuna inanmaları, kadınların üstlendikleri roller ve azimleri, önemli yönlendiricilerdir diyebiliriz.

4.3.13. Kadınlık, Erkeklik, Evlilik ve Aile

Bu tez çalışması sebebiyle anıların toplanılmasındaki amaçlardan biri de kadının göç sonrasında kadınlık rollerindeki değişimini irdelemektir. Bu bölümde, anlatılardan ve hikâyelerden yola çıkarak, göçte ve sonrasında Bulgaristan Türkü olan kadınların rollerindeki durumunu tartışmaya açmak ve anlamaya çalışmaktadır.

Göçmenlerin kadınlık-erkeklik halleri ile ilgili tespit ve anlatılarına, bıraktıkları yerde kadın-erkek arasında ayrımın olmaması, iç içe bir yaşam sürdürüldüğü ortamdan bakmak lâzım.

“...Düğünler, kışın gezmeleri hep erkekli kadınlıdır. Ayrım yoktur. Gece yarısı bile kadınlar tarlaya tek beşına gidip gelinirdi. Ne Bulgar, ne Türk hiçbir korku endişe olmazdı.” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Göçeli seksen yıldan fazla olan YA, Bulgaristan’da kadın ve erkek arasında bir fark olmadığını vurgulamıştır. Bulgaristan’da da eğitim aldığını, ancak Türkiye’de sayılmadığından tekrar okula başladığını bildirmiştir. Adapazarı’nda o yıllarda kızların okumasına iyi gözle bakılmadığını, Bu sebeple babasının kendisini okuldan aldığını ve evlendirdiğini anlatmıştır. O dönemde, başka alternatifin olmadığına inanılmaktadır.

“...İnci Hoca vardı, Türkçe okuturdu, Bayram Hoca vardı, Arapça okuturdu, daskalamız vardı gavurca okuturdu. Yani Bulgarca. Çok birinciydim ben okumakta. Buraya gelince gene birinci sınıftan başladım. Sonra buraya gelince Kürtlükten gelen hoca vardı. Sonra burda gene üçe kadar okudum. Ee sonra napcaktım sonra kocaya geldim...” (YA, K, 9/88, 1930, Adapazarı, 17 Temmuz 2008).

Balkan ve komünist kültüründe kadın-erkek arasında iş ayrımı yapılmadığını görüyoruz. Bu beraberlik sadece düğün-dernek toplantılarında değil, iş yaparken de geçerli. Kadınlar badana yapıyor, harç karıyor. Erkekler mutfak ve ev işlerinde yardımcı olabiliyor. Özellikle, 1950 sonrasında okullarda verilen eğitimde, cinsiyet ayrımının yapılmadığı gözlemlenebiliyor. Her cinsiyetten kişinin ilk görevi, çalışmak ve verimli olmak. Çalışmak için de, iyi mesleki eğitim almak şart görülüyor. Kadın ve erkek için eğitim en önemli bir ihtiyaç. Eğitim ve iş imkânında eşitlik, esas.

“... Burda ben tornacıyım diye gitsen, işe almazlar yani ağır iştir, orda her şey eşit haklar, eşit sen kadınsın yapamazsın sen erkeksin yapamazsın denmiyor orda. Yani

orda erkek de dikiş dikiyo, kadın da tornacılık yapabiliyordu. Türkiye'ye geldikten sonra kadınlar daha çok kadın işi yapmaya başladı. Tabi ki annem mesela, çaycı oldu şu an mesela..." (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

İşlerin birlikte yapılmasına rağmen, evin hemen yanındaki toprak alanda, aileye yetecek sebze yetiştirmek, daha çok kadın işi olarak benimsenmiş. Mutfağın bir parçası, *anne işi* olarak görülüyor.

"...Bahçe işini hep kadın yapar, ziraat işine de hep beraber gidilirdi kazınacak, ürün toplanacak hep beraber yapılırdı. Her şey birlikte yapılıyordu. Bayan işi erkek işi diye bakılmıyordu orda. O gün gidersin işini bitirirsin..." (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

Kadınların hiçbiri, ama hiçbiri ezilmişlikten bahsetmiyor. Daha çok çalışmak, sorumluluk almak, çok doğal karşılanıyor. Hatta çalışmayan, evde oturan kadınları hiç tasvip etmiyorlar. *Biz Türkiye'ye çalışan kadın modelini getirdik ve çok iyi örnek olduk*, diyorlar.

Evlilik kurumuna saygı ve güven var. Neredeyse hiç boşanan yok. İş bölümüne dayanan bir sistem var. Kimse şikayetçi değil. Konu ilgimi çekiyor. Bu durum, sanırım uzun süreli görüşmeci-gözlemci metodu ile yapılacak bir çalışmanın sonunda daha iyi anlaşılabilir. Diğer taraftan, kadın ve erkek beraber oldukları için, sağlıklı bir iletişim söz konusu. Bu nedenle, evlilik öncesinde iki cinsiyet arasında sağlıklı ilişki kurulabiliyor.

Kadın erkek ilişkilerinin ve evlilik anlayışının farklı olabildiğini biliyoruz. Evlilik ritüelleri olarak çeyiz, düğün ve dini nikâh yapıldığını görüyoruz. Bununla beraber, sadece Müslümanlarda değil, tüm Bulgaristan'da resmi nikâha pek rağbet edilmediğini söyleyebiliriz. Kadın ve erkek arasındaki ilişki daha çok iş merkezli olsa da, çok saygılı olduğunu söyleyebiliriz. Göçmenlere farklı gelen ilişkilerden biri de, yerli erkeklerin çok eşliliğe yönelmesidir. Sadece kadınlar değil, tüm göçmenler, bu tür evliliğe, yani çok eşliliğe şaşırıyorlar ve tasvip etmiyorlar.

Göçmenler bir yandan yerli halk ile kaynaşmaya çalışırken, bir yandan da tasvip edilmeyen davranışlardan korunabilmek amacıyla kendi aralarındaki evliliğe daha sıcak baktıkları söylenebilir. Örneğin; *koca dayağı* ile önce hiç karşılaşmayan göçmenler böyle bir durumla ilk karşılaştıklarında bir trajedi yaşanır. 1930'lu yıllarda, yerli erkeğin karısını dövdüğünü gören göçmenlerden biri, araya girerek adamı sakinleştirmeye çalışır. Ancak yerli erkek, bir başka erkeğin karısıyla arasındaki olaya karışmasını hazmedemeyerek göçmeni öldürür.

Aynı olay içinde, hem dayak atma, hem de öldürme göçmen kadınları bir hayli korkutmuştur. Anlatılanlara göre, Bulgaristan göçmenleri daha önce bu gibi olaylara tanıklık etmemişlerdir.

“...bizim ev sahibi diğer adamı öldürmüştü. Ev sahibi karısını dövermiş. Arada sorun olmuş. Adamı öldürmüştü. Biri hapse diğeri mezara. Biz çok çok şaşırдық.” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

Evliliklerde önem verilen hususlardan biri, eşin yabancı olmasıymış. Bulgaristan'dayken aynı mahalle veya köyden eş alınması tasvip edilmiyormuş. Bunun; hem bebek sağlığı için önemli olduğu, hem de çevredeki tanıdıkların kardeş olarak görüldüğü, bu nedenle komşuya kötü gözle bakmanın ahlakî olmadığı şeklinde düşünülüyor. Türkiye'deki; hala-dayı, amca-teyze çocuklarının evliliklerini öğrenince, onlara karşı bir güvensizlik ve korku başlıyor. Komşulardan çekiniliyor. *Eğer bunlar kuzenlerine bu niyetle bakıyorlarsa bizim için ne kötülükler düşünebilirler* diye ürküyorlar.

“Bizi bişeye yollamıyorlar. İki karılı insanlar var. Bu arada muhtar bana göz dikti. Karısını da bırakmış. Biri uyarılmış babamı. Bunlar pürüz, bu kızı kaçırlar deyince, hacıbabam beni aldı yanına. (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Evlenmeye, yeni nesilde daha çok eşler karar veriyor. Birbirlerini tanıyarak ve severek evlendiklerini bildiriyorlar. Ancak başlık parası ve kaçma gibi şeyleri Türkiye'de duyduklarını söylüyorlar.

“...Bende öyleyim ablamda öyle bizim köyde öyle bişi yok yani gönül kimi severse yani insanlar sevdiği kişiyle evleniyo görücü usulü falan yok kimi seversen öyle...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008)

Otuzlu yıllarda gelen göçmenlerin evlilik organizasyonlarında, bir başka göçmenle olması tercih ediliyormuş. Bursa ve Adapazarı, Balkanların tümünden göç aldığı için, Balkan göçmeni olması yetiyormuş. Günümüzde; hem göçmenlerde, hem de yerli halkta bu tür önyargıların kalmadığı bilinmektedir.

“ O zaman evlenirken, muhacir olması yetiyordu. Nereli olduğu önemli değil. Ama artık çok önemi kalmadı.” (HA, K, 9/84, 1936, İstanbul, 16 Temmuz 2008)

Birçok kişi, görüşme randevusu ayarlarken kocasının da bizimle olmasını talep etti. Bazen kadınlar kendileri, bazen aracı olan başka bir kadın veya erkek, göç konusunda erkeklerin çok

daha bilgili olduklarını belirtti. *Ben anlamam, kocam bu işleri daha iyi bilir,* diyenler çoğunlukta idi. Bunlarla beraber; fısıltı gazetesindeki haberlerin yayılmasının, pasaport için fotoğraf çekilip hazırlıkların tamamlanmasının, çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini anlıyoruz. Kadınların, yine görünmez aktör oldukları görülüyor.

“...Evet çok büyük cesaret istiyorum, annem gözü kara idi bizim. Türkiye diye kafasına koydu. En ufak bir şeyi kaçırmadı, hatta işte o zaman form dolduruluyormuş, gidecekler için hadi form doldurulur. Yani böyle el altından ne çıktıysa her şeyi yapmaya çalıştı ve buraya attık kendimizi.” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006).

Kadın-erkek iş ayrımı kadar, yaşlı-genç iş ayrımı da görülüyor. Yaşlıların; çocuklara ve torunlara bakarak aileye destek olması bekleniyor. Bu olması gereken, sıradan bir olgu olarak anlatılıyor. Bütün taraflar, bunu benimsemiş görünüyor.

“...Annem çalışıyor ama yakında emekli olur. O zaman abimin çocuklarına bakar tabii. Aynı şekilde benim de kayınvalidem. Yani diyor ki sen çalışmaya devam edersin ben bakarım torunuma diyor...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Hane içindeki kadınlar arasında, iş bölümü görülüyor. Yaşlılar, yemek ve çocukla ilgileniyor. Gençler dışarıda para kazanıp eve getiriyor. Bu durumdan iki tarafda faydalaniyor. İlk günlerde bazı sorunlar çıksa da bu çıkar ilişkisi, tarafların onayı ile devam ediyor. Bulgaristan’da, çocuklar ücretsiz devlet kreşine gittiği için, Türkiye’deki en iyi tercih, evde ücretsiz bakıma yönelme olmuştur. Bazen, büyüklerin birçok çocukla birden ilgilendiği de görülmüştür. İşe giren kızlarının çocuklarına bakan anneannelerin yaptıkları destek önemlidir.

“...Eşimin ailesi ile beraber oturuyorduk. Kaynım liseye burda gitti. İşte görüncem vardı... aynı evdeydik, hepimiz ben işte işe başladım... Kaynanam çocuğa bakıyordu.. Onlar çalışmıyordu. O çocuğa baktı, işte ben çalıştım. Eşim de çalıştı. Hep beraber hem onun çocuklarına baktı, hem benim çocuklarıma baktı...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Nesillerin ortak yaşantıya sıcak baktıkları, bu imecedен herkesin mutlu olduğu anlaşılıyor. Bu geleneğin, Bulgaristan’ın köylerinde olduğu açık. Yeni bir ev olmadığı veya yapılmadığı için, yeni gelinin mevcut eve alındığı ve bunun da kabul gördüğü biliniyor. Bununla beraber, bu tür yaşam biçiminin, yaşlıların bakıma muhtaç zamanları için bir yatırım olduğu da anlaşılıyor.

“...Tabi yaşlılar torunlara bakıyor, ama yeri geldiğinde yaşlılarda bakılıyor tabi.....işte çocuğuma baktı deyip o da ona bakıyor yeri geliyo...” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Özellikle 1989 göçmenlerinin büyük bir şevkle çalışma hayatına girip aileye aş getirecek gelire sahip olmak istedikleri görülmüştür.

“ ... Ben geldikten 15 gün sonra, 1 Eylül 1989 da işe başladım. Bir emaye fabrikası idi...” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Kasım 2009).

EM; kadın işi, erkek işi veya kadın-erkek başarısı arasında ayrımın olmadığını söylemiş, kadını hamura benzeterak tarif etmiştir. *Bir kadın hamur gibi olup, her şekle girebilmeli, her boşluğu doldurabilmeli*, demektedir. İyi bir aile düzeni için kadının, bu özelliğini koruması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuklarının, eşinin ve kendisinin başarısını, *hamur olma* özelliğine bağladığını anlayabiliyorum. Kadın; sabrı, azmi ve görünmezliği ile ilgili metaforu dikkate değer.

“...Ailemizde kadın işi, erkek işi ayrımı yoktur. Bulgaristan da yoktu zaten. Burada da aynen devam ediyor. Bizde 20 yıldır değişiklik olmadı ama hala Türkiye’de var. Kadınlar evde oturuyor. Erkek çalışıyor. Bizde herkes çalışır.” (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Kasım 2009)

“...Bizim eve hiç boyacı girmemiştir hani, biz ikimiz yaparız...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Kasım 2009)

Komünist dönemde, meslek okullarında yetişen gençler arasında, el becerilerinin daha da geliştiğini ve zor işlerde bile cinsiyet ayrımı olmadığını söylenebilir.

“...Bizim orda erkek kadın ayrımı yok. Her iş yapılır....Evimizi de kendimiz yaptık. Ben 22 eşim 23 yaşındaydım. Beraber harç yaptık. Yağlıboya hepsini hepsini yaptık...”(NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

MŞ, Türkiye’ye geldikten sonra da, ev işlerinin kadınların üzerinde olduğunu, erkeklerin de çekinmeden ev işlerine yardım ettiklerini bildirmiştir. MŞ’nin üzerinde durduğu husus, yardım etme noktasından çok esas sorumluluğun kadının üzerinde olduğudur.

“...Bizde evin işini kadınlar yapar...Dümeni kadınlar yürütür. Ama gene de badanayı kadınlar yapar. Annelerimiz öğretti. Yaptığın başkasına öğrendiğin kendine derdi. Biz “meciğe” giderdik. Yani beraber iş yaparsın, yardımlaşmayla...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

EM, aile içindeki kadının yeri üzerine bir tespiti var. benzetmesi hiyerarşi üzerinedir. Erkeğin bir basamak üstte olduğunu, asla iki basamak olmadığını anlatarak, kadının saygı çerçevesinde kendisini ezdirmeyeceğini, çok güzel özetlemiştir. Birçok göçmen kadının da, bu şekilde davrandığını düşünüyorum.

“...Kadın ve erkek evlilikte eşit değildir. Erkek bir merdiven üsttedir. Evin reysidir. Ama asla iki merdiven değil. O zaman ezmeye başlar. Biz de kız çocuk erkek çocuk ayrımı yoktur...” (EM, K, 24, 44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009).

İY, erkek görüşmecidir. İşler üzerinden erkeklik ve kadınlık rollerini mizahi biçimde, erkek gözüyle anlatmıştır.

“...Anadolu insanı ile Rumeli insanı farklıdır...Rejimin getirdiği mi yoksa Avrupa yakınıdır ondan mı bilmem...Erkekler bizim orda biraz daha kılıbıktır derler yaaa. Kadına yardımcı olurlar yani... Problem olmaz yani... Sorun yapmazlar....Kalkarım yemek yaparım...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

1930’da göçen göçmen kadınların, sonrakiler gibi çalışma hayatına girdiklerini görüyoruz. O yıllardaki çalışma sahasının darlığına rağmen, iş bulup çalışmışlar ve ailelerine destek olmuşlardır. 1940’lı yıllarda kadınların hele genç kızların çalışması çok kabul gören bir durum değildir. Bu tür işlerde daha çok muhacirlerin çalıştığı bildirilmiştir.

“Burada tarla aldık. Mısır, buğday ektik. Ben genç kızken şekerçiye girdim. Hepsi elde yapardık. Sararsın. Akide şekerlerini keserdik. Bisküvitleri açardık. Basardık, sonra fırına. Baya çalıştım şekerçi Necmi de üç dört sene çalıştım....benden başka kızlarda çalıştık. Onlarda Yunanistan veya Bosna göçmeni kızlardı.” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

1950’de gelen, çalışarak çocuklarına ve eşine bakan GP, çalışmayan gelinlerini bir şekilde yargılamaktadır. Eşine yardımcı olmak, çocuklarına iyi bakabilmek için, kadının çalışması gerektiğine inanmaktadır.

Göçe karar verme, göç süreci ve sonrasında ailelerin bu değişimden etkilendiği görülmektedir. Bu değişim; bazı aileleri birleştirirken, bazı ailelerde parçalanmalara veya aile içi huzursuzluklara sebebiyet vermiştir. Bulgaristan’a geri göç eden ailelerin fertlerinden bazıları Türkiye’deki, kocalarını, karılarını ve çocuklarını terk etmişlerdir.

Bununla beraber anlatılarının sonunda; çok mutlu bir aileye sahip olduklarını vurgulayan bireyler de, göç sonrasındaki adaptasyon döneminde, bazı çelişkili ve kavgalı dönemlerden geçtikleri anlaşılmaktadır.

“...Ama uu annenemi, annemi babamı çok çok daha fazla etkiledi, şöyle ki işte o hani uu bi mütahit tarafından dolandırılmamız vesayre sonrasında annemle babam ayrılma noktasına geldiler....Çünkü babam Bulgaristan'a dönelim diye hani uu....” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007)

Kadın ve erkek arasında ayırım yapılmasa da, özellikle çalışma hayatında, belli bir eşitlikten bahsedilse de, erkek çocuğa farklı bir değer yüklediğini görüyoruz. Yaşlıların erkek evladın yanında kalması kabul edilmiştir. Bir kadın görüşmecinin anlattıkları, duruma vurgu yapmaktadır:

“...Erkek çocuğu tercih ederler hep garantidir... Halbuki öyle değil ama... Erkek çocuğuna çok daha önem verilir ...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Eş seçiminde, göçmen bir ailenin tercih sebebi olup olmadığını öğrenmek, aile kurumunu tanımlamak açısından önemliydi. Hiç ayırım yapılmadığı söylene de, bir göçmen ailenin, eş veya dünür olarak tercih edildiği görülmektedir. Özellikle erkek evlatlar için, bu tercihin çok yapıldığı anlaşılmaktadır.

“... sonra oğlum çok tesadüf bi tanışması oldu Internet'ten, görüştiler görüştüğü gece bana anne şu kızla tanıştım, sor bakalım dedim kimin nesi filan akraba da çıkabiliriz yani benim doğduğum köyün üç köy ötesinden bi kızcağz. Aynı yaşta, aynı olayları yaşamışlar ve sekiz aylık bi tanışmaları oldu, ondan sonra evlenmeye karar verdiler. Allah'a çok şükür ...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Kadınlar, eşlerinden memnun olduklarını söylemişlerdir. Görüşmecilerin hepsi, eşlerinin en beğendikleri özelliklerini belirtmişlerdir. Erkek eşlerin, hanımlarına destek olması, giyim kuşam gibi tercihlerine karışmaması, önemli hususlar olarak ortaya konmaktadır. Özellikle Türkiye'ye geldikten sonra, farklı *Türk erkeği* gören göçmen kadınlar, eşlerinden daha da memnun gözükümler. Bazıları eşini pasif görse de, bunu hem göç süreciyle ilişkilendirmekte, hem de komünizmden gelen bir alışkanlık olarak yorumlamaktadırlar.

“...İyi niyetlidir, çok sevecen insandır. Yani böyle hiç bi şekilde dik kafalılık etmez, diktatörlük de yapmaz. Hiç bi zaman şu yemeği mutlaka yap dememiştir ne varsa o, uyumlu bi insandır... bütün Bulgarsitan'dan gelen erkekler için yüzde doksan beş söylüyorum...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Kadınların, evin babasına duydukları saygı, onların pasif davrandıklarını düşünseler bile azalmamaktadır. Bunu, birçok kültürde görebiliyoruz. Kadınlar; eşlerinden daha kuvvetli, dirayetli ve atak olmalarını bekliyorlar. Ancak, umulan bulunmadığında, özellikle de çocuk varsa, erkeğin varsayılan eksiklikleri örtbas edilmeye çalışılıyor.

Göç sonrasında, kadınların daha fazla ek işte çalıştığı, erkeklerin ise bazı durumları gurur yapıp, çalışmaktan vazgeçtiği bildiriliyor. Bir görüşmeci, kendisi iki veya üçlü vardiyede çalışırken kocasının çoluk-çocuktan emir almamak için, vardiyeye kalmadığını söylemiştir. Kendisinin ve çocuklarının beslenmesi ve eğitimi için, gerekli olan işi ve parayı reddeden eşine, kızgın olduğu anaşılıyor. Kadınların; ailenin ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için, birçok insanî duygulardan feregat ettiklerini, ancak erkeklerin, erkeklikle özdeşleştirilmeye çalışılan davranışları sergilediklerini, duygularının öğretilen erkeklik kalıbı tarafından yönetildiğini anlıyoruz.

“... Biz de onu çok dile getirmiyoruz veya ben yaptım sen yaptın anlamına getirmemeye, bu ailemizin babası öle ya da böyle üzmem istemiyosunuz ama mutlaka içinizde bişey kırılıyo. Çünkü bu çabayı ortak vermek zorundayız...” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 8 Ağustos 2007).

Göçmen kadınların çalışması, önceleri yerli halk tarafından yadırganmış. Bu bazen uyarı, bazen aşağılama şeklinde aktarılmış kendilerine. Ancak son zamanlarda, yerli halkın da, kadınların çalışmalarına alıştıkları bildiriliyor.

“Kadın daha farklı erkekten şimdi hele çalışıyosun işte göçmenler göçmen kadınları çalışıyo yani fabrikalarda falan çalışıyoruz biz, hepimiz yani Şimdi burdakilere bakınca onlar biraz daha, u ev hanımı, çalışmıyorlar. Bekliyorlar yani eşi getirsin de...Orda kadınlar daha çalışkan orda kadınlar her şeyi yapıyo badana yapıyo, inşaat yapıyo, her şey. Burda biraz daha işte, ayıp bi iş yapsan işte ayıp olur diye..” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2007).

Göçmen ailelerin çok fazla çocuk sahibi olmadıkları görülmektedir. Ortalama iki çocuk yapmaktadırlar. Geliri durumu iyi olmayanın, çocuk yapması bir çeşit ayıptır. Esas olan, çocuklar olmadan kendisine imkân hazırlamaktır.

Türkiye’ye göçtükten sonra ikinci çocuğuna hamile kaldığını öğrendiğinde, hissettiklerini şu şekilde anlatıyor. Bu durumun kadına, ayrı bir baskı unsuru yarattığı da söylenebilir.

“...Oğluma hamile kaldığımda çok üzıldüm. Millet ne diyecek diye. Bizim orda evi yok çocuk yapınca ayıplarlar...çok ağladım, neler yaptım, merdivenlerden atladım ama tutundu hayata...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Göçmen ilişkileri ağında, *aile birliği* önemli. Bu beraberlik sağlanırken, göçmen özellikleri olarak tanımlanabilecek, kendiliğinden kalıplar meydana gelmiştir. Adapazarı’nda, *Dört bacalılar* lakâbı ile anılan ailenin hikâyesi, bu beraber yaşama durumuyla ilgili:

“...Aynı bahçede dört ayrı ev vardı. Hem hep beraberdi, hem ayrı evimiz vardı. Bize **dört bacalılar** derlerdi...” (HA, K, 9/84, 1936, İstanbul, 16 Temmuz 2008)

Aile bireylerinin birbirine çok bağlı olduğu anlaşılıyor. Hem kendi mülklerini ve aile içi düzenlerini korumaya, hem de ayrılmamaya ve beraber olmaya çalışıyorlar. Hatta, farklı şehirlerdeki akrabalar ile görüşmeye, buluşmaya, aile ilişkilerini sürdürmeye dikkat ediyorlar. Geçmişte de, böylesi buluşmalara önem verdiklerini söylüyorlar.

“...Ailenin birçok kişisi de Çerkezköy, İstanbul ve Bursa’da kalmışlar. Bulgaristan’da daha önce evlenip gelen kızlar başka başka yerlere yerleşmişlerdir. Kocamustafa’da, küçük Ayasofya’da akrabalar vardı. Kalmaya giderdik ve küçük evde çok kalabalık kalırdık. Ne olursa olsun buluşmak beraber kalmak için.” (HA, K, 9/84, 1936, İstanbul, 16 Temmuz 2008)

Torununa bakan, benimle aynı gün ve yılda doğan, kendini samimi bir şekilde anlatan bir görüşmecim, anne olarak göçten nasıl etkilendiğini şöyle anlattı. Bir babaanne olarak, torununa **Hayat** ismi vermiş.

“Göçten, mücadeleden şöyle çocuklarımızı güzel güzel büyütmedik. Şimdi torunumu koynuma alıp uyutuyorum. O eksikleri tamamlıyorum. Her şeye sıfırdan başlıyorsun ve küçücük çocuklara. İstedığımız sevgiyi veremedik. İş bulabilecez mi, çalışabilecez mi, çocuklarımızı okutabilecez mi, hep böyle düşünceler var. Şimdi öyle olunca, yapamadıklarımı telaffi etmeye çalışıyorum...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

NG’nin torunu Hayat, 2011 yazında kanserden vefat etti. Sadece telefon edebildim. 2008 de görüşme sırasındaki anlatılarını tekrar okuyunca, toruna verdiği anlam göç sürecinden dolayı bambaşka olduğunu anlıyorum.

Görüşmecilerimizin birçoğu; ailesi Türkiye içinde, ama farklı bölgelerde veya Bulgaristan’da olduğu için acı çekmektedirler. Parçalanan aileler ve hasretlik duygusunu, en çok bayramlarda hissettiklerini, bazen bu duygular ile kendilerini aşırı çalışmaya verdiklerini anlıyoruz. Kadınların çalışmaya olan bağlılıklarının bir başka sebebi de, bu eksikliklerin

yerine koyacak daha değerli bir şey bulamadıkları içindir. RV, bayramlarda da gönüllü çalışmak istediğini, çünkü bayramlarda elini öpmeye gidecek bir anne evinin olmadığını ağlayarak anlatmıştır. Çevreden gelen giden çok olmadığı için çalışmayı terih ettiğini bildirmiştir.

“...Bayramlarda dokuz gün çalışırdım. Evde napiim. Bize sekizde işe gelmek bize külfet. Biz yedide işbaşı alışmışız. Ben beşbucukta kalkarım. Evi siler süpürürüm. Banyomu yaparım. Sekizde böyle öğlen işe gitmiş gibiydi...Ben de napiim. İşe gideyim. Hastalarım bakıyorum. Biz böyle bayılıyorduk gelmeye. Çünkü beni mutlu etmeye yetecek başka bişey yok...” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Görüşmecilerimizden biri, erkek olmasına rağmen *manavdan*, yani yerli halktan, eş istediği için baskı görüyor.

“... Kültür faktörü ortaya çıktı. Yaşadık baskı. Biz eşimle tanıştık. Dört sene arkadaşlığımız oldu, dört sene nişanlılığımız oldu. Çok baskı gördük ailemizden çevreden...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 14 Temmuz 2008).

Görüşmeci, kendi analizini yaparak, yüksek eğitim aldığı için, mahalle baskısına direnebildiğini ve kültürel ayrımcılığı yenebildiğini anlatmıştır. Büyük olasılıkla, göçmenler kısıtlı çevrelerinden ayrılıp, farklı insanlarla tanıştıkça korku ve endişelerinden uzaklaşmışlardır. Kasabanın tek okuyanı olarak, babasını ikna edip istediğini yapıyor. Aynı görüşmeci, üniversitede okumak için, babasından şöyle izin aldığını anlatıyor.

“...Liseyi Balıkesir’de okurdum. O zaman tek tek başvuruluyor. Edremitli zengin çocuklar, ben avukat olucam, mühendis olucam diyorlar. Ben de onlardan duydum. Baba üniversite diye bir yer varmış.. Babam peki oğlum dedi. Git dedi...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008).

Görüşme sırasında, FY’ye bir kadın olarak *göçten ne şekilde etkilendiğini* birkaç kez sormam gerekti. FY gözyaşlarını tutamadığı için, ikinci soruşumda eşi mutfaktan gelerek *Ben cevaplayabilir miyim ?* dedi. Bir yandan eşini anladığını göstermeye çalışıyordu. Diğer yandan eşi anlatırken üzülmesin istiyordu. Ortamı, bu şekilde yorumladım. İY, şöyle anlattı. Karısının eşi ve kardeşlerinin Bulgaristan’da kalmasından dolayı yoğun özlem duyduğu içinde olduğunu anlatmıştır.

“...Bu olaylar onu çok etkilemiştir. Birçok defa rüyasında bilem ağladığını biliyorum yani. Ama o isteyerek geldi, en çok da kızlarımızın hiristiyianlarla evlenmemesi

için...Göç edecem dedi, bıraktı annesini babasını kardeşlerini ...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Nİ evlendiğinde, ailesinin köyünü bırakarak eşinin ailesinin yanına gittiğini, bu durumun kolay olmadığını anlatmıştır. Ancak bu ayrılık kendine zor gelse de, kayınvalide ve kayınpederinden destek gördüğünü, istediği zaman kendi ailesini ziyaret edebildiğini söylemiştir. Türkiye’de varolan, eşleri aileleriyle görüştürmeme durumunu anlayamadığını bildirmiştir.

“...Eşimin köyüne gittik.. tabi zor geldi.. Hiç gelmez mi... Biz de izin vermem falan olmazdı...Kayınbabam da bizimle gelirdi ööle tatlı muabbbet yaparlardı... öle tatlı konuşurlardı...beraber gider gelirdik...” (Nİ, K, 43/74, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Teknik okulda tesviye okuyan, göçten sonra fabrikada çalışan SK, komünizmin kadınları sömürdüğüne inanmamaktadır. Ancak, kadınları en çok, dinin sömürdüğünü söylemektedir.

“... Komünizm kadınları sömüren, kadınları çalıştıran bir sistem deniliyor. Ama komünizmi yaşayan kadınların hiçbiri şikayet etmiyordu. Tornada tesviyede okuyan kız vardı. Kimsenin şikayet eden yoktu...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

TT, göçmen kadınların çalışmasının tüm kadınlara örnek olduğuna inanmaktadır. Kendi yaşadıkları çevrede, bu değişimi gözlemleyebildiğini ifade etmektedir.

“...Önceleri Kestel’de otobüse binince hiç kadın yoktu, hep erkek... Biz çok tedirgin biniyorduk...Sonra sonra kadınlar sokağa çıkmaya, gezmeye, hatta çalışmaya başladılar. Kadınlar eskiden perde arkasından bakıyorlardı... Bunlar yani çok katkısı oldu göçmen-lerin...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Görüşmeciler arasında iki kadın, Türkiye’ye göçtükten sonra, para kazanmak için eşleri ile birlikte, Almanya’ya gitmişlerdir. Almanya’ya geçici gidişlerinin onları zorlamadığını, amaçlarının ev yapacak kadar parayı biriktirmek olduğunu anlatmışlardır.

“Avrupa’ya yazıldım, tek ben gittim. Girdim fabrikaya. Sonra eşimi yanıma aldım. Sonra beraber çalıştık... Yağlıboya benim adam diyor burnuma kanatıyor dedi, ben yaptım tüm evin boyasını...” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

İster 1930, ister 1990’lı yıllar göçmeni olsun, görüştüğüm kadınların hepsi çalışarak var olduklarını söylemişlerdir. Aileleri için; zekâlarını, becerilerini, duygularını ve zamanı, kullanarak çalışmışlardır.

“Ben çektim ama çok sağlamdım, çok kuvvetliydim. Kimseden, işlerden hiç yılmadım... Gündüz işe gider, gece pala kilim dokurdum...Arada yemek yapar, çamaşır yıkardım çocukların...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Üzerinde durulması gereken sadece çalışkan olmak değil, işlerin gerektiği gibi, istenilen kaliteye uygun yapılmasıdır. Göçmenler, talimatlara dikkat ederek çalışmaktadırlar. Bu da, aranan eleman olmalarını sağlamaktadır.

“... Göçmenler her işte çalışır. Benim mesleğim deyemez. Çocukları da okutmak istediler...Annem anaokul öğretmeni babam posta memuru, ama burada ikisi de tamek fabrikasında çalıştılar...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Kadınların Bulgaristan’da yaptıkları, ama Türkiye’de yapamadıkları iki önemli husus var. Birincisi, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Kutlaması. 1989’da göçen tüm kadınlar, bu özel kutlama gününü özlediklerini belirtmişlerdir. O gün meydanlarda kurulan yemek sofralarını ve hediyeleşmeleri hatırlayarak özlem duyduklarını belirtmişlerdir.

“...Şeyi özliyorum... 8 Mart Kadınlar Günü kutlamayı özliyorum... Kooperatif orman içinde masalar kuruyor, koyunlar kesiliyor... Ekmekler yapılırdı çok güzel kutlardık. 1 Mayıs’ta çok güzel kutlardık... Paskalyayı devlet kutlamazdı ama biz komşularla kutlardık... işte 8 Martlarda yönetimde çalışanlara kocaman kristal vazo alınırdı... Bir sene herkese ayakkabı alınırdı... Hepsinde karışık kullanırdı. Bayram gibi kutlanıyor... Kocan hediye alıyor, çocukların hediye alıyor...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

RV; için de en çok özlenen kadınlara yönelik etkinlik, Kadınlar Bayramı’dır. Halâ aile içinde özenle kutladıklarını, çocuklarının ve eşinin bu bayramı önemsediklerini söylemiştir.

“...O kadınlar güünkü bayram. Sabah işe giderdik, ama akşam kadınlar şenleniyorlar, eğleniyorlar. Kadınlar güzel giyinmiş. Birbirine hediyeler veriyor. O zaman çay meselesi yoktu. Kahveler içiliyor..” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

İkincisi, Kadınlar Günü kutlamaları dışında, dünyada az örneği olan bir uygulama da kadınların askerlik yapması. Bulgaristan göçmeni kadınlar için, askerlik yapma ayırt edici bir özelliktir. Kadınların asker arkadaşları vardır. Fotoğraflarını gururla gösterirler.

“Biz askerlik yaptık. Her yıl sonu bir ay gidiyoruz, sağlık, güvenlik eğitimi gibi, yani izcilik gibi ama kalaşnikof da veriyorlar. Bozup sökmekte birinciydim...Askerlik kıyafeti giyiyorsun..Yeşil... Ben yüzbaşı olarak yaptım tabii ki...Siperler saklanma

yeri kazdık, yüzümüzü nasıl koruyacağımızı, yüzüstü yatmayı öğrendik...” (SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Kadınlar için de askerlik zorunludur. Ama kısa dönem olarak yapılmaktadır. Bu bir çeşit arama-kurtarma, sivil savunma hizmetlerini öğretmek demektir. Askerliğin disiplin içinde öğretildiği bilinmektedir. Hatta Kıbrıs hareketinin olduğu sene ,savaş çıkabilir düşüncesi ile kadınlarda savaşa hazırlanmıştır.

“...Ben 18 yaşındaydım... Hep Potkova’da yaptık. Yunan sınırdı... Her mahalleden herkesi topluyorlar. Mecburi herkes gidecek şansın yok... Evliysen çocuk da varsa gideceksin. 1969’dan önce doğanlar hep yaptılar... Erkeklerle beraberdi... Koşuşlar ayrıydı...Erkeklerin uzun dönem askerliği başka...” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Göçmen kadınlar birçok koşulun ve durumun etkisiyle, çalışkandır ve beceriklidir. Böyle yaşamaktan mutludur. Kadın olarak ayakta durmanın ve aileyi ayakta tutmanın bir şekli de bu olabilir.

“Alışığız biz...Türk kadınları rahatlarına düşkünler...sanki bütün işleri erkekler yapacak gibi... Bize de diyorlar ki ne yapıyorsunuz da yaranıyor musunuz...Önceden ben çekiniyordum, aceba ne derler diyordum....Burada öyle kadınlar var elektrik ödemeyi bilmiyorlar hazıra bekliyorlar...Ben bugün çok sıcak dışarı çıkamam, ay çok soğuk yapamam...Tabi ki erkekler kadına saygısı olacak ve sahiplenecek ama gene de ayakta durmayı bilecek kadınlarımız...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

1970’lerden sonra göçen kadınlar, giyim konusunda sıkıntı çekmişlerdir. Hatta erkeklerin bile zorlandığı durumlar olmuştur. Evinin bahçesinde, kolsuz penye ve şortla dolanan bir erkek görüşmeciye, komşulardan uyarı gelmiştir. Kadınlar da kolsuz bluz ve normal boyda etek giydiklerinde bile, kendilerine ters ters bakan insanlarla göz göze gelmişlerdir.

“...Yengeme dedim ben geri döncem, bu böyle olmayacak pazarın şeyinden yok ben geri döndüm. Çok rahatsız ettim, kendimi rahatsız ettim böyle eteğimde çiçekliydi böyle yani çiçekli eteğim vardı. Normal bişeydi çok kısa değil çok uzun değil...Gitmedim pazara...Biz orda çok rahattık, bizi orda hiçbir şey rahatsız etmiyordu, burda daha farklı...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Göçmenlerin çoğu “Tatar” görünümlü. Renki gözlü, birçoğu bakımlı insanlar. Bunun yanında göçmenler; şehirlerin daha muhafazakâr ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük, ya da orta grubun içinde yaşıyorlar. Aynı kıyafetli göçmen, Kadıköy veya Bağdat Caddesi’nde dolaşsa belki kendini daha rahat hissedebilir. Ancak Gebze, Soğanlık, Avcılar, Esenler ve

Kurtköy'ün onbeş-yirmi sene önceki hali, İstanbul ile alâkası olmayan kasabalar gibidir. Görüşmeciler ile bu durumlar üzerine de sohbet ettik. Haklılık payımı göz önünde bulundurdular.

Kadınlık rolleri bakımından; Türkiye'de her göçmen kadın, *aileyi besleme ve koruma* görevini yerine getirmeye gayret etmiştir. Ek işte çalışmış, her şartta üretimde katkıda bulunmuş, başka kadınlar ile işbirliğine girerek rolleri ve sorumlulukları paylaşmıştır. İlginç olan bir nokta, göçmenler arasındaki boşanma oranı yok denecek kadar azdır. Rollerini benimsemek ile evliliği sürdürmek arasında bir ilişki kurmak istersek, eşler aralarında, beklentileri en aza indirerek, aile birliği ve amaçları için çalışarak, aileyi ve çocukları ayakta tutmaya çalışmışlardır.

Göçün kadına yüklediği toplumsal görev, çalışmak ve aileyi toparlamak olmuştur. Sohbetler ve görüşmeler sırasında kadınların, toplumsal sorumlulukları üzerinde serzenişleri ve yakınmaları hiç olmadığı için, yaşadıkları travmanın sadece göç ile ilgili olduğunu, bireyselleşmediğini söyleyebiliriz. Tabii ki, daha doğru ve geçerli yorum yapabilmek için, ayrıca titiz bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

4.3.14. Şehirlilik, Köylülük ve Göç

1930'lu ve 1950'li yıllarda Bulgaristan Türklerinin hepsinin köyden göçtüğünü görüyoruz. Daha sonraki yıllarda birtakım farklılıklar söz konusudur. Ancak bu konu, ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Göçmenlerin genel olarak belirttikleri, Türkiye'deki bir kentin, Bulgaristan'daki bir köyden daha düşük imkânlarla sahip olduğu yönündedir.

“...Eşim Deliorman'dan geliyorlar, okula başlanıyor, defter yok, kalem yok. Çok zor geliyor onlara, burayı çok daha iyi zannediyorlarmış.” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

1950'lerde, Bulgaristan'daki köyde, anaokulu dahil diğer okulların, tiyatronun ve sinemanın olduğunu, bizzat orda yaşamış bir görüşmecedan öğreniyoruz. Ayrıca, köyde terzilik yapacak kişinin bile diplomasının olduğunu; köylerin, günümüz şehirlerinde bile gerçekleştirmekte zorlanacağımız imkânlarla donatıldığını anlıyoruz.

“...Daha komünist sistem gelmeden, krallık döneminde köylerde kreş vardı. Ortaokul vardı. Tiyatro vardı. Şimdi ...Mesela beslenme, uyuma gibi konularda çok disiplinli dikkatli idi...” (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008).

1960’lı ve 1970’li yıllarda politika gereği, Türk azınlığın eğitime önem verildiğini, Türklerin şehirlerde de iş bulup barınabildiğini anlıyoruz. Bu değişim azınlık olan Türklerin başarılı olarak algılanmasının yanı sıra, esas sebebinin Bulgar halkı ile bütünleştirmek, hatta asimile etmek olarak yorumlayabiliriz. Bu değişimle ilgili olarak, 1989 yılında göçenler arasında köylü kesim kadar, şehirlilerin de yoğun olduğunu görüyoruz.

Bulgaristan Türklerinin konumunu; şehirli ve köylü olarak ayırabilmek doğru olmayabilir. Çünkü ailelerin yaşlıları, köyde yaşamaktadır. Kendilerini şehirli olarak tanımlayan kişilerin, hafta sonlarında ve diğer günlerde, ailelerinin bulunduğu köye gittiklerini, oradaki yaşama alışkın olduklarını görüyoruz. Görüşme yaptığım görüşmecilerin hepsinin, mutlaka köy ile bir bağlantısı bulunmaktadır.

Tüm bunların yanında, kasabada yaşayanlar bile, kendilerini şehirli olarak tanımlamaktadırlar. Tarımla uğraşmayıp, herhangi bir devlet işinde çalışanlar kendilerinden söz ederken, *Şehirde okudum veya Gençliğim şehirde geçti* şeklinde farklılığını anlatmaya çalışmıştır. Tarımla ve hayvancılıkla uğraşmak köylülük, devlet dairelerinde çalışmak ve kasabada yaşamak ise, şehirlilik olarak algılanmaktadır. Bulgaristan’da bir Türk’ün, köyden kente gelmesi yani köylülük sınıfından kentliliğe atlaması, önemli bir noktadır. Bu konuda, kota olduğu da belirtilmiştir. Ancak, şehirli birisi ile evlenme halinde sınıf atlama gerçekleşmektedir. Şehirde, mesleğin ve kültürel hayatın farklı olduğu vurgulanmaktadır. Her ne kadar komünizm zamanında, köyde bile tiyatro ve sinema olsa da, şehirlerde restoranlara gidip sosyalleşme, diğer sosyal gruplar ile daha fazla iletişim kurma imkânı olduğu anlatılmıştır.

“Komünistlerin çok kanunları çalışıyordu. Böyle hızlı nüfus artışı olmadığı için oralarda herkesi kontrol edebiliyorlardı. Yani ben şehirli olabildim çünkü o şehirli olduğu için vatandaşlık gibi oluyodu işler. Kız şehirdense oğlan köydense, şehirli vatandaş olabiliyor yani” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Gözlemlenen odur ki, şehirlilerin Türkiye’ye geldikten sonraki adaptasyonları daha hızlı ve başarılı olmuştur. Orta yaşlarda veya genç yaşlarında şehirden gelenlerin, göç travmasını

çabuk atlattığı, aidiyetinin daha fazla olduğu görülmektedir. Genel olarak, şehirden gelen eğitimli kişilerin, kendilerini başarılı olarak tanımladıkları görülmektedir.

Köyden orta yaşta veya ilerleyen yaşlarda göçenlerin, Türkiye'ye, özellikle büyük şehirlere adapte olamayarak, ilk sene içinde geri döndükleri görülmektedir. Bulgaristan'da yapılan görüşmelerde, *İstanbul bize göre değil, Bu yaştan sonra alışamayız* demişlerdir. Bu adaptasyon güçlüğüne esas kaynağı *köyden kente göç* temasında toplandığı düşünülmektedir. Geri göçenler daha çok yaşlı kişilerdir. Onları yalnız bırakmak istemeyen çocuklarıdır. Yine yeri gelmişken belirtmek gerekir ki; geri göçenlerin çoğu, son zamanlarda bir pişmanlık yaşamaktadırlar. Bu da, Bulgaristan'da yaşanan ekonomik sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Son zamanlarda, Bulgaristan'da köyde yaşamak, üretimde bulunmak ve para kazanmak, önemli bir sorun olmuştur.

Bununla beraber, kente adapte olan göçmenler için de, yaz tatillerinde köye gitmek ve nostalji yaşamak az da olsa üretime katılabilmek önemli bir moral aracıdır. Şehirde yaşayıp ayakta kalmayı başardığı için, kendi ile övünen göçmenler dahi, yakınlarının bulunduğu köylere ziyaretten memnuniyet duymaktadırlar.

Köyde doğan ve yetişen, ama şehirde eğitim almış, orada yaşamaya alışmış, kısacası her türlü yaşam biçimine alışkın kişilerin, göçün ilk zamanlarındaki zorluklara ve yeni yerleşilen yere entegre olmada, daha başarılı oldukları söylenebilir. Bir görüşmeci, yeni yerlerinde yaşayabilme başarısını, köy yaşamından öğrendiklerine bağlamaktadır. Bir başka görüşmeci, güçlü olmamasını köyde yetişmemiş olmasına bağlamaktadır.

"...Ben köyde büyüdüm çiftçi ailesinde ama benim eşim şehirde doğmuş ve o sinemaya tiyatroya gitmiş. Ben o zaman tarlaya gitmişim yani... saksıda büyüyen bi çiçek saksıda sulanmış büyümüş, daha güzel açmış bunu kimse suçlayamaz ..." (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

NÇ, köyde yetişmiş, yüksek öğrenimi yapmamış ve köyden göç etmiştir. Ama, İstanbul'da rahat edememiştir. İstanbul'un yeni kurulmakta olan bölgelerinden birine yerleşen NÇ, yirmi yıldır halâ sinemaya gidemediğini belirtmektedir. Bulgaristan'da köy olarak nitelendirilen yerleşim yerlerinde, sanat ve spor konularında kendilerini yetiştirebildiklerini görüyoruz.

“... Ben orda her hafta sinemaya gidiyordum eşimle, ama burda daha hiç sinemaya gitmedim. Ne biliyim orda daha, ordaki insanlar daha kültürlüydü, biraz da rejimden dolayı heralde.” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Eski Bulgaristan’da köylerde bile sanat ve kültürel faaliyetlere önem verildiği, köylerde de kişilerin rahat giyinip, dolaşıp topluma katıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle gençken sanatsal faaliyetlere alışanlar için, göçmenliğin ilk yıllarındaki mücadele ve Türkiye’ye alışma, bu faaliyetlerden uzak kalınmasına sebep olduğu için, göçe ilişkin bir farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, özellikle devlet tarafından uygun bedellerle icra edilen gösterilerin İstanbul ve benzeri şehirlerde yaygın olmadığını, nüfusun birçoğunun bu imkânlardan uzak kaldığının göstergesi olarak görülebilir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, Bulgaristan’da devlet tarafından organize edilen sanatsal ve kültürel faaliyetler taraflıdır. Devletin uygun gördüğü filmler seyredilmektedir. Hatta, bu kültürel faaliyetler içinde, Türkiye’yi fakir ve güçsüz gösteren filmlerin de olabildiği belirtilmektedir. *Al Yazmalım, Yol* gibi filmler ise, Bulgaristan Türkleri’nin hiç unutamadıkları ve defalarca seyrettikleri filmler arasındadır.

Köyde yaşayan MŞ de, kültürel faaliyetleri Türkiye’ye geldikten sonra sürdüremediğinden yakınmıştır. Kanımca, dünyanın her yanında, göçenler ve göçmek zorunda kalan kişiler için; sivil toplum kuruluşları, hatta yerel yönetimler, morali destekleyici kültürel faaliyetler düzenlemelidirler. Hepimize ilaç olan bu tür etkinliklerin Türkiye’ye yeni gelenler için, iyileştirici bir etki yapacağını düşünüyorum.

1950’lerde Bulgaristan’ın köylerinden gelerek, Türkiye’nin doğu bölgelerindeki köylere yerleşen göçmenler, tuvaletsiz, çatısız evlerin olduğunu gördüklerinde, bu duruma inanmamışlardır. O dönemde iki farklı ülkedeki, iki köy arasındaki farkı, kendileri çok naif bir biçimde anlatmaktadırlar.

“...Sonra geldik, sonra inek aldık, koyun aldık, evlerimizi sıvadık... Onlar da görmemiş hiç siva mıva... Onlar da geldi baktı hep...Hep dediler gel teyze bize öğret dediler...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Köyden köye göç edilmesine rağmen, o yıllarda Anadolu’nun daha virane olduğu bildirilmektedir. EY de, Kürtlerin yoğun olduğunu söylediği Erzincan’da, sıvalı ev ve bahçe konusunda, çevrelerindeki insanlara destek olduklarını, orada çok iyi dostluklar kurduklarını bildirmişlerdir.

Yıllar sonra, 1989 yılında göçen göçmenlerin bile, Türkiye’de kırsaldaki hayatı görünce çok şaşırıldıklarını anlıyoruz. Sağlık görevlisi olarak, Ankara’nın Kalecik’ ilçesinin köylerine giden ZA, oradaki eğitimsizliği ve bakımsızlığı görünce üzülmüş, milliyetçi duyguların yoğunluğuyla Türkiye’nin bu durumunu, Türklere hiç yakıştıramadığını bildirmiştir. Hatta, devlet orada sağlık ocağı açsa, seve seve çalışmaya gideceğini, bunu o dönemlerde çok istediğini anlatmıştır.

“...Oradan döndükten sonra on gün istisnasız on gün migrenle yattım. Çünkü çok üzüldüm. 250 çocuklu bir okula gittik okulda çocukları muayne ettik o çocukların hiç birinin iç çamaşırı yoktu, direk pantolan pijama ...yani ayakkabıları delik, eller kırmızı bir çamur gibi bir şeyle sıvalı, böyle dışı öle kırmızıydı ben hatta toprağa baktım toprağın rengi kırmızı” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007)

Aynı olayı, aynı yerde bir yerli yaşamış olsaydı, durumu böyle gözlemlemeyebilirdi. O tarihte Bulgaristan’dan gelen ZA, durumu bütün açıklığı ile görmüştür. Bu anlatılar, bu açıdan da önemlidir. Komünist Bulgaristan’da yetişmiş bir gözlemci olarak ZA, farklı bir bakış açısıyla, dışarıdan gördüklerini yorumlamaktadır.

Geriye dönüş yapan göçmenlerle ilgili anlatılar, ayrı bir bölümde değerlendirilmektedir. Ancak, kentlilik ve köylülükle ilgili yorumlardan birine, bu bölümde de değinmek gerekmektedir. 1989 yılında gelerek ilk sene içinde geri dönenleri çoğu yaşlı ve köylü insanlardır. Bahçesini, toprağını ve oradaki yaşamını özleyen, İstanbul şehrinin karışıklığı ve büyüklüğünden ürken insanlardır.

Günümüzde köyleşen şehirlerden, kentleşen köylerden, kısacası post-modern toplu yaşam ile ilgili durumları anlamaya çalışıyoruz. Bu bağlamda, Bulgaristan göçmenlerinin kentlilikle ve köylülükle ilgili yaşadıkları tecrübeler araştırmacılara yol gösterebilir.

4.3.15. Hasret

Hasret tema’sı; *geride kalanlar* ile daha sonra *geriye göç edenler* olmak üzere iki bölümde irdelenecektir. Hali hazırda her iki grup da, geride kalanlar olarak yorumlanabilir. Ancak, geride kalanların bir kısmının, Türkiye tecrübesi olduğu için, farklı yorumlara yol açabilir.

4.3.15.1. Geriye Göç Edenler:

1930'lu ve 1950'li yıllarda, Bulgaristan'da kalan ve daha sonra geriye göç edenlere ilişkin bir veri ile karşılaşılmamıştır. Ancak 1989 göçmenlerinin nerede ise yarısı, 1990 yılının ortalarında geri göçmüşlerdir.

Bu bölümde, geriye göçenler hakkında neler düşünüldüğü anlaşılmaya çalışılacaktır. Tezin amacı açısından; kadınlık rolleri ile geri göçenlerin durumları karşılaştırılacaktır. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, geri dönenlerin çoğunun köy kökenli aileler olduğu anlaşılmıştır. Okumamış, orta yaşın üzerinde, büyüklerinin ve eşlerinin sorumluluklarını üzerinde daha çok hisseden kadınların, geri göçtükleri tespit edilmiştir.

"...Kendi ablam 8 ay sonra döndü. Ablam köydendi. Yeni ev yaptırmıştı. Kıyamadı evine. Ortaokul mezunu idi. İş tercih etme durumu yoktu. Onlar pazara alışık değil. File ile kilo kilo alışveriş yapmaya. Köyden gelen için zordu." (EM, K, 24/44, 1989, İstanbul, 25 Ağustos 2009)

EM akrabalarına geri döndükleri için gönül koyarak, geri dönüşlerini bir çeşit milli onursuzluk olarak görürken, İY, ağabeyinin ve akrabalarının geri dönmesini anladığını, uzun ve detaylı olarak anlatmaktadır. Şehir ortmına alışamayan Talip dede, erkek kardeşi İY'den rıza isteyerek 1989 de geldiği İstanbul'dan 1990 da ayrılarak tekrar Bulgaristan'a dönmüş ve devlet çobanı olarak yıllarca çalışmıştır.

"...Valla ben onlara küsmedim. Böyle çocukların ellerine bakmaları onları çok sıktı. Yani artık çalışacak yer de yok, yani İstanbul gibi yerde ne hayvan güdebilirsin..." (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Bulgaristan'a gittiğimde Talip Dede'nin evinde kaldım. Geri göçtüğüne hiç pişman değildi. Topraklarında rahat rahat geziyordu. O kadar sakin, güvenilir bir yerden sonra keşmekeş şehir hayatının onu nasıl yormuş ve üzmüş olduğunu bizzat anladım. Talip Dede'yi 2010 yılı kışında kaybettik. Ölümünden sonra eşi Meryem Teyze'nin yalnız kalması beni de çok üzdü. Meryem Teyze, üç-dört ay onun yanında kalmamı, bana anlatacak çok, ama çok şey olduğunu söylemişti. Sanırım bu hikâyeleri toplamaya, derlemeye tezler, ömürler, kitaplar yetmez.

Görüşmecilerin hepsi Bulgaristan’da doğmuş kişilerdir. Yaşları ne olursa olsun, doğdukları, akrabalarının bulunduğu coğrafyaya ve kültüre hasretlik çekmektedirler. Geri dönmek istemeseler de arada gitmek, bir şekilde haber almak istemektedirler. Bu çok insancıl ve doğal bir hasrettir.

Hangi yılda göç etmiş olursa olsun, memleketini ziyaret etmek ve görmek isteyenler çoğunluktadır. Düğünler, doğumlar ve ölümlerde ziyaret yapmayı heyecanlı bir imkân olarak görmektedirler. Bununla beraber, Bulgaristan’dan ayrılmamış olanlar Türkiye’ye davetli olarak gelmektedir. Bu bazen gezdirme ve elde edilen başarının gösterilmesi, paylaşımı şeklinde olabilmektedir. Özellikle, lise bitiren gençlerin mezuniyet hediyesi olarak Türkiye’ye gelip gzmeleri, alışveriş yapmaları bir gelenek haline gelmiştir. Bu şekilde karşılıklı hasret giderilmesine olanak sağlanmaktadır.

“...Teyzem geldi ama eniştem pek iş bulamayınca getti. Tarlada çalışıyordu...yapamadı....döndükleri için kızlar memnun değil. Doğum oluyor ölüm oluyor kimsemiz kalmadı dediler... Eniştem de gitti bittaha hiç gelmedi...Teyzem kızlar geliyor ama o hiç gelmedi...”(TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Kalanlar geri dönenleri, güçlülere dayanacak sabrı gösteremedikleri için kızmaktadırlar. Erkek görüşmeciler, belki dedikodu olarak gördükleri için, belki de kendilerini deşifre etmemek veya bir yabancı ile aile içi olayları gündeme getirmemek için, fazla anlatmıyorlar. Sadece geri dönenleri tasvip etmediklerini kısaca söylüyorlar.

“...Onlar tutunamadı. Küçük kardeşim ta Ankarada. Biraz sabretseydiler onlar kazanacaktı, ben çok ağlayarak yalvardım dönmeyin felan...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Bulgaristan’da kalan kişilerden ülke hakkında bilgi alıyorlar ve gelişmeleri izliyorlar. Özellikle, 1990’larda başlayan modernleşme ve değişim sürecini eleştiriyorlar. Görüşmeciler Türkiye’nin kapitalizmi iyi algıladığını, ama Bulgaristan’ın kapitalizmi anlayamadığını, Avrupa Birliği üyeliğinin imkânlarının tam anlaşılamadığını düşünüyorlar. Bulgaristan’daki durumun çok kötü olduğunu, eskiden iyi yaşanan, düzenli bir yer olduğunu vurguluyorlar.

“... kanunsuzluk gibi görüyorum ben, çünkü keyfide olabiliyo ve her şeyi paraya dayamışlar. Bi tansiyon bakıyorum para isteniyo bi yazı diyelim ki hastaneye gideceksağlık belgesi işte bi burada bi belediye doktoru şey uu ölüm belgesi verir onlar da veriyo onu da işte her şey paraya dayalı kapitalizmi de bilmiyolar ...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

ND geri dönmek için direnmiş, küçük çocuğu ile var olmaya çalışmış bir kadın. Geri dönenlerin, yeterince sabretmediğini düşünenlerden. Bununla beraber, oradaki hayatın buradan daha iyi olmadığını gördüğü, Türkiye’de daha iyi imkânlarla yaşadığını fark ettiği için, geri dönenlere üzüldükçe, kendi tercihinden dolayı da mutlu.

“ İlk kez on yıl sonra gittik. Hemen dönmek istedim. Eşime hemen halledelim pasaportları dönelim dedim. Hiç kimse bize bakmıyo. Komünizmadan mı yoksam paradan mı değişmişler. Eskiden Türkiye’den biri geldimi sıraya dizilirdik onu misafir edelim diye. O artık yok. Sıcaklık göremiyorsun.Biraz kıskançlık var. Geldikten bir yıl olmadan geri döndüler. Yok orası burası kıyasladılar. ” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

HA, küçük yaşta Bulgaristan’dan göçmüş, bir daha Bulgaristan’a gitmemiştir. Çok küçük yaşta göçtüğü için, hatırladıkları sınırlıdır. O günlerde, bu tür ziyaretlerin zor olmasından dolayı gitme umudu ve hevesi olmamış, olamamıştır. Devletten posta müdürü olarak emekli olan eşi, kendisine emekliliğinden para ayırdığında, bu parayı Bulgaristan’a gitmek yerine, Hacca giderek kullanmayı tercih etmiştir. O günlerde, bu tür ziyaretin çok pahalı olduğu anlaşılıyor. Bugün İstanbul-Ankara ile İstanbul-Varna arası, aynı fiyata rahatça gidilebilmektedir.

SS, 1951’de, on sekiz yaşında göçen bir görüşmecidir. Hem Bulgaristan’ı, hem de Türkiye’deki ilk günleri net hatırlamaktadır. SS Teyze, 1989’da gelip geri, göçenlere kızmaktadır. Kovuldukları yere geri dönülmesi, kendisini yaralamıştır. Ayrıca, önyargı olabileceğini kendisi de kabul ederek, dönenlerin Müslümanlığı pek bilmedikleri ve içki düşkünü oldukları için geri dönmüş olabileceklerini düşünmektedir. SS Teyze gibi düşünen, birçok kişi ile görüşülmüştür. Görüldüğü gibi, içten ve dıştan bakma fark etmektedir.

“Bak o kadar geldiler geldiler, sonra utanmadan geri göndüler. Ben de zoruma geldi. Madem ben buraya kadar gelmişim o kadar çekmişim. O çok zoruma gitti. Yani. Ben ona kızdım, kızım. Madem biz ordan kovulduk. Çok geldikleri gibi gittiler, acırım ben onlara...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

“...Geri gidenlere çok kızdım. Biz o kadar aç susuz geldik geri dönmedik, onlar kamyon dolusu eşya ve yiyeceklerle geldiler de döndüler...ev bulamadılar, okulda kaldılar... Bizde okul da yoktu. Bişey yoktu....iyi yapmadılar geri gitmekde, perişan oldular.” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

1950 göçmeni geri dönüşleri bu şekilde yorumlarken, 1978’de göçen bir görüşmeci ise, aşağıdaki sözü tekrarlamış, geri dönenlere kızmayıp anlayış gösterdiğini bildirmiştir.

“Kayınpederim göç ateşten gömlek derdi. Bir çeken bilir derdi.” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009).

1989’da akın akın göç edenlere, önce göç eden tanıdıkları yardım etmişlerdir. Eski göçmenler, yeni göçmenlere evlerini açmış, aylarca kendilerine yatak vermiş, kazanlarca yemek pişirmiş, kiralık ev ve iş bulmalarına yardımcı olmuşlardır. Eski göçenlerin hepsi, yeni gelenlere ev sahipliği yaparak, kendi çektiklerinin başkaları tarafından yaşanmamasını arzu etmişlerdir. Eski göçmenlerin yardım ve desteklerinin ana nedenlerinden biri, hasret çektikleri akrabalarına, komşularına ve sevdiklerine kavuşmak olabilir. Bu sebeplerden dolayı, göçmenlerin geri dönüşlerine çok şaşırılmışlar, kızmışlar ve üzölmüşlerdir.

“89’da gelenler...Biz onlara yer ayırdık, hazır ev tuttuk. Dibimizde bulamayız ki, burası köy gibi değil ki...Biz onları uzak yere koymuşuz diye bize küstüler. Onlar yanlarında eşya ile geldiler...biz hiçbirşeysiz geldik. Neler getirmediler, neler getirmediler ama gene de biz burada yaşayamayız dediler...” (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Kimi görüşmecilerin, Bulgaristan’a geri dönenlere Türkiye’ye ilk geldiklerinde destek vermiş oldukları için, onların Türkiye’de kalmalarını istedikleri için, geri dönüşlerin kendilerinde kırgınlık ve kızgınlık yarattığını düşünüyorum.

1989’da göçen görüşmecilerden bir başkası, empati kurarak, herkesin bakış açısının ve kararının, kendince doğru olduğunu söylemektedir. MŞ’nin anlatılarından, her göçmenin bu fikri aklından geçirmiş olabileceğini düşünüyorum.

“40 yaşın üzerindesin ev kira, 3 çocuk var...biz okumadan yapamayız...Nasıl yapacak...iş bulacak...Nasıl okutacak...bu insanlar burada sürünmekten deyip gittiler...Neden döndüğünü bilmiyorlar...İnsanlar çok sevdiğinden mi döndü, insanlar çaresizlikten döndü...” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

MŞ, dönenleri anlamaya çalışmaktadır. İlk günlerdeki çaresizlikten, iş bulamama ve aileye sahip çıkamama endişesi ile dönmek istemelerine bir çeşit hak vermektedir.

4.3.15.2. Geride Kalanlar

1950 yılında 7 yaşında göçen HD'nin babasının, gezmek, görmek için Bulgaristan'a tekrar gitmek istediğini duyduğumuzda, özlem duygusu içinde olduğunu anlıyoruz. Ama, gideceği yerde insan ve kaynak olmadığından, oğlu HD'nin bu isteğini geri çevirmektedir.

"...Babam çok gidelim diyor. Ama ben napcan baba diyorum. İşimiz kalmadı zaten fakir oralar artık..." (HD, E, 7/65, 1950, Bursa, 24 Temmuz 2008)

FY'nin kayınpederi ve kayınvalidesi de, 1978 yılında göç ettikten sonra, geride kalan diğer çocuklarına ve akrabalarına özlem duymuş, Bulgaristan'a gitmek istemiştir. Türkiye'ye alışmak zor olmuştur. Bulgaristan'a gezmeye gittiklerinde, bir ziyaret gezisinde büyükanne orada vefat etmiştir. Dedenin mezarı Türkiye'de babaannenin ki ise Bulgaristan'da kalmıştır. Göç aile mezarlarını bile ayırmıştır.

"...Tabii zor oldu. Alışamadılar. Dönme imkanı yok zaten ... İşte alışamamaları. Orda üç tane çocukları kaldı. Akılları onlarda kaldı... Geziye gittiğinde orada vefat etti. Mezarı orda kaldı..." (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

FY, bir yandan beraber yaşadığı eşinin ailesine üzülmüşken, diğer yandan kendi ailesine karşı inanılmaz hasret duymaktadır. Geleneksel olarak, erkek ailesi ile beraber göç gerçekleşmektedir. Kadınların neredeyse hepsinin alışmadığı, mecburi bir hasretliktir bu, uzaktaki akrabalara duyulan özlem. Kadınların hepsi; söz aile hasretine gelince, son derece duygusallaşmış, üzülmüş ve fazlasıyla ağlamışlardır.

"...İşte onu hiç sorma hiç sorma çok kötü İşte duygulanıyosun çok mutlu oluyosun nasil diyem ben çok duygulu biri olduğum için çok duygulanıyorum ben. Onlar gelince çok rahatladım. Zaten ben bayram olmasını hiç istemezdim, hiç istemiyodum. Kimsem yok..." (FY, K, 28/59, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

Bir başka görüşmecim SK ise; Bulgaristan'a, doğduğu topraklara zaman zaman özlem duyduğunu, ama burada iyi olduğu için, hasretlik duygusunun kendini hırpalamadığını, buna dayanabildiğini bildirmiştir.

Gelenler, kalan akrabalarını özlediklerinden, akrabaların gelişleri bir bayram havası yaratıyordu. MY'nin yaklaşık 30 sene sonra yanına kardeşi gelecektir. O'nu karşılamaya Erzincan'dan Edirne'ye gider. 1978 yılı Türkiye'sinde, bu masraflı, uzun süreli büyük bir olaydır.

“... Onlar gelince çok mutlu oldum. Onları hiç görmediğim halde... Edirne'ye kadar gittim onları almaya...” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

MK, eşi ve eşinin ailesi ile Bulgaristan'dan ayrıldığında 1 yaşında olan kardeşini ve anne babasını karşılamaya Edirne'ye kadar gitmiş ve akrabalarının da göç etmesinden çok memnun olmuştur.

4.3.15.3. Anadolu'da da Uzak Kalınanlar

Göçmenlerin hemen hemen hepsinde rastladığımız durumlarından biri de, Türkiye'deki akrabalar ve tanıdıkların bile birbirlerinden çok uzakta olmalarıdır. Hasretlik, sadece Bulgaristandakilere karşı değil, Türkiye'deki akrabalara karşı da olabilmektedir.

“...İşte en başta ben geldim, sonra dayım da geldi. Onlar şimdi Zonguldak Çaycuma'da...öz halam da Denizli'de... onların kızını da ben oğluma aldım..akrabadan almazdık ama, tek kimsesiz diye... İşte şimdi Aydın'da Söke'de onlar. Torunlar Buldan'da. Bakarsan hepsi var ama her biri bir tarafta...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Anne babasından uzakta yaşayan GP teyzenin anlatısı hüznüydü. Ama son derece mizahi ve komik mimiklerle anlattı olayı. Kendisini özleyen anne ve babası “acil hasta” mektubu ile çağırdıkları GP, heyecan ile Bursa'dan aktarımla Samsun'a gider ve hastalığın gerçek olmadığını anlayınca sevinçle şaşırır. O dönemde otobüslerin çok sarsıcı ve yorucu olduğunu vurgulamıştır.

“İki çocukla giderdim bakarım anam da babam da sağlam. Meğerse özlemişler. Sonra sonra aldanmadım onlara... Eski arabalarda nasıl, vurdukça vuruyor kafalar. Yollar da çok uzundu o zaman. Buradan Ankara'ya 8 saat, sonra 13 saat oradan Samsun'a giderdik. Sene de bir giderdik gene...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Tezin oluşumuna vesile olan görüşmeci Kadriye babaanne; kızını, torunlarını, evini ve eşinin mezarını Bulgaristan'da bırakıp, tam 54 yaşında olan genç kızı, oğlu ve torunu ile birlikte Türkiye'ye göç etmiştir. Kendi eliyle yaptığı evi bırakmanın üzüntüsünden sonra, Ankara'da değiştirdiği yedi sekiz ev onu hiç etkilememiştir.

“...Bana Bulgaristan'dan sonra çok rahat ev taşıyabiliyorsun... Çok zor elde ediliyordu... ama şimdi hiçbir önemi yok...anılar...anılar...bu eşyalar bana hiçbir şey ifade etmiyor... O evi eşimle beraber yaptık...ikimiz yaptık... çocuklarımız küçüktü. O eve çok çille çektim...” (KE, K, 54/74, 1989, Ankara, 3 Ekim 2009)

Türkiye’de çok daha lüks ve pahalı evler satın alınsa bile, kendisinin eşi ile beraber yaptığı evi, kızını, köyünü, her şeyi, halâ gözyaşları ve özlemle hatırlamaktadır. Orta yaşın üzerinde göçenlerin belli bir süre sonra, Türkiye’de çok mutlu olsalar ve durumlarına şükretseler bile, geride bıraktıkları her şeye özlem ve hasret duydukları görülmektedir.

Birinci nesil göçmen kadınlar için özlem o kadar yoğundur ki, *Araf*’ta kalmak gibidir. Ne Bulgaristan’a, ne de Türkiye’ye aittirler. Orta yaşın üzerinde yaşamının büyük bölümünü bıraktığı yerde geçirenler için *hasret* her an yaşanan ağır bir duygudur.

Kadınlık rolleri, hissedilen bu duygulardan etkilenmekte ve beslenmektedir. Hasret ve hüznün kadına yakıştırılsa da, her duygu dozunda yaşanınca insanı besler ve fazlası dokunabilir.

4.3.16. Müteşekkir Kalınan Kişi, Kurum ve Kuruluşlar

Bu çalışmanın görüşmeleri sırasında, görüşmeciler ve çevrelerindeki diğer göçmenler, sohbetin bir yerinde kişi, kurum veya kuruluşlara teşekkür etmişlerdir. Göçün ilk günlerinde yaşanan sıkıntılara göğüs gererken, kendilerine yardım eli uzatanları, halâ gözleri nemli olarak anmaktadırlar. Bu bölümde, göçmenlerin müteşekkir kaldığı, teşekkür etmek isteyip de edemediği başbakanlar, kurumlar ve kişiler ile ilgili anlatıları paylaşılmaktadır.

Görüşmecilerden AT, 1950 yılında henüz çocuk yaştaiken geldiği halde hatırladığı şey, iyi bir şekilde karşılanmalarıdır. Bunu anlatırken “Türk Milleti” ibaresini kullanması son derece manidardır. Sanki *Türk Milleti* ibaresi devlet, hükümet, Kızılay, asker ve toplum kavramlarının hepsini kapsamaktadır. Bu görüşmeyi anlamaya çalıştığım günlerde, Zülfü Livaneli’nin *Veda* filmini izlemiştim. Zübeyde Hanım’ın Selânik’ten geldikten sonra bulunduğu muhacirhâne, sanki AT ve diğer görüşmecilerin anlattıklarının canlandırılmış hali idi. AT’nin Türk milletine, bu ilk karşılaşmadan dolayı çok teşekkür ettiğini ve şükrettiğini belirtmem gerekir.

“...Edirne’ye trenle geldik. Biz köyden çok kişi geldik. Türk milleti bizi misafir etti. Yedirdiler, suladılar. Açlık, perişanlık. Kıştı.” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Sınır dışı edilen bir aile, Bulgaristan'dan ayrıldıktan sonra nereye gittiğini bilmemektedir. Yugoslavya ve Yunanistan üzerinden Türkiye'ye gelmişlerdir. Hiç tanımadığı birçok insanın, bazı yollarla kendilerine gizlice yardım ettiğini bildirmiştir. Daha sonra ise, Türk istihbaratının çok desteği olduğunu anlamışlardır. CS de, adını vermeden genel olarak tüm yetkililere teşekkür etmektedir.

"...Sonra Türk yetkilileri çok yardım ettiler..." (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

4.3.16.1. Atatürk

HA, çocuk yaşta göçmüştür. Varna'dan gemi ile gelmişlerdir. Gemide yediği ilk zeytini ve diğer farklılıkları net hatırlamaktadır. Anlatıları arasında, Atatürk'ün kendilerini karşıladığı da vardır. Tekrar teyit edilmek için soru sorulduğunda, bu konuda samimi olduğunu, net hatırladığını ısrarla vurgulamaktadır. O tarihle ilgili, henüz başka kaynak bulunamamıştır. *Atatürk, Bulgaristan mühacirlerini karşılamış ve onlarla sohbet etmiş midir,?* halâ araştırılacak konular arasındadır. HA anlatısında, televizyon veya evlerde okunan dualarda, Atatürk'ün adının anılmamasına çok sinirlendiğini özellikle vurgulamıştır. İlk göçten iki sene sonra, bu defa Kayseri'den Adapazarı'na göç sırasında, Bolu Dağı yakınlarında Atatürk'ün ölüm haberini almış, tüm aile yasa bürünmüştür.

"Biz Varna'dan bindik. Buraya geldik. Hoşgeldiniz dedi. Bütün vapurda gelenlere. İçine bindi karşıladı bizi. İçerleri gezdi. Hala gözümün önüne gelir. O hali gözümde. Şimdi dua ediyorlar, onu anmayınca ben çok kızıyorum." (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

HA ısrarla Atatürk'ün kendilerini ziyaret ettiğini vurgulamıştır. 2013 yılının ilk aylarında 1927 doğumlu HA, 35 kiloya düşmüş ve solunum zorluğu çekmeye başlamıştır. Dimağı ve zihni çok açık olan HA, Atatürk'e hergün dua etmektedir.

4.3.16.2. Menderes

1950 yılında, Başbakan Menderes döneminde göçenler de, Menderes'e karşı büyük bir hürmet ve saygı beslemektedirler. Kendilerini getiren, karşılayan ve toprak veren bu başbakan için, dualarını ayrı ettiklerini bildirmektedirler.

“Menderes, Allah rahmet eylesin mekanı cennet olsun. O getirdi bizi.” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

Menderes ile trende karşılaşp, konuşup sonradan kiminle sohbet ettiğini anlayan EY için, minnettarlık farklıdır. Menderes, özel olarak kendisi ile ilgilenmiş, istediği yere gönderilmesi için etrafındakilere söylemiş, ama EY konvoydakilerden ayrıcalıklı olmamak adına bu şansını kullanamamıştır. EY'nin zamana ilişkin anlatısında, *Menderes gününde gelmek* tabiri vardır. Menderes zamanında geldiklerini belirtmek istemiştir.

“Biz Menderes'in gününde geldik. Trenden indik indiğimiz gibi bizi Menderes karşıladı...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 20 Ağustos 2009)

Yine Menderes döneminde göçen bir erkek görüşmeci, o dönem göçenlerin müteşekkirci kalmalarının sebebini de anlatmıştır. O dönemde göçenlere, bebek dahi olsalar, arsa ve tarla verildiğini yaşayanlardan teyit etmiş oluyoruz.

“Menderes'i hatırlıyorum...Allah rahmet eylesin. Burada toprak verdi bize. Orda ne kadar toprağın varsa, burada da toprak veriyor. Serbest göçmencilik ama yine de verdi bizi toprak. Babaya ne kadar verdi ise, buraya da hisse vermiş. Yeni doğan çocuğa bile...” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

4.3.16.3. Özal

1985 yılında isim değişikliği ile başlayan azınlık politikaları sonrasında, direnen Türk azınlığın çaresizliği karşısında, Türkiye'de birçok kişinin hoşuna gitmese de, 1989 yılında, Başbakan Turgut Özal'ın önderliğinde sınır kapıları Bulgaristan Türklerine açılmıştır. Birçok Bulgaristan Türkü'nün sınır dışı edildiği, iç huzursuzluklarının arttığı, yakın tarihimizde yaşanan bu olayda, Türkiye'nin sınırlarını açması, büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Dönemin başbakanı Turgut ÖZAL'ın konuşmaları ve beyanatları, dönemin simgesi haline gelmiş, Atatürk ve Menderes gibi haklı olarak yüceltilmesine neden olmuştur. Göçmenler minnettarlıklarını şu şekilde anlatmışlardır:

“...Bak biz hiç partililik yapmayız... Parti şeyi değil ama hangi göçmene sorarsan sor Özalcı'dır...Todor Jivkof'a gelsin dedi... Nur içinde yatsın...Açtı kapıları bizi ezdirmeydi...Hangi göçmen olursa olsun Özal'cıdır... Almayabilirdi de... Bosna'da insanları diri mezarlara koydular...Allah ondan razı olsun...Her zaman bir

beyime, bir Özal 'a dua ederim...' (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Görüşmecilerden biri, neredeyse başka bir ülkeye göç edeceklerini, ama sınırlar açılınca, bir Türk olarak öncelikle Türkiye'yi tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Avusturya'nın Türk göçmenleri istediği haberi yayılmaya başladığında, Bulgar hükümeti Türkleri kovduğunu açıkladığında tam bir korku içinde kalan Bulgaristan Türkleri Türkiye kapılarının açılması ile bayram havasına girdiklerini anlatmışlardır.

"... Korku. Sonra duyduk. Turgut Özal zamanındaydı dedi ki ben Türkleri orada bırakmam. Onlar benim memleketime zenginlik getirecek diye. Bu haber bizi sevindirdi. Hemen değiştirdik. sonra on gün içinde hazırlandık" (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Başbakanlar, Kızılay, asker ve diğer devlet görevlileri dışında, münferit olarak kişilere, iyi yürekli yardımsever insanlara da teşekkür edilmekte ve minnet duyulmaktadır. Günümüzde, yardımların medya çığırkanlığı ve pazarlama olarak kullanılmasının iyice arttığı düşünülürse, burada anlatılan ve anlatılmayan herkese, göçmenlere verdikleri destekten dolayı teşekkür etmek gereklidir.

ND'nin ilk günlerde yaşanan susuzluk ve bakımsızlıktan dolayı, çocuğu hastalanmıştır. Kocaman İstanbul'da nereye ve nasıl götürülür bilememektedir. Çaresiz durumda iken, kendisine yardım eden eşinin arkadaşına halâ minnettardır. Parası olmadığı ve bilemediği için sağlık kurumuna ulaşmayan ND, özel bir dispansere parasını ödeyerek çocuğunun bakımını üstelenen diğer göçmene minnettardır. Çünkü çocuğunun, onun sayesinde yaşadığına inanmaktadır.

"Eşimin arkadaşı Yugoslav göçmeni... Benim çocuğumu doktora götürdü. Sağolsun. Allah ondan binlerce kez razı olsun, benim çocuğumu hayata tuttu. Tedavisini üstlendi. Örümecek var ya yürütgeç, ona kadar aldı. Yani minnettarım ona ben..." (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Kimileri için, yardım meleği babasının askerlik arkadaşı olmuştur. Sınır dışı edilen ailenin, elinde hiç para olmadığı için, aç kalma tehlikesi ile karşılaşmışlardır. Ama onların da bir destekçisi çıkmıştır. Gelirleri az da olsa, ayakta kalabilmeleri için sağlanan her imkân bir destektir.

"... şöyle bişey oluyodu bir milyon oluyosa yerli doktor, ben iki yüz bin lira alıyodum...Biz gene minnetardık... Ev sahibi kira da istemiyorum, böyle bişey. Bigün

bi uyandım, bize bir kamyon eşya göndermiş. Ranza manza böyle radyo bile göndermiş.“ (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007).

1989 göçmenlerinden RV, sınırda kurulan göçmen kampındaki herkese herkese teşekkür etmektedir. Yemekler, banyo, akşamları askerler tarafından çocuklara dağıtılan şekerler ve bisküviler. Bütün bunları, unutulamaz yardımlar olarak tanımlanmaktadır. RV, geçici göçmen alanında, kendilerine moral veren Kırklareli Valisi'ne ve anlattıklarına çok değer verdiğini ve güç bulduğunu anlatmıştır.

“...O vali öyle şeyler söyledi ki bize, çok güç verdi. Bize dedi ki, siz elinizi benim ağzıma sokacaksınız, biz sizin ağzınıza parmağımıza koyacağız. İkimiz aynı anda ısıracağız. Kim dayanırsa. Dayanacaksınız dedi... Sonra Vali bizi 30 Ağustos Zaferini kutlamaya çağırdı...o zaman çocuklara şeker verdiler ve bisküvi verdiler. Bu çocuklarımızı çok mutlu oldular. O kadar sevindiler ki.” (RV, K, 37/59, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Bütün teşekkürler arasında, vurgu yapılarak söylenen, tezde veya kitapta mutlaka yazmam istenilen müteşekkirlilik **Kızılay**'a aitti. Göçmen Kamplarında, çadırlarının Kızılay tarafından kurulduğu, yemeklerinin Kızılay tarafından verildiği için, özellikle **Kızılay** vurgulanmıştır.

“...Görsem onların hepsinin elini ayağını öpücem, o insanların... o askerler bize baktılar...Nerden buldular o kadar yemeği... çok yemek verdiler...Kimliklerimizi verdiler... Bize çok baktılar... Onlardan Allah razı olsun. Başka yere gücüm yetmez ama oraya malımı da veririm, canımı da...onlardan bin kere Allah razı olsun... Ne yazarsan yaz, sakın KIZILAY'ı yazmayı unutma....sakın ve sakın ha...öğretmenlerine de söyle sakın yazmayı unutma” (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Doğal afetler, savaşlar ve göçler, insanın çok çaresiz kaldığı, ne yapacağını bilemediği travma durumlarıdır. Üstelik bu travmayı, birçok insanın kitleler halinde yaşaması, durumu daha da güçleştiriyor. Yardımlaşma zorunlu hale geliyor. Türk insanı ve yöneticilerinin; göç gibi bir afet durumunda olabilecek birçok eksikliğe, düzensizliğe ve sistematiksizliğe karşı, içtenlikle paylaşımcı ve yardımcı olması ve bunun fark edilmesi çok güzel. Çalışma sırasında ağlayan ve üzülen insanların, memnuniyetlerini anlatmaları yüreğime su serpti.

4.3.17. Son Durum

Sözlü tarihin yapıldığı tarih itibari ile göç kavramına genel bakış ve o tarihteki genel değerlendirme irdelenmiştir. Bir göçmen olarak karşılanan ve karşılanmayan beklentiler, göçmenlerarası ve diğer topluluklar ile olan ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.3.17.1. Beklentiler: Karşılananlar, Karşılanmayanlar

Bulgaristan göçmenleri Türkiye’de; yeniden hayata atılma, iş bulma, iş kurma, ev alma, araba alma ve çocuk okutma gibi beklentilerini karşılamışlardır. Azimle çalışarak, sabrederek, hemen hepsi amaçlarına ulaşmışlardır. Türkiye Türkleri’yle beraber, inançları doğrultusunda yaşama arzuları karşılanmıştır. Görüşmecilerin hepsi, göçtükleri için memnundur. Son durumlarına şükretmektedir. Yaşadıkları her yeri çok sevmekte, geri dönmeyi düşünmemektedirler.

Bulgaristan’da bırakılan birçok şey kötü anlamda değiştiği için, göçmenlerin Türkiye ile ilgili beklentileri fazlası ile karşılanmış, hatta beklemedikleri bir gelişmeyi yaşadıklarını itiraf etmişlerdir. Bulgaristan’ın şu andaki yaşam standartları geri dönmeye elverişli olsa, beklentilerin karşılanma analizi değişebilirdi. Bulgaristan’da maaşların çok düşük olması, işsizlik sorununun yüksek olması, tarım yapan için teşvik olmaması, geç yaşlara kadar çalışmak zorunda kalınması, sağlık sisteminin bozulmuş olması, Türkiye’ye yerleşmiş olmaktan memnuniyeti artırmaktadır.

“...Bir genelleme yapmak gerekirse, biz çok güzel bir Bulgaristan bıraktık. Ama bizim arkamızdan çöktü. Düşünün 60 yaşında insan hala çalışıyor. Zaten biz boşalttık. Kalanlar da Hollanda, Fransa, Kanada, Romanya’ya gitmişler. Yunanistan veya İstanbul’a üç aylığına bakıcılık yapmaya gidip gelenler çok. Yani bıraktığımız Bulgaristan yok. Yok kalmadı....” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

TT ve ailesi, beklentilerinin karşılandığını söylemektedirler. İlk zamanlar parasızlık, yalnızlık duygusu, şiveden dolayı ötekileştirilmek, dini bilgilerinin sınırlı ve başı açık oldukları için, çevreden baskı görmek gibi, birçok sorunla mücadele etmiş olmalarına rağmen TT, halinden memnundur. 12 yaşında iken Türkiye’ye geldiğinde, masallardaki gibi altın saraylar olmadığı için, hayal kırıklığı yaşasa da, önlüğü olmadığı için okula geç gitse de, birçok gece aç uyusa da, yine de halinden ve Türkiye’de yaşamaktan memnun olduğunu bildirmiştir.

Göçmenlerin birçok beklentisi karşılanmış görünmektedir. Ancak, Bulgaristan Türklerinin çektiği acılar ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti'nin; uluslararası arenada ve Avrupa Birliği nezdinde toprak ve mal iadesi ile soykırım suçlamasında bulunmadığına içerlemektedirler. Kimileri bu düşüncelerini Türkiye'nin yaptıklarına saygısızlık etmek istemedikleri için sessiz ve kapalı ifade etmişlerdir. Özellikle 1989 göçmenleri, yaşanan insan hakları gaspından hiç bahsedilmemesinden üzüntü duymaktadırlar. Bu siyasi konu, karşılanmayan bir beklenti olarak belirtilebilir.

"...Ben bişeye güceniyorum...Bize bunları yaptı yalan yanlış... dediler dediler. Niye hiç ben de insanlarıminkini, istiyorum demiyo... Benim buna kafam takılıyooo...Niye Türkiye demedi ki, bunlarda bizim insanımız onlar...Evinin yerini istiyoruz.." (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009)

Küçük bir ayrıntı gibi görülse de, karşılanmayan duyguya örnek olarak tam görüşme sabahı gerçekleşmiştir. Olay şu: 1978'den beri, aynı sokakta oturan, bir yaşlı akrabaları vefat eden SAÖ, ailece görüştükleri hocanın, camiden selâ verdiği, selânın sonunda, cenazenin ismi ve nereye kaldırılacağı hakkında cami hoperlöründen duyuru yapıldığını bildirmiştir. Birçok defa sohbet etmiş olmalarına rağmen eline verilen metnin yanlış anons edildiği için, vefat edenin ailesi burulmuştur. Bulgaristan'ın *Haskova* şehrinden gelen merhum için, *Moskovalı* denmiştir. Bu detay, mahallede yoğun olarak yaşayan göçmenleri üzmüştür. *Halkla aramız çok iyi, bütünleştik, memnunuz...* derken *...ama*, diyerek bu yaşananı anlatmışlardır.

4.3.17.2. Göçmenlerarası ve Halkla olan İlişkiler

Farklı zamanlarda göçen grupların arasındaki ilişkilerde eğitim, dini bilgi, içkiye düşkünlük ve çalışkanlık gibi farklılıklardan bahsedilmektedir. Erken göçenler kendilerini daha *Müslüman*, sonra göçenler kendilerini daha *bilgili ve eğitilmiş* görmektedirler. Bu tez çalışmasının konusu olmasa da, bu gruplar göçmen ve Balkan derneklerinde beraber çalışmakta, birbirlerinden kız alıp vermekte, sık sık birbirlerini ziyaret etmektedirler. Aslında farklı dönemlerde göçenler iç içe yaşamaktadır. Her grup başka dönemde gelenlerin avantaj ve dezavantajlarını sorgulamakta kendi aralarındaki konuşmalarda farklılıkları söylemektedirler.

”... Bizden önce göçenler çok çalışmamış kızım. Biz insanları sınıflama yapmıyoruz. Ama biz istiyoruz eğitilmiş insan istiyoruz... Biz alırız kızım, biz satmayız. Canım. Biz çalışırız kızım. Biz çalışmayı severiz kızım.” (HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

NÇ, empati kurabilen duygusal bir kadındır. Geldiklerinde arkalarında hiç bir şey bırakmadıkları için, daha çok tutunmaya çalıştıklarını anlatmış, geri dönenleri ve hırsla çalışanları anlamamızı sağlayacak nedenleri göstermiştir. Genç yaşta göçen, HV gibi son göçmenlerden biri olan NÇ'nin, kendilerinden önce göçenler hakkında düşündükleri şöyledir:

“...Hı hı onlar biraz daha tutumlu çünkü yokluk çekmişler biliyo. Orda ev yapmış bırakmış buraya gelmiş burdan sıfırdan başlamış o yüzden biraz daha tutumlu hemen evim olsun.....Göçde kadınlar daha çok yıpranıyo ...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Bursa ve Adapazarı'nda yapılan görüşmelerde, din unsuru sık sık tartışılmıştır. Dini yaşadıkları için memnun, ama din ile ilgili bazı konularda çevre baskısından şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir. Son yıllardır kadınların kapalıolmasına yönelik mahalle baskısı hissettiklerini bildirmişlerdir.

“Ben Bursa'dan çok memnun değilim. İnsanlar çok kapalı. Burada otobüsde eşinize sarılsanız gelip sisi tık tık uyarırlar hemen... ..Mahalle baskısı arttı....Burda göçmenler de çok kapandılar. Ben başta anlaştım...” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Din ve muhafazakar yaşam anlamında, son göçmenlerin dini özgürce yaşama konusunda, bir beklenti içinde olmadıklarını söylenebilir.

4.3.17.3. Genel Memnuniyet

Görüşmecilerin hepsi göçtükleri için memnundur. İçlerinden hiçbiri, geri dönmek istememektedir. İkinci nesil kendilerini göçmen olarak tanımlamamaktadırlar. Nesiller geçtikçe ve akrabaları Bulgaristan'da azaldıkça, geliş gidişler azalmakta, sadece Türkiye ve Türk vatandaşlığı üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Görüşmeciler, Bulgaristan'ın bugünkü ekonomik ve sosyal durumundan endişe duymaktadırlar. Bu durum, geride kalan yakınlarının gelmesini istemelerine neden olmaktadır. Her yeni göçmenin, eskisinden daha

iyi imkânlar ile geldiğine inanmaktadırlar. *Artık yirmi yıl geçti, yeni bir dalga daha gelir* diye bekliyorlar. Ancak konjunktürel durum buna izin verebilir mi pek düşünülüyor.

Bununla beraber, Avrupa Birliği üyeliği ve yenilikler sebebi ile Bulgaristan'daki azınlıklara daha özgürlükçü bir politika uygulanıyor. Bulgaristan Türkleri'nin milletvekili ve bakanlık yapma imkânları arttıkça, yani söz sahibi olma durumları devam ettikçe, Bulgaristan'daki Türklerin göç isteği ertelenebilir. Ayrıca Bulgaristan'ın ekonomik durumu düzeldikçe, GSMH arttıkça, geçici işçi olarak çalışan Türk azınlığın gidiş ve gelişleri azalabilir. Bütün bunlar göç talebini etkileyebilecektir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göç hareketini göç mü, yoksa geri göç mü şeklinde tanımlayabilme görecelidir. Görüşmecilerin neredeyse hepsi *Biz vatanımıza döndük*, dese de, birçoğu çifte vatandaşlığı tercih etmektedirler.

“Yaz döneminde geldik, Ağustos gibiydi. Geri dönüşümüz Aralık'tı. Tam tarih olarak hatırlamıyorum, sonraki gelişimiz de 1992 yazında tekrar geldik. Mümkünse hiç geri dönmek istemiyoruz.” (AA, K, 13/31, 1989, İstanbul, 21 Kasım 2006)

Görüşmecilerin hemen hepsi; geçmişlerinden, evlerinden, yurtlarından özlemle bahsettiler. Türkiye'de olmaktan, kazanım ve başarılarından mutlu olsalar da, doğdukları yere özlem vardı. Bu geçmişe olan hayranlık ve öykünme olabilir. Görüşmecilerden bazıları, kendilerini ve hissettiklerini de sorguluyordu. Eski durumları ve algıladıkları ile bugünkü hallerinin farkındalığının başka bir şey olduğunu çok güzel ifade etmişlerdir.

“10 yıl sonra felan gitim, böyle ilk ziyarate ve şey çok farklı geldi bana. Onu bi film yaparsam ilerde mutlaka o noktayı işlemek gerekiyo diye düşünüyorum. Ben 11 yaşındayken algıladığım sokak ve on yıl sonra hani 21 yaşında bi kız olarak gittiğimde algıladığım şey çok farklı. Bana çok küçük gelmişti, böyle hani devasa geniş gördüğüm sokak böyle aslında daracık bi sokakmış...” (GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul, 31 Temmuz 2007)

Göçe yüklenen anlamın içerisinde, bireylerin kişilik yapısı, başından geçen olaylar ve gittiği yerden memnuniyet duymayla ilgili ipuçları vardır.

“...Göç. Sıfırdan başlıyorsunuz. Tabi herkez aynı değil, o zaman ortaya şu çıkıyo, yani ilk doğduğunuz andan itibaren sizin kişiliğiniz ortaya çıkmaya başlıyo. Şunu demek istiyorum, nasıl bi zorluklarla karşılaştınız bu güne kadar, ne kadarını kaldırabilirsiniz... yaşadığım ailede kayıplar filan manevi anlamda bana farklı bi

darbe vermiş faklı bi şekilde kale gibi orta çıkartmış dayanıklı.” (ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul, 7 Ağustos 2007)

Genel anlamda Türkiye’de yaşamaktan memnun musunuz? şeklinde yönelttiğim soruma, bazı görüşmeciler şüpheyle yaklaştılar. Neden sorduğumu tam anlamadıklarını, ama insanın doğduğu toprakları merak etmesinin normal olduğunu açıklayıp, sonrasında *Tabi ki gidiyoruz ve geliyoruz*, dediler.

”...Biz genelde Türkiye’den çok memnunuz... Yani o Türk kültürü atmosferiBöle olunca yani hıh hıh Türk kültürü ortamında yaşamak beni daha çok mutlu ediyö... Şu an hicbi engel yok ben istediğim zaman gidiyorum dönüyörüm....” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

Çocuk yaşta gelen göçmenler ile milliyetçilik, göç sebepleri ve benzeri konular üzerine derinlemesine görüşülememiş, ancak çocuk göçmenin süreci nasıl algıladığı ve tanımladığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

“...Yok oraya dönmek istemem çünkü, sonuçta orası bir Hıristiyan memleketi. Çünkü orada bizim şeyimiz yok. Nasıl anlatıyım (derin iç çekerek) orada bizim memleketimiz yok. (kesin bir yok ifadesi kullanıyor) Çünkü biz orda bir Hıristiyan memleketinde yaşıyoruz.: Türk azınlığı. Ama burda öle değil. Yani burasını artık ben kendi memleketim gibi burda büyümüşüm zaten ööle...Hiç diyörüm gitmem oraya. Oraya yatırım yapmam. Çünkü ne yapacakları belli değil...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Görüşmeciler; her on-on beş senede bir, benzer göç olaylarının olduğunu, son zamanlarda benzer endişeler içine girdiklerini bildirmişlerdir. Özellikle son yıllarda medyada bile, *Türkleri korkuttuk ama yine vakti geliyor. Şimdi Çingenelele ile birlikte Türkleri yeniden göndereceğiz* denildiği söylenmektedir. Bu tür haberlerin göz korkutmak için yapıldığı bilinsede kitlelele ya da azınlıklar üzerinde tedirginlik ve rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır. Isınan dünyadan kaçan, yeşil bir doğa, ucuz bir hayat arayan birçok yabancı, yılın yarısını geçirmek üzere, Bulgaristan’a akın akın yerleşmektedirler.

“...Ööööle ama alıştık geçen sene işte gittik Bulgaristan’a. Heeeep yabancılar var, Almanlar İngilizler işte Ruslar, hepsi yani gelmişler işte. Tatile sıkıldım, yani orda biraz kendimi yabancı hissettim yabancı hissettim bööyle kendi memleketimde...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

ES’nin belirttiği gibi, göçmenler Türkiye’deki üretime ve sosyal hayata çok şey kattıklarına inanmaktadırlar. Bunun matematiksel bir ölçümü olmamakla beraber, doğru bir tespit olarak kabul edilebilir.

“ Yok devlet bunlara yardım ettiler...yok dedelerimiz kan döktü... diyorlar çok bozuluyorum...Yardım aldık tabii. Ben Türk Eğitim Vakfından burs aldım...Bizim gelmemiz çok faydalı oldu...bize yatırım yapmadan, o devlet okutmuş. En kötüsü lise mezunuydu, yani yılların emeği bu... Türkiye çok şey kazandı...” (ES, E, 24/43, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Görüşmeciler, göç sonrası mücadelelerini başardıklarını düşündükleri için Türkiye’de olmaktan son derece mutludurlar.

“...Biz buradan gidip orda kahve ısmarlayınca, bizim buradaki paramız daha değerli, yani eğer bu günah değilse...Onların karşısında durmak... yani başardım duygusu...bana diyordu ki çocuklarını bırak diyorlardı. Bak işte başardım.” (RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı, 19 Temmuz 2008)

Çocukluğunda göçen AT, iki kez Almanya’ya geçici göçmen ve işçi olarak gitmiştir. Almanya’da kalma imkanı varken, oraya yerleşmeyi tercih etmemiştir; Türkiye’yi anavatan olarak kabul etmektedir.

“... Ben geldiğime çok çok memnunum. İyi ki bizi getirdi babam, attı bu Müslüman toprağında. Çok memnunum, çocuklarımı Müslüman Türk ülkede yetiştirdik....Çok memnunum geldiğime.Çocuklarım başka ülkeye gitmek istese Adapazarının dışına bile bırakmam.” (AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

NG, çok zor şartlarda bile geri dönmeyi düşünmediğini, bugünde çok rahat ve mutlu olduğu için, asla geri dönmeyi düşünmediğini bildirmiştir.

“...Kendi kendimizi yetiştirdik Türklüğümüzü yetiştirdik. Bunun için kendimizle gurur duyuyorum. Kapıcı dairesinde kaldım. Su içinde yaşadım ama gene de dönmem dedim...” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Küçük yaşta göç eden İM, doğduğu topraklara sıklıkla ziyaret yapsa da, Türkiye’li olmanın avantajlarını ve havasını Bulgaristan’da kullanmaktadır.

“...Bulgaristan’a çok sık gidiyorum... tabii orda okul arkadaşlar var. Burda iki ay izin vardı. Oraya gidiyor orda da çalışıyordum. Bacanaklar, teyzem onların mezarlarını yaptım... Annemin babamın mezarı burda... Özlem öyle doğduğun yeri özliyorsun. Orda itibar bir başka oluyor. Nerdesin deyince Türkiye’den hemen etrafını çeviriyorlar...” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Çok çalışarak çocuklarını büyüten GP, ikişer defa Hacca ve Bulgaristan’a gitmiş, çocuklarına da ikişer tane apartman yapmıştır. Dolu dolu ağız ve mimiğini kullanarak, buradan çok memnun olduğunu ifade etmiştir.

“...Geldiğime hiç pişman olmadım. Gavurun eziyetini görmedik... Heç, gözüm gene burda oldu. Çok çektik çünkü...” (GP, K, 25/83, 1950, Bursa, 25 Temmuz 2008)

CS, Bulgaristan’da kalanlar için üzülmemektedir. Eskiden devlet için çalışanların bugün miskinlik edip boş durmasına ve üretmemesine şaşırılmaktadır. Bu bakımdan Türkiye’de olmaktan çok memnundur.

“...Tamam biz de çok hareketliyiz. Çok çalışıyoruz. Ama genç insan, genç erkeklerin sabahtan akşama kahvede oturmasını anlamıyorum. Çoğunluk çalışmıyor. Artık aş için çalışmıyorlar. Sanırım devletten yardım ediliyor...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Her iki ülkenin etnik gruplarına karşı, siyasal hoşgörü ortamı giderek artıyor gibi görünüyor. Ama, halâ siyasi ve sosyal olarak temsil edilen gruplarda, bazı tedirginliklerin yaşadığını görüyoruz.

“...Allahım çok şükür her şeyi verdi bize. Evet evet çok memnunum...İkisi de okudu. Biri öğretmen oldu, biri polis. Bana hiçbir şey olmuyor...Şimdi babası maaşı var bende...Allah’a şükür Allah ev, tarla, çocuk her şey verdi...biz de zengin olduk ama hiç gurulanmam...” (EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı, 22 Ağustos 2009)

MK’nin kullandığı kelimenin vurgusu kıymetlidir. *Türkiyemiz* diyerek sahiplendiğini, sevdiğini ve mutlu olduğunu anlayabiliyoruz. Memleketimiz vurgusu da, anlamı kuvvetlendirmektedir.

“Biz memnunuz memleketimizden, Türkiyemiz’den.. Her zaman her şey olur orda...” (MK, E, 9/67, 1951, İstanbul, 18 Ağustos 2009)

Eşini Bulgaristan’da, 50 yaşındaki oğlunu da Türkiye’de yeni kaybeden KE, şükretmesine rağmen, düşüncelidir. En rahat zamanında, oğlunun Türkiye’yi ve nimetlerini pek yaşayamadığını düşünüp üzülmemektedir. Türkiye için çile çektiğini ağlayarak ve kaybettiklerini ise özlemle anlatmaktadır.

“Memnunum yavrum çok şükür Allah’a...Baştan çille çektik ama...eee herbir yerde çille çekilir...Çektik kapılar geldik.” (KE, K, 54/74, 1989, Ankara, 3 Ekim 2009)

KE, bu kadar rahat ve varlıklı olmayı hiç düşünmediğini bildiriyor. Çok geç yaşta dönmesine ve bir kızıyla, torunlarının Bulgaristan’da olmasına rağmen, geri dönmeyi hiç düşünmediğini, burada rahat olduğunu bildirmektedir.

“Göç zor, anlatıyorsunuz ya... o günler bu günler... zor...Hiç tahmin etmezdim bu günleri göreceğimi...Bir kere değil bin kere şükür...” (KE, K, 54/74, 1989, Ankara, 3 Ekim 2009)

Dönmeyi düşünmedikleri ve dönmedikleri için, kendileriyle gurur duyan Ö ailesi, Türkiye çok büyük bir devlet olduğundan, buradan asla vazgeçilemeyeceğini söylemektedirler.

“Hiçbir zaman asla asla pişman olmadık. Açdık ekmeğimiz paramız yoktu ama asla gidelim demedik...Şimdi gene gidiyoruz...Mukayese edince maddi manevi her anlamda bizim yaptığımız başarıyı kimse yapamamış.. İnsanlar kandırmak için konuşurdu insanlara oranın ekonomisi kötü diye konuşurdu... ama şimdi Türkiye çok büyük ülke” (SÖ, K, 35/54, 1990, İstanbul, 10 Ekim 2009)

Göçmenler hem Türkiye’de, hem de şehirlerinde yaşamaktan genel olarak memnundurlar. Özellikle yaşlılar, uzun süredir yaşadıkları ve alıştıkları mekânları överek anlatmakta, şehir veya yerleşkelerinin göçmenler için, iyi yerler olduğunu söylemektedirler.

4.3.18. Benzerlikler ve Farklılıklar

Görüşmeciler milliyet, din ve dilin aynı olmasına rağmen, halâ uyum sağlamakta zorlandıklarını, bu konudaki gayretlerine devam ettiklerini bildirmektedirler. Milliyet, din ve özellikle dil, kültürün önemli bileşenleri olsa da, gelenek görenek farkı, eğitim, sosyoekonomik durum, akrabalık ilişkileri ve yiyecekler kültürün diğer bileşenlerini oluşturmaktadır.

Bulgaristan Türkleri ile Türkiye’de yaşayan Türkler arasında, birçok farklılık ve benzerlikler vardır. Aslında benzerliklerin daha fazla olduğu, detayda ise benzerliklerin bile farklı olduğu görülmektedir. Din, dil ve milliyet aynı ama, alışmakta zorluk çekilen ve **ötekileştirilen** en önemli noktalar bu benzerliklerin üzerinden yapılıyor. Benzerlikler üzerinden farklılıklar yaratılmak isteniyor. Benzeyen noktaların farklı gibi algılanması, her iki grup için de geçerli görünmekte. Hem göç edenler, hem de göç edilen bölgedekiler, farklı olan unsurları daha rahat kabul ederken, benzeyen özelliklerdeki küçük farklılıklar büyütülüyor. Dildeki şive farkı ile dalga geçilmesinin dini ritüel ve uygulamalardaki küçük farklılıkların **bilgisizlik** olarak öne çıkarılması, ötekileştirilmeyi, dışlamayı başlattığını görüyoruz. Göçün ilk

zamanlarındaki farklılıkların dile getirilmesi, espi ve hatta alay konusu olması, göçmenleri kırıyor, kendi içlerine dönmeye, izole yaşamaya ittiği anlaşılıyor.

Tablo 4 Göç Tarihlerine Göre Göçmenlerin Benzerlik ve Farklılıkları

Göçmenlik Yılları	Farklılıklar	Benzerlikler (Din, Dil, Milliyet)
1930-1950-1970	*Çiftçilikle uğraşan ve bu konuda becerikli olan kişiler	*Dinin, en önemli benzerlik ve ortak özellik olduğu düşünülüyor. *Dil ve Türklük de, din kadar önemli benzer unsurlar olarak adlandırılıyor.
1989	*Çok çalışkan, disiplinli ve eğitilmiş olduklarını düşünüyorlar *Geldikleri yerde, zenginlik ve fakirlik ile dilencilikçe rastlamamışlar. *Akraba ve komşular ile evlenilmez diye düşünüyorlar *Kadın ve erkek, herkesin daha rahat ve açık giyindiklerini bildiriyorlar *Çifte vatandaş olabilen göçmen grubudur. *Devletten yardım alan kişilerdir.	*Türklük, en önemli benzerlik olarak öne çıkıyor. *İsim değişikliğine karşı geldikleri için, kendilerini sıkı milliyetçi ve vatansever olarak nitelendiriyorlar. *Rejimden dolayı dil ve dinde ortak küçük farklılaşmalar olduğu anlaşılıyor. *Kendileri; dini ve dili aynı olarak tanımlasalar da, Türkiye’de bu hususlardan dolayı zorluk çektiklerini görüyorlar. *Komünizmden dolayı Rusça ve Bulgarcaya ağırlık verdikleri için, Türkçe becerilerinin daha kısıtlı olduğu anlaşılıyor.

Özellikle 1989 göçmenlerinin eğitim seviyelerinin, önceki göçmenlere göre daha iyi durumda ve meslek sahibi kişiler olması, hem yerli halk tarafından, hem de eski göçmenler tarafından çabuk kabul edilmelerine neden oluyor. Özellikle yerli halk için eğitilmiş, çalışkan ve becerikli olmak, olumlu özellikler olmasına rağmen, bazı durumlarda dışlama kriteri de olabiliyor. Ancak, eğitilmiş olmak ve beceriklilik, farklılık olarak görünmüyor. Ya da çok çabuk kabullenilen bir farklılık olarak karşımıza çıkıyor. Farklılık ve benzerlikleri, Tablo 4’te özetlenmeye çalışılmıştır.

Farklılıkların bir avantaj olmasından en çok 1989 göçmenleri mi yararlanmıştı? En son göçen grup bulunmaları yaşanan acı ve sıkıntıların henüz taze olmalarından dolayı yoğun duygular şeklinde mi karşımıza çıkmaktadır? Konuyu, anlatılan bu hikâyeleri göz önünde bulundurarak tartışmak lazım. Aktarılanlar tazeliğini korudukça, olayların anlamları daha da öne çıkıyor olabilir. Acının ve çekilenlerin şiddeti de, ifade edilirken önem kazanmaktadır.

Ancak, anlatıcıların yakın tarihi ile ilgili olduğu için, daha gerçek ve daha canlı görünmektedir.

1930'lu ve 1950'li yıllarda yaşananların üzerinden, bir hayli zaman geçti. O yıllarda, ister 5 yaşında, ister 30 yaşında göç edilmiş olsun, kişilerin hikâyeleri zaman aşımına uğradığı için, yaşananlar adeta kabul edilmiş gibi anlatılmaktadır.

Benzerlikler, yeni ortama alışmayı kolaylaştırırken, farklılıklar ise bazen zenginlik bazen de zorluk yaratmaktadır. Örneğin; dil aynı olmasına rağmen, bir kısım kelimelerin anlamlarında farklılıklar olabilmektedir.

“...Biz şimdi Türk olduğumuz için çok çabuk uyum sağladık, neden, kültür zaten aynı. Fakat kanun ilişkileri diyelim, sosyal ilişkiler nedir... bu şekilde işte iş konularında felan, bunu öğrenmek için gayret ettik. Bazı şeyleri de.....hala da ediyoruz, kelime anlamları farklı olabiliyo, onları öğreniyoruz...” (CB, E, 30/48, 1989, İstanbul, 9 Ağustos 2007)

CB'nin hukuk konusunda bahsettiği şeyler, ilk defa Türkiye'de gördüklerini söyledikleri hilelerdir. Örneğin; ND'nin anlatılarında yer aldığı gibi, göçmen olmayanların devlet yardımlarından yararlanabilmesi buna bir örnektir. Göçmenler böylesi hilelerle hiç karşılaşmadıklarını, haksızlık karşısında ne yapılacağını bilemediklerini anlatmışlardır.

“... On altı ay kira parası ödendi. Yardım hiç görmedik, tamamen kendi imkanlarımızla. Kayınpederim cami kenarında ayakkabi tamir etti, çanta tamir etti, öyle idare ettik...” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008)

Göçmenlerden bazıları, farklı gıdalara kolayca alışırken, bazıları alışamamışlardır. HA teyze, yeşil zeytini sevmekte ve tüketmektedir. İlk defa Türkiye'ye gelirken yediği bu gıdayı, giderek sevmiştir. Ama kardeşi, ilk tecrübesinden beri, bu gıdayı yememektedir. Göçmenlere farklı gelen gıdalar arasında; limon, portakal ve bulgur pilavı bulunmaktadır.

“...Vapurda zeytin verdiler. Bilmiyorduk. Biz hayvan pisliği gibi dedik. Bir de vapurda nasıl zeytinse kardeşim bi daha hiç yemedi, hala evine sokmaz...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008)

1978 yılı göçmenlerine en farklı gelen konu *enflasyon* olmuştur. Ev almak için, sıkı çalışarak para biriktirmişlerdir, tam alacakken fiyatın arttığını öğrenmişlerdir. Sonra tanıdıkları enflasyondan bahsedince, bütçelerine göre bir ev bulup almışlardır.

“...Şimdi biz ev almaya karar verdik...biz demiştik ki bi senede ev alırsınız. Maaşımıza göre gidiyoruz eve bakıyoruz aaaaaa o fiyat iki misli olmuş, bizim paramız yetmiyo, hayde gene dönüyoruz biriktiriyoruz...anlatayım dedi bunun adı enflasyon dedi bunu bana anlatmaya uğraştı...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009).

Farklılıklardan biri de, toplumsal yaşamla ilgilidir. Birçok görüşmeci, kadınların Bulgaristan’da daha özgür ve rahat olduğunu bildirmiştir. Orada azınlık olarak baskı görmüş olsalar da, kadın olarak toplum içinde rahat yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

“...Kadınlar Bulgaristan’da daha özgür....daha çok çalışıyorlar ama çalışmak önemli değil ...Giyim kuşam özgür, kapalı insan gördünüz mü hiç herkes açık, yaşlılarımız don denen şalvar giyer ama gençlerde öyle bişi yok ama herkes istediğini giyebiliyor...” (İY, E, 30/61, 1978, İstanbul, 23 Temmuz 2009)

İY, kendisi erkek olmasına karşın kendi bahçesinde çalışırken kolsuz penye giymemesi için mahalleden uyarı aldığını söylemiştir. Çevre baskısı sadece kadınlar üzerinde değil, erkekler üzerinde de bulunmaktadır.

Kıyafet konusunda değişmemekte kararlı ailenin kadınları, giyimlerine dikkat etmişlerdir. Çevre baskısına yenik düşüp başını kapatmamışlardır. Görüşmeci, çevrelerinde birçok kişinin, kabul görmek adına kapandıklarını da söylemiştir.

“...Biz açık olamamız, bize kötü kadın olarak bakıyorlardı. Şort giyiyoruz, kolumuz açık. Hatta biz daha kapalı giyinmeye çalıştık. Hatta anneme, babam başını kapatacak mısın demiş....Annem asla demiş...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008).

Görüşmeciler, kendilerinin Almanya’ya giden göçmenlerden farklı olduklarını, yenilikleri öğrenme ve geliştirme açısından başarılı olduklarını düşünmektedirler. Araştırmacı olarak bu tespitlerine katılıyorum. Ancak, kültürel birçok ortak nokta olduğunu göz önünde bulundurmak gerekli. SK, hem iki ülke, hem de kültürler arasındaki şimdiki ve 1980’lerdeki farkı çok güzel özetlemiştir. Hem Bulgaristan’da hem de Türkiye’de büyük değişimler olmuştur. Göçmenler, hem Türkiye’deki hem de Bulgaristan’daki değişim ve farklılıklara alışmak durumunda kalmışlardır.

“...Almanya’ya göç edenler, Avrupa’ya gidenler Türklüğü korumaya çalışıyorlar. Orda yeniliğe kapalıdır. Biz mesela dilimizi her şeyimizi değiştirmeye çalışıyoruz. Uyum sağlamaya çalışıyoruz....Tabi burası bizim ana vatanımız... Özlem duyuyoruz doğduğumuz yer...ama burası çok iyimiz.” (SK, K, 18/37, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Komünizm rejiminde yaşayan farklı ülkelerdeki insanların söyledikleri, resmi kıyafetli kişilerden çekinen Bulgaristan göçmenleri için de geçerlidir. Aslında genel olarak bütün toplumlarda resmî görevli kişilere karşı, bir çekingenlik olduğu bilinir; Göçmenler; bu çekingenliği tanımlamak için, *korkmak* kelimesini kullanırlar. Bazen haklı bile olsalar cezalandırma yapıldığı için, tedbirli davranırlar.

“...Gördünüz mü, resmi elbiseliden korkarız biz. Hiç karşı çıkamayız. Korkarız. O hep isim değişikliği zamandan kalma korkular. Komünizmde farklılıklar olmuyor. Taksimde mavi saçlı insan da var, kapalı da... işte özlediğim özgürlük var.” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

Farklılık olarak bildirilen tek şey eğitimidir. Bulgaristan’da; okulöncesi dönemden başlayarak ilköğretimde herkese sanat, spor ve hayat ile ilgili; ortaokul ve lise yıllarında, fen konularında bilgiler verildiği tekrarlanmaktadır. Ancak bugün, bu durum değişmiştir. Bulgaristan’da da, kapitalist sistemle beraber eğitim sistemi ve imkânları da değişmiştir. Her çeşit kalitede ve farklı alanlarda eğitim veren, özel ve devlete bağlı okullar bulunmaktadır. Göçmenlerin, Türkiye’deki eğitimi beğenmeme nedenlerinden biri de, göçmenlerin yerleştikleri bölgelerdir.

Köyde kapalı bir çevrede yaşayan göçmenler, kendi bölgeleri dışında farklı kültürlerle hiç tanışmadıkları için, hem Türkiye’yi, hem de Bulgaristan’ın başka bölgelerinden gelenlerin farklılıklarını gözlemleyebilmektedir. NÇ, Şumnu ile Burgaz bölgeleri arasındaki yaşayış farklarına dikkat çekmektedir. Bu farklılıkları görebilen kişilerin, Türkiye’deki farklılıkları da kabullenmesi ve ortama adapte olması, yararlı olmuştur diye düşünüyorum.

“...İşte Silistre’den var arkadaşlarım. İşyerinden var işte Burgaz tarafından ben hiç Burgaz’a gitmedim hiç gitmedim Burgaz’a ama buraya geldikten sonra tanıştım. Ama onlar daha değişik konuşmaları bile daha değişik bizden Burgaz onlar sınıra daha yakın kalıyo biz Deliorman tarafında kalıyoruz, iç bölgede, biraz daha yani oynamaları bile daha farklı yani bir düğünde yemekleri daha farklı ...” (NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul, 12 Temmuz 2008).

Kadınlık bölümünde de üzerinde durulduğu gibi; eş seçme, aile içi ilişkilerin farklılığı dini bir anlayış biçiminde içselleştirildiği için, göçmenler yerli halka farklı gelmiştir. Kendi göçmen grubu içindeki evliliklere sıcak bakmalarına rağmen, hala kuzenler arası evliliğe soğuk bakmaktadırlar. Bu farklılık ve uygulama, sağlık açısından modern hayatta önerilen bir yöntemdir.

“...Kamyon şöförü doğulu galiba. Ben babamın yanında, oturuyoruz. Söför dedi ki benim de düğünüm var dedi. Oğlum, kardeşimin kızıyla evlenecek diyor. Babam çok şaşırıldı. Anneme anlattı. Annem dedi ki sakın uyuma yok. Çünkü bizde değil akraba, komşu ile bile olmaz, kardeş sayılırdı...” (TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008)

1989 öncesinde, vatandaşını kaybetmek istemeyen Bulgaristan, özellikle azınlık ailelerinin beraberce ülke dışına seyahat etmelerine izin vermediğini görüyoruz. Ancak, bir çeşit rehin gibi, aileden bir çocuğun ülkede kalması halinde izin verilmektedir. Birçok örneği görülen bu uygulamalara, herkesin bildiği Aysel uygulaması vardır. Görüşmecilerimizden CS, Aysel'in kuzenidir ve Aysel uzun süre ailesinden ayrı kalmıştır. Bulgaristan'a özgü bu uygulama, tarihte yerini alacak örnekler arasındadır.

“...Yurduşına hiç dördümüz gitmedik. Mesela Moskova'ya abim gitti, ben gidemedim. Çocuklara dahi müsaade etmiyorlardı. Çocukları burada bırakıyorlardı... Aysel'in durumu öyle... Hep bizde kaldı...” (CS, K, 17/36, 1989, İstanbul, 22 Ağustos 2008)

Benzerlikler ve farklılıkların değerlendirilmesine ilişkin sorumuzu, bir görüşmeci güzel algılamıştır. Farklılıkları tespit edip, değişimi nasıl hızlandıracaklarını anlatmıştır. Kendi kendini eğittiğini, bu şekilde farklılıkları azaltarak adapte olmaya çalıştığını söylemiştir.

“...Alışmak kolay olmadı. Orası daha serbest Ben benzerlikler ve farklılıkları değerlendiriyordum. Ben değişmeye karar verdim ve kendime öğretmen oldum....” (NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı, 20 Temmuz 2008)

Farklılıklara ayak uyduramayanların, farklılıkları kabul etmeyenlerin, değişmeyenlerin veya farklılıklarını değiştiremeyenlerin tekrar göç ettiğini görüyoruz.

“...Bizim Deliorman'dan giden Sıtkıları Urfa'ya vermişler. Onlar yapmışlar tuvalet. Millet yıkmış. Yapamazsınız demişler. Onlar yapıyor dere kenarına. Napıyorlar, geldiler buraya, duramadılar Urfa'da...” (İM, E, 11/83, 1936, Bursa, 24 Temmuz 2008)

Birçok bölgede, özellikle kırsal alanda tuvaletin olmadığını, 1950'li yıllarda göçen birçok kişi belirtmiştir. Ancak, Türkiye'ye alışmış göçmenler de, halen Bulgaristan'da dışarıda bulunan tuvaletleri yadırgamaktadır. Değişimin hızı ve zamanı üzerinde matematiksel bir yorumda bulunmak kolay olmayabilir.

Farklılıkların ve benzerliklerin karşılaştırılmasının, görüşmeciler yönünden de bir değerlendirme yapma fırsatı yarattığını düşünüyorum. Matriks tablo'da Bulgaristan'daki ve Türkiye'deki benzerlikler, farklılıklar ve değişenler şeklinde görülmesi ile göçmenlerin bugünün fotoğrafını çekmeleri birbirlerine benzemektedir.

"... O dönemde suç, tecavüz, cinayet duymazdık, cezalar çok ağırdı, bir hapse girdi mi çıkamazdı... Biz hiç suç duymazdık...O dönemde öyleydi. Ama kimsenin dünyadan haberi yoktu...Televizyonda üç kanal vardı, Rus ve devlet kanalı..."
(TT, K, 12/31, 1989, Bursa, 26 Temmuz 2008).

MŞ, kendilerine farklı gelen bir olayı, muzip edayla anlatmıştır. Apartman dairesinden aşağıya sepet sarkıtarak, bir şey alınmasını ilk başlarda tembellek olarak algılamak, apartman hayatına alışınca olunca rahatlık ve akıllılık olarak kabul etmiştir. Farklılıkları öğrenip, kabullendiklerini samimi olarak anlatmaları önemlidir.

" Bir gün apartmanda üst komşu hep sepet salıyor aşağı...annem dedi bu yukardaki gelin tembel mi dedik. Dedim anne ne bilim.. bir gün biz de aldık. Kamyoncu geldi. Sarkıttık aldık kirazları annem dedi çok iyi bişeymiş bu sepet..iyi ki geline sen tembelsin demedik diyor..." (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009).

Çocukluğumdan beri duyduğum bir bilgi vardı. Camının önünde rengarenk ve bakımlı sardunya çiçekleri olan evlere dışardan bakan ailem, orada Rum veya Yunanistan göçmeni oturduğunu söylerdi. Ben de sardunyayı Ege sahilleri çiçeği olarak görmüştüm. Bulgaristan'a yaptığım saha ziyaretim sırasında, her evin bahçesinde, cam önünde veya mutfak çevresinde çeşit çeşit çiçekler gördüm. Bu insanlar çiftçi. Günlük yaşamı daha estetik hale getirmek için, çiçeksiz hayat düşünemiyorlar. MŞ'nin Türkiye'deki çiçekçisi, çiçeklerin daha çok göçmenler tarafından alındığını söylemiş. Bu söz görüşmecimi onurlandırmıştır.

MŞ, sadece evindeki değil, her yerdeki bitkileri koruyan kişi olarak, etrafındakilerin çevreye ve bitkilere olan saygısızlığını bir farklılık olarak görmektedir. Göçmenler, herkesin bitki dostu olması gerektiğine inanmaktadır. Bu sebeple, yerli halka bahçedeki bitkileri koruyamadıkları için kızgındır. Ağaç dallarını kıran çocuğunu uyarmayan anneyi uyaran MŞ, ısrarla doğa bilinci oluşturmak için çabalamaktadır.

"...Sen parkların amiri misin dedi... Bu gavurlarda dedi kendilerini parkların amiri zannediyorlar dedi...şöyle bir baktı...Her vatandaş birbirini uyarır... yok kırılmıyorum. Baştan gücenirdim ama artık diyorum ki, dün geldim ama bak nasıl sahip çıkıyorum dedim." (MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul, 15 Temmuz 2009).

Yıllar önce göçen, ömrünün büyük bölümünü Türkiye’de geçiren HA teyze, farklılıkların halâ devam ettiğini vurgulamaktadır.

“Bizim Bulgaristanla hiç alakamız yok artık. Ama gene biz hep muhaciriz. Peynire piynir dersin. Muhacirliğimizle gurur duyuyoruz...” (HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı, 16 Temmuz 2008).

İlk günlerde su kullanımını farklı gören SS ve ailesi, genel olarak durumdan memnundurlar. Devletin kendilerine yer göstermesi, komünizmden ve dinsizlikten koruması, 1950 göçmenlerinden birçoğunu memnun etmiştir. Birkez daha şunu anlıyoruz ki; kişilik farklılığı, olayların algılanmasını ve aktarımını etkilemektedir. Bir başka görüşmeci aynı derede; çamaşırın ve bulaşığın yıkanmasını, hem de bu sudan içilmesini inanılmaz bir sorun gibi gösterebilirken SS, göç hikâyeleri içinde bu konuya vurgu yapmamış, genel olarak devletin desteğinden memnuniyetini dile getirmiştir.

“...Neyse susadık. Abim kaveye sormuş. Demişler ki dereden iç demişler. Ama birazdan bez yıkıyor sonra aynı yerden içilecek. Neyse birkaç zaman sonra biz de kullandık suyu dereden...” (SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı, 19 Temmuz 2009).

Farklılıkları ve değişimi, farklı değerlendirmek de mümkün. Komünizm zamanının disiplinine ve düzenine öykünen ND, o günlerin bir daha gelmeyeceğini bilse de, şimdiki halden daha iyi olduğuna inandığı için o günleri özlemektedir.

“... Komünizmin yani hem iyiliği hem kötü tarafı var. Bir düzen vardı. Herkes belli saatte işe gider gelirdi. Herkes birbirine saygılıydı... şimdi hep Türk dizileri izliyorlar. Zaten başka bişey yok ki. Eskiden ya Rus ya Bulgar filmleri olurdu. Keşke Türkiye’de bazı olaylar, rejim düzelse. Hayat her yerde artık, bütün dünya kötü oldu” (ND, K, 24/42, 1989, İstanbul, 14 Temmuz 2008).

Farklılıklar ve benzerlikler sürekli değişmektedir. Göçmenlerin yıllar sonraki yaşamı hakkında bir çalışma yapıldığında, bu bilgilerin, değişebileceğini, hakkında farklı şeyler öğrenmemize imkân sağlayacağı umut edilmektedir. Farklılıkları fark etmek ve beğenmek, değişimin ve adaptasyonun ilk adımı olarak görülebilir.

Bulgular ile ilgili aktarımlar bu şekilde özetlendikten sonra bir sonraki bölümde, anlatı, gerçek tarih ve katılımcı gözlem eşliğinde tartışılarak sonuca varılmaya çalışılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tezin bu son bölümünde, araştırma ile elde edilen bulgular ışığında, araştırmacının bakış açısı ile sonuca ilişkin yorumlar yapılmakta ve öneriler ileri sürülmektedir.

Göçler, 1990'lar sonrasında tüm dünyayı yeniden şekillendiren ekonomik, politik ve sosyal olayların başında gelmektedir (Toksöz, 2006). Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyada 2000'li yılların ortasında 175 milyon göçmen ve sığınmacı olduğu bildirilmiştir. Göç durumu ve süreci sosyolojik olarak “göçmen” kavramını oluşturmuştur. Göçmen kadın ve erkeğin yaşadığı değişiklikler, dışardan ve içerden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışmasında da, Bulgaristan göçmeni kadınların, kadınlık rollerinin nasıl etkilendiği anlatıları ve hikayeleri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan göçmenleri, göçün ilk zamanlarında “*soydaş*” olarak tanımlanırken, bir süre sonra “*göçmen*” daha ileride “*gavur*” olarak nitelendikleri anlaşılmaktadır. Etnik köken, din ve dil ortaklığına rağmen, zaman geçtikçe, yerli halk ile göçmenler arasında günlük pratikler, kıyafetler, kadın erkek ilişkileri vb konulardaki farklılıklar belirginleşmektedir. Özellikle göçmen Türkler, yerli halkı tutucu ve dindar bulurken; yerlilerin de göçmenleri dini açıdan zayıf bulduklarını düşündükleri varsaymış olmalıdır ki “*gavur*” nitelemesininin bu şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Komünist rejim, sadece Müslümanlığa değil, bütün dinlere mesafeli olduğundan, bu farklı anlayış oluşmuştur. Bununla beraber, bu çalışmada hiç irdelenmemiş bir konu olan Alevilik uygulamaları ve ritüelleri, farklılaştırmayı getirmiş olabilir. Katılımcılar, konuşmalarının arasında tekkeler ve şifahanelerden bahsetmiş olmalarına rağmen, sorular ile yönlendirmeler yapılmamıştır. Ancak bilinmelidir ki, bu çalışmadaki katılımcılarının bir çoğu, Üzüm'ün kitabında belirtilen alevî nüfusunun yoğun olduğu bölgenin insanlarıdır (Üzüm, 2005: 44-45). Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, bu konu üzerinde de durulması, bütünü aydınlanmasına katkı sağlayabilir.

Bulgaristan'dan göç eden vatandaşların, yeniliklere alışmalarındaki zorluklar, yerel halk tarafından önyargıyla karşılanmaları, bir kültürleşme süreci yaşamaları ile ilgilidir. Bu durumla, büyük kentlerde yaşayan “yerli” vatandaşların yaklaşımlarının da etkili olduğu söylenebilir. Günümüzde, mahalle aralarına kadar giren, iç göçler sonucunda oluşan

hemşehrilik dayanışması, tarafgirlik olgusunu yaratmıştır. Büyük şehire ayak uydurma çabası ile başlayan ve beraberinde kendinden olmayan her şeyi ötekileştirebilen toplum yaşantısı, göçmenlerin alışmasını zorlaştırmış, onları da gruptan ayrılmaya, kendi gruplarını oluşturmaya ve görünmezliğe itmiş olabilir.

Türkiye’de farklı yaş gruplarından ve sosyo-kültürel konumdaki insanlar, Bulgaristan’dan göçen Türkler’e “Bulgar” demektedirler. Hangi dönemde göç ederse etsin, göçmenlerin en çok gönül koydukları husus budur. Kendilerini bu vatana ait hissettikleri halde, bu şekilde ötekileştirilmeleri göçmenleri sessiz ve görünmez olmaya itmektedir. Kendilerini Bulgaristan’dayken Türk, Türkiye’deyken Bulgar olarak tanımlamalarından dolayı, zaman zaman yurtsuz hissettiklerini belirtmişlerdir. Araştırmacı, bu hususun sadece bu guruba özgün bir ayrıştırma olduğunu düşünmemektedir. Her ne kadar Anadolu topraklarında farklı milletlerin ve kültürlerin beraber olduğu bir topluluk yaşasada, hemşehriliğin özellikle büyük kentlerde önem kazandığı ortadadır. Bulgaristan göçmenleri de, bu durumdan payını almaktadır. Bununla beraber, Müslüman ve Türk grupların dünyanın farklı yerlerinde olduğunu bilmeyen yerel insanların “cehaletinin” de tespit edilmesi, en geç orta öğretimden başlayarak farklı kültürlerle ve insanlara saygıyı, benzerliklerin ve farklılıkların kabulünün empoze edilmesi, farklılıklara saygı duyma eğitiminin verilmesi gerekmektedir. Şerif Mardin’in belirttiği gibi (Mardin,2003:90), vatan’ı, toprak parçası dışında, “*ortak ahlâk*” olarak simgeleştirebilen ve bu şekilde kabullenilmek isteyen göçmenlerin bu yaklaşımı gözden kaçırılmamalıdır. Göçmen erkekler, vatana verdikleri değerden dolayı göçe cesaret ettiklerini, bu nedenle birçok kişiden daha milliyetçi olduklarını vurgulamışlardır. Şerif Mardin’in belirttiği gibi, milliyetçilik ortak ahlâk olarak karşımıza çıkmakta ve toplumu bir arada tutan değerlerin başında yer almaktadır. Bulgaristan göçmenlerinin (özellikle 1989 yılı göçenler) Türkiye’ye bağlılıkları benzer bir ortak ahlak olarak tanımlanabilir. Milliyetçilik ve din unsurlarının benzer veya farklı olmasının, topluluklar için önemi tartışılır ve analiz edilirken, Bulgaristan göçmenlerinin örneği tartışmaya zenginlik katabilir.

Civelek, geçiş dönemi sonrasındaki Bulgaristan’da; aile formasyonu ile kadının çalışmasında doğurganlık, evlilik ve aile kurumu konusundaki değişimi incelemiştir. Araştırmacı iki çocuklu ailenin, ideal aile tipi olarak tanımlanmasına rağmen, davranışta tek çocuğun benimsendiğini bildirmektedir. Bulgaristan genelinde doğurganlık azalırken, etnik gruplar için bir tespit yapmanın mümkün olmadığı söylenmektedir. Bulgaristan’da kalan Türklerin, erken yaşta evlilik ve çocuk sahibi olması, kültürel olarak teşvik görmektedir (Civelek,

2006:251). Bu durumun, demokratikleşen ve Avrupa Birliği'ne katılan bölgede, etnik gruplara özgürlük ve eşitlik sağlanmasının ne şekilde etkilendiği konusu ileride irdelenmelidir. Çalışmamızdan anlaşıldığı kadarı ile, Bulgaristan'dan göçen Türkler, halâ ortalama iki çocuğa sahiptirler. Geride kalan Türklerin de, ekonomik sorunlar sebebi ile çocuk yapma konusunda istekli olmadıkları, ama herşeye rağmen etnik nüfusu belli bir mertebede tutmak istedikleri anlaşılmaktadır. Kalan Türkler üzerinde yapılan diğer bir araştırma da Yasemin Yusufoff'a aittir. Yusufoff, Türklerin yaşadığı bölgelerde Avrupa Birliğine girildikten sonra gelecek yıllarda Türkçe'nin kullanımının riskte olacağını öngörmüştür. Kalan Türkler ile göç etmiş Türklerin Türkçeleri ve değişimleri arasındaki farkın incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (2005: 145-146).

Göçün, tarihi dokuyu yok ettiği bilinmektedir. Göç ve kültürel mirasın korunması arasındaki ilişki önemlidir. Bu bağlamda, Bulgaristan'a bakıldığında, Türklerin boşalttıkları bölgelerde, özellikle köylerde, Türk izinin giderek azaldığı görülmektedir. Yeni oluşan toplumsal yapının, beklenen bir biçimde etkileri ön plana çıkmaktadır. Bu değişim, Türkiye'ye göç eden, tatillerde de Bulgaristan'a ziyarete giden göçmenleri de etkilemektedir. Bıraktıkları hiçbir şey, eskisi gibi kalmamış, bu nedenle, kendilerini her iki tarafa da biraz ait hissederken, hiçbir yere tam olarak ait olamadıklarını hissetmelerine neden olmuştur. Türkiye'de eriştikleri yaşam standardına bakıldığında, Bulgaristan göçmeni Türklerin birinci jenerasyonunun aidiyette kısmen sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Yüz yüze görüşmeler, ikinci kuşak göçmenler ile yapılmamıştır. Ancak randevu alımında ve görüşme sırasında ikinci kuşak göçmenlerinin (Türkiye'ye 5-7 yaşın altında gelen veya Türkiye'de doğanlar kastedilmektedir) birinci kuşak göçmenlerine göre, kendilerini daha çok Türkiye'ye ait hissettikleri izlenimi edinilmiştir.

Balkan çalışmalarında, özellikle Bulgaristan ile ilgili yapılan çalışmalarda, bireylerin ve toplumların bizzat verdiği veriler ışığında yapılan araştırmalara rastlamak zordur. Genellikle politik çalışmaları görmekteyiz. Bulgaristan ile ilgili araştırmalarda, daha çok Osmanlı kaynaklarının kullanıldığı bilinmektedir. Mahir Aydın'ın çalışmaları (Aydın, 2005;-)bu konuda çok değerlidir. Ancak tüm bu çalışmalarda olaylar silsilesi yer almaktadır. Analiz ve yorum bulunmamaktadır. Bu konuda çok fazla yazı veya kitap yazılmamaktadır. Bilal Şimşir de, Bulgaristan Türkleri ve göçmenlerine ilişkin yoğun çalışmalar sürdürmektedir. Şimşir, resmi doküman ve yazınları toplamakta ve yayımlamakta daha çok da batılı kaynakları kullanarak analiz yapmaktadır. Nedim İpek'de Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri

konusunu çalışmakta ve devlet arşivini kullanmaktadır. İpek'in analitik bir kapsamdan uzak olduğu gerekçesi ile eleştirilmektedir. Ahmet Halaçoğlu'nun Balkan Savaşı sırasında "Türk Göçleri" adlı çalışması, göç araştırmaları açısından yol gösterici olarak nitelendirilebilir. Bilal Şimşir'in "Turks of Bulgaria", Kemal Karpat'ın "Turks in Bulgaria" ve Ömer Turan'ın "Turkish Minority in Bulgaria" adlı eserleri önemli referanslar olarak kabul edilmektedir. Bulgaristan Türkleri hakkında yapılan bu çalışmalar siyasi tarih, dokümantasyon ve istatistikler açısından çok kıymetlidir. Bu niteliksel araştırma ile değerli araştırmacıların sundukları bilgilerin anlaşılması ve yorumlanmasına katkı yapacağı söylenebilir.

1989 göçmenlerinin hepsi sürecin zorunlu olduğunu belirtmelerine rağmen, Bulgar araştırmacılar, bunun gönüllü bir gidiş olduğunu belirtmektedir. Bütün Balkanlar'da, benzer yıllarda "etnik temizlik" yapıldığı halde, Bulgaristan'da bunun gerçekleşmediğini söylemektedirler (Krasteva, 2006:25-34). Bulgar araştırmacılar, diğer Balkan ülkelerindeki göç sorunları ve sayıları ile kendilerini karşılaştırarak, diğer araştırmacıların önüne ak çıkma çabası içerisindeyler. Ancak, bildirilen şu sonuca da katılmamak mümkün değildir. Sadece Bulgaristandaki Türkler değil, bütün Bulgar vatandaşları, 2000'li yılların başından beri Avrupa'nın birçok ülkesine, Romanya, Yunanistan, İspanya ve İtalya'ya geçici veya mevsimsel işçi olarak göç etmektedirler ve Bulgaristan'da yaşanan ekonomik ve politik süreçler tüm hakları bir şekilde etkilemektedir. Uluslararası göçlerin çıkış ve varış noktalarının değiştiği 1980'ler sonrasındaki göçlere göre, göçü kabul eden ülkenin yeni gelenlere karşı düzenlediği yasal engeller, ülkelerin kamuoyunda yaygınlık gösteren yabancıyı istememe duyguları, artan işsizlik baskısının ülkelerin değişen etnik kompozisyonlarının psikolojisini etkilemektedir (Kümbetoğlu,1997). Bu bağlamda Bulgaristan göçmenlerinin, özellikle 1989 göçmenlerinin sık karşılaştığı pozitif sorunlardan birinin ucuz işgücü sorunu olduğu tespit edilmiştir. Rakiplerine nazaran daha ucuza ve komünizimden edindikleri alışkanlıklar ile işlerini son derece düzgün ve itinalı yaptıkları için işsizlik sorunu çekmedikleri anlaşılmaktadır. Ekonomik olarak güçlü olabilmek için göçmenlerin birçok farklı işte çalışmaları, gayretleri, yerli halk tarafından işsizlik açısından tehlike olarak görülmekte ve bu da yerel toplum tarafından dışlanma sebebi olabilmektedir.

Bulgaristan Türkleri arasında, ev ve çocuk bakımında çalışan geçici işçiler, birçok yerli işsizler veya çalışanlar için rekabet ortamı doğurmakta ve tehdit unsuru olarak görülmektedir. Bununla beraber, 1989 yılı göçmenleri arasında, birçok yüksek okul ve

üniversite mezunu vardır. Türkaslan (1997) çalışmasında benzer sonuçları vurgulamaktadır. Göçmenlerin birçoğunun, “yerli rakiplerine” göre çok daha düşük ücrete çalışmayı kabul ettikleri, muhtemelen komünizm etkisi ile çok daha disiplinli çalıştıklarından (ve başka birçok nedenle) işverenler tarafından tercih edilmişlerdir ve edilmektedirler. Bununla beraber bu durum, topluluklar arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Özellikle yerli halkın, olumsuz ve tepkili davranışlarına sebebiyet vermektedirler. Kısacası sonradan gelenlere, yani göçmenlere tepki duyulmaktadır. Benzer tutumlar ve davranışlar, dünyanın birçok göç alan bölgesinde görülmektedir. Hatta önemli bir uluslararası bilim dergisinde, emekli bir dekan tarafından kaleme alınan yazıda, İngiltere’ye gelen göçmen hekimlerin, iş olanaklarından yararlanılması sert bir dille eleştirilmekte, ülkenin kendi yetiştirdiği hekimlere daha fazla değer vermesi gerekliliğini bilimsel bir şekilde savunmaktadır (Winyard, 2008:64-66).

Tez çalışmasının başında, kimlik konusu hedef alınmamıştır. Kimlik bir kavram, algı ve tanımlama olarak, kendi kendisini görünür ve anlamlı kılmıştır. Göçmen olduğunu kabullenme, yeni vatana alışılması sorgulandığı için görüşmelerde Türk Milliyetçiliği konusu da, tartışma ve ilişki ağı içerisinde ele alınmıştır. Sonuç olarak, “*evladı fatihan*” diye anılan Balkan Türkleri, göçten kısa süre sonra toplumla kaynaşmış, tek millet, tek devlet ve tek bayrak ilkesinin savunucusu olmuşlardır (Önder, 2006:276). Tarihi İlber Ortaylı Balkan göçmenlerini Türkiye Cumhuriyetinin “otantik analizi” olarak tanımlaması aslında konunun çerçevesini belirlemektedir (Ortaylı, 2010:15-16). Antropologların çağımızdaki görevlerinden biri de, tarihi ve tarih paradigmasını sorgulamalarıdır. Bu çalışma ile Bulgaristan’dan göçen Türklerin anlatıları irdelenmiştir. Bu anlatıların ve ortaya konan anlamın geleceği şekillendirmemizde hepimize yol gösterebileceğine inanıyorum. Çünkü bilindiği gibi, antropologlar gelecek yüzyılı değiştirecek kişilerdir. Ayrıca toplum, toplumsal olan verilerle açıklanabileceği için, kültür ve topluma ilişkin ayrıntılı betimlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Oktay, 2009:176). Geleceğin şekillenebilmesinde antropologların anlattıkları önem taşımaktadır. İnsanlar varolduğundan beri hareketli olmalarına rağmen, günümüzdeki göç dalgaları daha hızlı ve hatta daha uzun mesafeli olabilmektedir. Bu hareket insanları birbirine yaklaştırıyor gibi görünse de, bazen uzaklaştırabilir. Bu çalışmada yer alan anlatılar, göçmenlerin ana vatana ve diğer Türklere yanaştıkça ve yaklaştıkça, farklılıkları görüp mesafe koyabildiğini ve uzaklaşabildiğini, izole ve ayrı hayatlar kurabildiklerini göstermektedir. Bulgaristan göçmenleri, kendilerini Türk olarak görmelerine rağmen, anlatılarında bir çeşit etnik gurup olarak yaşamlarını sürdürdüğünü göstermektedir. Burada

anlaşılması gereken, kültürel çoğulculuğa ve çok kültürlülüğe daha hoşgörülü yaklaşılması gerekliliğidir (Haviland, 2008:804).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçen Türkler, göçmen olarak değil, geri göç edenler olarak adlandırılmak istemektedirler ve bu şekilde adlandırılmalıdırlar. Tez çalışmasında anlaşılan şudur ki, bu toplumsal grup yıllardır “anayurt” Türkiye hasretinde oldukları için, kendilerini buraya ait hissetmektedirler. Bununla beraber, toplumda genel olarak yaygın olan “Nerelisin?” sorusunun altında yatan “hemşehrilik” ayrışmasında saf tutabilmek için, kendilerini göçmen veya muhacir olarak adlandırmaktadırlar.

Parla, özellikle 1989 öncesinde Bulgaristan'dan göç eden Türklerin daha görünmez olduğunu savunmaktadır (Parla, 2007:155). Bu tespit kısmen geçerlidir. Anayurta döndükleri için diğer göçmenlere görece daha görünmez sayılmış olunabilirler. En önemli sebebi ise, son göçmen dalgasında gelenlere yasal olarak öncelik verilmesi de olabilir. Bu dönem göçmenlerine henüz sınır kapısında ev, iş ve vatandaşlık verilmiştir. Hatta çifte vatandaşlık hakkı tanınan bu grup göçmenler, diğer grup tarafından ayrıcalıklı ve daha şanslı olarak nitelendirilmektedir. Bu olumlu durum dahi görünmez olmaya zorlamış olabilir.

1989 yılında göç etmeyen, Bulgaristan'da yaşayan Türkler için sembolik anavatan olan Türkiye'ye, her üç ayda bir turist vizesi ile girilip çıkılırken 2007 yılında çıkarılan yasa ile bu engellenmiştir. Bu yasa, sadece Bulgaristan'dan gelen geçici işçiler için değil, benzer değişim ve dönüşüm sürecini yaşayan Moldova veya Rus Cumhuriyetleri'nden gelen geçici işçilerin ülkede yol açtığı haksız iş bulma rekabetinide ortadan kaldırmak için çıkarılmıştır. 2007 yılında, araştırmacının otobüs ile Bulgaristan'a gerçekleştirdiği seyahat sırasında bu gelişmeler gerçekleşmiş, o tarihlerde orada bulunan Bulgaristan vatandaşı olan Türklerin mutsuz olduğu görülmüştür. Bu kişiler, genellikle köyde yaşayanlar ve yaşlılar olduğu için, Türkiye'ye devamlı göçü düşünmeyen ve istemeyen kişilerdir. Neredeyse hepsi, 1989'daki göçü denemiş ve geri dönmüş kadınlardır. Bu kadınların, ailelerinden aylarca uzak kalmaya tahammül etmelerinin önemli sebebi; çocukların eğitimi, düğünü veya ev yapımı gibi harcamalar için gelir sağlamaya çalışmalarıdır. Aylık asgari ücret veya emekli maaşının 150 leva (yaklaşık 150 TL) olduğu ülke insanları için, 1.000-1.500 TL arasındaki gelir, gerçekten çekici ve motive edici bir unsurdur . Bu sonuç Kümbetoğlu ve ark. Moldovyalı ev içi hizmetlerde çalışan geçici göçmen kadınlarda bulunan bulgular ile örtüşmektedir.

Bu çalışma, toplumumuzun geçmişle yüzleşme çabasına da katkıda bulunmakta özellikle Türk toplumundaki kimlik sorunu, kimliğin tarihle ilişkisi, acı çekmeden iyileşmesi mümkün olmayan derecede derin görünmektedir. Yüzeysel bir nostaljiye kapılmadan, tarihle yüzleşilmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan Türk ve/veya Müslüman gruplar, T.C. topraklarına göçtüklerinde, mağduriyetle karşılaşmışlardır. Geçmişle ilgili dile getirilemeyen gizli konuların yer aldığı da gözlemlenmiştir. Türkiye toplumunun ve devletin, Kürtler, Alevîler, Çerkezler ve Lazlar gibi çeşitli etnik gruplar ile yüzleşmeye çalışması kadar, Balkan göçmenleri ile de, açılımın sağlanması gereklidir. Çalışma öncesine kadar bu göçmen grubun, kendini diğer etnik gruplara benzer şekilde ötekileştirdiğini düşünülmemiş, veya öngörülmemiştir. Ancak, sosyal bilimciler ötekileştirmeyip onlar için “*evladı fatihan*” dese de, özellikle büyük şehirlerdeki yaşam biçimi göçmenlerin, bilhassa birinci neslin kendilerini *öteki* olarak algıladıklarını göstermektedir. Herkes, bir şekilde göçtüğünden memnundur. Ama farklılıklar vardır. Göçmenler kendilerini *göçmen kimliği* ile tanıtmaktan çekinmediklerini bildirmektedirler.

Maksudyan'ın tartıştığı (Maksudyan, 2005;-), Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan Türk ırkı kurgusu, TC sınırları dışında bulunan Türk gruplarını ötekileştirmiştir. Bulgaristan'da da olduğu gibi, Türklerin azınlık olarak bulunduğu ülkelerde, “sizi orda istemiyorlar” propogandası yapılmasına sebep olmuştur. Anlatılarda, bu husus neredeyse her görüşmeci tarafından aktarılmıştır. Araştırmacının kanısına göre günümüzde bu durum geçerli olmayabilir. Ancak yine de, TC sınırı dışında yaşayan Türklere ilişkin araştırmalarda ve analizlerde bu durum irdelenmelidir.

Yönteme ilişkin bazı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir; Görüşmecilerin bazılarının, konuşmaya eğilimli ve hevesli olduğu tespit edilmiştir, ki bu yöntem için olumlu sayılmalıdır. Özellikle 50'li yıllarda göçmenler anlatırken daha coşkulu oldukları tespit edilmiştir. 1989 göçmenleri ise, genellikle başta çekinmişlerdir. Çekinme, görüşmenin ilk dakikalarında yoğun olmuş ve çoğu büyük bir açıklık, netlik ve dürüstlikle, nelerden ve neden çekindiklerini anlatmışlardır. Çekingen davranan görüşmecilerin çoğu kendilerini ve yakın tarihin bir parçasını anlattıkları için, gelecek kuşaklara veya Bulgaristan'da halen yaşayan akraba ve tanıdıklarına sorun çıkarabilecek konulardan çekindiklerini belirtmişlerdir. Karşılıklı güven oluştuktan sonra ise, ortama ve zamana göre; kendilerini, yaşadıklarını ve anılarını paylaşmaya, belleklerinde olanları, hatta belleklerinden hiç çıkmayacakları anlatmaya çalışmışlardır. 20 yıl öncesini, 30 yıl öncesini, 40 yıl öncesini,

hatta 50 yıl öncesini aynı heyecanla, dün yaşamış gibi anlatanlar olmuştur. Psikologların da belirttiği gibi; anılarda kalanlar, ya çok travmatik acılar ve korkular ya da tahmin edilemeyen veya beklenen mutluluklar, yani, sıradışı yaşananlardır. Bu çalışmanın şüphesiz ağır basan psikolojik bir tarafı da vardır ancak çalışmanın ağırlığı bu yönde belirlenmediğinden, bir başka çalışma konusu olarak değerlendirilmeli ve önerilmelidir.

Görüşmecilerin anlatılarının güvenilirliği, olası bellek oyunları sebebi ile tartışılabilir. Açıktır ki görüşmecilerin yaşı, hafızalarının gücü, kaç yıl önce göçtüğü, hafızasını ne sıklıkla tazelediği, cinsiyeti, karakteri (örneğin; konuşkan ve dışa dönük olanlar ile daha başarılı çalışmalar gerçekleştirilmiştir) gibi özellikler, çalışmanın çıktılarını, güvenilirliğini, geçerliliğini, özetle kalitesini etkilemiştir.

Görüşmelerin birçoğunun, görüşmeciler üzerinde olumlu bir psikolojik tesir yarattığı izlenmiştir. Görüşmenin yapıldığı an; gözyaşlarına boğulan, dalıp dalıp giden kişiler, görüşmenin sonucunda genellikle rahatlamış, mutlu olarak araştırmacıyı uğurlamışlardır. Görüşmecilere, bu konuda bir anket veya başka bir değerlendirme uygulanmamıştır. Bunlar, sadece gözlemler ve izlenimler olarak aktarılmaktadır. Daha sonra görüşmeciler ile tekrar temas geçilmesi halinde, çalışmanın sonuçlanması ile ilgili takibi sağlayacak; araştırmacıyı, çalışmanın toplumla paylaşılması yönünden yüreklendirecektir. Çalışmanın ileride bir kitaba dönüşebileceği ihtimali, görüşmecileri mutlaka etkilemiştir. Görüşmeciler; yaşadıklarının, tarihte yazılı kalacağı ihtimalini olumlu karşılamışlardır. Görüşmecilerin çoğu “*Adımızı da kullan*”, “*açıkça yaz neler çektiğimizi*”, demişlerdir.

Temmuz 2008’de, Bursa M. Kemalpaşa’da görüşülen İbrahim Amca’nın, 2009 yılında vefatı; 1950 göçmenlerinden GP’ye Alzheimer teşhisi konması çalışmanın önemini hatırlatmaktadır. Göçten yoğun etkilenen birinci nesilin hikâyelerinin, bir an önce derlenmesi için gereken hassasiyetin gösterilmesi arzusu araştırmacıyı tetiklemiştir. Sözlü tarihin önemi bu anlamda yeniden vurgulanmalıdır. Sözlü tarih çalışmaları, büyük tarihsel değişim geçiren toplumlara faydalı olunabilmesi için yararlı veriler sunmakta ve ölümün pençesinden kurtarabildiğini saklamaktadır.

Kadın görüşmecilerin hatıralarını paylaşmakta ve konuşmakta daha hevesli oldukları tesbit edilmiştir. Erkek görüşmecilere, daha fazla soru sormak durumunda kalınmıştır. Kadın

görüşmecilerin büyük bir bölümü, bir soruya karşılık sormayı düşündüğüm üç-dört soruyu dahi kapsayacak şekilde cevap vermişlerdir.

Kültürler arası farklı noktalardan biri de, kadının toplum içindeki yeridir. Göçmen kadınlar kendilerini daha Avrupalı, modern, gelişime açık olarak tanımlamaktadırlar. Göçmen kadınlar, aileleri içinde (ataerkil) hiyerarşik bir ilişki içinde değillerdir. Göçmenlerin yaşadıkları bölgelerde, yerli kadınların erkek egemen aile düzeni içinde ve çalışmayan kadın profili olduğu söylenebilir. İş açısından göçmen kadınları ile yerli kadınlar arasında farklılıklar olduğu, göçmen kadınların ev içi ve dışında aile geçimi için yoğun katkı sağladıkları söylenebilir.

Uluslararası göçün, kadının oynadığı rol ile ilişkisini irdeleyen çalışmalar yapılmıştır. Pessar, Afrika'daki kadınların kocalarının göç etmesi halinde, tüm ev ve tarla işlerinin kendilerine kaldığı gerçeğinden hareketle, bazı kadınların bu ağır yükten kurtulmak için kendilerinin de kente göç ettiklerini yazmaktadır. Son yıllardaki çalışmalar, göçün oluşturduğu etkilerin, toplumsal rollerin yeniden üretilmesine sebep olduğu görülmektedir. Pessar, kadının göç ile özgürleşme sürecine değinmekte ve genel olarak bunun kadının toplumsal konumunu değiştirmek üzere fazla destekleyici olmadığını bildirmektedir (Pessar alıntı; Unat, 2006; 35). Bu çalışmada kadınların göçte bizzat etkin olabildiği, ailenin ayrılmaması ve aile gelirin katkıda bulunmak için eşiyile beraber çalıştığı tespit edilmiştir. Kadının daha çok yeni yerleşim yerine adapte olmak, ev sahibi, araba sahibi olmak ve çocukların eğitimine maddi imkânlar oluşturabilmek için çalıştığı görülmektedir. Kadınların neredeyse hepsi çalışmış ve aileye maddi gelir kazandırmışlardır. Ancak yüksek mevkide bulunan, müdür olan, muhtar veya başhekim olan kadınlara rastlanmamıştır. Bu tesadüf olarak da gerçekleşmiş veya birinci kuşak göçmenlerde bu tür bir başarı elde etmek daha zor olabilir. Pessar, kadınların daha çok tüketici rolünün arttığını ve kadınların özgürleşmelerini bu şekilde ortaya koyduklarını söylemektedir. Ancak, Bulgaristan göçmeni kadınların tüketici değil, tam tersine son derece üretici ve tutumlu oldukları görülmektedir. Bunun birçok nedeni olabilir. Önde gelen nedeni, kadınların ve erkeklerin, komünizmden gelen bir alışkanlık ile para harcama konusunda deneyimli olmaması olabilir. Bununla beraber, Bulgaristan'da ilkökul öğretmeni bir kadın göçmen, ilk yıllarında temizlikçilik, konserve fabrikasında işçilik yapmıştır. Muhasebeci bir kadın cami tuvaleti temizliğini üstlenmiştir. Bulgaristan göçmeni Türk kadınlarının çok farklı ve çalışmaya dayalı bir direniş ve aynı zamanda uyum süreci geçirdiği söylenebilir.

Mengüšođlu'nun (Mengüšođlu, 1994:4) insanın yaşamak için yalnızca kendine dayandığını iddia eder. Sahip olduğu ya da sahip olmak istediği her şeyi, kendisinin gerçekleştirdiği yapıp etmelere borçludur. İnsanın önceden görme yeteneğine sahip olduğunu göstermesine ilişkin yaygın öngörü de bu fikri desteklemektedir. Göçmenler bu gerçeği yaşamış kişilerdir. Önceden kendisine amaçlar koymuş, insan olmanın gücü ile istediklerini gerçekleştirebilmişlerdir. Dil ve din açısından sorunlar yaşamış olduklarını bildirseler de, göç ettikleri ilk 5-10 yıl içinde yer-yurt edinmişlerdir. Kendilerine ve birbirlerine dayanarak sivrilmekten, farklılaşmadan , görünmez olarak kültürleşmiş oldukları söylenebilir.

Kadın Araştırmaları Merkezleri; kadınların, kadın bakış açısı ile, kendileri için ve kendileri adına bilgi ürettikleri yerlerdir. Türkiye'de ilk Kadın Araştırmaları Merkezleri 1970'lerde gündeme gelmiş ve 1990'lardan sonra İstanbul ve Ankara'da, üniversitelerin çatısı altında, Kadın Araştırmaları Merkezleri kurulmuştur. Araştırmalarda sorgulanan gerçek, kadındır. Kadın tarihi çalışmaları ise, tarih içindeki belli başlı kadınların tarihi değil; kadın alanında yaşayan kadınları görünür kılmak, geniş çoğunluğun tarihini yazmaktır. Kadınlar arasında okuma-yazma bilenlerin oranı sınırlı olduğundan, kadın bakış açısıyla, kadının gündelik hayatı yazıya dökülmemiştir. Kadınlar hakkında bilgi toplamak için en iyi araştırma yöntemlerinden birisi de sözlü tarih çalışmalarıdır (Çakır, 1995:225-26). Bu tez çalışmasında derlenen anılar ve anlatılar, yöntemin sağladığı zenginliği bir kez daha gözler önüne sermiştir. Soyadı seçiminden, beraberce getirilen eşyaların seçimine kadar her hikâye, kadını ve kadınlığın farkını ortaya koymuştur.

Uzelli (1990) çalışmasında, Bulgaristan göçmenleri kadınların yakın akraba ve tanıdıkla evlenmediklerini ve evlenmek istemediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada da, akraba evliliği konularının göçün ilk günlerinde göçmenleri nasıl etkilediği, korkuttuğu ve hatta ensest olarak görüldüğu öğrenilmiştir.

Ataerkil ailelerde saygınlık kalıpları, yaşa dayalıdır. Kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur. Cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır. Kadınların çocuk, hasta ve yaşlılarla ilgili olarak yüklendikleri bakıcılık rollerinin devam etmesine ek olarak, ağırlaşan ekonomik ortamda hanenin refahı için kadınların parasal katkıları zorunlu hale gelmiştir. Kadınların iş piyasasına girmesi, ev içinde iş bölümünün gözden geçirilmesine yardımcı olmuştur (Kandiyoti, 2007:187-188). Cesur-Kılıçaslan çalışmalarında, göçmen kadınların

büyük bir bölümünün (%53.8) çalıştığını tespit etmiştir (2006). Kadınların çalışma hayatında var olmalarının, para konusunda kararlarda etkin rol verdiğini bildirmektedir. Bu tez çalışmasında da, göçmen kadın toplumsal varlığını ancak ve ancak çalışma ile ortaya koyduğunu göstermiştir. Ama, anlatılar sırasında ortamda farkedilen tek şey kadınların şikayetçi olmamasıdır. Hem ev içinde, hem ev dışında üzerlerine düşen iş yükünden, diğer cinsiyetten daha fazla yük taşıdıkları veya ezildiklerine ilişkin hiçbir vurgu ve serzeniş yapmamışlardır. Bu da rollerini tam anlamıyla benimsediklerinin, farkında olduklarının göstergesi olarak kabul edilebilir. Tüm bunların yanı sıra, verilen emeklerin karşılığını aldıklarına inandıkları için rollerinden, durumlarından memnun oldukları anlaşılmaktadır.

Pritchard, (Pritchard, 2005:79-86) antropologların yazma safhasında ciddi güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmektedir. Eldeki malzemeden, konuyla ilgili olanları seçer. Geri kalan görmezden gelinebilir. Antropolog; eleştirel bir karşılaştırma için, kaynakların sadece toplayıcısı ve yorumcusu değil, aynı zamanda yaratıcısı olduğunu da vurgular ve antropoloji'yi *tüm insan gruplarını incelemesi* olarak tanımlar. Bu tez çalışması, modern antropoloji yöntemlerini kullanarak, aynı yurt içinde yaşayan topluluklara ilişkin veriler sunmaktadır. Pritchard'ın belirttiği gibi, eğitilmiş, zeki ve duygulu herhangi bir kişi de onları iyi tanıyabilir ve onların yaşam tarzları hakkında, mükemmel bir değerlendirme yapabilir. Hatta profesyonel antropologdan daha iyi yazabilir. Bu tez çalışması, bu söylemden güç alarak yapılmış, araştırmacı için keyifli, kaliteli ve öğretici bir tecrübe olmuştur. Şüphesiz ki, çalışmanın yazılması, yetenek kadar pratik de gerektirdiği için, sadece bir çaba sarfedildiği söylenebilir.

Uluslararası arenada, göç çalışmalarında eksiklik olarak adlandırılan nokta, her iki alan ile ilgili araştırmacıların (Türk ve Bulgar) beraber çalışmaması öne çıkmaktadır. Örneğin; bu çalışma için ideal olan, görüşmelerin bir Bulgar ve/veya Bulgaristan göçmeni ile beraber ortak yapılmasıdır. İleride, bu şekildeki çalışmaların planlanması ve yapılması gerektiği vurgulanarak önerilebilir.

Antropoloji çalışmaları mayın tarlası olarak görülmektedir. Bu yargıya katılmamak mümkün değildir. Bastığınız konular, yol aldığınız alan tehlikelidir. Hem araştırmacıyı, hem de alan gerçekliğini derinden etkileyen bir süreçtir. Özellikle, kültürel görecelik açısından bakıldığında, araştırmacı yerine başka kişiler mesela bir erkek ve daha genç yaşta, hiç Bulgaristan göçmeni ile karşılaşmamış bir araştırmacı, yine de benzer noktaları görebilir

miydi? Sorusunun cevabı net değildir. Araştırmacı olayları, anlatıları kendi süzgecinden geçirerek yorumladığı için farklılıklar olabilecektir. Ancak, yorumlama nasıl olursa olsun, göç sürecinde yaşananların *deneyim ve anılar* geçerli ve gerçektir. Farklı araştırmacılar kişisel ve toplumsal bellekten aktarılan gerçekleri duruma göre yorumlayabilir veya başka araştırma ve sorunsallara yönelebilirler.

Sonuç olarak; göç eden kadınların varlıklarını çalışarak ispatlamaya ortaya koymaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Çalışmayan, eşine, evine destek olmayan kadınlara, tepkili yaklaşılmaktadır. Kimlik ve yaşam kurguları; çalışırsan ayakta kalırsın, tanımlaması doğrultusundadır. Güçlenme mekanizmaları, çalışma ve para kazanma temeline dayanmaktadır. Anlaşılan odur ki, kültürel olarak erkekler de bu anlayışa ters bakmamaktadır. Karadeniz kadınlarının çay toplarken erkeklerin kahvehanede oturdukları resmini düşünürsek, Bulgaristan'dan göç eden kadınların durumunun farklı olduğu söylenebilir. Çünkü göçmen erkeklerin aile ve toplum içindeki varlığı da çalışkan olmaları ile ilgilidir. Çalışmayan erkeği, eşi de ailesi de tasvip etmemektedir. Erkeklerin, kadınların ve hatta çocukların çalışkan olması beklenmektedir. Kişinin, şimdi ve gelecekte var olabilmesi için yapması gereken önemli tek şey çalışmaktır. Çalışmanın bedeli açısından da neredeyse hiç hayal kırıklığı yaşamadıkları söylenebilir. *“Çok çalıştık, Türkiye’de tutunduk. Çocuklarımız okudu, iyi işlere girdi. Ayrıca hepimiz, Bulgaristan’da kalanlara göre çok daha iyi durumdayız”* düşüncesiyle, gururlu ve mutlu oldukları anlaşılmaktadır.

Tüm göçmen kadınların, Bulgaristan’da cinsiyet ayrımı hissetmeden yetiştiklerini ancak, göç sonrası dönüşümden sonra, her iki cinsin de, belirli miktarlarda ama farklı biçimlerde etkilendiği ve farklılaştığı söylenebilir.

Sonuç olarak, göç deneyiminin bir çeşit azınlık olarak hayatını sürdüren kadının bir de göç yolu ile ikinci kez azınlık durumuna itilmesi durumunun (Cesur-Kılıçaslan: 2009). bu çalışma sonuçları ile çeliştiği ve geçerli olmadığı söylenebilir. Göçmen kadınlar, ilk zamanlarda “yabancılık” çekmelerine, “eziklik” hissetmelerine, diğer yerli kadınlar kendilerini “ikincil” duruma düşürmeye çalışmalarına rağmen erkekler ile benzer toplumsal konumda görmektedirler. Geleneksel aile yapısına saygı duymalarına ve benimsemelerine karşın, erkeklerinin sadece bir basamak atında olmayı kabul edebilecekleri ve daha fazlasını red ettikleri söylenebilir. Bu tez çalışmasında, Bulgaristan’dan göç edenler arasında toplumsal cinsiyet ayrımı olmadığı veya çok düşük seviyede bir yapılanma olduğu anlaşılmıştır.

Bulgaristan'dan göç eden Bulgaristan Türkü kadınların çalışkan olmaya çok önem verdikleri ve çalışarak var oldukları tespit edilmiştir. Çalışmayan, emek vermeyen, eşine ve evine destek olmayan kadınları anlayamadıkları sıklıkla bildirilmiştir. Kadınların kimlik ve yaşam kurgusu “*çalışırsan ayakta kalırsın*” üzerine inşa edilmektedir. Çalışkan olmak ve çalışmak, kadınların olduğu kadar erkekler ve çocuklardan beklenen en önemli toplumsal sorumluluk olarak ortaya tespit edilmiştir.

6. REFERASLAR

- Acaroğlu, M.T. (2007). *Bulgaristan Türkleri zerine Araştırmalar II*, Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Akarsu, B. (1998). *Kişi Kavramı Ve İnsan Olma Sorunu*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, A., Kümbetoğlu, B., User, İ. (2012). *Kayıp İşçi Kadınlar*, Bağlam Yay. İstanbul.
- Aydin, M. (2005). *Balkanlar'da İsyân*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*, İtişim Yayınları 1112, İstanbul.
- Bornman, J., Hammoudi, A. (2009). *Being There: The Fieldwork Encounter And The Making Of Truth*, University Of California Press, Berkeley-La.
- Börklü, M.Y., *Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu Ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları*. (Börklü Web Makale: [Http://Www.Rumeliturk.Net/Tarih/Tarih.Htm](http://www.Rumeliturk.Net/Tarih/Tarih.Htm))
- Breton, D. (2005). *Acının Antropolojisi*, Sel Yayıncılık-Yaşam Kitapları, İstanbul.
- Butler, J. (2005). *Cinsiyet Belası: Feminizm Ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Castles, S., Miller, M.J. (2008). *Gler ağı: Modern Dünya'da Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul

Bilgi Üniversitesi Yayınları 195, İstanbul.

Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Civelek, Y. (2009). Aile Demografisi Perspektifinden Geçiş Sonrası Balkanlarda Aile Kurumundaki Değişme Süreci Üzerine Bir Deneme, *Folklor Ve Edebiyat Dergisi*, 2009/3 Cilt 5, 31-48.

Civelek, Y. (2006). *Social And Demographic Determinants Of Family Formulation In Post-Transition Bulgaria*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Columbia University Oral History Research Office

[Http://Library.Columbia.Edu/Indiv/Ccoh.Html](http://Library.Columbia.Edu/Indiv/Ccoh.Html)

Çakir, S., Akgökçe, N. (1996). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Çakir, S. (2002). *Tarih Yazımında Kadın Deneyimlerine Ulaşma Yolları*, Toplumsal Tarih, Mart, İstanbul.

Dikmen, A.A. (2002). *Kentleşme, Göç Ve Yoksulluk*, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Dimitrova, D. (2002). Between Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey. Bulgarian Turkish Immigrants of 1989 in the Republic of Turkey.

http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia_2.html (Erişim: Temmuz 2013).

Duben, A. (2002). *Kent, Aile, Tarih*, İletişim Yayınları 852, İstanbul.

Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*, Ayrıntı Yayınları 452, İstanbul.

Ekici, N., The Diaspora Of The Turks Of Bulgaria In Turkey

Eroğlu, K. (2004). *Kadın Kurumları İçinde Üniveriste Kadın Sorunları Araştırması Ve Uygulama Merkezlerinin Yeri Ve Önemi*, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 8(2), 23-31.

Fürüzan. (2003) *Balkan Yolcusu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Ganda, D. (2007). *Breaking With Tradition Through Cultural Continuity. Gender And Generation In Migratory Setting*. Migration Letters, Volume:4,No:1,Pp. 41-52, April. ([Www.Migrationletters.Com](http://www.Migrationletters.Com))

Gergova, L. (2009). *Migration And Return On The Both Sides Of Bulgarian Turkish Border*, Symposium Notes: Europe In Motion:Society, Labor Market And Sustainability In The Age Of Migration, Bratislava, Slovak Republic, June 18-20.

Gupta, A., Ferguson, J. (1992). Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference, Cultural Anthropology, Vol. 7, No. 1, Space, Identity, and the Politics of Difference. (Feb.),pp. 6-23.

Güler,Ç., Çobanoğlu,Z. (1994) *Nüfus, Nüfus Hareketleri Ve Göçler*, T.C. Sağlık Bakanlığı, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:35, Ankara.

Günelp,H. (2007). *Vatandaşlık Ve Etnik Çatışma :Ulus Devletin Sorgulanması* (İçinde: Çağatay, S., Türklüğe Geçiş:Modern Türkiye'de Göç Ve Din), Metis Yayınları,İstanbul.

Günay,B. (2005) *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Gürler, Y. (2012). *Balkan Acıları Şiir Antolojisi*, Türksav Yayınları, Ankara.

Gürsoy, A. (1998). "Cumhuriyete Varan Yollar: Göç" Üç Kusak Cumhuriyet, Editör: Uğur Tanyeli, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Güvenç,. B. (1985) *Kültür Konusu Ve Sorunlarımız*, 1985, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Güvenç,. B. (2002). *İnsan Ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Güvenç,. B. (2002). *Kültürün Abc'si*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hamilton, P., Shopes, L. (2008). *Oral History And Public Memories*, Temple University Press, Philadelphia.

Haviland, W.A., Prins,H.E., Walrath,D., Mcbride,B. (2008). *Kültürel Antropoloji: Küresel Sorunlar, Yerel Tepikiler*, Kaktüs Yayıncılık, No 143, İstanbul.

Hoopes,J., *Oral History:An Introduction For Students*, The University Of North Caroline Press, Usa 1979 (1944).

Hoskins, A., Et Al. (2008) *Editorial*, Memory Studies, 1: 5-7.

International Oral History Association

[Http://Iohanet.Org/](http://Iohanet.Org/)

İlyasoğlu,A., Akgökçe, N. (2001). *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Sel Yayıncılık 140, İstanbul.

Inalcık, H. (2012) Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar, *Gamer*, 1, S-1-10. (Bu Yazı Daha Önce Ankara Üniversitesi 50. Yıl Kutlamaları Çerçevesinde Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 13-14 Kasım 1996 Tarihinde Düzenlenen "Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü Ve Sorunları" Adlı Sempozyumda Sunulan Yazının Gözden Geçirilmiş Haldir.

Inalcık, H. (2005). *Türkler Ve Balkanlar*, Bal-Tam Türklük Bilgisi 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Eylül, 20-44, Prizren. (Issn 1452-2179)

Kandiyoti, D. (1997,2007). *Cariyeler, Bacular, Yutdaşlar: Kimlikler Ve Toplumsal Dönüşümler*, (Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay) Metis Yayınları, İstanbul.

Kandiyoti,D., Saktanber, A. (2003-2005) *Kültür Fragmanları:Türkiye'de Gündelik Hayat*, Metis Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. (1972). *The Transformation Of The Ottoman State,1789-1908*. Int. J. Middle East Stud. 3:243-281. Great Britain.

Kaya,A, Şahin,B. (2007). *Kökler Ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yayınları 159, İstanbul.

Kiliç,O. (2002) *Kader Kurbanı*, Bisav Yayınları, Ankara.

Kılıçaslan SC, Terzioglu, GR. (2008). The Effects of Migration on the Family Structure in Turkey, The International Journal of Humanities, Vol 6, Num 1.

Kılıçaslan SC, Terzioglu, GR. (2009). Families Immigrating from Bulgaria to Turkey Since 1878, Ethnologica balkanica, 13, 43-55.

Kılıçaslan, CS. (2006) İnegöl Bölgesinde Yaşayan Bulgaristan Göçmeni ve Yerli Ailelerin Aile Yapısı. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Kıroğlu, M.M. (2002). Bulgaristan Göçmeni Kadınların İş Yaşamına İlişkin Tutum ve Davranışları. Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kocacık, F. (1978). Bulgaristan'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1978-1900) Karşılaştırmalı Yerli ve Göçmen Köyü Monografileri. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Krasteva, A. (2006). *Post Communist Discovery Of Migration: The Case Of Bulgaria*, South Esat Europe Reviews.25-34.

Kümbetoğlu, B., Ve Ark.(1997). *Türkiye'den Avrupa Ülkelerine Zorunlu Göç Eden Kadınlar Ve Yeni Yaşamlarında Siyasetin Rolü*, , 5. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Odtü, 12-14 Kasım.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide Antropolojik Niteliksel Yöntem Ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kümbetoğlu, B., Gedik,H.B. (2005). *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Maksudyan, N. (2005). *Türklüğü Ölçmek*, Metis Yayınları, İstanbul.

Maranki, A. (1990). Sosyal Yönleri İtibariyle Bulgaristan'dan Göç. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi,

İstanbul.

Mardin, Ş. (2003). *Bütün Eserleri 3: İdeoloji*. İletişim Yayınları, No:191, İstanbul.

Maeva M. (2005). "Bulgarian Turks And The European Union". Kitap İçinde Bölüm Rusu H., Voicu B. (Eds.) Eu Integration Process From East To East: Sivil Society And Ethnic Minorities In A Changing World.Proceedings From A Round Table For Young Socia Scientists:Sibiu: Psihomedica Publ. House.

Marushiakova E., Popov V. (.....) Muslim Minorities In Bulgaria .

<http://www.balkanethnology.org/files/library/E%20&%20V/Muslims.pdf>

Mengüşoğlu, T. (1999). *Dilin İnsan İçin Anlamı*, Erken Uyarı, 1. Sayı, Kasım.

Nahapetyan, H. (2007). *The Turks Of Bulgaria: The 5th Column Of Ankara*, 21-St Century, No 1, 33-49.

Neyzi, L. (2004). *"Ben Kimim?" Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik Ve Öznellik*, İletişim Yayınları 1031, İstanbul.

Neyzi, L. (1999). *İstanbul'da Hatırlamak Ve Unutmak: Birey, Bellek Ve Aidiyet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Oktay, C. (2009). *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, Alfa Yayınları No 1339, İstanbul.

Ong, W.J. (2010). *Sözlü Ve Yazılı Kültür*, Metis Yayınları, 5. Basım, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2010) Osmanlı Mirası, Timaş Yayınları, İstanbul.

Oymak, R. (1998). *Toplumsal Bellek*, Dil Ve Anadili, Bahar'98, 31-33.

Öner, A. T. (2006). *Türkiye'nin Etnik Yapısı: Halkımızın Kökenleri Ve Gerçekler*, Fark Yayınları, Ankara.

Öztañ, E. (2010) “Unutulan bir Göç ve Yurttaşlık Deneyimi: İlk Kuşak Göçmen Kadınlar ve Hollanda Türkiyeli Kadınlar Birliği,” Fe Dergi 2, sayı 2: 31-49. (<http://cins.ankara.edu.tr/goc2.html>)

Pakdemir, H. (1992). Bulgaristan’dan Gelen Göçmenlerin Türkiye’nin Sosyal Yapısına Etkileri (Eğitim, İstihdam, İskan). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Parla, A. (2006). *Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria*, South Eastern European and Black Sea studies, Vol.6, No.4, December, 543-557.

Parla, A. (2007). *Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990’s Labour Migration from Bulgaria to Turkey*, International Migration, Vol.45(3) 157-181.

Perks, R. (1992). *Oral History: Talking About Past*, Robert Perks, Dorset, UK.

Petkova, I., *The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian- Turkish Relations, 1947-2000*. The Global Review Ethnopolitics, Vol.1, no.4, 42-59, June, 2002.

Philip, M., Martin, S., Cross, S. (2007). *High-level Dialogue on Migration and Development*, International Migration, Vol.45 (1), 7-25.

Pritchard, E.E. (2005). *Sosyal Antropoloji*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Said, E. (2009). Kültür ve Direniş: David Barsamian ile Konuşmalar. Kültür ve Direniş. (Çev. Osman Akınhay) Agora Kitapları, İstanbul.

Sancar, M. (2007). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İletişim Yayınları 1253, İstanbul.

Scott, J. (2007). Toplumsal Cinsiyet: faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Selig, R.O., London M.R., Kaupp, P.A. (2004). *Anthropology Explores*, Smithsonian Books, Washington.

- Şimşir, B. (2009). *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ. (2012). *Anlatabildikleri ve Anlatamadıklarıyla Yaşam Öyküleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Todorova, M. (2006). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları no 872, İstanbul.
- Toros,A. (2008). *Sorunlu Bölgelerde Göç* (Nakanishi,H., Sirkeci,İ, Cabbarlı,H. Önsözü) Global Strateji Enstitüsü, Yayın no:9, Ankara.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi:Sözlü Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 84, İstanbul.
- Toksöz, T. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 129, İstanbul.
- Topçu, S., Beşer A. (2006). *Göç ve Sağlık*, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10(3), 37-42.
- Türkarlan, N. (1997). *Bursa İlinde Meskun Bulgaristan Göçmenlerinin Etno-Sosyolojik İncelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uzelli, G. (1990). *Bulgaristan Türkleri'nde Gelenek, Görenek ve Giyim Kuşam*. Bilim Uzmanlığı Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Üzüm, İ. (2005). *Günümüz Bulgaristan Aleviliği*, Horasan Yayınları no 8, İstanbul.
- Winyard,G. (2008). *Medikal Göç:Odadaki Fil*, BMJ Türkiye, vol13, sayı 1, Ocak, 64-66.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuz, B. ve ark. (1995). *Yurduşına Gidip Dönen Vatandaşlarımızın Genel Sağlık Durumları...* Araştırma, İstanbul Anadolu Yakası (Akile Hoca Kitaplığı), 1-30 Kasım.
- Yıldırım,O. (2006). *Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü: Diplomasi ve Göç*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 150, İstanbul.

Yususoff, YI.(2005).The Road from Lopushna to Varna: Language Use And Language Attitudesamong Bilingual Ethnic Turks in Bulgaria. Yayımlanmamış Tez Çalışması.

Yuval-Davis,N. (2007). *Cinsiyet ve Millet*, İletişim Yayınları 861, İstanbul.

7. EKLER

7.1. Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Lütfen kendinizi anlatır mısınız?
 - a. Adınız-soyadınız
 - b. Doğum yeri-yılı
 - c. Medeni durum- aile yapısı
 - d. Eğitim vb
2. Göç süreci hakkında bilgi verir misiniz?
 - a. Türkiye'ye geliş zamanı
 - b. Geliş sebebi, ortam
 - c. O zaman Bulgaristan'daki ortam
 - d. Kimlerle, nasıl, hangi şartlarda
3. Türkiye'ye geldiğinde ilk günler nasıldı?
 - a. Nerede ikamet edildi
 - b. Yeni ikamet yeri seçimi
 - c. İlk günlerde yaşam, akılda kalan anılar
 - d. Kişilerarası ilişkiler
4. Türkiye'ye (semte, işe, komşulara ve ortama) alışma
 - a. Meslek, iş seçimi ve yerleşme
 - b. Benzerlik ve farklılıklar nelerdir
 - c. Değişime uyum sağlama
 - d. Duygular ve izlenimler
5. Aile içi sorumluluklar
 - a. Kadın işi, erkek işi farkları
 - b. Kadının çalışması ve sorumlulukları
6. Göçmen kimdir?
 - a. Kendini tanımlama
 - b. Dünyadaki göçler, genel olarak göçe bakış
 - c. Göçtüğüne memnuniyet

7.2. Ek 2: Katılımcılar Tablosu

	İSİM ÖZEL KOD	Cinsiyti	Türkiye'deki Mesleği	Yaş (doğum yılı)	Türkiye'ye Göç Tarihi:	Bulgaristan'da Yaşadığı Yer (Doğum yeri)	Görüşme Tarihi ve Yeri	Görüşme Yapılan Semt (Şehir)	Görüşme Süresi	TEZ'DE GÖSTERİM
1	AA	K	Veteriner	1975	1989-1992		21 Kasım 2006 Eczacılık Fakültesi Toplantı odası	İSTANBUL (Yeditepe)	01:20	AA, K, 13/31, 1989, İstanbul
2	GŞ	K	Televizyoncu- yapımcı TV8	1980	1989	Şumnu (Baykovo)	31 Temmuz 2007 Kanal 8 TV	İSTANBUL (TV 8)	01:48	GŞ, K, 9/27, 1989, İstanbul
3	ZA	K	Hemşire (Bulg hekim)	1960	1989	Silistre (Varna)	7-8 Ağustos 2007 Eczacılık Fakültesi Toplantı odası	İSTANBUL (Yeditepe)	57:05	ZA, K, 29/47, 1989, İstanbul
							14 Ağustos 2007 Benim odam B 663	İSTANBUL	02:08	
4	VY	K	Fakülte Sekreteri	1972	1978	Şumnu (Yenipazar- Voyvoda)	8 Ağustos 2007 Benim odam B 663	İSTANBUL (Yeditepe)	00:45	VY, K, 4/29, 1978, İstanbul
5	CB	E	Sağlık teknisyeni (Bulg. hekim)	1959	1989	Varna (Medovets- Sarikurarıklık)	9 Ağustos 2007 Kamil Eczanesi Dinlenme Bölümü	İSTANBUL	02:29	CB, E, 30/48, 1989, İstanbul
6	NÇ	K	Fabrika İşçisi	1971	1989	Şumnu (Boyan)	12 Temmuz 2008 Cumartesi 11:30 GKnın evi-Soğanlık-	İSTANBUL (soğanlık)	01:03	NÇ, K, 18/37, 1989, İstanbul
7	ND	K	Anaokul öğretmeni (İSTEK işçisi)	1965	1989	Köklüce /Deliorman	Benim odam B 663 14 Temmuz 2008	İST. (Yeditepe)	01:56	ND, K, 24/42, 1989, İstanbul
8	HA	K	Ev hanımı	1925	1936	Eskicuma- Kızanteknesi	16 Temmuz 2008 Çarşamba Hanife Teyzenin evi Adapazarı	ADAPAZARI (Serdivan)	19:38 42.:27	HA, K, 9/84, 1936, Adapazarı
							17 Temmuz Perşembe 2008 Fehime yengenin evi Adapazarı	ADAPAZARI	01:04	
9	RA	K	Ev hanımı	1932	1936	Kızanteknesi	16 Temmuz 2008	ADAPAZARI	00:25	RA, K, 4/79, 1936,

							Çarşamba Hanife Teyzenin evi Adapazarı	(Serdivan)		Adapazarı
10	YA	K	Ev hanımı	1921	1930 Mart ay		17 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Karaman)	01:26	YA, K, 9/88, 1930, Adapazarı
11	AO	E	Emekli memur	1928	1936	Kızıanteknesi	18 Temmuz 2008	ADAPAZARI (merkez)	01:13	AO, E, 8/80, 1936, Adapazarı
12	RV	K	Laborant	1952	1989	Şumnu Yenipazar	19 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Belediye)	02:14	RV, K, 37/56, 1989, Adapazarı
13	HV	E	Sağlık memuru	1950	1989	Varna	19 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Belediye)	01:08	HV, E, 39/58, 1989, Adapazarı
14	SS	K	Ev hanımı	1933	1951		19 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Merkez)	02:25	SS, K, 18/75, 1951, Adapazarı
15	AT	K	Ev hanımı	1943	1950		20 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Şeker Mah)	01:51	AT, K, 7/65, 1950, Adapazarı
16	NG	K	Ev hanımı	03.06. 1967	1989		20 Temmuz 2008	ADAPAZARI (Şeker Mah)	07:13	NG, K, 22/41, 1989, Adapazarı
17	HD	E	Öğretmen	1943	1950	Plevne (Goydostiva)	24 Temmuz 2008	BURSA (Kemalpaşa)	01:07	HD, E, 7/65, 1950, Bursa
18	İD	E	Terzi Ustası	1926	1950	Plevne	24 Temmuz 2008	BURSA (Kemalpaşa)	00:08	ID, E, 24/82, 1950, Bursa
19	İH	E	Memur emeklisi	1925	1936	Plevne	24 Temmuz 2008 (2009 Temmuz'da VEFAT ETTİ)	BURSA (Kemalpaşa)	00:42	IH, E, 11/83, 1936, Bursa
20	GP	K	İşçi emeklisi	1925	1950	Hülbe-Stamika Yeni Bulgaria Hataşlı köyü	25 Temmuz 2008 (2011 Yaz aylarında bakımevine yatırıldı)	BURSA (Namazgah)	00:22 00:47 00:04 00:02	GP, K, 25/83, 1950, Bursa
21	TT	K	Diş hekimi	1977	1989	Filibe Kasabası (Kırcaali)	26 Temmuz 2008	BURSA (Nilüfer)	01:32	TT, K, 12/31,1989, Bursa
22	SK	K	Ev hanımı	1971	1989	Filibe Kasabası	26 Temmuz 2008	BURSA (Nilüfer)		SK, K, 18/37, 1989, Bursa

23	CS	K	Mühendis- işletmeci	1972	1989	Şumnu İvanov	22 Ağustos 2008	İSTANBUL (Çekmeköy)	01:13	CS, K, 17/36, 1989, İstanbul
24	ES	E	Bilgisayar Mühendisi	1965	1989	Şumnu (Trigovište/Velibey)	22 Ağustos 2008	İSTANBUL (Çekmeköy)	00:17	ES, E, 24/43, 1989, İstanbul
25	MŞ	K	Muhasebeci- emekli	1946	1989	Şumnu (Baykova)	15 Temmuz 2009	İSTANBUL (Sefaköy)	02:36:15 00:16:30	MŞ, K, 43/63, 1989, İstanbul
26	FY	K	Emekli ssk işçisi	1950	1978	Şumnu (Novipazar)	23 Temmuz 2009	İSTANBUL (Kurtköy)	00:15	FY, K, 28/59, 1978, İstanbul
27	İY	E	Emekli usta	1948	1978	Şumnu (Novipazar)	23 Temmuz 2009	İSTANBUL (Kurtköy)	03:22	IY, E, 30/61, 1978, İstanbul
28	EY	K	Ev hanımı	1932	1950	Şumnu	20 Ağustos 2009 (Mayıs 2013'de kaybettik)	ADAPAZARI (Karaman)	01:43:35	EY, K, 18/79, 1950, Adapazarı
29	EM	K	Otelde house keeping müdürü	1965	1989	Şumen /Prestlav	25 Ağustos 2009	İSTANBUL (Taksim)	01:05	EM, K, 24/44, 1989, İstanbul
30	MK	E	Emekli usta	1942	1951	Şumnu	18 Ağustos 2009	İSTANBUL (Kurtköy)	01:40 00:05	MK, E, 9/67, 1951, İstanbul
31	Nİ	K	Ev hanımı	1935	1978	Koşovatlı/Kırcaali	10 Ekim 2009	İstanbul (Gebze)	03:24	NI, K, 43/74, 1978, İstanbul
32	SAÖ	K	Emekli işçi	1962	1978	Koşovatlı/Kırcaali	10 Ekim 2009	İstanbul (Gebze)	03:24	SAÖ, K, 16/47, 1978, İstanbul
33	SÖ	K	Gıda mühendisi	1955	1990	Kapinova/Dobriç	10 Ekim 2009	İstanbul (Gebze)	03:24	SO, K, 35/54, 1990, İstanbul
34	KE	K	Ev hanımı (çocuk bakıcısı)	1935	1989	Razgrad	3 Ekim 2009	Ankara (Çubuk- Pursaklar)	01:28	KE, K, 54/74, 1989, Ankara
35	GE	K	Eczacı	1968	1989	Razgrad	3 Ekim 2009	Ankara (Çubuk- Pursaklar)		GE, K, 21/41, 1989, Ankara

Türkiye’de yapılan görüşmelerin devamı olarak, 2007 Ağustos ayında Bulgaristan’da gerçekleştirilen saha çalışması sırasında yapılan görüşmelere ait bilgiler sunulmaktadır

1	Sevinç		K	Tr geçici kaçak işçi		Hiç Göçmemiş	Şumnu (Kayıköy)	20 Ağustos 2007	Daha sonra görüşemedim.
2 3	Sevdiye + İsmail	TALİBOV	K + E	Öğretmen + muhtar		1989 göçmüş 1990 da geri göç	Şumnu (Voyvoda)	21 Ağustos 2007	Oğulları evlenirken davetiye gönderdiler. Talip Eylül 2009 da evlendi
4 5	Meryem Teyze +Talip Amca		K + E	Rençber + Çoban	Talip Amca’yı 2010 yılında kaybettik	1989 göçmüş 1990 da geri göç	Şumnu (Voyvoda)	22 Ağustos 2007	Talip Amca’yı Şubat 2010 da kaybettik
6 7	Nezike Abla+ İsa Abi		K + E	Rençber + memur	1958	1989 göçmüş 1990 da geri göç	Şumnu (Yukarıköy)	24 Ağustos 2007	2008 ve 2009 yazında bana bal ve lokum gönderdiler
8 9	Nevriye Abla + Ahmet abi		K + E	Ev hanımı + şöför		Hiç Göçmemiş	Varna (Suvorvu)	26Ağustos 2007	2009 yazında evime ziyarete geldi
10	Makbule Teyze	ŞEN	K	muhasibeci		Tr de yaşıyor. Her yaz Bulg gidiyor	(Hem Varna’da hem İstanbul’da görüşülmüştür)	27 Ağustos 2007	Tekrar tekrar görüştük-görüşüyoruz.

7.3. Ek 3: Çözümleme Örneği

Görüşmeci no: GN-6
Görüşmeyi Yapan: Nazlı Şencan (GY)
Görüşülen Kişi: NÇ (GK)
Tarih: 12 Temmuz 2008 Cumartesi (10:30-13:45)
Yer: GK Evi Soğanlık- Kartal / İSTANBUL

GY: Sevgili GK; benimle görüşmeyi kabul ettiğin için teşekkür ediyorum. Biraz evvel söylediğim gibi, bu sadece benimle ve benim tez hocamın arasında kalacak. Kimseye yani üçüncü kişilere göstermeyeceğim. Dinletmeyeceğim. Sadece hatırlamak için söylüyorum. Tekrar teşekkür ederim. Bugün 12 Temmuz 2008 Cumartesi. Saat onbuçuk gibi, GK'nın Bulgaristan'a gitmesine 4 gün kaldı. Çünkü Çarşamba'ya gidiyor... GK'nın evindeyiz. Pencereyi de açtık. Çok güzel efil efil bir havadayız (Ben gülüyorum... GK'da gülüyor samimice) Evet.. şimdi.. birazcık senin hikâyeni dinleyebilir miyiz? Ne zaman doğdun? nerede doğdun? Ben biraz biliyorum ama, ille de senin ağzından dinleyelim....

GK: Ben 1971'de Bulgaristan'ın Şumnu kazasının Yukarıköyü'nde doğdum. (İlk zaman biraz tedirgin bekliyorr..) ıııı

GY: Kaçınıcı çocuksunuz? Bir ablanız, bir abiniz var. Değil mi?

GK: Ben üçüncü çocuğum. Yani en son. Bir abim, bir de ablam var.

GY: Abiniz mi büyük, ablanız mı?

GK: Ablam. Ablam büyük.

GY: Ablanızla, ben aynı yaşta mı doğdum? 1968 doğumluyuz.

Nacla: Ablam, 58 li.

GY: O zaman Nezike Abla benim de ablam, Aranızda bayağı yaş farkı var. Yani.

GK: Bir hayli yaş farkı var. Annemin bir kızı ile bir oğlu olmuş. Ama, tekrar abime arkadaş demiş. Bir tane daha olsun demiş. (gülüşmeler) Ben de kız olmuşum. Arkadaş olamadım abime.

GY: Arkadaş, arkadaşır canım.

GK: Hep erkek istemişler. Ama ben kız doğmuşum.

GY: Abiniz kaç doğumlu idi? Yusuf abiniz? Abiniz benle mi? 68 li mi?

- GK: Abim 68’li mi? 62’li mi? Gerçi ben de yazılı bir not var. Bakarız nota.
- GY: İlkokulu nerde okudunuz?,
- GK: İlkokulu orda okudum. Ortaokulu da, Liseyi de orada okudum. Sonra da evlilik.
- GY: Orada mı evlendiniz?,
- GK: Orada evlendim. Bir tane oğlum oldu.
- GY: O da Bulgaristan doğumlu mu?
- GK: O da Bulgaristan doğumlu. Tam doğum yaptım. O sıra yürüyüşler başladı. Ben hastanedeyken hepsi yürüyüşe gittiler. Sonra hastaneden çıktım. Ben mayıs ayında doğum yaptım. Ağustosun birinde buraya geldik.
- GY: Bebek üç aylıkken?
- GK: Evet üç aylıktı. Hem de trenle geldik. Annemlerle beraber geldim. Trenle, Kapıkule’ye geldik. Şimdi hepimiz beraberiz. Eşimin eskiden gelen dayısı var burada. O bizi gelip alacaktı. Çünkü küçük bebekle nereye gideceğiz? Biraz daha kalsaydık, bebeği kaybetme durumumuz vardı. Çünkü kızarmıştı her yanı. Kaç günden beri yoldayız. Sütüm de yetmiyordu zaten. Hep termoslara süt koymuştum. Ama ekşidi. Çok sıcaktı. Ağustos ayıydı. İşte eşimin dayısı geldi. Bizi arabayla aldı. Bu Soğanlık’a geldik (GK’nın yaşadığı semtin, bölgenin adı) 1989’da Orda annem dedi ki. “*Hadi yavrum, beni öldü biliver, ölmüş biliver dedi*”. Biz ayrılıyoruz ya, artık görüşmeyeceğiz sanki. Onlar, devletin olduğu, gönderdiği yere gidecek.
- GY: haa...
- GK: Yavrum dedi, beni artık ölmüş biliver. Biz annemle orada vedalaştık. Sonra onlar Amasya’ya gittiler. Amasya’dan İstanbul’a geldiler. Ama tekrar kızım dedi. Durmam dedi. Gideceğim dedi. Çünkü ayrılık çok zor gelmişti ona.
- GY: Tabii belli bir yaştan sonra.
- GK: Ama o yaştan sonra, bir işe girdi. Yapamadı. Alışamamıştı emir altında çalışmaya. Ablamlar da Isparta’ya gitmişlerdi. Gene onları Soğanlık’a getirdik. Yanımıza. Ablam, ‘*ben babamdan ayrılmam*’ dedi. Gitti Bulgaristan’a. Siz gidin, Ben Bulgaristan’a dönmeyeceğim dedim.
- GY: İsa Abi’nin babası da dönmek istedi.. O da erkek tabii.. O da dönmek zorunda kalmış.

- GK: Evet, O da dönmek zorunda kaldı. Benim dönmek aklıma gelmedi. Çünkü çok zor geldim oradan.
- GY: O kadar katlandım diyorsunuz?
- GK: Evet, O kadar katlandım. Gitsem bişeyim yok orada. Evim yok, yerim yok, toprağım yok. Ne işte çalışacağım ne yapacağım orada? Bişeyim yok ki. Ama, ablam biraz daha yakın babama. Babamı çok seviyor. İlk çocuk, daha gözde.
- GY: (Gülüşmeler) Yok canım sen öyle görüyorsun. Şimdi sen uzaktasın, daha çok gözdesin.
- GK: Ablam dedi ki ben ayrılmam. Onlar geldiler ve döndüler. Sonra burada çalıştık. Kazandık. Evimiz oldu.
- GY: Ne zaman girdin işe?
- GK: 1989'da. Yine aynı senede.
- GY: Ya çocuk? Kaynananla beraber mi yaşıyordunuz?
- GK: Kaynanam çocuğa baktı. Beraber yaşıyorduk. Kayınım vardı. Görümcem vardı. Kayınımı okuttuk.
- GY: O daha küçük? Lise ye mi gidiyor?
- GK: Evet liseye. Liseye burda gitti. Görümcem vardı. Ama, O okumadı. Orta okuldan sonra okula gitmedi. Kayınımı okuttuk. Hayatını kurtardı.
- GY: Tabii... Ne iş yapıyor?
- GK: Hem ziraaat mühendisi, hem de veteriner.
- GY: Süper..... İki üniversite bitirdi demek. Bravo. Aferim.
- Neca: Evet ... iki üniversite bitirdi.
- GY: Siz hepiniz aynı evde mi oturdunuz?
- GK: Evet hepimiz aynı evdeydik. Ben işe başladım. TİBAŞ'a başladım. Yine ilaç ampullerine.
- GY: İlaççıymışsın. En zor bir işe girmişsin. GK sana da bravo.
- GK: Sonra arsa aldık, ev yaptık, Güzelyalı'da.
- GY: Ay ne güzel... Ailecek?

- GK: Onu biz kendimiz yaptık. Devlet konut veriyordu ya. O zaman göçmen konutlarına yazıldık. Onlardan iki tane çıktı. Şimdi bir tanesinde kayınvalidem oturuyor. Diğeri de bizim. Yani Eskişehir’de bir tanesi. İşte öyle. Eşim de müracat etti. Devlet Demiryollarına. Onun da tayini çıktı Sivas’a. Sivas’a gitti, oradan da Samsun’a gönderdiler. Orda iki sene kaldı.
- GY: Doğru. Evet demiştin. Hasret kaldın.
- GK: Ondan sonra.. Haydarpaşa’ya geldi. Bir daha buraya, yani İstanbul’a. Ben hep kaynanamla beraberdim.
- GY: 0 çocuğa bakıyor, sen hergün işe.
- GK : Evet ben hergün işe gidiyorum. O çocuğa bakıyor. Öyle geçti günler.
- GY: Sonra, eşiniz ne zaman tayin oldu?
- GK: Eşimin 2 sene sonra tayini çıktı. 1992 - 1993 yıllarında. Ama çok uğraştı.
- GY: Aile, parça parça oluyor.
- GK: Evet. Ama her ay geliyordu. Bizi görmeye geliyordu. Hatta ben de Samsun’a gittim. 15 gün Samsun’da kaldım. İzinlere denk getirdim.
- GY: Güzeldir Samsun... Eşim Ahmet Samsun’ludur. Bu arada oğlun okula başladı. Değil mi?
- GK: Evet. Oğlum okula başladı. Ortaokul, lise derken şimdi üniversiteye gidiyor.
- GY: Hiç zorluk çektin mi dil açısından? (Kendime not:Çok abuk bir zamanda sorulmuş!!! Uygunsuz... Görüşmeci takibi yok sanki.. ayrıca oldukça çok müdahale var. Diğer birçok görüşmeden çok daha fazla.)
- GK: Dil açısından çektim.
- GY: Ne zaman, ne kadar, nasıl oldu?
- GK: İlk başlarda çoğu şeyi anlamıyordum. Çoğu kelimeyi anlayamıyordum. Meselâ çöp. Çöpün ne olduğunu bilmiyoruz.
- GY: Evet, bir şey söyleyeceğim. Çöpe bok diyorsunuz? (Gülüşmeler.) Ben de biliyorum.
- GK: Haa bokluk?
- GY: Şimdi meselâ *bostan*, karpuz demek. Ben önce anlamadım. Biz de bostan, bahçelik yer demek. Bostan keselim deyince ne yapacaklar dedim. Ne bostanı kesecekler dedim.

- GK: Bostana gidiyoruz... öyle...
- GY: Sonra yavaş yavaş anlaşıldı?
- GK: Alıştı. Halâ, biraz zorluk çekiyoruz. Ama her şeyde değil.
- GY: O zorluğu herkes çekiyor. Yani Artvin'den gelse, Çorum'dan gelse, Diyarbakır'dan gelse dahi, herkesin lehçesi başka. Olacak o kadar.
- GK: Evet.
- GY: Eşiniz nerde doğmuş. Aynı köyden misiniz?
- GK: Evet, aynı köydeniz biz. O, 1967 doğumlu.
- GY: En sonunda yaşıttım olan birisini buldum. (gülüşmeler) O hangi okulu bitirmiş?
- GK: O da aynı köyden. Sonra GONOREA HODZA Okulu'nu bitiriyor. Yani Demiryolu Okulu'nu bitiriyor. O yüzden buraya gelince, mesleği vardı.
- GY: Süper. O çok güzel olmuş. Çünkü, her meslek karşılığını bulamadı Türkiye'de. Meselâ bir arkadaşımız var. Doktormuş orada. Ama, doktor pratisyen. Sağlık ocağında çalışıyormuş. Buraya gelince, doktorluk yapamadı. Hemşire oldu. Çünkü diplomaları eşit değilmiş. Denklik olmamış.
- GK: Bizim köyümüzde doktorumuz vardı. Bütün çocukları geziyordu. Doğan çocuklarına bakıyordu. Ama tam doktor değildi. Ama, böyle doktorumuz vardı...
- GY: Şimdi aile hekimi diyorlar.
- GK: İnsana daha çok değer veriyorlardı orada. Burda insanın değeri daha eksik.
- GY: Bu durum, orada burada meselesi mi? Yoksa komünizm mi?
- GK: Komünizm. Burda demokrasi var. Ama, orada komünizm vardı. Yengem doğum yapacağından kocaman şey gelmişti. Kış günü köye, O'nu almaya gelmişti.
- GY: Ambulans mı?
- GK: Ambulans değil. Zırhlı araç mı diyorsunuz siz. Öyle bir şey. Çünkü, karda kışta yol kapalı. Yani, orada o kadar değer veriyorlardı insana.
- GY: Hastanenin bütün masrafları karşılanıyor. İyileşinceye kadar zorla tutuluyor du. Değil mi?
- GK: Evet. Her şey.

- GY: Şimdi orası da kötü olmuş diyorlar öyle mi?
- GK: Komünizm bitince böyle oldu. Demokrasi geldi oraya, fakirlik de geldi. Bizim zamanımızda bir tane fakir insan göremezdiniz. Dilenci göremezdiniz yollarda. Buraya geldiğimde, çok tuhafıma gitti. O geçitlerde dilencilik yapan küçük çocuklar ve yaşlı dilenciler görüyorum.
- GY: Orada yaşlılara verilen değer bir başka mı dersiniz? Yani hem orası hem burası meselesi var. Hem oranın eski zamanı, hem yeni zamanı. Buranın da öyle (evet evet diyerek onaylıyor GK...)
- GK: Evet
- GY: Şimdi Türkiye'ye geliniz. Beraber yaşıyorsunuz. Herkes çalışıyor. Kayınpederiniz de çalışıyor mu?
- GK: Yok, onlar çalışmıyordu.
- GY: Kaç yaşındaydılar onlar geldiklerinde?
- GK: 40'ın üzerindeydiler.
- GY: Çok da yaşlı değilermiş.
- GK: Yok değildiler. Kayınpederim zaten sinir hastasıydı. O çalışmıyordu. Şimdi de devamlı ilaç kullanıyor. Kaynanam da onu bırakıp bir şey yapamıyor. Bir yere gidemiyor. O çocuğa baktı. Ben çalıştım. Eşim de çalıştı. Hep beraber. Hem onun çocuklarına baktık, hem benim çocuklarıma baktı. Yani hep beraber bu günlere geldik. (*Kalkındık*, diyorsunuz bir karışma var. Bu kelime göçmenlerin çokça kullandıkları bir kelime mi?) Evet.
- GY: Nasıl karar verdiniz göçmeye? Yani, hep düşünür müydünüz? Yoksa birden bire olaylar olunca mı karar verdiniz? Kolay bir karar değil.
- GK: Ben doğmadan önce babaannem varmış. O zaman hep birlikte resim çekinmişler. Babam, ablam, annem, abim hep beraber. O zaman da söyleniyormuş ki göç olacak. Resimleri hazır bulunuyormuş hep. Resimler hazır göç olacak diye.
- GY: Vesikalık resim di mi?
- GK: Hı hı vesikalık. Ama bunlar böyle olmamış. Gerçi, göç oldu ama hep akrabaları olanlar geldiler. İstek olanlar geldiler... Hep aile üstüne geldiler. Nasıl ldu bize zorunlu oldu yani mecburi. Şu saate kadar terk edeceksin, dediler.
- GY: Vesikalık resim değil mi?

- GK: Hayır vesikalık değil. Aile resimleri. Göç oldu. Ama hep akrabaları olanlar geldiler. İstekli olanlar geldiler. Hep aile üstüne geldiler. Nasıl oldu? Bize zorunlu oldu. Mecburi oldu. Şu saate kadar terk edeceksin dediler. Adımızı değiştirdiler. Ona rağmen – adımız değiştikten sonra yürüyüş yaptık. O yürüyüşten sonra her şey değişti. *Hadi memleketinize gidin* dediler.
- GY: Hadi bakalım yallah.Sattınız mı malı mülkü, yoksa bırakıp mı geldiniz?
- GK: Bırakıp geldik. Halâ, eşimin annesinin evi var orada. Boş duruyor.
- GY: Onlar da zamanla harap oluyor değil mi? (Not: Gitmeseydim durumu bilemezdim. *Kalan mallar ne durumda, değeri ne* gibi değerlendirmeler yapmak lazım)
- GK: Camlarını sökmüşler ve götürmüşler.
- GY: Her şeyi götürmüşler. Kapı tokmağını bile.
- GK: Evet (*biraz buruk ve acıklı söylüyor gibiydi.*)
- GY: Yine de, orada bir yerinizin olması, o da güzel birşey (*Bilinçli olarak, olta bir soru soruyorum.*)
- GK: Gittiğimizde ben diyeceğim ki oğlum Sabri’ye, işte sen şu odada doğdun. Şöyleydi, böyleydi işte. Keçilerimiz vardı. Benim sütüm yetmiyordu o zaman. Keçi sütü veriyordum sana.
- GY: Suyla sütü karıştırıp karıştırıp veriyordun.
- GK: Sağıyodum keçiyi. Bahçeden çok uzağada götürmüyodum. (Gülüşmeler) Bahçeye çakıyordum onu.
- GY: İsa Abi’ye günün nasıl geçiyor dedim. Biz sabah 6’da kalkıyoruz, dedi. ben de kalkayım dedim. Kalkar mısın dedi. Kalkarım tabii dedim. Görmek istiyorum. Hep beraber kalktık. Ablan temizledi onları bir güzel yıkadı, ineklerim memelerini sabunlu sularla. İsa Abi taktı süt makinelerini, şıpr şıpr. Çok güzel inekler. Çok güzel, bakımlılar.
- GK: Şimdi bir tanesini kesecekler düğüne.
- GY : Hadi yaaa. Ah ah (gitti inek, diye dövünüyorum sanki)
- GK: İşte bizim düğünlerde bundan köfte yaparlar. Pilavını, salatasını masalara koyarlar. Herkes böyle yapar.
- GY: Sokağa mı kurulacak masalar, yoksa meydana mı? Başka bir yerde mi? Eviniz içinde mi?

- GK: Yok dışarıda, Muhtarlık var ya, muhtarlığın arkasında hemen. (Evet diye onaylıyorum. Gülüyor.)
- GY: Ben gittiğimde çok kurumuştur ağaçlıklar. Oradaki çeşme akıyordu. İnşallah bu sene kuraklık yoktur.
- GK: İnşallah. Gerçi burda kuraklık olabilir.
- GY: Evet, burda da var. Burası kocaman, 15 milyon nüfuslu bir şehir. Orası küçük, yeşillik bir yer. İnsan, su vardır diye bekliyor.
- GK: Bizim orada hep şalvar giyerler. Hep şalvarlı. İşte o ad değiştirme zamanında, almışlar ellerine makası geziyorlar. O şalvarları kesecekler. Yani şalvar giymeyeceksiniz diyorlar. Kuran-ı Kerim yasak.
- GY: Evde bulundurmakta mı yasak?
- GK: Okumak yasak. Şalvar giymek yasak. Köydeki dükkâna gidiyorsun, (*dükkan denilen bakkal, market karışımı..*) orda hiç Türkçe kelime yok. Ekmek, tuz bile alsan yani Bulgarca isteyeceksin (*NOT: kişisel gözlemim. Çok tuz kullanan bir kültür.*) Annem Bulgarca'yı hiç bilmiyor.
- GY: Hiç hiç okula gitmediği için mi? Tam ara nesil. Ara nesil ne Rusça'yı, ne de Bulgarca'yı hiç bilmiyor değil mi?
- GK: Konuşamıyor. Bir sabah kalktık. Bütün askerler köyü sarmışlardı. Muhtarlığın olduğu yere, köpekler, tanklar gelmişti. O zaman adımızı değiştirecekleri listeyi getirdiler. Herkes seçti adını. Annem hiç Bulgarca bilmiyor. Şimdi ne koyacağız adını. Annem dedi ki eskiden Bulgarların olduğu zaman Maria varmış. En kolay isim o dedik, (*Gülüşmeler*)..
- GY: Meryem demek değil mi? Maria?
- GK: Hıı.
- GY: Annenizin adı ne idi?
- GK: Naziye'ydi. Öyle koymuştuk adını (*gülüşmeler*)
- GY: Zordu değil mi? Siz kaç yaşındaydınız?
- GK: 1984 1985 yılı civarlardaydı.
- GY: Üç yıl Bulgar isiminizle yaşadınız? Sizininki neydi?
- GK: Söyleyeyim mi?
- GY: Söyle:

- GK: Silvia koymuştum. Evet. Silvia
- GY: Ne demek Silvia?
- GK: Biraz daha bu isim yabancıya benziyor.
- GY: İngiliz de olabilir. Amerikalı da?
- GK: Evet. Onlarınkine, yani Bulgarları'nkine benzemesin diye öyle koydum adını.
- GY: Çok güzel. Eşinizin adı ne idi?
- GK: Evaylo koymuştum o da.
- GY: Evaylo. Anlamı var mı?
- GK: Yok
- GY: Birisi size şimdi, Silvia derse dönüp bakar mısınız?
- GK: Yok. Hiç aklımın ucundan bile geçmez.
- GY: Peki, komşunuzun ismini hatırlayamazsanız ne yapacaksınız. Meselâ, eski adın Naciye sonra Maria oldu, nasıl ?
- GK: Biz gene aynı. Aramızda hiç Hıristiyan yoktu. Gene aramızda aynıydık. Türkçe ama dışarı çıktığımız zaman Bulgarca. O zaman Bulgarca mecburen yoksa ceza kesiyorlar. Yoksa işgence de yaparlar ya.
- GY: Ceza nasıl ceza? Para cezası mı?? Çok para mı?
- GK: Çok para değil, ama yine de...
- GY: Var mı sizden işgence gören?
- GK: Yok. Bizim köyden yok. Ama diğer köylerden sınıra daha yakın aşağıdaki köylerden Kırcaali'de falan. Çünkü biz karşı gitmedik hiç. Karşı gitseydik olurdu.
- GY: Aslında Kırcaali'den size haber gelmemiş çok fazla. Haberimiz olsa daha önce ayaklanırdık diyor bazıları...
- GK: Evet
- GY: Televizyon filan yok? Radyo yok. Ne olduğunu bilmiyor kimse.
- GK: Televizyon radyo var. O tür haberleri vermiyorlar. Hep onlar kendi şeyinde.

- GY: Şimdi her şey var ama. Ben hergün Türk dizisi izledim.
- GK: Ben şaşırıyorum. Kafam duruyor oraya gittiğim zaman. Yani hep eskiyi arıyorum. Tuhaflaşıyorum öyle. Onlar da bizim gibi. Biz oradayken ööle değıldik. Onlarda bizim gibi olmuş diyorum bak.
- GY: 90'dan sonra her şey değışti. Demokrasi icat oldu mertlik bozuldu.
- GK: Evet (*iç çekiyor*)
- GY: Genel olarak Türkiye'de yaşamaktan memnun musun? Orayı özlüyorsunuz yani genel olarak şimdi, orada imkân olsa her şey aynı, dönmek ister misiniz?
- GK: Yok oraya dönmek istemem çünkü, sonuçta orası bir Hıristiyan memleketi. Çünkü orada bizim şeyimiz yok. Nasıl anlatıyım (*derin iç çekerek*) orada bizim memleketimiz yok. (*kesin bir yok ifadesi kullanıyor*) çünkü biz orda bir Hıristiyan memleketinde yaşıyoruz. TÜRK AZINLIĞI. Ama burda ööle değil. Yani burasını artık ben kendi memleketim gibi burda büyümüşüm zaten ööle.
- GY Anne, baba hasreti.?
- GK: Çok üzüldüm onlara dönünce çünkü, yine aynı eskisi gibi olursa. Halâ yani içimde bir şey var. Korku var. Halâ da şey yapıyorum yani. Aceba eskisiye döner mi bunlar. Eskisini yaparlar mı? Diye.
- GY: Tam bir güven oluşmadı yani?
- GK: Yok. Yok. Şimdi bazı arkadaşlar eve gidiyorlar. Oradan toprak alıyorlar. Yazlık yapıyorlar bilmem ne. Hiç diyorum gitmem oraya. Oraya yatırım yapmam. Çünkü ne yapacakları belli değil.
- GY: Ama İngilizler, İtalyanlar gelip yerleşiyorlar. Her köyde 2-3 tane ev yapmışlar ?
- GK: Onlar başka. Onlar başka. Onlar Hıristiyan. Onlar yapabilir. Gerçek. Ordaki Hıristiyanlarla arkadaşlık. Yine biz, benim de arkadaşlarımdan vardı. Oradaki insanlar kötü değildi, ama insanlar.
- GY: Yönetim onları zorlayınca.
- GK: Evet, babamın arkadaşı vardı hatta bütün eşyasını babam ona teslim etmişti. Dönüdüğü zaman tekrar aldı onları.
- GY: Evet hatta ameliyatında çok yardımcı olmuştur di mi? Hatta anlatırken gözleri dolu dolu oldu herkes bana niye döndün diye sordu ama dönmeseydim bu kadar maddi ve manevi yardım göremezdim. Ameliyatımda tüm arkadaşlarım yanımdaydı.

- GK: Şimdi çok iyi. İyi de bakıyor kendisine. Oğlu da kalp hastası, ikisi birden hanımlar hep onlara bakıyor. (*Gülüşmeler*) maşallah.
- GY: Maşallah, yani kısaca göç ettiğimize memnunsun diyebilir miyiz?
- GK: Memnunum, bazı şeyler beni çok rahatsız ediyor. Şu terör olayları, bizim orda öyle birşey yoktur. Terör diye birşey yoktu bizim oralarda, ya bir yanda şeriat tahlikesi var. Ya da bir yanda bilmem ne. Onlardan çok tedirgin oluyorum ben.
- GY: Doğru.
- GK: Oğlumda askere gidecek benim o yüzdende korkuyorum acaba diyorum (*yani göçmeseydik*) daha mı iyi olurdu? O yönden yani yoksa çok memnunuz çalışıyoruz Allah'a şükür evimiz oldu yerimiz oldu. Kimseye muhtaç değiliz, ilk geldiğimizde çok zorluk çektik, aç da kaldık.
- GY: Nasıl aç kaldınız.
- GK: Şimdi biz o eşimin akrabasında akşam yattık çünkü çok kalabalıktı bi akrabalar dolu gelmiştik mecbur mecburen yani çıkacağız kiraya dayımda bize kira bulmuştu kiraya çıktık yakın bir yere nüfus kalaba başka akrabalarda var öyle herkes herkes göçmüş gelmiş çıktık kiraya depozito falan verdik işte böyle verdik elimizde hiçbişi kalmadı. Açız yani konu komşuda bize bişi yapmadı yani öyle diyorlar ki yani Müslüman mı bunlar ama çok da şey değiller.
- GY: Biz de çok bilinçsizdik yani.
- GK: Şimdi kaynanamlar taşındılar. Kurtköy'e, göçmen konutlarına. Biz gene burada kaldık, kiradayız, kaldık çatı katında. İşte üstümüze akıyor. Çok zor günler yaşadık, ev yaptırmaya çalışıyoruz bu zamanda. Yani ev sahibi şimdi kurban kestiler şimdi o zaman bizim durumumuz yok eşim çalışıyor. Ben de evdeyim o zaman çocukla işte böyle kurban kestiler işte oğlumda çok sevinmişti işte dışardan bakınca geldi koşa koşa anne Kazım amcalar kurban kestiler falan dedi. Görmüş onları öyle, ama ben kendime de istemiyorum, çocuğuma bir parça et getirebilirlerdi. (*sesi titiriyordu*) (*ağlamaya başladı*)
- GY: Konu komşu yani
- GK: Konu komşu yani bize Hıristiyan gözüyle bakıyorlardı
- GY: Ama işte cahilliktendi o, bizimkiler bilmiyolar ki Azeri'de yaşayan Türkler var. Ermenistan'da yaşayan Türkler var. Bulgaristan'da Yunanistan'da var bunları bilmiyorlar zannediliyor ki, o kadar cahilimiz ki zannediyoruz ki Türk toprakları dışında bizden değil.

- GK: Bazıları sünnetten de şüphelendiler yani sünnet oluyor musunuz neden öyle dediler ki benim ablam kaçak sünnet ettirdi Bulgaristan'da yani zorla böyle geceleri yani yakalasa böyle öldürecekler hapishaneye atacaklar kaçak yaptırdı sünneti işte bu zoruma gidiyo benim yani ööle çok zor günler geçirdik işte o topluma alışmamız çok zor oldu burdaki topluma işte gerçi eskiden gelenler var ama eskiden gelen göçmenler öyle ama alıştık (*yüz ifadesi gururla gülümsüyor*) karşılıklı gülüşmeler geçen sene işte gittik Bulgaristan'a hep yabancılar var Almanlar, İngilizler işte Ruslar hepsi yani gelmişler işte tatile sıkıldım yani orda biraz kendimi yabancı hissettim yabancı hissettim bööyel kendi memleketimde (*kendi kendine gülüyor*) yine de güzel geçti öyle.
- GY: Hakkaten çok güzel bir yer, şu ablan mı?
- GK: Evet ablam gençliğinde.
- GY: Evet herhangi bir sağlık sorununuz varmıydı orda meselâ
- GK: Orda beş yaşındayken sarılık geçirdim o da korkudan
- GY: Hayırdır inşallah
- GK: Bizim evin arkasında bizim ahududu, karamuk dediğimiz meyveden yiyodum, bir ara tam arkamı döndüm, arkamda bir yılan ağzında da kurbağa var. Tam ökçemin yanında; ısırdı ısırarak, eyvaaaaah diye bağıra bağıra koştum eve doğru. Ondan sonra başladım kusmaya, hasta oldum korkudan. Hastanede yattım ama tek başına yattım, ne kadar yattığımı hatırlamıyorum çok yatmış olabilirim hatırlamıyorum. Sabah akşam iğne yapıyorlardı işte. Sarılık kolay değil. Şumen'deki büyük hastanede yattım ama çok zoruma gitti tek başıma yattım. Öyle refakatçi falan yok almazlar öyle hastaneye meselâ Sabri doğduğu zaman da Sabri'yi ben eşime camdan gösterdim almıyorlar öyle içeri başkada hastalığım yok normal doğum yaptım.
- GY: Türkiye'de herhangi bir sağlık sorununuz oldu mu?
- GK: Yok olmadı, öyle bir sorunum dış için falan sadece
- GY: Onlar ufak tefek.
- GY: Burda sağlık sistemine güveniyor musunuz?
- GK: Güvenmek zorundayız (gülüşmeler) başka çaremiz yok. Bi doktora gidiyoruz sonra başka bi doktora gidiyoruz yani emin olmak için birkaç doktora gidiyoruz,
- GY: Ne gibi durumlarda doktora gidiyorsunuz GKcım
- GK: (Çok net bi ifadeyle) Ben pek doktora gitmiyorum açıkcası bi tek dış problemim vardı benim ilk geldiğimde çok dişim döküldü artık o neden

bilmiyorum beslenme gebelik hepsi bir araya geldi dişlerde sorun yaşadım halâ da yaşıyorum yani pek bi problemimiz yok.

GY: Sizin sigortanız varmı?

GK: Hı hı var eşimin üzerinden ailesi de sigortalı yo eşim memur. Memur yani devlet güvencesinde o daha iyi yani bana bakarak o daha iyi

GY: Kültürel yaşam açısından sence ne fark var?

GK: Ben orda her hafta sinemaya gidiyordum eşimle ama burda daha hiç sinemaya gitmedim. Ne biliyim orda daha ordaki insanlar daha kültürüydü birazda rejimden dolayı heralde çünkü orda hep insanlar sessiz böyle herkes okula gitmek zorunda o yüzden yani ordaki insanlar daha şey, bide burda kıyafet problemi çok zor oldu kıyafetlerimi ben buraya getirdim ondan sonra bir gün pazara gidiyorum ilk geldiğimizde gerçi bu soruyla alakalı değil ama işte ben giyindim bi etek giyindim bir bluz giyindim buluzumun yakası biraz dantelli öyle açık değil yani 1989'da yani yengemle gidiyoruz işte herkes bana bakıyo bişey mi var bende diyorum acaba yengeme dedim ben geri döncem bu böyle olmayacak pazarın şeyinden yok ben geri döndüm çok rahatsız ettim kendimi rahatsız ettim böyle eteğimde çiçekliydi böyle yani çiçekli eteğim vardı normal bişeydi çok kısa değil çok uzun değil kısa kollu gibiydi biraz hafif Japon kollu çok rahatsız ettim kendimi geri döndüm ordan gitmedim pazara (kendi kendine gülüyor) hırdavatçıdan geri döndüm sıkıntı çektim biz orda çok rahattık bizi orada hiç bir şey rahatsız etmiyordu burda daha farklı. Mesela biz denize gidiyoruz burayı orayla kıyaslıyorum şimdi Erdek'e gitmiştik orda eşimin dayısının yazlığı var oraya gidiyoruz hotelde de kaldığımız var yani beğeniyoruz orayı çok küçük bir kasaba oraya gittik işte adam sakallı haşemalı işte bir kaç tane daha bayan var haşemalı hepsi, bende mayomu giymişim, eşimde orda hep beraber oturuyoruz ama ben kendimi rahatsız ediyorum yani çok rahatsız ediyorum çünkü bakıyorlar bana gerçi orda herkes şey ama ben kendimi rahatsız ediyorum rahat edemedim ondan sonra biz Varna'ya gittik. Varna'da çok rahat (çok rahat keyifli) herkes aynıydı çıplak da vardı, kimse birbirine bakmıyordu üstsüz de var ne ararsın var ama rahatsız etmedim kendimi o yönden çok rahattım,

GK: Türbanlılar var hiç hoşlanmıyorum onlardan (kesin ve net ifadeyle) orda hiç öyle bişi yok çok rahat burda başı kapalı ama her yanı açık ne anladık biz

GY: Tekrar tekrar aynı soruyu soruyorum ama kendini nasıl hissediyosun bir göçmen gibi mi dünya vatandaşı gibi Bulgaristan vatandaşı gibi mi yani nerelisin diye sorduklarında ne diyosun?

GK: Göçmenim diyorum çünkü halâ göçmen gibi hissediyorum. Ve dışarı çıktığım zamanda böyle seçiliyorum resmen bu beni rahatsız ediyo çünkü insanların tepkisi başka oluyo bakışları daha başka oluyo ne

biliyim ordakiler bize Hıristiyan gözüyle baktığı için daha şey hissediyorum işte yani Türkiye'dekiler bize Hıristiyan gözüyle baktığı için işte öyle daha farklı gözle bakıyorlar ya işte öyle ve ben de kendim bazı insanları görünce bu göçmen hemen anlaşıyor iş yapışından diyorum ki bu göçmen.

GY: Türkiye'dekilerin yarısı göçmen bi nesil iki nesil önceden bir yerden göçmüşler peki dayılara sorduğunuzda onlar da biz göçmeniz diyorlar mı? Otuz yıl önce göçmüşlerdi onlar.

GK: 1978 yılında geldiler onlar ama halâ onlar da bizim gibiler yani gidiyolar geliyolar göçmeniz diyorlar

GY: Sen ne vatandaşsın?

GK: İki de bana bişi fark etmedi hiç bir şey farketmedi halâ ben diyorum Bulgaristan'dan göçtüm diye anlıyorlar zaten tipimden anlaşılıyor (gülüşmeler)

GY: Aslında sadece tipten değil çalışkan olmaktan da fark ediyor bizde öyle bir şey vardır göçmenler çok çalışkandır.

GK: Evet. Göçmen geleceğini düşünüyor, çocuğunu düşünüyor. Yani bizim insanlar hemen ev yaptılar kirada oturmayı sevmezler hemen kendi malı mülkü olacak yani orda öyle alışmışız biz herkesin malı mülkü var yani onun için tutunduk.

GY: Oğlunuz da kendini göçmen olarak tanımlıyor mu? Çünkü o daha küçüktü daha hissetmemiş.

GK: Oğlum da öyle tanımlıyor yani oda şey yapıyor arkadaşlarına biliyolar yani öyle olduğunu hatta öğretmeni vardı onun üniversitede İngilizce öğretmeni onla bile konuşmuşlar oda göçmenmiş işte kompozisyon yazıyorlarmış Salih'de yazmış işte Bulgaristan'a gittik tatile gittik diye yazmış İngilizce öğretmen de göçmenmiş hemen diyalog kurmuşlar işte.

GY: Göçmenler arasında bir ağınız var mı? Diğer göçmenlerle görüşüyor musunuz? Hiç tanımadığınız ama daha önce Bulgaristan'dan göçen kişilerle arkadaşlığınız var mı?

GK: Var (kesin ve net) var işte Silistre'den var arkadaşlarım işyerinden var işte Burgaz tarafından ben hiç Bulgaristan'a gitmedim hiç gitmedim Burgaz'a ama buraya geldikten sonra tanıştım. Ama onlar daha değişik (farklılığı bastırarak söyledi) konuşmaları bile daha değişik bizden Burgaz onlar sınıra daha yakın kalıyo biz Deliorman tarafında kalıyoruz iç bölgede biraz daha yani oynamaları bile daha farklı, yani bir düğünde yemekleri daha farklı.

- GY: Ne gibi farklı bana bi yemek söylesen?
- GK: Yani normal burdaki gibi kuru fasulye yaparız mesela yahni yapar annem tavuk yahnisi yapar.
- GY: Oooo çok güzel yapıyo hem de
- GK: Yaptı mı sana börek yapar yoğurt koyar böreğe bol yoğurtlu hatta anneme dedim tembih ettim çok yoğurt koyma dedim. Tavuk kesiyor, annem ondan çorba yapıyor çok güzel oluyor baklava açar. Annem öyle oklavayla makarna keser, mantı yapar, ama biz mantının içine et koymayız, sade yaparız. Etsiz, kıymasız yani kestiğimiz gibi yaparız, büzmeyiz mantıyı suyun içine salar, onu biz sade yaparız.
- GY: Burgazlıların yemeği nasılmış?
- GK: İşte düğünlerde falan kazanlarla yahni yaparlar biz mesela köfte yaparız düğünlerde onlarınki farklı düğünlerde sulu yemek zor oluyor.
- GY: Aynı köyden evlenilmesi çok tercih edilmiyor diye duymuştum. Siz eşinizle aynı köyden misiniz?
- GK: Bende öyleyim ablamda öyle bizim köyde öyle bişi yok yani gönül kimi severse yani insanlar sevdiği kişiyle evleniyo görücü usulü falan yok kimi seversen öyle başlık parası falan da yok biz buraya geldiğimizde duyduk öyle şeyler
- GY: Kıyafet işini nasıl yapıyodunuz, anneniz mi dikerdi?
- GK: Annem de dikerdi, alırdıkda. Köyümüzde vardı dükkan, biri yiyecek dükkanı, diğer giysi, kumaş, ayakkabı ne istersen. Şimdi çok dükkan var köyde. O zaman bir sinemamız vardı. Daha sonra pastane yaptılar, pastanemiz de oldu. Babam da şeyde çalışıyordu, işte nasıl anlatıyım size, içki yeri deyim daha doğru olur. Tekel bayi gibi içki içilen yer, işte herkes gündüzleri tarlada akşamları herkes erkekler orda toplanırlar içerler işte kim ne isterse onu içer. Babamda öyle yerde çalıştı öyle yani kıyafete gelince dükkana geliyordu ordan alıyoduk. Bazen Şumen'e gidiyoduk ordan alıyoduk. Annem de dikerdi şu yastık kılıfı çok dikerdi çünkü makinesi var annemin böyle elinde çeviriyo annem çok becerikli benim (gülümseyerek mutlulukla anıyo) bu dantelleri falan annem yaptı hepsini o yaptı onca işin arasında bulurdu zaman ama kış günleri boş kalıyorlardı çok tarlada çalıştım ben annemle. Tektim ben annemde yalnız bırakmıyordu beni beraber sabah 5 de kalkıyoduk böyle tütün tarlasına gidiyorduk topluyorduk tütünleri öğlene kadar ellerin mahvoluyor, belin ağrıyor sıcakta yaprakları şey oluyor böyle ondan sonra eve geliyoduk onu diziyoduk, asıyoduk kuruyodu yapraklar kış günü onları deste yapıp onları böyle satıyoduk ondan sonra sigara oluyor. Şimdi çok az süpürgeimiz vardı bizim. Bizim tarlamız çok büyüktü arkasında işte süpürge soyuyoduk o zaman tohumlarını alıyoduk

onların öyle satıyoduk. Hatta ben çok küçükken annemler işçi tutmuşlar böyle eve almışlar evin arkasında eski bir ev var o eski eve bir işçi tutmuşlar o işçiler çalışmışlar tarlayı süpürgeleri soymuşlar sonra gitmişler. Kırcaali'den bizim oraya işçiler geliyordu tütün çalışmak için onlar çok çalışkandır. Kırcaali bölgesi çok çalışkandır, onlar tarlada yatıyordu.

GY: Tarla işi çok zor değil mi? Tarla işini mi tercih edersin, yoksa ilaç işini mi?

GK: Çok rahatız şimdi. Tarlaya çıkıyoduk, işte benim küçük kayınım vardı yağmur yağdığında gidelim eve diyordu dua ediyordu yağmur yağsın da eve gidelim (gülüşmeler)

GY: Gününüz nasıl geçiyordu orda ve burda?

GK: Tarlaya gidiyoruz, öğlen eve geliyoruz yemek yemeye, ondan sonra akşam oluyor. Akşam ekmek almaya gidiyoruz aşağı mahalledeki dükkana, işte oradan, pastaneden bir şeyler alıyoduk, yiyorduk. Öyle geçiyodu günümüz. Normal çalışarak kışın okula git işte kışları çok zor geçiyodu çok kar yağıyodu bizim köyde çok ama çok soğuk böyle kürekle açıyorlardı yolu doğuda nasıl aynen onun gibi şimdi işte kuraklık var orda da işte öyle çuval çuval elma alıyodu babam onları yiyorduk kışın elma alıyodu başka meyve yoktu oralarda limon geliyodu Şumen'e köye gelmiyordu meselâ limon alacağız, böyle kuyruk var yani limon, sırası portakal, muz hep böyle, kuyruk olur. Çünkü ithal geliyor, dışardan geliyor. Çulluk biliyo musun? Yumurtacı biz yumurtaları veriyoduk adamdan sebze alırdık yumurtayı satardık para alırdık işte adamın aleti vardı, adam o aletle yumurtaya bakıyodu bozuk olmasın diye, işte biz oradan çuvala elma alıyor, onları tüketiyoduk.

GY: Spor yapar mıydınız?

GK: Spor çok yapardık yani okulda falan basketbol, voleybol, koşu yani çok spor salonumuz vardı. Bizim eşekten atlıyoduk, her şeyimiz vardı yani çok güzeldi.

GY: Müzik aleti çalar mıydınız, var mıydı köyde bir şeyler çalan?

GK: Yok ben bilmiyorum ama vardı öyle saz çalan insanın içinden gelen bir şey okulun öğrettiği bişey yoktu saz çalmakla ilgili de bir yasak yoktu.

GY: Nerden buluyorlardı acaba sazı Türkiyeden mi?

GK: Bilmiyorum. Okulda işte nasıl burda and okunuyo bizde orda ben Bulgarım şöyle böyle yani yani ilk başta ben Bulgarım diyordun hatta şiirler vardı öyle bize ezberlettiriyorlardı işte böyle her şeyin başında ben Bulgarım yani onu bütün öğrenciler ezberliyodu o şiiri herkes ezberliyodu.

- GY: Anladım (uzun bir sessizlik) şimdi küçük küçük şeyler sorabilir miyim? Doğum ne demek sizce?
- GK: Bir insan yaratmak. Yani senden, iki kişiden bir insan doğuyor, çok güzel bir şey yani.
- GY: Ölüm?
- GK: Çok acı, yani çok acı sonuçta hepimiz öleceğiz. Hepimiz oraya gideceğiz, kıyamıyoruz çünkü paylaştığımız çok şey olduğu için yani ben giden o insanla hep konuşurum neler yaptım diye.
- GY: Göç?
- GK: Hhhhh o daha kötü yani göç etmek çok zor başka bir memleket değiştiriyorsun başka bir rejime uymak zorundasın yani.
- GY: Göçen bir kadın olmak nasıl bişi?
- GK: Kadın daha farklı erkekten şimdi. Hele çalışıyorsun işte göçmenler göçmen kadınları çalışıyor yani fabrikalarda falan çalışıyoruz biz (bize vurgu var) hepimiz yani şimdi burdakilere bakınca onlar biraz daha ev hanımı çalışmıyorlar bekliyorlar yani eşi getirsinde bende iki lokma yemek yapıyorum diye yani o konuda ben çalışıyorum kendimi daha rahat hissediyorum (çok özgüvenli bir tonla) yani böyle sonuçta bende kazanıyorum yani emeğim var daha rahat boğazımdan daha rahat geçiyor böyle yediğim yemekler, ekmekler. Kıyafet konusunda daha rahat harcama yapabiliyorum. Eşimin eline bakmıyorum işte,
- GY: Bu Bulgaristandan gelen bir alışkanlık mı acaba?
- GK: Orda kadınlar daha çalışkan orda kadınlar her şeyi yapıyo badana yapıyo inşaat yapıyo her şey burda biraz daha işte ayıp bi iş yapsan işte ayıp olur diye bilmem ne nasıl anlatayım kadının özgürlüğü daha kısıtlı ayıp olur diye işte diyorlar ki siz nasıl yaptınız, böyle nasıl aldınız evi. Ben çok zorluk çektim belki peynir ekmek yedim, evimi yaptım. Şimdi çok rahatım kiracı da değilim işte onlar ben kiracıyken hiç bir şeyim yoktu meselâ evim böyle dayalı döşeli değilidi, kısıtlama yapıyodum. Çok eşya konusunda her yönden her yönden kısıtlama yapıyodum çok kısıtlama ama yaptım. Ama yaptık hep beraber yani şimdi çok rahatım.
- GY: Kadın mı yapıyor bunu eşinize kalsa?
- GK: Eşim de çok tutumlu, bu yönden ikimizin tutumu aynı, yani bu insandan insana fark ediyor meselâ.
- GY: Genelde göçmen kadınları tutumlumu ne dersin?

- GK: Hı hı onlar biraz daha tutumlu çünkü yokluk çekmişler biliyo. Orda ev yapmış bırakmış buraya gelmiş burdan sıfırdan başlamış o yüzden biraz daha tutumlu hemen evim olsun diyo yani. Ordakini bırakmış yani çok zor
- GY: Kadınlar daha zorlanıyormuş gibi hayatta, ama göçmen kadınlar daha mı?
- GK: Hıhı evet kadınlar daha çok yıpranıyor.
- GY: GK göçle ilgili anlatmak istediğin ama benim sormadığım bir şeyler var mı?
- GK: Ne bileyim işte öyle (görüşme teşekkürlerle sona erdi)

7.4. Ek 4: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: İstanbul, Esenler Otogarı'ndan Bulgaristan'a gitmek üzere ayrılırken (İstanbul, 19 Ağustos 2007, Ahmet ŞENCAN)

Fotoğraf 2: Otobüste tanıştığım Sevinç ve ailesi, evlerinde ziyaret ettiğimde bana elleri ile yaptıkları börek ve rakıyı ikram ettiler (Novi Pazar kasabası, Mıyalovski köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 3: Otobüste tanıştığım Sevinç ve kayınvalidesi. Yaşlı kadınlar çocuklara bakma, genç kadınlar da çalışarak para kazanma işini gönüllü olarak yerine getiriyorlar. Evlerinin bahçesinde. Arkada kümes ve rakı yapılan odacık bulunuyor. Her yerde olduğu gibi, tuvalet bahçenin en arkasında ve sonunda. (Novi Pazar Kasabası, Miyalovski Köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 4: Voyvoda köyü muhtarı İsmail Bey. Eşi, çocukları ve gelini ile birlikte. Bir kahvede sohbet ederken (Şumen, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 5: Neredeyse her köy evinde bulunan *küçük* at arabası (Novi Pazar Kasabası, Miyalovski Köyü, 21 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 6: Tombul Cami'nin önünde bulunan çay evinde. Cami hocası ve müezzinle, Bulgaristan Türkleri hakkında sohbet ederken (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 7: Tadilatındaki Tombul Cami'nin yoldan görünümü. (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 8: *Burkanların* bulunduğu mağaza, yani konserve kavanozlarının bulunduğu kiler. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, Meryem Anne'nin kileri, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 9: Meryem Anne mutfağında. Arka kapı kilere açılır (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 10: Meryem Anne'nin leziz yemekleri. Pide, közlenmiş biber çeşitleri ve fırında tavuk. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 11: Talip Dede ve Meryem Anne'nin evi. Görüşmecilerimden ikisi bu evde doğdu, ikisi bu eve gelin geldi ve diğer ikisi halâ bu evde yaşıyor. Görüşmecilerimden birini, bu evde 2009'da kaybettik. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 22 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 12: Meryem Anne eski evde hiç durmadan kışlıkları hazırlıyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 13:Meryem Anne eski evde kışlıkları hazırlıyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 14: Voyvoda Köyü'ndeki İlköğretim Okulu (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 15: Konserveler. Organik malzemeler ve doğal kaynaklar ile hazırlanmaktadır. (Şumen, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 16: Konserveler. Organik malzemeler ve doğal kaynaklar ile hazırlanmaktadır. (Şumen, oyvoda Köyü, 3 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 17: Meryem Anne ve görümcüsü. Şalvar (don) yaşlı kadınların en rahat ettiği giysi. Bahçeden taze koparılan karpuz (bostan) ile gölgelikte serinlerken (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 18: Avlu içindeki bahçede saklı ve özenle kurutulan donlar (şalvarlar). (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 19: Her köyde bulunan, ancak kapanmış ve virane halde olan büyük ekmek fırını. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 20: Her köyde bulunan, ancak kapanmış ve virane halde olan Sağlık Ocağı Anne-Çocuk Sağlığı Merkezleri. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 21: Köy bakkalının önünde Türkçe akşam sohbeti yapan Bulgar, Çingene ve Türkler (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 22: Köy Kilisesi. Çok fazla kullanılmadığı söyleniyor (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 23 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 23: Ormancılık, Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri için çok önemli ve hayati bir mesele. (Bulgaria, *ormanlık yer* anlamında). (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 24: Her yaz Türkiye'den tatil için gelen göçmenler. Eski dost ve komşuları ile hasret giderirken. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 25: Meryem Teyze ve Talip Amca'nın evleri. Arkadaki tepeye kadar tüm arazi kendilerine ait. (Şumen, Yenipazar, Voyvoda Köyü, 24 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 26: Boyan Köyü İlköğretim Okulu'nun içi (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 27: Boyan Köyü İlköğretim Okulu'nun içi. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 28: Boyan Köyü'nde çok eskiden kalma mezarlık. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 29: Çok eski bir cami. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 25 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 30: Boyan Köyü bakkalı. Bir aileye ait, ama daha çok kadın işletiyor (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 25 Ağustos 2007, İsa Abi)

Fotoğraf 31: Nezike Abla. Sabah inekleri sağmak için ortamı temizlerken. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 32: İsa Abi sabah inekleri sağarken. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 33: Tuvaletler, hijyen sebebi ile özellikle evin dışında inşa ediliyor. Çöplerin de toplandığı bu arka bölüme, çöplük anlamında bokluk deniliyor. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 34: Misafir edildiğim oda. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 35: Bulgaristan'ın bereketli toprakları. (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 36: Nezike Abla ve İsa Abi. İki gün boyunca bana çok iyi baktılar (Şumen, Yenipazar Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 37: Köyün gönüllü imamının evinde. Kuzine ve uydu anten yan yana. Arka planda tuvalet görülebiliyor (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 38: Yaz, kış sakin olan İlköğretim Okulu (Şumen, Yenipazar, Boyan Köyü, 26 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 39: Kırmızı beyaz renkli yuvarlak objeler. Baharı temsil ediyor. Bahar bayramlarında birbirlerine hediye ediyorlar. (Razgrad, Kubrat Belediye Başkanı'nın odası, 27Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 40: Türk kökenli Belediye Başkanı ve yardımcısı ile birlikte(Razgrad, Kubrat Belediye Başkanı'nın odası, 27 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 41: Kubrat Belediye Binası. Kubrat'ta Türkler çok yoğun. Satılığa çıkarılan ormanların özellikle Türkiye tarafından alınmasını istedikleri için benimle görüştüler. (Razgrad, Kubrat, 27 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 42: Türklerin yoğun bulunduğu bölgelerde, Türk otobüs firmaları oldukça rağbet görüyor. (Razgrad, Kubrat Belediye Başkanının odası, 28 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 43: Razgrad şehir otobüs terminalinde.Türkler tarafından işletilen ve nefis kuru fasulye yapan bir restoran (Razgrad, 28 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 44: Razgrad şehirlerarası otobüs terminali (Razgrad, 28 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 45: Varna Parkı'nda yaşlılar. Akşam klâsik müzik konserini izlerken (Varna, 29 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 46: Varna'nın simgelerinden biri olan Görkemli Ortodoks Kilisesi (Varna, 29 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 47: Varna. Bulgaristan'da yaşayan tüm halklar için, keyifli bir sahil ve deniz kenti. (29 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 48: Köy pazarında eğlence alanında sallanırken. Pazarlar tam bir sosyalleşme yeri (Varna, Suvorvu, 30 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 49: Pazarda her şey taze ve organik. Pazarlar kalabalık olmadığı için rahat alışveriş yapılabiliyor. (Varna, Suvorvu, 30 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 50: Gagavuz Türkleri ile yol üstünde kısa sohbet ederken. Son derece anlaşılır bir Türkçe ile konuşan bu Bulgar halkı koyu Ortodoks. (Varna, Suvorvu, 30 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 51: Varna’da bir anıt. Bir köy meydanında, Balkan Savaşları’nda ölen askerlerin adlarının tek tek yazılı olduğu anıtlar var. (Varna, Suvorvu, 30 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 52: Çubuk Festivali’ne katılan Göçmen Dernekleri’nden birinde. Göçmen hanımlar ile göç üstüne ilk görüşmeleri yaparken (Ankara Çubuk, Eylül 2006, Mert ŞENCAN)

Fotoğraf 53: Adapazarı'ndaki görüşmecilerim. Biri dört, diğeri dokuz yaşında göçen iki akraba. En sağda Hanife Teyze, ortada Refiye Teyze (Adapazarı, 16 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 54: Birbirine kardeş gibi bağlı iki elti. İnge Teyze iki yaşında, Hanife Teyze dokuz yaşında göçmüşler Karaman-Adapazarı, 17 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 55: Dört Bacalılar'da yaşayan göçmen ehtler (Adapazarı, 1950'li yılların sonu)

Fotoğraf 56: Adapazarı'nda göçmenlerin yoğun bulunduğu bir sokak (Adapazarı, 16 Temmuz 2008,öm Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 57: Şumen’de Türklerin de yaşadığı bir sokak (Şumen, 20 Ağustos 2007, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 58: 1989 göçmeni. Sağlık hizmetlerinde görev alan bir aile. Görüşmecilere ulaşmamı sağlayan ikinci nesil bir göçmen akraba ile (Adapazarı, 19 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 59: Ayşe Teyze çocukken Bulgaristan'dan Türkiye'ye, evlendikten sonar da, geçici de olsa Almanya'ya göçen bir kadın (soldan birinci): Nurten ise (sağdan birinci). Göçden dolayı çocukları ile iyi ilgilenemediğini düşünerek torununa çok iyi bakan genç bir kadın. (Adapazarı, 20 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 60: Yedi yaşındayken Türkiye'ye göçen bir manav ile, mutlu bir evlilik sürdüren (yerli) HD (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 61: Göç ederken zorlukla getirilen ve birkaç önemli eşyadan biri olan kuzine (Maçinka). Halâ özenle saklanıyor. (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 62: Göç ederken bin bir zorlukla getirilen ve birkaç önemli eşyadan biri olan dikiş makinesi. Halâ özenle saklanıyor. (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 63: ID'nin Bulgarca yazılmış terzilik diploması (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 64: İki göçmen İbrahim Amca ile çekilen bu fotoğraf artık anılarda kaldı. Çünkü sol taraftaki İbrahim Molla Amca'yı 2009 yazında kaybettik. (Kemalpaşa-Bursa, 24 Temmuz 2008, Nazlı ŞENCAN)

Fotoğraf 65: Gülizar Teyze en yaşlı görüşmecilerden biri olmasına rağmen, fiziksel ve bilişsel kapasitesi ile beni büyüledi (Namazgâh-Bursa, 25 Temmuz 2008, Türkan SEVGİ)

Fotoğraf 66: Emine Hala, 1936'da göçmüş, sonra kardeşlerini yanına aldırılmış. Emine Hala, 30 sene önce ilk geldiği Erzincan'da kalmış. (Karaman, Adapazarı, 20 Ağustos 2009, Emine YILMAZ)

НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Тракия народен съвет
гр. (д.) Ховица пазар
окръг Шуменски

**УДОСТОВЕРЕНИЕ
ЗА РАЖДАНЕ**

Виктор Исмаилов Заидова
(собствено, бащино и фамилно име)

Пол мъжки е роден на 1. X 1974 г.
(ден първи, месец октомври
хиляда деветстотин седемдесет и четвърта година)

в гр. (с.) Ховица пазар
община Ховица пазар
окръг Шуменски

от майка Замия Заидова Хасанова
(собствено бащино и фамилно име)

от баща Илия Заидов Халишев
(собствено бащино и фамилно име)

Издадено въз основа на акт за раждане № 494
от 1. X 1974 година.

Дата на издаването: 10. X 1974 г.

Председател:

Серия **P-73**
№ 104350

(печат с Държ. герб.)

Fotoğraf 67: Tüm görüşmecilerin ve kartopunun başlangıç noktası Vicdan Yılmaz'ın *Doğum Belgesi* (1 Ekim 1974 tarihinde doğmuş, evrak 10 Ekim 1974'de hazırlanmış)

Fotoğraf 68: Doğum Belgesi göç öncesi konsolosluk tarafından onaylanmış. (Onaylanma tarihi: 31 Mart 1978)

Fotoğraf 69: 51 numaralı fotoğraftaki Sabriye Teyze'nin, Bulgaristan'da 12 yaşlarında iken, şalvarı (don) ile çektiirdiği nadir fotoğraflardan biri.

Fotoğraf 70: Bulgaristan'dan farklı zamanlarda göçen iki ailenin gençleri evlenirler. Bütün kardeşler dört bacalı evde beraber yaşarlar (Adapazarı, 1960'lar)

Fotoğraf 71: Bulgaristan'dan 18 yaşında eşinin ailesi ile göçen ve 30 sene Erzinan'da yaşayan Emine Hala, annesine ve kardeşlerine ancak Parçalanmış Aileler Yasası'ndan faydalanarak 28 yıl sonra davet çıkarmış ve kavuşmuştur (Erzinan, 1978)

Fotoğraf 72: Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmenin en önemli simgesi *resim çekirmek*. Aile Pasaportu için gerekli olan bir aile fotoğrafı. İsmet ve Fatma Yılmaz ile kızları. (Bulgaristan, 1978)

Fotoğraf 73: Yaz aylarında mecburi askerlik görevini yapan kadınlar (Bulgaristan, 1968 yazı)

Област: ШУМЕН Рег. № 52009 - 0113
Община: НОВИ ПАЗАР Дата: 21.06.2007
Населено място: НОВИ ПАЗАР Длъжностно лице: [Signature]

ПОКАНА - ДЕКЛАРАЦИЯ
за частно посещение на чужденци в Република България

От виещо име: **ИСМАИЛ ТАЛИБОВ** ЕГН: 6305048740
Гражданин на: Р БЪЛГАРИЯ
Дата и място на раждане: Р БЪЛГАРИЯ ШУМЕН НОВИ ПАЗАР ВОЙВОДА
Постоянен адрес: ШУМЕН НОВИ ПАЗАР ВОЙВОДА
Бул. / ул. " ВАСИЛ ЛЕВСКИ " № 7
Кв. Ет. Ап. Дом. телефон: 274
Документ за самоличност: 1. паспорт на гражданин на РБ или лична карта Серия № 179557024
2. удостоверение за чужденци изд. на 11.02.2000 г. МВР-ШУМЕН
изд. на 11.02.2000 г. МВР-ШУМЕН
валиден до 11.02.2007 г. МВР-ШУМЕН
Type: JEG Image
Size: 496 KB
Dimensions: 1654 x 2340 pixels

ДЕКЛАРИРАМ, че нито аз нито мое семейство и близки за срок от 21062007 година до 21062008 година на чужденци в Република България:

Имена по документ съгласно чл.8, ал.1 от Закона за чужденците в РБ: **МЕХМЕДИ НАЗЪФ ШЕРИФОВ**
Гражданин на: Р ТУРЦИЯ
Дата и място на раждане: 03.06.1968 Р ТУРЦИЯ НИГДЪ
Местожители: **ЧОРЕЛДИ ЙОЛУ ДЖАЛЕ И 2 СИНТАИ СИНТЕЗЕ МАНОЛИИ оп. 13**
с които съм в родство **Братовчедия**
Чужденец е придружаван: **НЕ**
I. Служба (а):
Гражданин на:
Дата и място на раждане:
Местожители:
2. Доца до 18 г.:

Fotoğraf 74: Bulgaristan'a davet mektubu. (Voyvoda Köyü Muhtarı İsmail Talibov tarafından hazırlanmış.)

METRO YOLCU TAŞIMA BİLETİ PASSENGER TICKET
Seri E 651163
Referans No: E651163/BBDAF01
Kodu: 34

İTİFAK KEMALİ ÇELİK AMİGAR
Sporla Polyaesi Hızdır

UZBİRGAH ITINERARY	REFER NO DEPARTURE NO	REFER TARİHİ DEPARTURE DATE	REFER SAATİ DEPARTURE HOUR	SINIR ÜSTÜ YERİ PLACE	KOLTUK NO SEAT
A. B. KÖY-İSTANBUL	4654	19.08.2007	09:00	İSTANBUL	B

Yolcu Adı Soyadı / Passenger Name Surname: **NAZLI SENCAN (Bayan)**

KDV DAVASI FİYATI FARE	ÖDEME YERİ FORM OF PAYMENT	DOZİTLENİŞ YERİ / DOZİTLENİŞ YERİ PLACE OF ISSUE / DESIGNATOR	DOZİTLENİŞ TARİHİ DATE OF ISSUE	YOLCU KAYIT YERİ / DEZİTLENİŞ YERİ YERİ / PLACE / HOUR
35 YTL	Kredi	Y. DUBUILLI/34SERKANDI	30.07.2007	

İMZA: Yanlızı otuzbes YTL

"ПАЦИОН" ЕОД
гр. Русе пл. Възрожденски 4
СУПЕРМАРКЕТ
г. Кубрат ул. Цар Освободител 20
ЗДДС No BG117578839

ДАНЧЕН НОМЕР # 117578839
0001 Каснери Поли #3174#
МИНЕР. ВОДА ГОРНА БА 0.40 Б
#5703# 0.276 # 1.70
КРАСТАВИЦИ 0.47 Б
#6208# 0.290 # 2.20
БРАНИ 0.64 Б
ОБЩА СУМА 1.451
ПЛАТЕНИ В БРОЯ 10.51
РЕСТО 9.00
<ВЪТР.# 176866 >
БОН #37572 003 артикула
КАСА: ED051962 Ф. ПАМЕТ: 44061962
ФИС: К-А-П-Е-Н Б-С-П-Н
ЧАС: 18:29 ДАТА: 24-08-07

Fotoğraf 75: Bulgaristan'da yapılan saha çalışmasına ait bilet ve fiş örnekleri

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ'NE

Fakültemiz öğretim üyelerinden Öğr. Gör. Nazlı ŞENCAN'ın 2007-Aralık ayında geçtiği doktora yeterlilik sınavı sonucunda saha araştırması yapabilmesi için aşağıda belirtilen tarihlerde görevli ve izniyi sayılması hususunda gereğinin yapılmasını saygılarımla bilgilerinizi arz ederim.

Prof. Dr. Dilek DEMİREROL
Dekan

2008 YAZ DÖNEMİ - SAHA ÇALIŞMASI PLANI

KONU : Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçen kişilerin sağlık davranışları

İZİN DÖNEMLERİ	SÜRE	YER	GÖRÜŞME HEDEFLİ ENEN KİŞİ SAYISI
10-12 Temmuz	3 gün	İstanbul (Yakacak, Avcılar beledeleri)	3
16-19 Temmuz	4 gün	Adapazarı (Merkez ve Kuzuluk İlçesi)	4
23-29 Temmuz	6 gün	Bursa (Merkez, Kemalpaşa ve Kumla beledeleri)	7
6-9 Ağustos	4 gün	Çorlu	?
TOPLAM	17 gün		Yaklaşık 20 kişi

Not : Bursa ve Çorlu'da otelde kalınacaktır ve adres henüz belli değildir.

13.08.2008
F.Ş.Ş.

26 Ağustos Yerleşimi, Kayışdağı Caddesi 34755 Kayışdağı / Erenköy İSTANBUL
Tel: (0 216) 578 02 86 Faks: (0 216) 578 00 88

img-819162922-0002.jpg
Type: JPEG Image
Size: 190 KB
Dimension: 1654 x 2340 pixels

0.71.01-5310/4631
İN İK.

02/08/2007

T.C. YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ECZACILIK FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İLGİ: 30.07.2007 tarihli ve 714 sayılı yazımız.

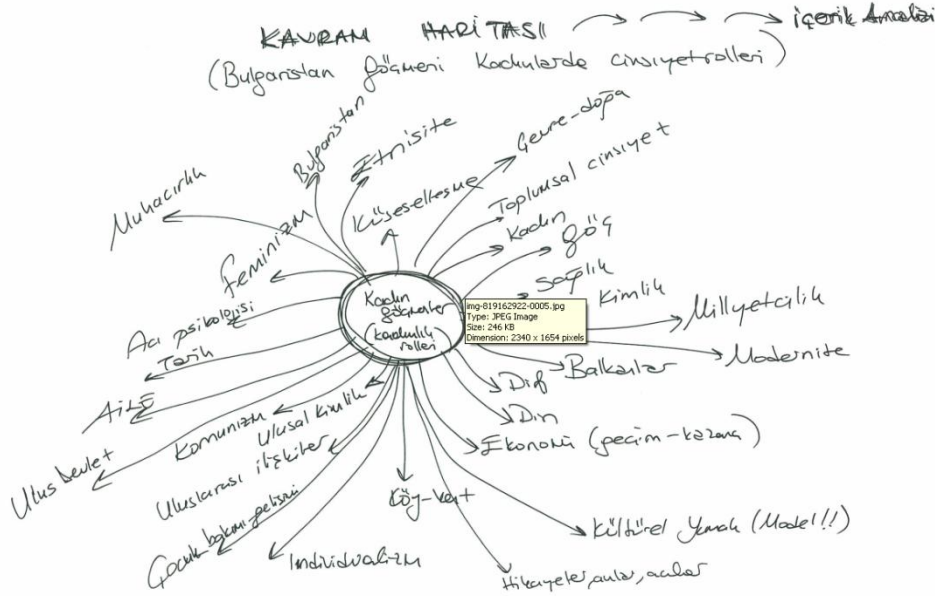
Sn. Nazlı ŞENCAN'ın 18-30 Ağustos 2007 tarihleri arasında Bulgaristan'da yaşayan Türkler ve Sağlık Davranışları üzerinde çalışmalar yapmak üzere izni sayılması uygun görülmüştür.

Gereği için bilgilerinizi rica ederim.

T.C.
Yeditepe Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi
Geliş Tarihi: 02.08.2007
Evrak No: 385

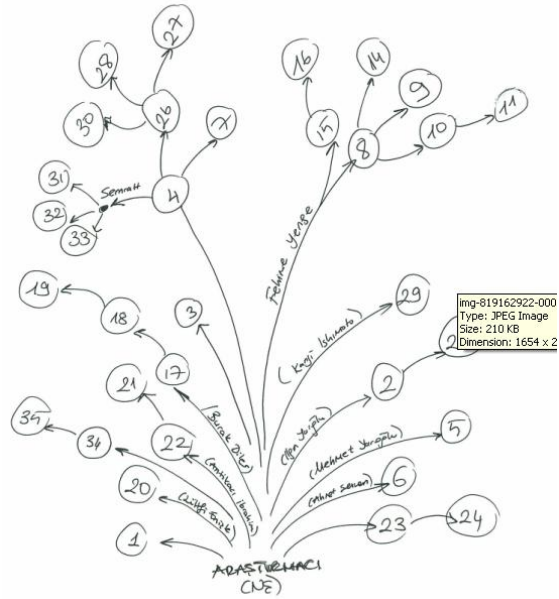
Prof. Dr. Ahmet SERPİL
Rektör

Fotoğraf 76: Tez çalışması sırasında, üniversiteden alınan izinlere ait bazı belgeler

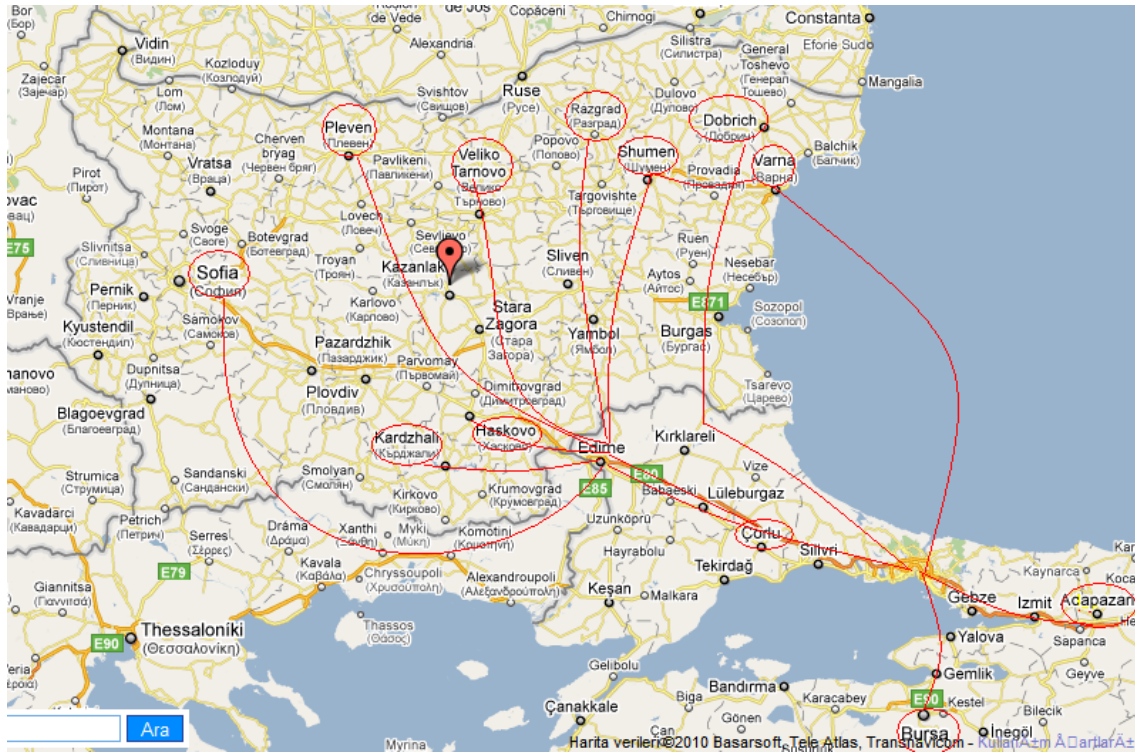

Fotoğraf 77: İçerik Analizi. Ağırlık verilen öğeler

KARTOPU YÖNTEMLİ (İlişkiler Boşluklar Ağacı)

Fotoğraf 78: Kartopu Yöntemi: İlişkiler matematiğini oluşturma çalışması

Harita 1: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç yolları

7.5. Ek 5: Görüşme Sonrası Notlar

1 (AA)

Son derece hanımefendi. Sessiz. Her konuda herkese yardım etmek için gayret gösteren biri. Çalışmamda ilk görüştüğüm kişi. Son derece açık ve net olarak sorularına samimiyet ile cevap verdi. Onunla ilk görüşmeyi yapmasaydım, Bulgaristan'a gitmek için bu kadar motive olmayabilirdim. İlk görüşmecim olduğu için, görüşmenin bazı yerlerinde ağlaması, beni çok düşündürdü. Doğrusu tüm çalışma sırasında, bu kadar göz yaşı ile karşılaşabileceğimi hiç ama hiç düşünmemiştim. Ayşe ile başladı ve sonuna kadar her görüşmecide az ya da çok mutlaka göz yaşı vardı. İlk olduğu için A'dan çok şey öğrendim.

2(Z)

Üç farklı günde, saatlerce konuştuk. Görüşmelerin bir kısmını kayıda almama izin verirken, zaman zaman burada biraz kapat dediği de oldu. Çok şeyler anlattı. Z ile çalışmayı kitap haline getirmeye karar verdim. Yaşadıklarının, hikâyesini anlatmak için, içten sakın bir istek duyuyordu. Göç ederken herkes çok şey yaşamıştı. Sorunları, genelde konuşmamayı tercih etmişlerdi. Önlerine, ileriye ve işlerine bakmışlardı. Ama yaşanan hem güzel, hem de tatsız günleri unutmak istemiyorlardı. Bu görüşmeden sonra, toplananlar *mutlaka bir şekilde yazılmalı* diye düşündüm. Teşekkürler.

5.(V)

Görüştüğüm ilk erkek görüşmeci idi. İlk çekingen ve ürkekti. Gördüğüm ilk sıkı milliyetçiydi. Kayıt alırken rahatsız oldu. Anlatacağı çok şey vardı. Ama kendini sürekli dizginliyordu sanki.

6 (NÇ)

Kendisi ile görüşmeden, Bulgaristan'da ailesi ile tanışmış ve evlerinde kalmıştım. Aile hikâyelerinin birçoğunu duymuştum. Ama kendisi ile görüşünce, belleğindeki anılar beni sardı. Kimsenin gözyaşına dayanamadım. Ama N'nın göz yaşı beni başka yaraladı. Bir araştırmacı olarak, sormam gerekenlerde bile kendimi geri çektim. Bu kadar sakın, çalışkan mücadeleci ve içli bir kadın, kimin olsa içini acıtarak ısıtır. Mayıs'da doğum yapıp, Ağustos'da göç eden bir kadın olarak çok zorlandığı anlaşılmaktadır.

13. (HV)

Konudan konuya atlıyor. Bulgaristan'dan göçen üst düzey bürokratlardan, zengin kişilerden, bahsediyor. *Nüfuslu kişilerle ilişkim var, ben çok bilgiliyim ve eğitiliyim* demeye gayret ediyor. Atatürk ile ilgili Bulgarca bir kitap çıktı. Birgün sonra yasaklandı. Bizim orada *at, hergele* demek. Korgeneral Orhan KÖSE bizim oradan. Meçikler, Yamgözler sülalesinden geliyorlar. Google'dan bak diyor. Karışık anlatıları var. birçok şeyi biden anlatmak istiyor ve kafası karışıyor gibi.

19. (İD)

Kayıt edilmesinden çok rahatsız oldu. Torunu çok iyi arkadaşım olmasına rağmen, çok isteksizdi. Yakınlarını, bir sene evvel de eşini kaybettikten sonra, her konuda isteksiz olduğunu bildirdiler. Soyadının *Terzi* olması ile ilgisini konuşabildik. Bulgarca yazılı TERZİ DİPLOMASI, halâ salonun baş köşesinde durmakta idi. Sıradan bir iş yapmadığını, okullu bir meslek erbabı olduğunu göstermeye çalışıyor gibiydi. Göçerken yanlarında getirdikleri, halâ sakladıkları ve gözü gibi baktığı DİKİŞ MAKİNASI ve KUZINE'nin yanında fotoğraf çektirdik. Tüm bunlara rağmen maalesef bulunduğu semtte terzi olarak çalışmamıştı. Çünkü, çok fazla dikiş diktirme talebinde bulunan

yoktu. O da işini, daha çok inşaat ustalığı ve bahçeciliğe kaydırmıştı. Kendi yaptığı evi de, gerçekten çok hoştu. (bakınız foto)

26 (FY)

1952 Yenipazar (Novipazar) doğumlu. (Şehirli olduğunu vurgulamak istiyor gibi hali vardır). Dört kardeşler. En büyük (F) abla. Annesi konserve fabrikasında işçi, Babası saraç. (atın üstüne konan oturma yerini ve kayışını yapan kişi. Daha sonra, mobilya ve araba koltuk döşemeciliği yapmış) Annesi ve babası 1989'da gelmişler. Fatma abla Yenipazar'da okumuş. 1970 de evlenmiş. 1972 de ilk çocuğu olmuş. Yenipazar'ın en büyük mağazasında kasiyer olarak çalışmış. Mağzanın adı GUM (Gradzia Universale Magazine). Çalışması için gerekçe: *sosyalist sistemde, evde yatan insan ayıplanıyor. Herkes mutlaka çalışır.* Konuşma sırasında, sık sık ses kayıt cihazını kapattırdı. Rahatsız oldu. Özellikle komünizmle ilgili bir şey anlatılacağına kayıt olmadan söylemeyi tercih etti. Kimi zaman olumlu yargılar da olsa, istemediği konulara girmedim.

27 (İY)

Sık anlayamayacağım vurgulanıyor. *Siz anlayamazsınız* deniliyor. Göç şu şekilde tarif ediliyor. *Her yer karanlık geliyor insana.*

31-33

5.5 saat içinde 8 kişi ile tanışıldı. Ama 3 kişinin hikâyesi alındı. Çok yorucu, aynı zmanada çok öğretici görüşme oldu. ZÖ, derneklerinin çalışmalarına katılmadıklarını bildirdi. S yenge ve eşi A abi, derneğe sık sık uğradığını bildirdi. Ama ZÖ hanım, kadın çalışmalarının belli bir gurubun etkisinde ve kontrolunda olduğunu, diğer dernek üyelerini pek dahil etmediklerini bildirdi. Bir guruplaşma olduğu anlaşılıyordu. Tüm çalışma boyunca bir göçmen derneğine üyelik olma durumu soruldu. İlk defa *evet* cevabı almıştım. Ama burda da çok açıklayıcı, neden sonuç ilişkisi kurabildiğim bir yanıt alamadım. Belki de göçmen dernekleri, işlevi ve üyelik durumu gibi konular ayrı bir çalışma olarak ele alınmalı. Ancak anladığım o ki, Gebze göçmenlerin yeri. Düzenli ve güzel bir bölge. Büyük anne, onüç kişi ile birlikte göçtükleri halde, anne ve babasından ayrıldığı için, çok acılıydı. Soruyu yönelttiğimde çenesi ve ağzı titredi. Sanki şoktaydı. Soruyu çok uzağa taşıyamadım. Ama kızlarından, bu konuya çok içlendiğini öğrendim. Annesinin ancak defnine yetişebilmişti. Ona göre göçün en önemli zorluğu buydu. Hasretlik. Bulgaristan'ın (Kırcaali Bölgesi'nin) çok ağaçlık ve topraklarının çok verimli olduğunu bildirdiler. Köylerinden bakıldığında, Gümilcine'nin de görüldüğünü, oraların da benzer olduğunu söylediler. Tüm aile, aynı sokakta yaşıyordu. Beraber olmaktan çok memnundular.

Çalışmanın her aşamasında; hikâye toplarken, çözümleme yaparken, yazım ve yorum sırasında çok ağladım. Çoğu zaman olaylara mantıklı bir yaklaşım getiremedim. Teori üretemedim. Bir çeşit film seyrediyor gibiydim sanki. Bazen, çalışma hemen bitsin istedim. *Bazen de, daha ne hikâyeler var* diye düşünerek, daha da çok görüşme yapmayı düşündüm.

İlk sekiz görüşmecimle görüşürken, eski model bir ses kayıt cihazım vardı. 3 saat kayıt yapabiliyordu. Pille çalıştığı ve her an yedek pil taşıdığım için sorun yapmadım. Ama görüşmelerin uzadığı yerlerde ara vermek ve taşınabilir bilgisayarına kayıdı yüklemek zorunda kalıyordum. Bu durum, sohbetin ahengini birkaç kez olumsuz etkiledi. Daha sonra aldığım cihaz, 55 saat kayıt yaptığı için çok rahat ettim. Günlüklerimi, kişisel hatırlatmalarımın hepsini ses kayıt cihazına

yaptım. Hiç pilsiz kaldığım olmadı. Ama, ilk görüşmelerin son 10-15 dakikasını kaydedemediğim durumlar oldu.

Tez başlangıcında *odak gurup* görüşmesi ile farklı zamanlarda gelen göçmenleri biraraya toplamayı ve atladığım noktaları tamamlayabilmeyi hedeflemiştim. Hatta, görüntülü kayıt *alıp belgesel tadında bir yayın* yapabilmeyi istiyordum. Ancak, göçmenlerin biraraya gelmek için hevesleri olmadı. Çok hevesli olmaması, özellikle görüntülü kayıt istememeleri motivasyonumu etkiledi.

7.6. Ek 6: Araştırma Takvimi (2006-2010)

2007 Aralık ayı sonunda yeterlilik sınavını aştıktan sonra 2008 yılı sonunda tez önerim kabul edildi. 2006 yılında, daha derslerimi alırken başladığım önçalışmalar üzerine ilmek ilmek örülerek sonuca yaklaşıldı.

	2008				2009				2010			
	Ocak-M	Nisan-H	Temmuz	Ekim-Ar	Ocak-M	Nisan-H	Temmuz	Ekim-Ar	Ocak-M	Nisan-H	Temmuz	Ekim-Aralık
Öneri sunumu												
Literature Taraması												
Alan çalışması												
Tez İzleme												
Tez Yazımı												
Düzenleme												2010-2013
Tez Sunumu												Temmuz 2013

2010 Eylül ayı ve 2013 Ocak ayı arasında ara verilmek durumunda kalınmıştır. Ocak 2013 tarihinde bölüm başkanı Prof.Dr.Akile Gürsoy'a son okuma ve onay için takdim edilmiş, 5 Nisan 2013 tarihinde öneriler alınmıştır.

8. ÖZGEÇMİŞ

Dr.Ecz.NAZLI ŞENCAN

Yardımcı Doçent, Sosyal Eczacılık ve Eczacılık İşletmeciliği Bölümü

nazlisencan@yeditepe.edu.tr veya nazlisencan@gmail.com

533 225 70 14 veya 216 5780066 veya 216 5780000/3371

EĞİTİM DURUMU VE AKADEMİK ETKİNLİKLER:

Doktora

Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eczacılık İşletmeciliği ve Mevzuatı Doktora Programı, Haziran 2011. (Konu: Türk İlaç Sanayinde Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumu)

Temple Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmakoekonomi ve Çıktı Araştırmaları Araştırma Bursiyeri Kasım 2010-Mart 2011, Philadelphia/ Amerika Birleşik Devletleri.

Yüksek Lisans

Hacettepe Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Eczacılık İşletmeciliği Anabilim Dalı,1994, Ankara (Eczacıların Mesleki Doyumu)

Lisans

Hacettepe Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, 1991, Ankara.

Orta-Lise

TED Ankara Koleji, 1986, Ankara.

İŞ TECRÜBELERİ:

Tarih Aralığı	İşyeri	Ünvan	Açıklama
2008 Günümüz	Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	Tam zamanlı Öğretim Görevlisi- Üyesi	Sosyal Eczacılık Konuları
2005-2008	Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	Mesul Müdür ve Yarı zamanlı Öğretim Görevlisi	Uygulama Ecz. Koordinatörlüğü
2004-2005	Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	Yarı zamanlı Öğretim Görevlisi	Farmakoekonomi ve Eczacılık Etiği Lisans Dersi
2003-2005	Bilim İlaç San.	Ruhsatlandırma ve İş Geliştirme	Ruhsat + İhracat + İş Geliştirme
2003 (33 iş günü)	İstanbul BAĞKUR İl Müdürlüğü	Eczacı	Reçete Kontrol Birimi
2002-2003	ORION CRO (Fransa+Kanada +Birleşik Krallık)	CRA (Klinik Araştırma İzleyicisi) (home office)	Klinik Araştırma İzleyiciliği (monitor)
1999-2001	Monitor CRO (Furnier adına)	CRA (Klinik Araştırma İzleyicisi) (yarı zamanlı)	Klinik Araştırma İzleyiciliği (monitor)
1997-2002	Mert Eczanesi- Çengelköy	Sahibi ve Mesul Müdür	Serbest Eczane İşletmeciliği (Bölge Temsilcisi + İEO Denetçisi)
1995-1997	ERP,ADEKA ve İE Ulagay İlaç San.	PM-Ürün Müdürlüğü (Pazarlama Departmanı)	İlaç Pazarlama Departmanında ürün yöneticiliği
1991-1995	Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	Araştırma Görevlisi	Eczacılık İşletmeciliği ABD da asistanlık (araştırma + ders)
1990-1991	TC Sağlık Bakanlığı	Yönetici asistanlığı	1.Sağlık Projesi Koordinatörlüğü-TC Sağlık Bakanlığı
1989 Yaz Dönemi	Sandoz İlaç San.	Kalite Kontrol Lab. Stajyer Öğrenci	2 aylık tam zamanlı ücretli staj

İDARİ GÖREVLER:

- Uygulama Eczanesi Kurucu Mesul Müdürü (2005-2013)
- Eczacılık Müzesi Kurucusu ve Yöneticisi (2005-.....)
- **PEPIRC** (Farmakoepidemioloji ve Farmakoekonomi Araştırmaları Merkezi) Yönetim Kurulu Üyesi ve **Merkez Müdürü** (2007-...) (2012-....)
- Farmakoepidemioloji ve Farmakoekonomi (PEPI) Yüksek Lisans Programı Koordinatörü (2007-....)
- **YİZDA** (Yeditepe İlaç ve Zehir Danışma Birimi) Kurucu Koordinatörü (2008-2012)
- Staj Komisyonu Üyeliği (2005-2012)

ÜYELİKLER:

- **ECZAK** (Ulusal Eczacılık Eğitimi Akreditasyon Kurulu) Danışmanlık ve Eğitim Komisyonu Üyesi (2013-...)
- SASBİL (Sağlık için Sosyal Bilimler Derneği) Yönetim Kurulu Üyesi
- İEO (İstanbul Eczacılar Odası)
- Farmakovijilans Derneği
- Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Derneği
- Hacettepe Eczacılık Fakültesi Mezunlar Derneği
- TED Mezunları Derneği

YÖNETİLEN TEZLER:

Ecz.Müge Koparan, Yeditepe Üniversitesi Kozmetoloji Yüksek Lisans Programı (Eş Danışman: Yrd.Doç.Dr.Gülengül DUMAN), Eylül, 2008.

Dr.Güvenç Koçkaya, Yeditepe Üniversitesi, Farmakoekonomi ve Farmakoepidemioloji Yüksek Lisans Programı (Eş Danışman: Prof.Dr.Albert Wertheimer) Nisan, 2010.

Ecz.Aslı Özyıldırım, Yeditepe Üniversitesi, Klinik Eczacılık Yüksek Lisans Tezi, (Eş Danışman: Yrd.Doç.Dr. Philip Clark) Ekim 2010.

Ecz.Nefise Esen, Yeditepe Üniversitesi, Klinik Eczacılık Yüksek Lisans Tezi, (Eş Danışman: Yrd.Doç.Dr. Philip Clark) Ekim 2010.

Ecz.Esra Çelik, Yeditepe Üniversitesi, Klinik Eczacılık Yüksek Lisans Tezi, (Eş Danışman: Yrd.Doç.Dr. Philip Clark) Aralık, 2011.

Ecz.Meryem Altınkaynak, Yeditepe Üniversitesi, Farmakoekonomi ve Farmakoepidemioloji Yüksek Lisans Tezi, (Eş Danışman: Yrd.Doç.Dr. Alper Altınanahtar) Nisan, 2012.

Ecz.Emine Derya İkizlerli, Yeditepe Üniversitesi, Farmakoekonomi ve Farmakoepidemioloji Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, 2012.

Ecz.Mehtap Kurt, Yeditepe Üniversitesi, Farmakoekonomi ve Farmakoepidemioloji Yüksek Lisans Tezi, Aralık, 2012.

Hali hazırda 4 tez yöneticiliği devam etmektedir ve Eylül-Aralık 2013 tarihlerinde tamamlanması hedeflenmektedir.

SEMİNER VE KONFERANS İŞTİRAKLERİ (2005 yılı sonrası):

	TOPLANTI/SEMPOZYUM	Tarih	Katılım Durumu
1	Türk Eczacılık Tarihi Kongresi, Ankara	Mayıs 2005	Sözlü Sunum
2	IFSSH - İstanbul (Uluslararası Sağlık İçin Sosyal Bilimler Forumu) Farmakoekonomi ve İlaç Politikaları Bölümü	Ağustos 2005	Katılımcı/Raportör
3	Ist International Mediterranean Pharmacy Congress - Mersin	28-31 Ekim 2005	Katılımcı
4	I. Ulusal Farmakovijilans Simpozyum ve Çalıştay- İstanbul	20-23 Kasım 2005	Katılımcı
5	Farmakovijilans İrtibat Noktalarının Sertifikalı Eğitim Programı- İstanbul (Sağlık Bakanlığı ve Farmakovijilans Derneği ile ortak)	9 Aralık 2005	Düzenleyen ve Eğitici
6	Statistics For Non statisticians in Pharmaceutical Bussines- İstanbul	24-25 Ocak 2006	Katılımcı
7	International Workshop of Social Pharmacists Oxford /England.	10-14 Temmuz 2006	Katılımcı
8	Science Shop Seminar - İstanbul (Ramazanda ilaç kullanımı/Evelyn Schafma)	4 Eylül 2006	Düzenleyen/ Katılımcı
9	Ethics Teaching Training Course (UNESCO-CEPES-Romanya)	30 Ekim-3 Kasım 2006	Davetli Katılımcı
10	Klinik Araştırmalardaki Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi Konferansı - İstanbul	17.Kasım 2006	Katılımcı
11	Pharmaceutical Product Labelling and PIL Panel- İstanbul	11-12 Ocak 2007	Katılımcı
12	1. Uluslararası Antropoloji Kongresi- İstanbul	23-25 Mayıs 2007	Katılımcı
13	AİFD Akademi Toplantıları 1- Ankara	8-9 Haz 2007	Davetli Katılımcı
14	İş Sağlığı ve Güvenliğinde Tutum ve Davranışların Değiştirilmesi- İstanbul	20 Haz 2007	Katılımcı
15	TEB Eczacılık Kongresi- Ankara	Ekiim 2006	Katılımcı
16	İEO Eczacılık Kongresi- İstanbul	Ocak 2007	Katılımcı
17	Knowledge Assesment Methodologies (JRC-KAM-UNESCO –Sırbistan)	1-6 Ekim 2007	Davetli Katılımcı
18	Pharmacoeconomy in Practice with Solutions of Different Problems- İstanbul	22-23 Ocak 2008	Katılımcı
19	TEB Eczacılık Kongresi, İstanbul	2008	1 poster 1 sözlü bildiri
20	Antropoloji Kongresi,İstanbul	7-9 Nisan 2009	Katılımcı

21	Farmakoekonomi Semineri, Yeditepe, İstanbul (Prof.Dr.Albert Wertheimer)	21 Nisan 2009	Düzenleyici
22	9th ISOPS , Ankara	Haz 2009	Sözlü sunum
23	FIP 69 , İstanbul	3-8 Eylül 2009	Katılımcı
24	Elektronik Reçete Sempozyumu, TEB, Ankara	Ekim 2009	Katılımcı
25	IMPPS-3,İstanbul	9-12 Haz 2010	3 adet poster bildiri
26	10. Türkiye Eczacılık Kongresi, 2010, Ankara.	Ekim 2010	Sözlü sunum
27	1. Ulusal Farmakogenomik Kongresi , İstanbul	Nisan 2011	Davetli Konuşmacı
28	Farmakoekonomi Semineri, Yeditepe (Prof.Dr.Albert Wertheimer, Prof.Dr.Mehtap Tatar), İstanbul	Mayıs 2011	Düzenleyici, Konuşmacı
29	12. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara	15 Aralık 2011	Sözlü Bildiri
30	SASBİL Sempozyumu, İstanbul	14 Nisan 2012	Davetli Konuşmacı
31	SANITAS ve ISPOR-SC Klinik Araştırmalar Okulu, İstanbul	12 Mayıs 2012	Davetli Konuşmacı
32	ISPOR Annual Meeting Washington DC ABD	2-5 Haz 2012	Danışmanlar Toplantısına Davetli ve Katılımcı
33	10th ISOPS, Ankara	Haziran 2012	1 sözlü bildiri 4 poster bildirisi
34	TEB Kongresi, Ankara	Ekim 2012	1 sözlü ve 2 poster bildirisi
35	TC Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Daire Başk ve SEPD Eğitim Programı, Ankara	14 Şubat 2013	Sözlü bildiri-Eğitim
36	Üsküdar Belediyesi Gençlik Eğitim Merkezi Projesi, İstanbul	26 Şubat 2013	Sözlü bildiri
37	III. Ulusal Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Öğrenci Kongresi “İlaç Politikaları ve Farmakoekonomi”	11 Mayıs 2013	Davetli konuşmacı

Bilimsel Yayınlar:

Uluslararası Bildiriler	
	Future pharmacy practice and teaching pharmacists in Turkey. <i>European Journal of Pharmaceutical Sciences</i> , Supp, Vol 32, Issue 1, Sep.,2007. Poster bildiri: 13-15 September,2007 2 nd BBBB Conference on Pharmaceutical Sciences (1.isim ve 1 diğer yazar)
	What determines the duration of patient medication compliance in patients with chronic disease: are we looking in the wrong place? <i>Southern Med. Review</i> , 4;2:50-54, 2011. (1. İsim, 1 diğer yazar: Wertheimer A.)
	The factors which affect the price of antihypertensive combinations including angiotensin receptor blockers. Berktaş M, Guclu H, Ozbay L, Sencan N. <i>Value in Health</i> 2012;15 (7):poster:A384 (4. İsim, 3 diğer yazar)
	The cost effectiveness of amlodipine valsartan and hydrochlorothiazide single pill combination in Turkey. Guclu H, Berktaş M, Sencan N, Ozbay L. <i>Value in Health</i> 2012;15 (7): poster: A372 (3. İsim 3 diğer yazar)
	Implementation of Anthropology Knowledge in the Pharmacy Curriculum: Social Pharmacology Courses, Şencan N. Poster bildiri:19th Annual Conference of the European Association of Faculties of Pharmacy (EAFP) 16-18 May 2013, Ankara-Turkey.
	Education Evaluation: A Preliminary Survey Research on Yeditepe University Faculty of Pharmacy Graduation, Şencan N., Gürbüz S., Doğan NS. Poster bildiri:19th Annual Conference of the European Association of Faculties of Pharmacy (EAFP) 16-18 May 2013, Ankara-Turkey.
	Pharmacoeconomics Education in Faculties of Pharmacy and Knowledge Levels of Pharmacy Students about Pharmacoeconomics, Kurt M., Şencan N., Wertheimer A. Poster bildiri:19th Annual Conference of the European Association of Faculties of Pharmacy (EAFP) 16-18 May 2013, Ankara-Turkey.
Ulusal Araştırma Makaleleri	
	A study on information in drug advertisements: An example from Türkiye, FABAD J.Pharm.Sci.,19, 51-55,1994. (1. isim ve 1 diğer yazar: Üstel İ.)
	Community Pharmacists and Cosmetics: Current State in Turkey, <i>Ankara Ecz.Fak.Der.</i> , 37(4), 269-284,2008 (1. isim ve 2 diğer yazar: Duman G., Koparan M.)
	The knowledge and attitude of physicians and nurses toward adverse event reporting and effect of pharmacovigilance training: A hospital experience, <i>Hacettepe University Journal of the Faculty of Pharmacy</i> , Vol.30, Number 1, 25-40,2010. (1.isim ve 5 diğer yazar)
	Sağlık Çalışanları ve Eczacılar üzerine yapılan iş doyumu ve örgütsel bağlılık araştırmaları, <i>Marmara Pharmaceutical Journal</i> , 17: 104-112, 2013. (1. İsim, 2 diğer yazar: Yeğenoğlu S., Aydın B.)
	The role of patient education in adherence to antibiotic therapy in primary care, Nefise Bilge Göktaş, Suna Telefoncu, S.Beril Kadioğlu, Çağlar Macit, Nazlı Şencan, Philip Martin Clark, <i>Marmara Pharm J</i> 17: 113-119, 2013. (5. İsim, 5 diğer yazar)
	TEB Dergisi için onaylanmış ve henüz yayımlanmamış bir yayın.
Ulusal Bildiriler	

	Information in drug advertisements. Sözlü Bildiri: ISOPS II, 11-14 June 1991, Ankara. (1.isim ve 1 diğer yazar)
	Job satisfaction of pharmacists (research assistants) in school of pharmacy Hacettepe University. Poster Bildiri: 15-18 June, ISOPS III, 1993, Ankara.(tek isim)
	Job satisfaction of pharmacists. Sözlü Bildiri: ISOPS IV., 27-30 June,1995,Ankara. (1. isim ve 1 diğer yazar)
	Karabük Eczanesi Tarihi: Ecz. Hikmet Derman Şeyhoğlu Sözlü Bildiri: VII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı, 27–28 Mayıs 2005, Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Ankara
	Satisfaction of Yeditepe University practice pharmacy patients. Poster Bildiri: ISOPS 8 th 13-16 June 2006, Ankara (2. isim ve 1 diğer yazar)
	Serbest eczanelerde doğal ürünlere yönelik dinamikler. Sözlü Bildiri: XVI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (BİHAT), 28-30 Haz.,2006, Erzurum. Bildiri Kitabı Tam metin. (2. isim ve 3 diğer yazar)
	Eczacının ilaç üzerindeki sorumluluk ve zorunlulukları. Sözlü Bildiri: İlaç ve Tıp Alanında Ceza Hukuku, Etik ve Tıbbi sorunlar Sempozyumu, 8 Ekim 2008, Bildiri Kitabı Tam metin. (Tek yazar)
	Beş yıllık eczacılık eğitimi ve stajlar. Sözlü Bildiri: 9. Türkiye Eczacılık Kongresi, 13-16 Kasım 2008, İstanbul. (1. isim ve 1 diğer yazar)
	A Pharmacanthropological study on geriatric patients. Sözlü Bildiri: ISOPS 9 th , 23-26 June 2009, Ankara. (tek yazar)
	General satisfaction of healthy volunteers who are involved in clinical bioequivalence studies. Poster Bildiri: IMPPS-3, 9-12 June 2010, İstanbul. (2.isim, diğer 3 yazar)
	Women pharmacists: A cultural status of patients choice. Poster Bildiri: IMPPS-3, 9-12 June 2010, İstanbul. (tek yazar)
	Atık İlaçlar ve Çevreye Etkileri Sözlü Sunum: 10. Türkiye Eczacılık Kongresi, 2010, Ankara. (3. isim ve 3 diğer yazar)
	Öngörülse ve Bireye Özgün Tıbbın Farmakoekonomi açısından Önemi Sözlü Bildiri: Öngörülse ve bireye Özgü tedavinin Günümüz Modern Tıp ve Eczacılık Pratiğinde Uygulamaları Sertifika Programı, 15-17 Nisan 2011, İstanbul. (tek isim)
	Counterfeit medicines: Lessons from other sectors Sözlü Bidiri: 26 Haz. 2012, ISOPS 10, Ankara. (tek isim)
	The knowledge and attitudes of pharmacists towards financial loses in pharmacies. Poster Bildiri: 26 Haz. 2012, ISOPS 10, Ankara. (1. İsim diğer 4 yazar)
	A pilot study on rational drug use and drug use habits Poster Bildiri: 26 Haz. 2012, ISOPS 10, Ankara. (2. İsim diğer 3 yazar)
	Drug Information Centers-YUDIC (YİZDA): A growing example from İstanbul Poster Bildiri: 26 Haz. 2012, ISOPS 10, Ankara. (2. İsim diğer 2 yazar)
	Rebul Eczanesi Tarihi: Sözlü tarih çalışması Sözlü Bildiri: Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi, Aralık 2012, İstanbul (1. İsim, diğer 1 yazar)
Ulusal Kitap	
	Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Müzesi Yeditepe Üniversitesi Yayınları no:44 (ISBN: 978-975-307-033-1) Editör: Nazlı Şencan
Ulusal Kitapta Bölüm	

	Akılcı Zaman Kullanımı, Bölüm 145, Koruyucu Sağlık Rehberi, Editörler: Prof.Dr. Cengiz Yakıncı, Prof.Dr.Erdem Yeşilada, TEB Akademisi Yayınları, Mayıs 2012, Ankara.
Uluslararası Kitapta Bölüm	
	Counterfeiting in Other Industries: Lessons for Phramaceuticals. Counterfeit Medicines Volume I, Policy Economics and Countermeasures. Editors: Wertheimer A., Wang P. 2012, ILM Pblcations.
Ulusal Dergilerde Hakemlik	
	Anadolu Kardiyoloji Dergisi, Kasım 2009
	Türk Eczacıları Birliği Dergisi, Mayıs 2012 (birçok makale değerlendirilmiştir)

Eğitim ile ilgili sertifikalı öğrenim çalışmaları:

Tarih	Konu	Eğitmen Kişi-Kurum
29 Mayıs-2 Haz 1995	Pedagojik Formasyon Kursu	Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve HÜ Eczacılık Fakültesi Mezunlar Derneği İşbirliği ile, Ankara.
19-20 Nisan 2012	Sağlık Bilimleri Eğitiminde Temel Standartlar ve Akreditasyon Süreci	Marmara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi ve Tıp Fakültesi İşbirliği ile, İstanbul.
3 Mayıs 2013	Ulusal Eczacılık Eğitimi Akreditasyon Kurulu Çalıştayı	Marmara Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, İstanbul.
15 Mayıs 2013	Eczacılık Eğitiminde Yeni Hedef: Akreditasyon	Hacettepe Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Ankara.

İlgi alanları- çalışma konuları:

- Hastalık ve ilaç kullanım deneyimleri (Farmakoantropoloji)
- Eczacılık- Eczane Yönetimi
- Biyoetik (Farmakoetik)
- Hasta memnuniyeti, hasta uyuncu, Eczacılıkta hizmet kalitesi ölçümü
- İlaç reklamları
- Atık İlaç Yönetimi
- Eğitim-ölçme değerlendirme metodları (pedagoji)
- Eczacıların iş doyumu
- Eczacılık mesleği ve hizmetlerinin sözlü tarih çalışmaları ile anlaşılması
- Çıktı (sonuç) çalışmaları, farmakoekonomi ve ilaç politikaları
- Ecane hizmetleri ve engelli hastalarımız
- Farmakovijilans Yönetimi

2004 yılından buyana verdiği dersler:

PHAR 344	Farmakoekonomi ve Farmakoepidemioloji	(2004 Şubat-...)
PHAR 207	Eczacılık Tarihi ve Deontolojisi	(2004-...)
PHAR 101	Eczacığa Giriş	(2006-...)
PHAR 325	Eczacılık İşletmeciliği (Eczane Yönetimi)	(2005 Şubat-...)
PHAR 435	Eczacılık Yönetmelikleri	(2006 Şubat-...)
PHAR 564	Farmakovijilans ve Uygulamaları	(2006-2012) (seçmeli)
PHAR 558	Sosyal Farmakoantropoloji	(2007-...) (Özgün-seçmeli)
PHAR 290	Uygulama Eczanesi Stajı	(2005-2012)
PHAR 390	Serbest Eczane Stajı	(2006-2012)
PHAR 490	Endüstri Stajı	(2006-2010)
PHAR 590	Mezuniyet Stajı	(2010-2011)
PHAR 500	Mezuniyet Tez Projesi	(2006-...)

2011 yılı kış döneminde İnönü Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde (Malatya), Eczacılık İşletmeciliği ve Sosyal Eczacılık dersleri verilmiştir.

Klinik Eczacılık ve Farmakoekonomi Yüksek Lisans Programlarında verilen dersler:

1. Eczacılık İşletmeciliği (Klinik Eczacılık YL Programı)
2. Farmakoepidemioloji
3. Seminer
4. Sağlık ve İlaç Politikaları
5. Sosyal Farmakoantropoloji

Çeşitli radyo ve televizyon programlarında sosyal eczacılık, eczacılık hizmetleri, akılcı ilaç kullanımı vb konularında konuşmalar yapmakta, popüler meslek dergilerine ve internet gazetelerine yazılar yazmaktadır.

Nazlı Sevgi ŞENCAN evlidir. Eşi **Ahmet ŞENCAN** meslektaşdır ve İlaç Sanayiinde çalışmaktadır. Oğlu **Mert ŞENCAN** üniveriste öğrencisidir.